

STRATEGIA

**ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU WSI, ROLNICTWA
I RYBACTWA DLA WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO**

**Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej
obszarów wiejskich i rolnictwa
w województwie świętokrzyskim**

Identyfikacja potrzeb i potencjałów produkcji

Kielce 2023

Mocą Zarządzenia nr 55/2017 Wojewody Świętokrzyskiego z dn. 13.06.2017r. powołany został *Zespół ds. Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa w województwie świętokrzyskim*. Zadaniem *Zespołu* była analiza szans i zagrożeń oraz potencjalnych kierunków rozwoju obszarów wiejskich w województwie świętokrzyskim. Pracami *Zespołu* kierowało wówczas *Prezydium Zespołu* w składzie:

- **Andrzej Bętkowski** – Wicewojewoda Świętokrzyski,
- **Jerzy Pośpiech** – Dyrektor Świętokrzyskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego
- **Jacek Sulek** – Dyrektor Wydziału Infrastruktury i Rozwoju Świętokrzyskiego Urzędu Wojewódzkiego.

Zespół ten, realizując wytyczne Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, opracował w 2019r. diagnozę sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich i rolnictwa w województwie świętokrzyskim wraz z identyfikacją potrzeb i potencjałów produkcji. Dokument ten, o nazwie: *Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa dla województwa świętokrzyskiego* został zatwierdzony, a następnie – po zaakceptowaniu przez MRiRW – włączony do strategii krajowej.

Z dniem 08.01.2019r. Andrzeja Bętkowskiego zastąpił **Bartłomiej Dorywalski** – Wicewojewoda Świętokrzyski.

Na mocy Zarządzenia Wojewody Świętokrzyskiego nr 32/2021 z dn. 12.03.2021r. utraciło moc Zarządzenie nr 55/2017 z dn. 13.06.2017r. statuujące w/w *Zespół*, a co za tym następuje – *Zespół* ten przestał funkcjonować.

Jednocześnie Zarządzeniem nr 44/2020 z dn. 04.05.2020r. Wojewoda Świętokrzyski powołał *Zespół do spraw Rozwoju Wsi*, który swoimi kompetencjami obejmował sprawy z zakresu rolnictwa, ogrodnictwa, sadownictwa, skupu płodów rolnych, hodowli, spółdzielczości rolniczej, gospodarki i ochrony gruntów rolnych i leśnych, zaopatrzenia wsi i rolnictwa w środki produkcji, w tym melioracji i zaopatrzenia wsi w wodę, przemysłu spożywczego oraz przetwórstwa rybnego, społeczno - zawodowych organizacji rolników i sytuacji socjalno - bytowej ludności wiejskiej. Ponadto *Zespół* zajmować się miał sprawami rozwiązań pomocowych dla gospodarstw dotkniętych niekorzystnymi zjawiskami atmosferycznymi także organizacją spotkań ze środowiskami rolniczymi, instytucjami i organizacjami, polegających głównie na wymianie doświadczeń sektora rolnego, wymiany doświadczeń i poglądów w kwestii rozwoju rynków globalnych, priorytetów polityki w obszarze sektora rolno - spożywczego oraz ochrony środowiska. Zatem w zakresie działań powołanego Zarządzeniem nr 44/2020 *Zespołu* mieściła się również aktualizacja diagnozy społeczno - gospodarczej obszarów wiejskich i rolnictwa

w województwie świętokrzyskim, a w tym również identyfikacja potrzeb i potencjałów produkcji rolnej.

W skład Prezydium *Zespołu* powołanego w dn. 04.05.2020r. weszli i wchodzi do chwili obecnej:

- **Zbigniew Koniusz** – Wojewoda Świętokrzyski,
- **Artur Konarski** – przewodniczący Komisji Rolnictwa i Ochrony Środowiska Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego
- **Robert Wzorek** - Dyrektor Wydziału Infrastruktury i Rozwoju Świętokrzyskiego Urzędu Wojewódzkiego.

Sekretarzem *Zespołu* jest **Joanna Łazarska** – Kierownik Oddziału Ochrony Środowiska i Rolnictwa Świętokrzyskiego Urzędu Wojewódzkiego.

W skład *Zespołu* wchodzi ponadto parlamentarzyści Ziemi Świętokrzyskiej oraz przedstawiciele:

- Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa,
- Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Inspektora Ochrony Roślin i Nasiennictwa,
- Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Lekarza Weterynarii,
- Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Inspektora Jakości Handlowej Artykułów Rolno – Spożywczych,
- Świętokrzyskiej Izby Rolniczej,
- Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa,
- Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego,
- Świętokrzyskiego Państwowego Wojewódzkiego Inspektora Sanitarnego,
- Rady Regionalnej NSZZ” Solidarność” Rolników Indywidualnych,
- Zarządu Regionu Świętokrzyskiego NSZZ „Solidarność”,
- Świętokrzyskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego,
- Związku Miast i Gmin Regionu Świętokrzyskiego,
- Związku Zawodowego Rolników „Ojczyzna”,
- Rady OPZZ Województwa Świętokrzyskiego,
- Świętokrzyskiego Związku Hodowców Bydła,
- Zarządu Okręgowego Polskiego Związku Łowieckiego,
- Świętokrzyskiego Związku Rolników, Kółek i Organizacji Rolniczych,
- Związku Zawodowego Rolników „Samoobrona”,
- Zarządu Związku Powiatów Polskich.

W 2022r. *Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa dla województwa świętokrzyskiego* sporządzona w 2019r. została zaktualizowana do poziomu

roku 2022. Aktualizacji tej dokonał zespół roboczy w składzie: Joanna Łazarska i Robert Wzorek.

Niniejsza „*Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa dla województwa świętokrzyskiego*” poddana została konsultacjom społecznym w wersji pierwotnej, dla której nie zgłoszono uwag. Po procesie aktualizacji, która miała miejsce w okresie maj - październik 2022r. również poddano konsultacjom społecznym. Zgłoszono uwagi, które zostały uwzględnione i uzupełniono o treść w zakresie obejmującym przedmiot niniejszej strategii.

SPIS TREŚCI

1. DIAGNOZA SYTUACJI SPOŁECZNO-GOSPODARCZEJ OBSZARÓW WIEJSKICH I ROLNICTWA WOJEWÓDZTWA WRAZ Z IDENTYFIKACJĄ POTRZEB I POTENCJAŁÓW ROZWOJOWYCH

1.1.	Ogólne informacje na temat województwa	6
1.2.	Szczegółowy opis sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego	7
1.2.1.	Informacje ogólne dotyczące obszarów wiejskich w województwie	7
1.2.2.	Kapitał ludzki i społeczny obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego.....	28
1.2.3.	Rynek pracy i przedsiębiorczość na OW	64
1.2.4.	Dochody i ubóstwo mieszkańców OW	69
1.2.5.	Sytuacja społeczno-gospodarcza obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego.....	75
1.2.6.	Zasoby środowiskowe na OW	81
1.2.7.	Zasoby dziedzictwa kultury na OW	90
1.3.	Diagnoza sytuacji w rolnictwie w województwie świętokrzyskim	93
1.3.1.	Zasoby ziemi rolniczej i struktura jej użytkowania	93
1.3.2.	Środowiskowy wymiar produkcji rolnej	105
1.3.3.	Warunki naturalne	109
1.3.4.	Struktura gospodarstw	151
1.3.5.	Wartość produkcji rolniczej	152

2. ROZWÓJ FUNKCJONALNY I PRZESTRZENNY OBSZARÓW WIEJSKICH

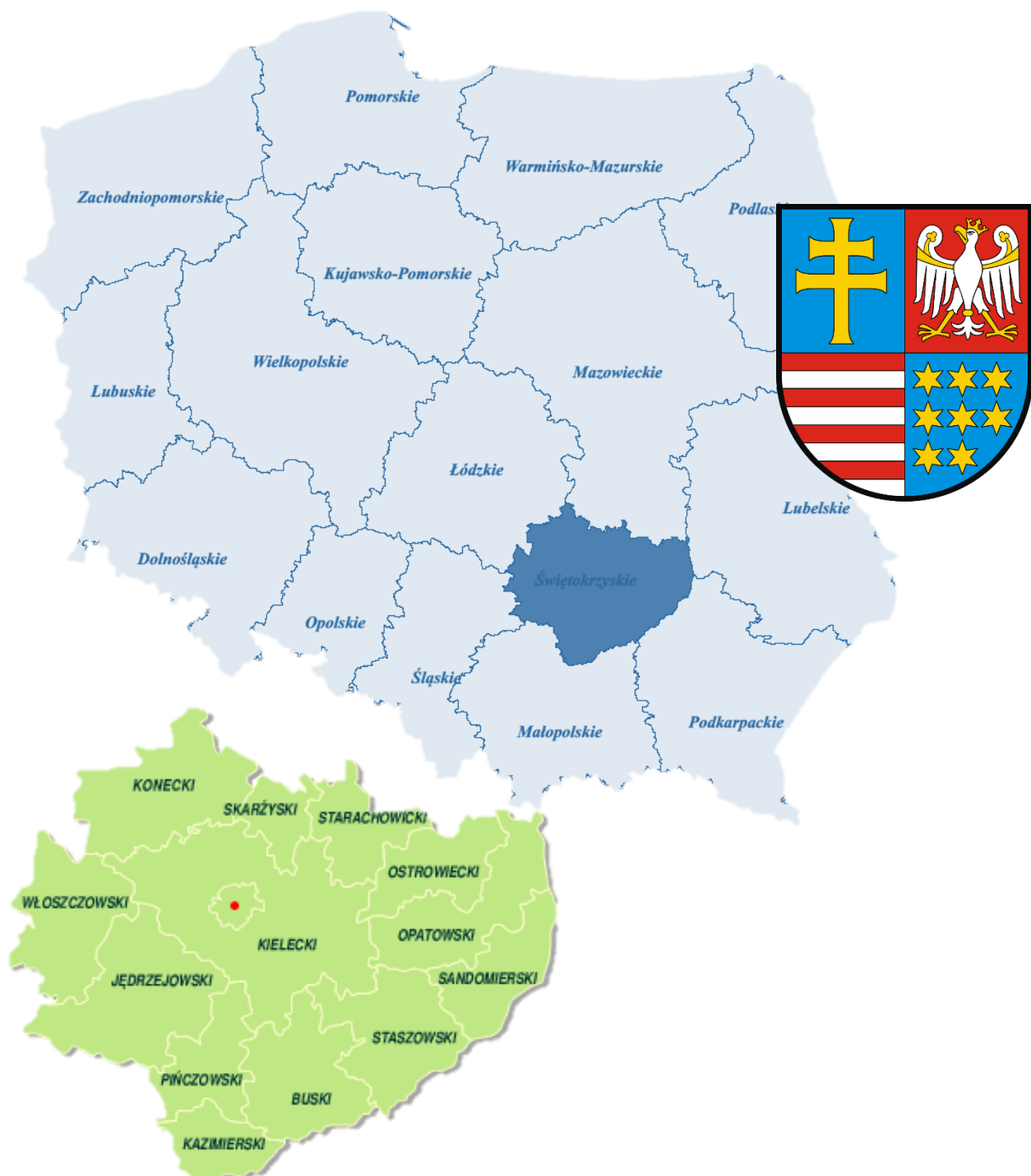
2.1	Zróźnicowanie funkcjonalne obszarów wiejskich.....	175
2.1.1	Dominujące typy obszarów wiejskich w województwie wynikające z głównych funkcji gospodarczych	175
2.1.2	Zróźnicowanie obszarów wiejskich w województwie	180
2.2	Rozwój przestrzenny obszarów wiejskich	183
2.2.1	Spójność środowiskowa obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym	183
2.2.2	Spójność gospodarcza obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym	188
2.2.3	Spójność społeczna i kulturowa obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym.....	188

3. ANALIZA SWOT

3.1.	Analiza SWOT obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego	190
3.2.	Analiza SWOT rolnictwa, w tym przetwórstwa w województwie	192
3.3.	Elementy analizy SWOT w ujęciu punktowym dla woj. świętokrzyskiego z uwzględnieniem powiatów	197

1. DIAGNOZA SYTUACJI SPOŁECZNO - GOSPODARCZEJ OBSZARÓW WIEJSKICH I ROLNICTWA WOJEWÓDZTWA WRAZ Z IDENTYFIKACJĄ POTRZEB I POTENCJAŁÓW ROZ- WOJOWYCH

1.1. Ogólne informacje na temat województwa

LICZBA LUDNOŚCI W WOJEWÓDZTWIE ŚWIĘTOKRZYSKIM W 2021R.

Wyszczególnienie	Liczba	% ogółem
Ogółem	1.187.693	100,00
w miastach	533.449	44,91
na obszarach wiejskich	654.244	55,09
Ludność w wieku:		
Przedprodukcyjnym	201.900	17,00
Produkcyjnym	689.330	58,04
Poprodukcyjnym	296.463	24,96

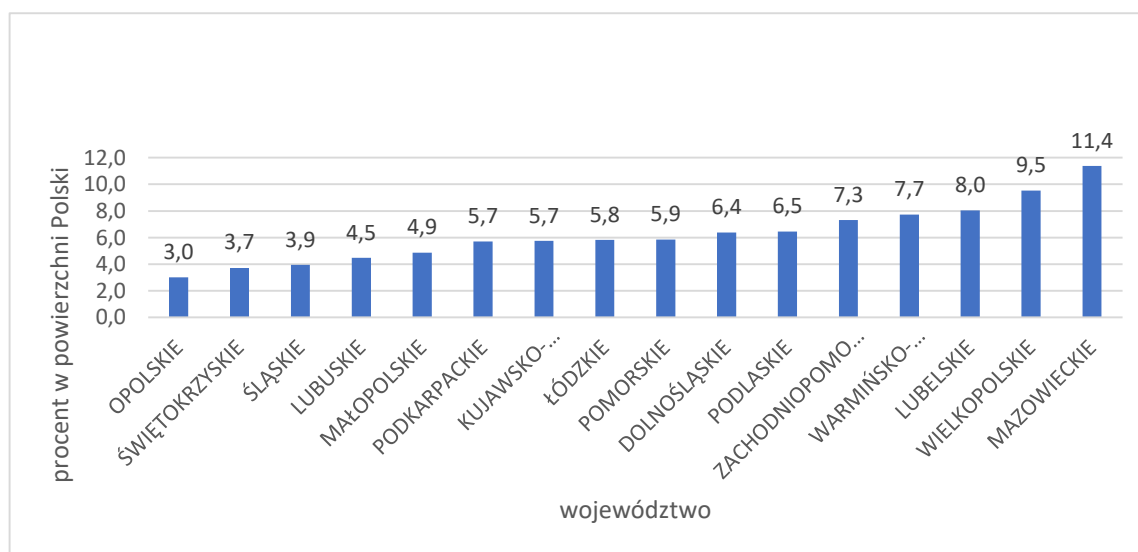
W aspekcie obszarowym i ludnościowym województwo świętokrzyskie należy do najmniejszych regionów w Polsce. Powierzchniowo mniejsze jest tylko województwo opolskie, a mniej ludności mają województwa: lubuskie, opolskie oraz podlaskie.

Tereny wiejskie województwa świętokrzyskiego zajmują obszar ok. 10.922 tys. ha, co stanowi ok. 93,3 % powierzchni województwa (11.710 tys. ha). Na dzień 31 grudnia 2021r. ludność obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego wynosiła 654.244 osób, co stanowi ok. 55 % ogółu ludności zamieszkującej województwo świętokrzyskie (1.187.693 osoby).

1.2. Szczegółowy opis sytuacji społeczno - gospodarczej obszarów wiejskich (OW) województwa świętokrzyskiego

1.2.1. Informacje ogólne dotyczące obszarów wiejskich w województwie

Ryc. 1. Udział powierzchni ogólnej województw w terytorium kraju w 2021r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS i GUGiK

Województwo świętokrzyskie obejmuje powierzchnię 11.710 km², co stanowi 3,7% powierzchni ogólnej kraju (Tab. 1). Jest to mały powierzchniowo region – pod tym względem zajmuje 15 pozycję w kraju (Ryc. 1).

Tab. 1. Powierzchnia miast i obszarów wiejskich wg. województw w Polsce w 2021r.

Województwa	Powierzchnia [km ²]			Udział OW w powierzchni województwa	Udział OW w powierzchni OW Polsce
	ogółem	miast	obszarów wiejskich		
dolnośląskie	19 947	2 180	17 767	89,1	6,1
kujawsko-po- morskie	17 971	834	17 137	95,4	5,9
lubelskie	25 123	1 033	24 090	95,9	8,3
lubuskie	13 988	878	13 110	93,7	4,5
łódzkie	18 219	1 184	17 035	93,5	5,9
małopolskie	15 183	1 659	13 524	89,1	4,7
mazowieckie	35 559	2 235	33 324	93,7	11,5
opolskie	9 412	848	8 564	91,0	2,9
podkarpackie	17 846	1 264	16 582	92,9	5,7
podlaskie	20 187	926	19 261	95,4	6,6
pomorskie	18 323	1 072	17 251	94,1	5,9
śląskie	12 333	3 790	8 543	69,3	2,9
świętokrzyskie	11 710	788	10 922	93,3	3,8
warmińsko-ma- zurskie	24 173	616	23 557	97,5	8,1
wielkopolskie	29 826	1 600	28 226	94,6	9,7
zachodniopo- morskie	22 905	1 458	21 447	93,6	7,4
Polska	312 705	22 365	290 340	92,8	100,0

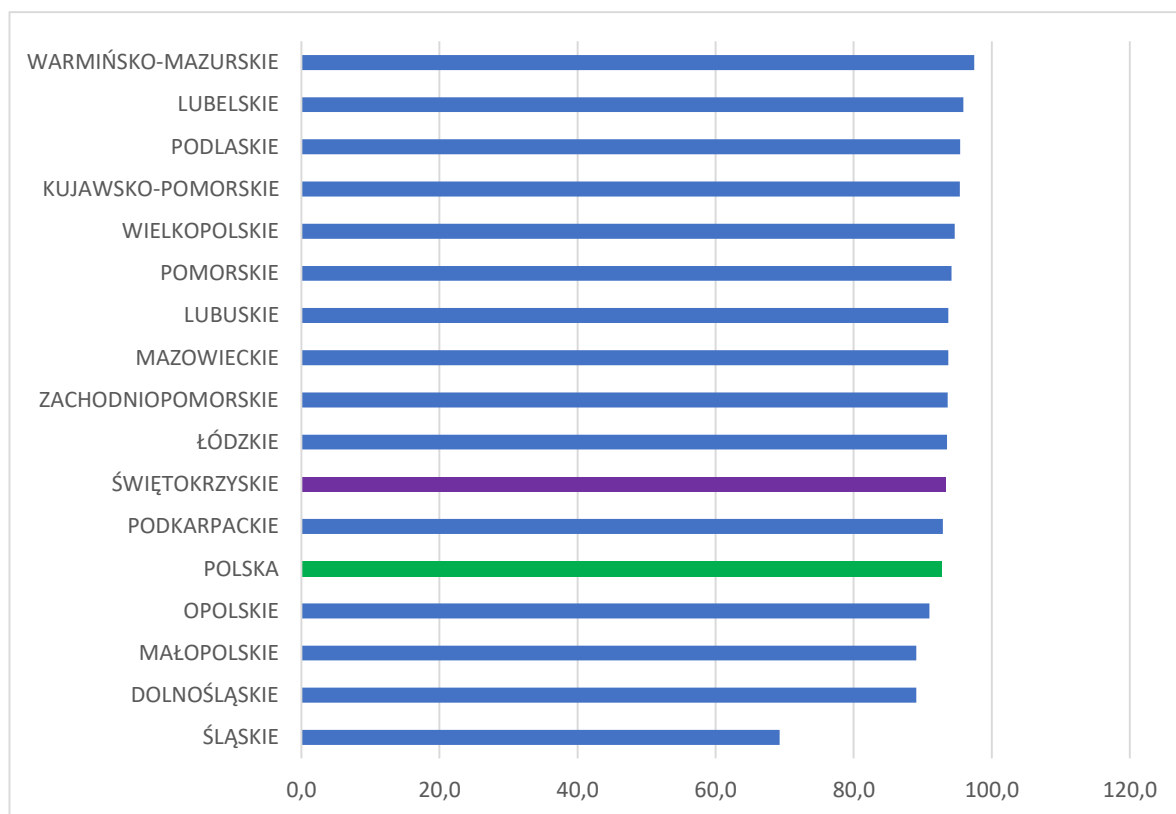
Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS i GUGiK

Największe powierzchniowo województwa obejmowały powyżej 8% terytorium kraju każde. Były to: mazowieckie 11,4%, wielkopolskie 9,5%, lubelskie 8,0% (Ryc. 1).

Według danych Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii w 2021r. obszary wiejskie zajmowały w Polsce ponad 29 mln ha, co stanowiło ok. 93% powierzchni ogólnej kraju. W porównaniu z 2010r. powierzchnia obszarów wiejskich zmniejszyła się o 67,3 tys. ha, na co wpływ miała korekta granic administracyjnych miast oraz nadanie statusu miasta 48 miejscowościom wiejskim.

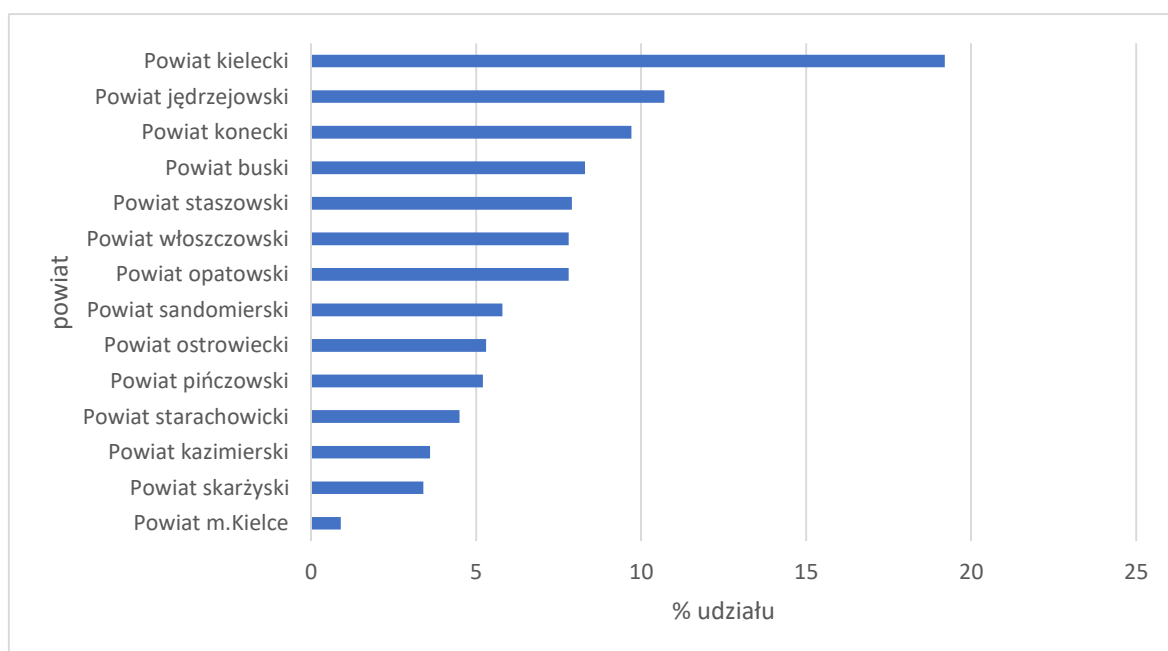

Ryc. 2. Udział powierzchni obszarów wiejskich w ogólnej powierzchni obszarów wiejskich województw 2021r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS i GUGiK

Ryc. 3. Udział powierzchni ogólnej powiatów w powierzchni ogólnej województwa świętokrzyskiego w 2021r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

Tab. 2. Powierzchnia miast i obszarów wiejskich powiatów w województwie świętokrzyskim w 2021r.

powiat	Powierzchnia [km ²]			Udział % powierzchni OW powiatu w ogólnej powierzchni powiatu	Udział % powierzchni OW powiatu w powierzchni OW województwa
	ogółem	miast	obszarów wiejskich		
Świętokrzyskie	11 710	788	10 922	93,3 ¹	100,0 ²
Powiat buski	968	36	932	96,3	8,5
Powiat jędrzejowski	1 257	37	1 220	97,1	11,2
Powiat kazimierski	422	19	403	95,5	3,7
Powiat kielecki	2 246	79	2 167	96,5	19,8
Powiat konecki	1 139	46	1 093	96,0	10,0
Powiat opatowski	911	17	894	98,1	8,2
Powiat ostrowiecki	617	67	550	89,1	5,0
Powiat pińczowski	613	16	597	97,4	5,5
Powiat sandomierski	676	71	605	89,5	5,5
Powiat skarżyski	395	124	271	68,6	2,5
Powiat starachowicki	523	48	475	90,8	4,3
Powiat staszowski	925	88	837	90,5	7,7
Powiat włoszczowski	908	30	878	96,7	8,0
Powiat m. Kielce	110	110	0	0,0	0,0

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

Obszary wiejskie województwa świętokrzyskiego zajmowały 93,3% ogółu powierzchni województwa (Ryc. 2). Pod tym względem województwo świętokrzyskie uplasowało się

¹ W tym przypadku jest to realizacja powierzchni obszarów wiejskich województwa do ogólnej powierzchni województwa

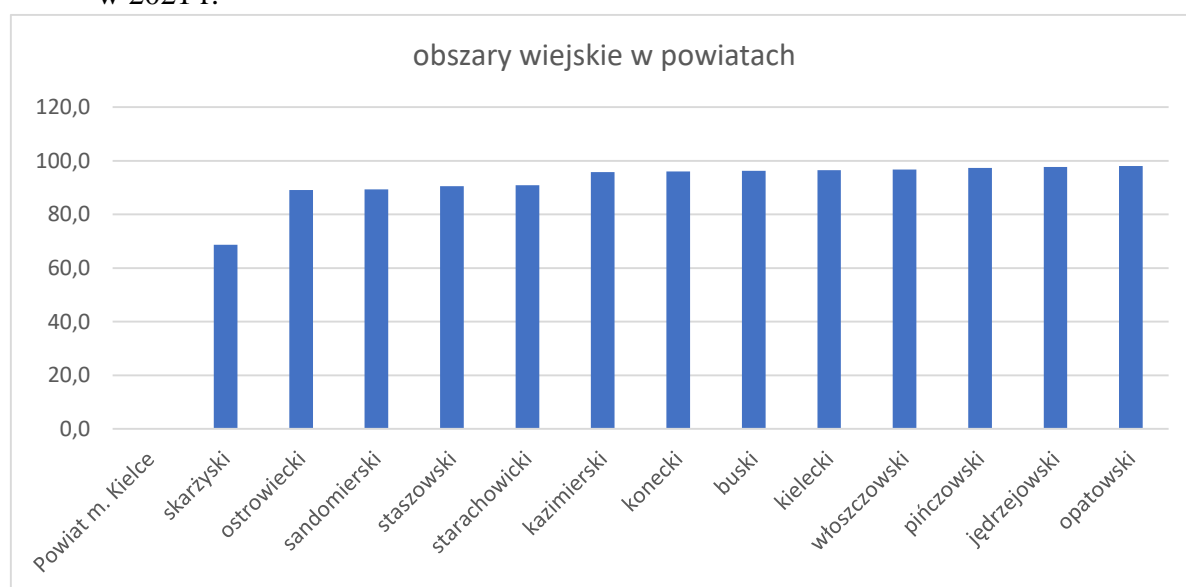
² W tym przypadku jest to realizacji obszarów wiejskich województwa do powierzchni obszarów wiejskich województwa

na 11 miejscu, wyprzedzając województwa: podkarpackie, opolskie, małopolskie, dolnośląskie i śląskie. Odsetek ten był, jednakże wyższy niż średnia Polski (92,8%).

W 2021r. w województwie świętokrzyskim było 13 powiatów i jedno miasto na prawach powiatu – Kielce. Największym pod względem powierzchni jest powiat kielecki, który obejmuje ponad 19% terytorium województwa (Tab. 2, Ryc. 3).

Udział obszarów wiejskich w powierzchni ogólnej poszczególnych powiatów był zróżnicowany i wahał się od 68,6% w powiecie skarżyskim do 98,1% w powiecie opatowskim (Ryc. 4).

Ryc. 4. Udział powierzchni obszarów wiejskich w ogólnej powierzchni danego powiatu w 2021 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

Zgodnie z przyjętym w Polsce systemem statystycznych jednostek terytorialnych, stanowiącym część standardu NUTS, zintegrowanym z innymi jednostkami tego typu w Unii Europejskiej, od 01.01.2018r. podział terytorium Polski na jednostki NUTS wygląda następująco:

- **NUTS 1** – makroregiony (grupujące województwa) – 7 jednostek
- **NUTS 2** – regiony (województwo lub część województwa) – 17 jednostek
- **NUTS 3** – podregiony (zgrupowanie kilku powiatów) – 73 jednostki

Województwo świętokrzyskie zawiera się w całości w makroregionie centralnym (PL 7), regionie świętokrzyskim (PL 72). Jeśli zaś chodzi o podregiony to województwo świętokrzyski podzielone zostało na dwa podregiony Kielecki (PL 721) i Sandomiersko – jędrzejowski (PL 722).

Ryc. 5. Podział województwa na podregiony

Tab. 3. Powierzchnia miast i obszarów wiejskich wg podregionów w województwie świętokrzyskim w 2021r.

Podregion	Powierzchnia [km ²]			Udział powierzchni OW w powierzchni powiatu	Udział powierzchni OW w województwie
	ogółem	miast	obszarów wiejskich		
kielecki	5 030	474	4 556	90,6	41,7
sandomiersko-jędrzejowski	6 680	314	6 366	95,3	58,3
razem	11 710	788	10 922	93,3	100,0

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

Tab. 4. Ludność województw z wyszczególnieniem obszarów wiejskich

Województwo	liczba ludności		Udział ludności OW w ludności ogólnej województwa (%)	Udział ludności województwa w ogólnej ludności Polski (%)
	ogółem	obszarów wiejskich		
Polska	37 907 704	15 283 690	40,3	100,0
dolnośląskie	2 897 737	933 345	32,2	7,6
kujawsko-pomorskie	2 017 720	842 168	41,7	5,3
lubelskie	2 038 299	1 096 661	53,8	5,4
lubuskie	985 487	350 247	35,5	2,6
łódzkie	2 394 946	912 746	38,1	6,3
małopolskie	3 430 370	1 785 637	52,1	9,0
mazowieckie	5 512 794	1 950 388	35,4	14,5
opolskie	948 583	445 488	47,0	2,5
podkarpackie	2 085 932	1 226 723	58,8	5,5
podlaskie	1 148 720	449 037	39,1	3,0
pomorskie	2 358 726	875 971	37,1	6,2
śląskie	4 375 947	1 049 961	24,0	11,5
świętokrzyskie	1 187 693	654 244	55,1	3,1
warmińsko-mazurskie	1 374 699	561 209	40,8	3,6
wielkopolskie	3 500 030	1 625 865	46,5	9,2
zachodniopomorskie	1 650 021	524 000	31,8	4,4

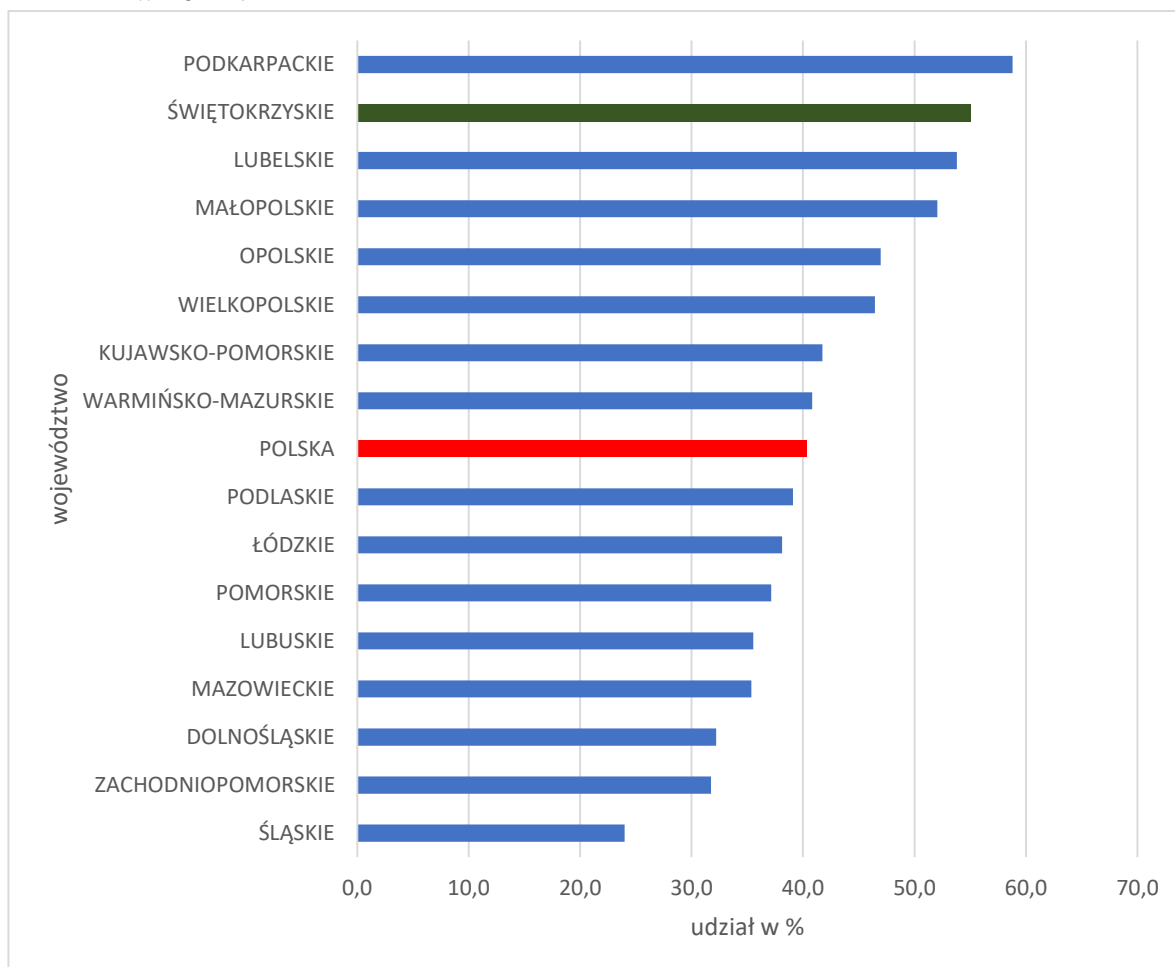
Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

LUDNOŚĆ OBSZARÓW WIEJSKICH

W 2021r. w województwie świętokrzyskim na obszarach wiejskich mieszkało 654.244 osób (Tab. 4), co stanowiło ok. 55% ogółu populacji regionu. Był to bardzo wysoki odsetek ludności mieszkającej na wsi zarówno w porównaniu z krajem, jak i innymi województwami.

W Polsce mieszkańcy wsi stanowili ok. 40% populacji. Województwo uplasowało się, pod tym względem, na drugim miejscu w kraju. Wyższy odsetek ludności wiejskiej zanotowano tylko w woj. podkarpackim (Ryc. 6). Region świętokrzyski znalazł się w grupie czterech województw, w których ludność wiejska przewyższała liczebnie mieszkańców miast. Były to, oprócz świętokrzyskiego, województwa: podkarpackie, lubelskie i małopolskie.

Ryc. 6. Udział ludności wiejskiej w ogólnej liczbie mieszkańców województw w Polsce w 2021r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W woj. świętokrzyskim, w przekroju powiatów, odsetek ludności wiejskiej w liczbie ogólnej ludności powiatu wahał się od 28,4% w powiecie skarżyskim do 91,2% w powiecie kieleckim (Tab. 5). Informacja ta nie dotyczy miasta Kielce, które z natury rzeczy – jako miasto prezydenckie i jednocześnie powiat grodzki - nie posiada ludności wiejskiej.

Tylko w trzech powiatach (pomijając powiat grodzki Kielce) odsetek mieszkańców wsi był niższy od średniej dla województwa (55,1 %). Były to powiaty: skarżyski, ostrowiecki i starachowicki, a więc jednostki związane ze Staropolskim Okręgiem Przemysłowym. W 2021r. w podregionie kieleckim na obszarach wiejskich mieszkało 390 258 osób, co stanowiło ok. 45% ogółu ludności tego obszaru (Tab. 6). W podregionie sandomiersko-jędrzejowskim odsetek mieszkańców wsi był o wiele wyższy i wyniósł ponad 70%.

Tab. 5. Ludność powiatów województwa świętokrzyskiego

powiaty	ogółem	miasto	OW	Udział ludności OW w ludności ogólnej powiatu (%)	Udział ogólnej ludności powiatu w ogólnej ludności województwa (%)
Świętokrzyskie	1 187 693	533 449	654 244	55,1	100,0
Powiat buski	68 910	18 408	50 502	73,3	5,8
Powiat jędrzejowski	82 500	25 126	57 374	69,5	6,9
Powiat kazimierski	32 281	6 676	25 605	79,3	2,7
Powiat kielecki	211 639	18 707	192 932	91,2	17,8
Powiat konecki	75 396	26 130	49 266	65,3	6,3
Powiat opatowski	49 470	10 435	39 035	78,9	4,2
Powiat ostrowiecki	102 552	69 548	33 004	32,2	8,6
Powiat pińczowski	37 372	10 840	26 532	71,0	3,1
Powiat sandomierski	73 420	27 747	45 673	62,2	6,2
Powiat skarżyski	70 076	50 170	19 906	28,4	5,9
Powiat starachowicki	85 424	48 225	37 199	43,5	7,2
Powiat staszowski	69 515	26 262	43 253	62,2	5,9
Powiat włoszczowski	43 660	9 697	33 963	77,8	3,7
Powiat m. Kielce	185 478	185 478	0	0,0	15,6

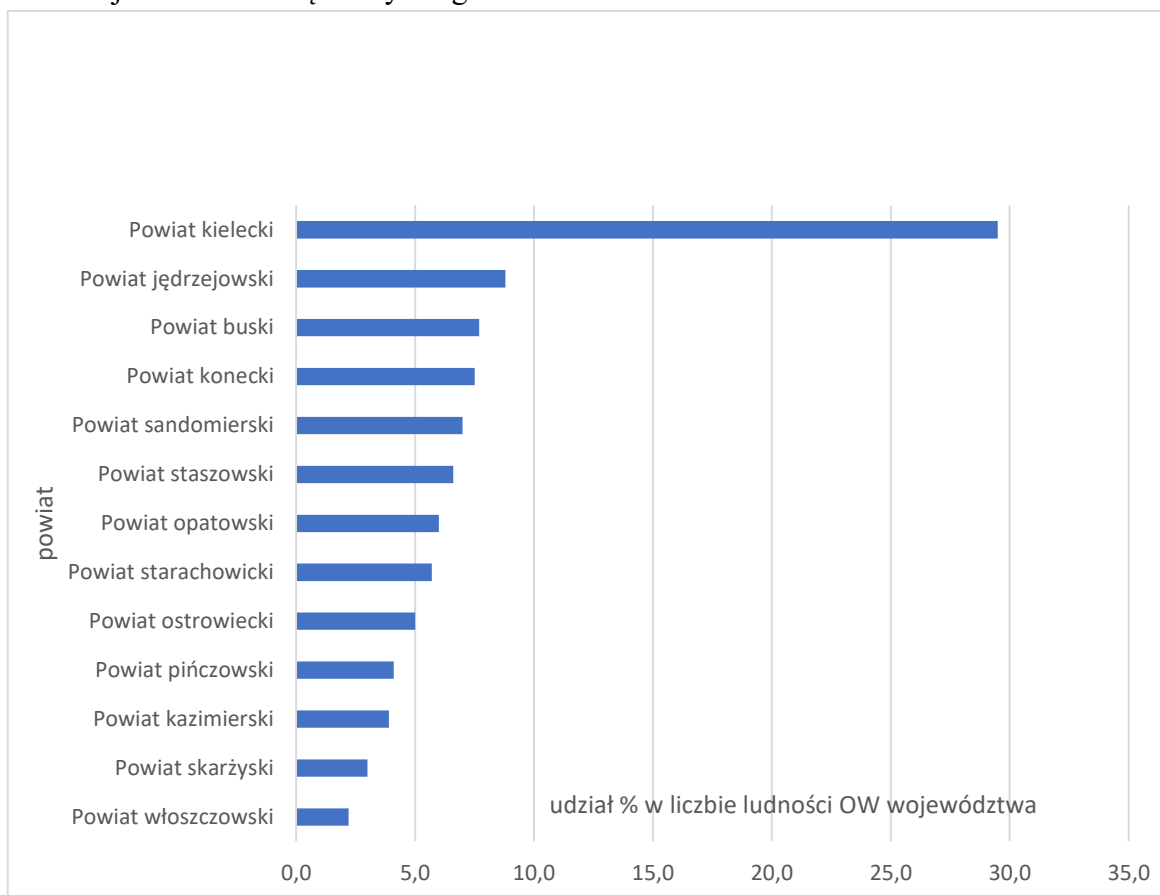
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Tab. 6. Udział mieszkańców wsi w ogólnej liczbie ludności w woj. świętokrzyskim wg podregionów w 2021r.

Podregion	Liczba mieszkańców		Odsetek ludności wiejskiej
	ogółem	wsi	
kielecki	730 565	390 258	45,5
sandomiersko-jędrzejowski	457 128	321 937	70,4
Razem województwo	1 187 693	654 244	55,1

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

Ryc. 7. Udział ludności wiejskiej wg powiatów w liczbie ludności obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego w 2021r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

GĘSTOŚĆ ZALUDNIENIA NA OBSZARACH WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

Zróznicowana dynamika liczby ludności wpłynęła na gęstość zaludnienia, która w latach 2010 - 2021 na polskiej wsi nieznacznie zwiększyła się z 52 do 53 osób/km² (Tab. 7).

Tab. 7. Gęstość zaludnienia na obszarach wiejskich w Polsce i w województwie świętokrzyskim w 2010r. i 2021r.

Wyszczególnienie	2010r.	2021r.	Dynamika gęstości zaludnienia 2010 = 100%
Polska ogółem	123	121	98,4
polska wieś	52	53	101,9
świętokrzyskim ogółem	110	101	91,8
świętokrzyska wieś	64	60	93,8

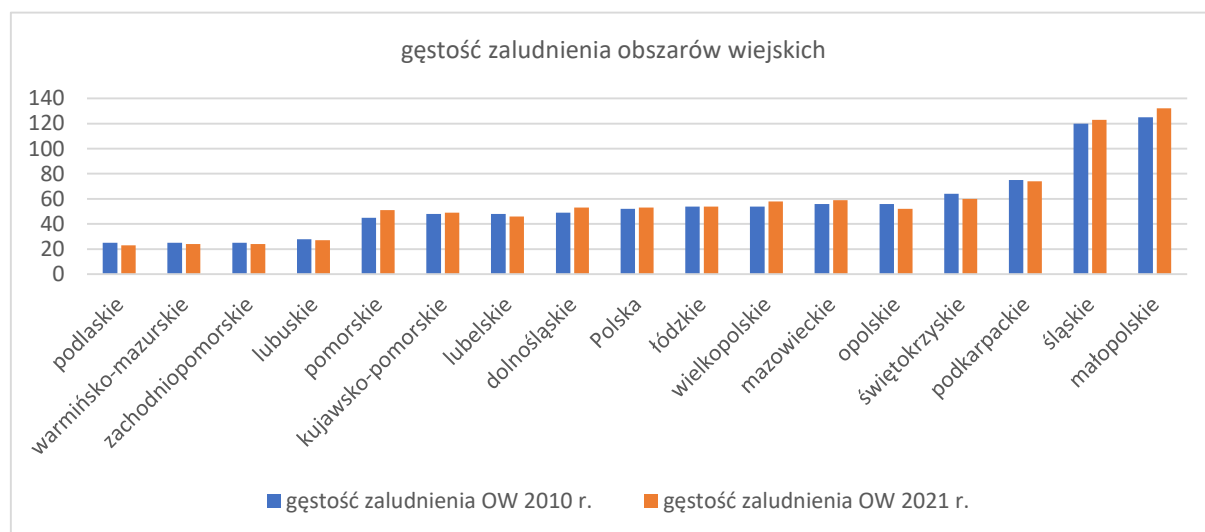
Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

Tab. 8. Gęstość zaludnienia na obszarach wiejskich wg województw w 2010r. i 2021r.

Województwo	gęstość zaludnienia OW		Dynamika gęstości zaludnienia
	2010 r.	2021 r.	2010 = 100%
dolnośląskie	49	53	108,2
kujawsko-pomorskie	48	49	102,1
lubelskie	48	46	95,8
lubuskie	28	27	96,4
łódzkie	54	54	100,0
małopolskie	125	132	105,6
mazowieckie	56	59	105,4
opolskie	56	52	92,9
podkarpackie	75	74	98,7
podlaskie	25	23	92,0
pomorskie	45	51	113,3
śląskie	120	123	102,5
świętokrzyskie	64	60	93,8
warmińsko-mazurskie	25	24	96,0
wielkopolskie	54	58	107,4
zachodniopomorskie	25	24	96,0
Polska	52	53	101,9

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

Ryc. 8. Gęstość zaludnienia na obszarach wiejskich wg województw w 2010r. i 2021r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

W porównaniu z krajem świętokrzyska wieś jest dość gęsto zaludniona, bowiem na 1 km² przypadało w 2021r. 60 mieszkańców, jednakże w analizowanym okresie wskaźnik ten uległ zauważalnemu obniżeniu, co potwierdza istniejącą od kilku lat tendencję wyludniania się świętokrzyskiej wsi.

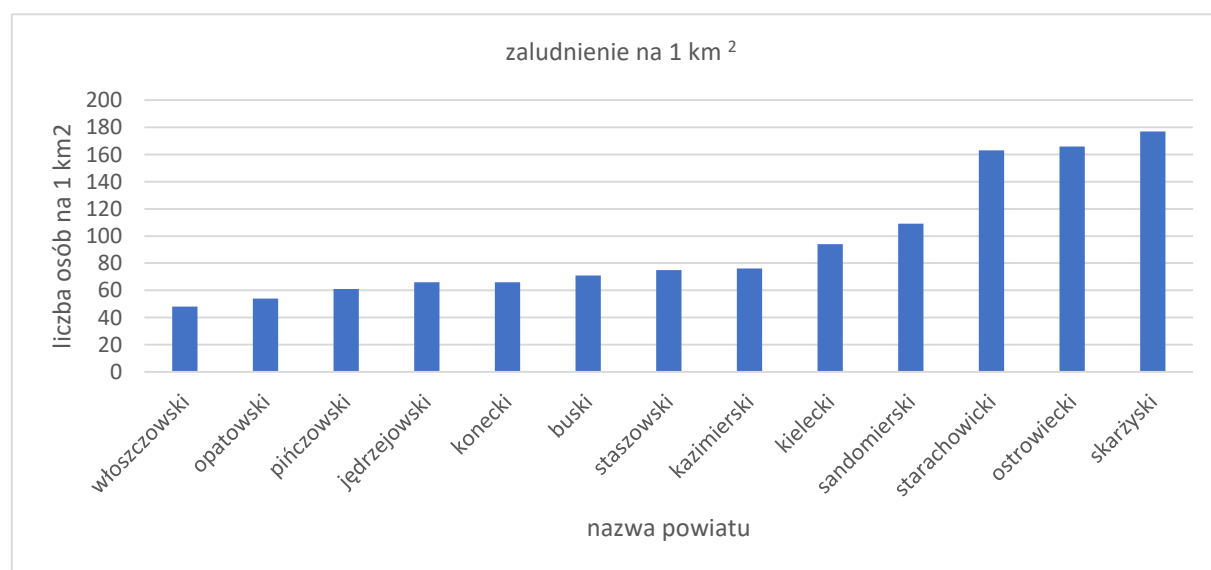
W porównaniu z innymi województwami świętokrzyskie obszary wiejskie odznaczają się średnią gęstością zaludnienia. Region z wartością 60 osób na km² uplasował się, pod tym względem, na 4. pozycji w kraju za województwami: małopolskim, śląskim i podkarpackim (Tab. 8, Ryc. 7).

Jak już wspomniano, w analizowanym okresie gęstość zaludnienia na świętokrzyskich obszarach wiejskich spadła. Podobną tendencję zanotowano w województwach: podlaskim, opolskim, lubelskim, warmińsko – mazurskim, zachodniopomorskim, lubuskim i podkarpackim. W 7 regionach liczba osób na 1 km² wzrosła, przy czym wzrost ten wahał się od 2,1% (w kujawsko - pomorskim) do 13,3% (w pomorskim). Natomiast w jednym województwie - łódzkim, analizowany wskaźnik nie zmienił się.

W woj. świętokrzyskim, w przekroju gmin, gęstość zaludnienia była silnie zróżnicowana. Wskaźnik wahał się od 26 osób/km² w gminach: Ruda Maleniecka i Radków do 180 osób/km² w gminie Górnio. W czterech jednostkach przestrzennych (Górnio, Sitkówka-Nowiny, Miedziana Góra, Piekoszów) na 1 km² przypadało więcej niż 150 osób (Tab. 9).

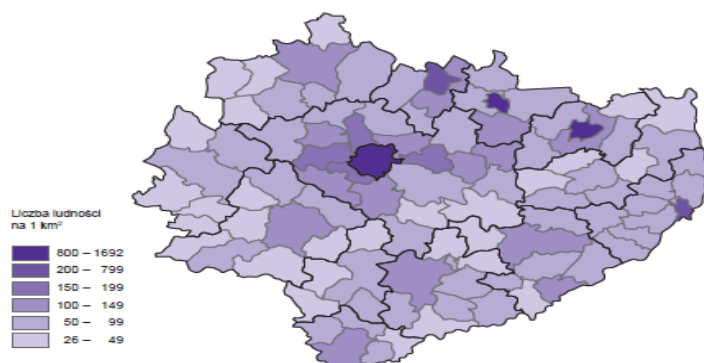
Wg klasyfikacji OECD gminy te spełniały kryterium miejskości. Bardzo wysoką gęstością zaludnienia odznaczało się także kolejnych 9 gmin. Gęstość zaludnienia kształtowała się tu na poziomie 100-150 osób/km². Cechą charakterystyczną tych gmin była ich lokalizacja; sąsiadowały one bezpośrednio z dużymi ośrodkami miejskimi regionu (Tab. 9).

Ryc. 9. Gęstość zaludnienia w obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

Ryc. 10. Gęstość zaludnienia ogółem w gminach w woj. świętokrzyskim w 2021r.

Źródło: GUS

Tab. 9. Gęstość zaludnienia na obszarach wiejskich w woj. świętokrzyskim w gminach w 2021r.

Gęstość zaludnienia (osób na 1m ²)	Ilość gmin	Nazwa gminy
Do 30	6	Ruda Maleniecka, Radków, Raków, Secemin, Słupia Konecka, Tarłów
31 - 40	12	Fałków, Bałtów, Wodzisław, Ożarów, Moskorzew, Pierzchnica, Kluczewsko, Słupia, Działoszyce, Szydłów, Ćmielów, Michałów
41 - 50	24	Nagłowice, Sędziszów, Włoszczowa, Imielno, Radoszyce, Zawichost, Nowy Korczyn, Opatowiec, Kije, Gnojno, Tuczępy, Gowarczów, Wojciechowice, Opatów, Sadowie, Łubnice, Łągów, Stąporków, Baćkowice, Oleśnica, Wiślica, Oksa, Pińczów, Osiek
51 - 60	18	Stopnica, Łopuszno, Wilczyce, Pacanów, Rytwiany, Czarnocin, Złota, Krasocin, Bliżyn, Staszów, Chmielnik, Małogoszcz, Solec – Zdrój, Sobków, Waśniów, Jędrzejów, Bodzentyn, Smyków, Iwaniska, Wąchock, Lipnik
61 – 70	9	Klimontów, Bogoria, Kunów, Połaniec, Skalbmierz, Brody, Daleszyce, Końskie, Bejsce
71 – 80	4	Mirzec, Busko – Zdrój, Koprzywnica, Kazimierza Wielka
81 – 90	3	Łączna, Łoniów, Obrazów
91 – 100	5	Chęciny, Mniów, Samborzec, Dwikozy, Zagnańsk
101 - 110	4	Bodzechów, Skarżysko – Kościelne, Nowa Słupia, Pawłów
111 – 120	3	Suchedniów, Bieliny, Morawica,
Powyżej 120	5	Strawczyn, Masłów, Piekoszów, Miedziana Góra, Nowiny, Górnio
Razem gmin	101 ³	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

³ Z opracowania wyłączono miasto Kielce, które nie zawiera w swym obszarze terenów wiejskich

Skoro zaś gęstość zaludnienia obszarów wiejskich w województwie świętokrzyskim wynosi 60 osób na 1 km² to wyższym wskaźnikiem gęstości zaludnienia cechuje się 33 gminy (32,7% ze 101 gmin), natomiast takim samym (gmina Lipnik) lub mniejszym charakteryzuje się 68 gmin (67,3% ze 101 gmin). Skrajne wskaźniki gęstości zaludnienia dla terenów wiejskich przedstawia tabela 10 i 11.

Tab. 10. Gminy o najniższych wskaźnikach gęstości zaludnienia obszarów wiejskich w województwie świętokrzyskim 2021r.

Gmina	Gęstość zaludnienia [osoby/km ²] 2021r.
Ruda Maleniecka	26
Radków	26
Raków	28
Secemin	28
Słupia Konecka	29
Tarłów	29

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W układzie przestrzennym zaobserwowano prawidłowość przestrzenną polegającą na tym, że najwyższe wskaźniki gęstości zaludnienia cechowały gminy położone w bezpośrednim sąsiedztwie dużych ośrodków miejskich. W miarę oddalania się od nich w kierunku peryferii gęstość zaludnienia zdecydowanie obniżała się.

W przekroju powiatów gęstość zaludnienia w 2021r. wahała się od 39 osób/km² w powiecie włoszczowskim do 89 osób/km² w powiecie kieleckim (Tab. 12).

Tab. 11. Gminy o najwyższych wskaźnikach gęstości zaludnienia obszarów wiejskich w województwie świętokrzyskim 2021r.

Gmina	Gęstość zaludnienia [osoby/km ²]
Strawczyn	128
Masłów	138
Piekoszów	163
Miedziana Góra	174
Nowiny	174
Górno	180

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Tab. 12. Gęstość zaludnienia na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego wg. powiatów w 2016r. i 2021r.

powiat	Powierzchnia OW [km ²] 2021r.	Liczba ludności OW 2021r.	Gęstość zaludnienia		Dynamika gęstości zaludnienia 2016 = 100%
			2016r.	2021r.	
buski	932	50 502	58	54	93,1
jędrzejowski	1 220	57 374	50	47	94,0
kazimierski	403	25 605	67	63	94,0
kielecki	2 167	192 932	89	89	100,0
konecki	1 093	49 266	51	45	88,2
opatowski	894	39 035	47	44	93,6
ostrowiecki	550	33 004	64	60	93,8
pińczowski	597	26 532	47	44	93,6
sandomierski	605	45 673	83	76	91,6
skarżyski	271	19 906	79	73	92,4
starachowicki	475	37 199	81	78	96,3
staszowski	837	43 253	55	52	94,5
włoszczowski	878	33 963	41	39	95,1
Razem ⁴	10 922	654 244	63	59	93,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Ponadprzeciętną gęstość zaludnienia w 2021r. odnotowano w 6 powiatach: kieleckim (89 osób/km²), starachowickim (78 osób/km²), sandomierskim (76 osób/km²), skarżyskim (73 osób/km²), kazimierskim (63 osób/km²) i ostrowieckim (60 osób/km²). Wśród nich cztery leżały w północnej części województwa i były związane z głównymi ośrodkami byłego Staropolskiego Okręgu Przemysłowego. Dwa pozostałe miały charakter rolniczy.

W pozostałych 7 powiatach gęstość zaludnienia była niższa od średniej dla świętokrzyskiej wsi. Wszystkie one (z wyjątkiem powiatu koneckiego) położone były w południowej, rolniczej części województwa.

W latach 2016-2021 w poszczególnych powiatach, poza powiatem kieleckim gęstość zaludnienia uległa zmniejszeniu. Zmniejszenie to wahało się od 3,7% w powiecie starachowickim do 11,8% w powiecie koneckim.

⁴ Łącznie dla obszarów wiejskich województwa

LICZBA I WIELKOŚĆ MIEJSCOWOŚCI NA OBSZARACH WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

W 2021r. na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego istniało 2 258 miejscowości podstawowych, co stanowiło 5,2% ich ogólnej liczby w kraju. W stosunku do 2016r. liczba miejscowości zmniejszyła się o 0,6%, podobnie jak w Polsce (0,4%). (Tab. 13).

Tab. 13. Liczba miejscowości podstawowych na obszarach wiejskich w Polsce i województwie świętokrzyskim w 2016r. i 2021r.

Wyszczególnienie	Liczba miejscowości podstawowych		Dynamika liczby miejscowości
	2016r.	2021r.	
Polska – wieś	43 082	43 037	99,6
świętokrzyskie – wieś	2 271	2 258	99,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W liczbach bezwzględnych najwięcej tego typu jednostek osadniczych było w powiecie kieleckim – 399, co stanowiło 17,7% ogółu miejscowości podstawowych zlokalizowanych na świętokrzyskiej wsi. Stosunkowo dużo miejscowości (powyżej 200) zlokalizowanych było w kolejnych czterech powiatach: koneckim, jędrzejowskim, buskim i opatowskim. Łącznie na obszarze wymienionych czterech powiatów funkcjonowało 862 miejscowości, tj. 38,1% ogółu.

Natomiast najmniej miejscowości podstawowych – 51, tj. 2,3%, było skupionych w powiecie skarżyskim.

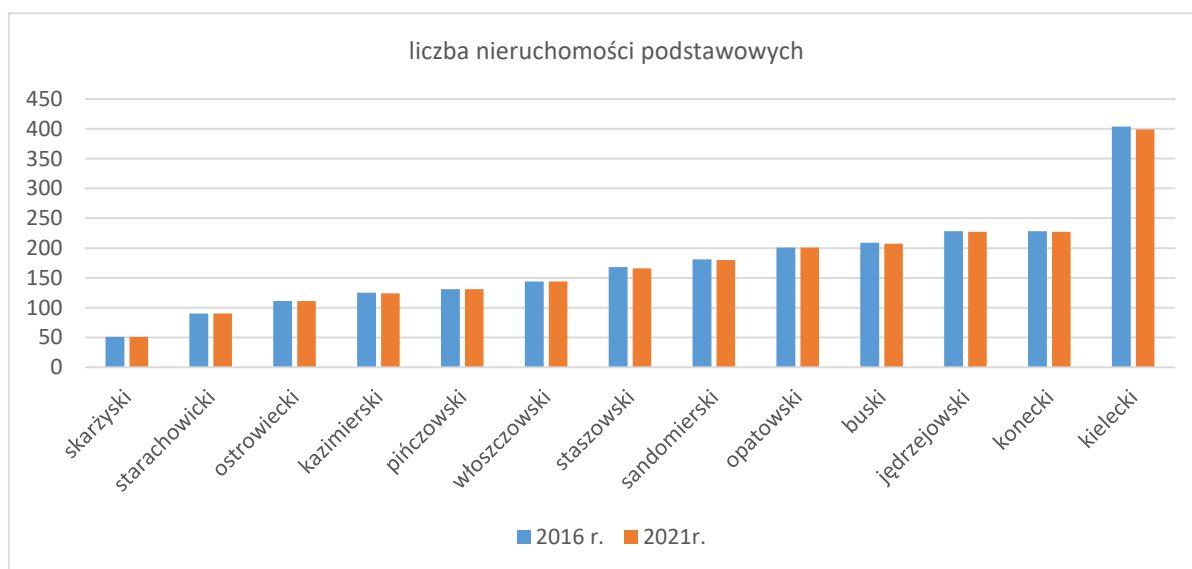
Tab. 14. Liczba miejscowości podstawowych na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego wg powiatów w 2016r. i 2021r.

Powiat	Liczba miejscowości podstawowych		dynamika liczby miejscowości
	2016r.	2021r.	
buski	209	207	99,0
jędrzejowski	228	227	99,6
kazimierski	125	124	99,2
kielecki	404	399	98,8
konecki	228	227	99,6
opatowski	201	201	100,0
ostrowiecki	111	111	100,0
pińczowski	131	131	100,0

sandomierski	181	180	99,4
skarżyski	51	51	100,0
starachowicki	90	90	100,0
staszowski	168	166	98,8
włoszczowski	144	144	100,0
Razem	2271	2258	99,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Ryc. 11. Liczba miejscowości podstawowych na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego wg powiatów w 2016r. i 2021r.

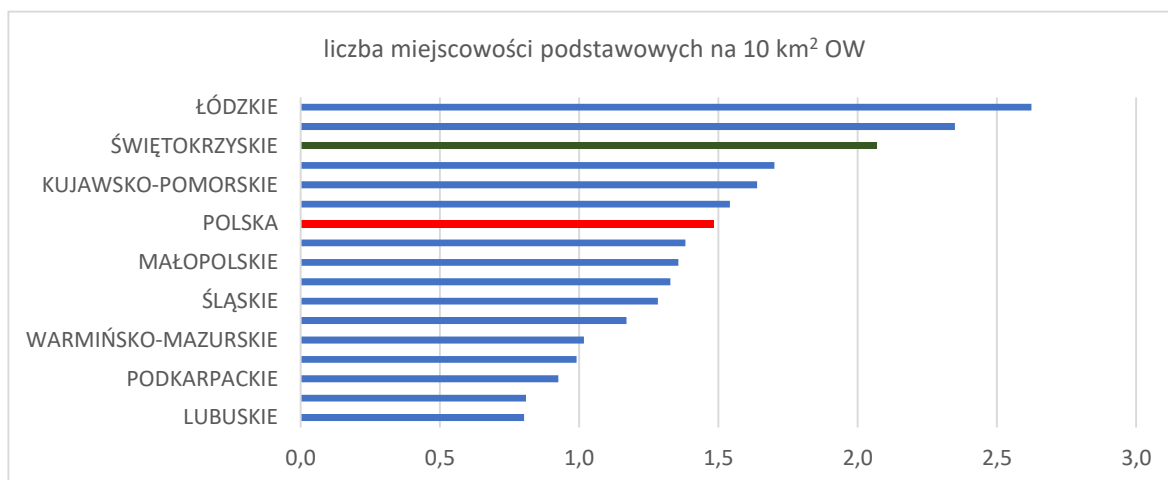

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W latach 2016-2021 w pięciu powiatach (opatowskim, ostrowieckim, pińczowskim, skarżyskim i starachowickim) zanotowano brak zmian w liczbie miejscowości podstawowych, natomiast w pozostałych powiatach zanotowano spadek liczby nieruchomości podstawowych, który wahała się w granicach 0,4 – 1,2% (Tab. 14, Ryc. 9).

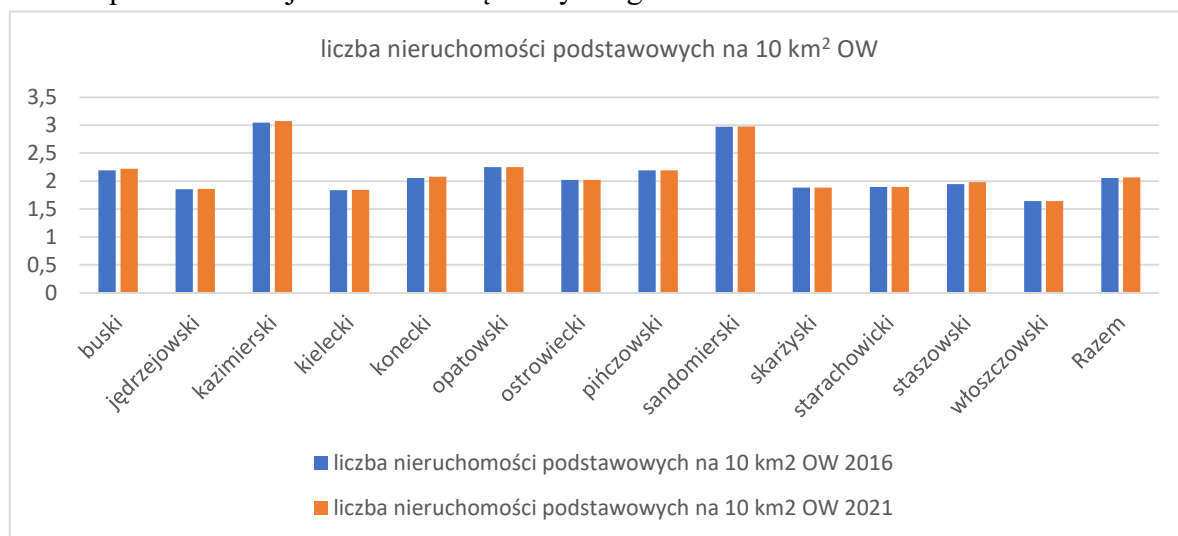
W 2021r. na 10 km² obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego przypadało ponad 2 miejscowości podstawowe. Był to wskaźnik nieco wyższy niż średnio w kraju, gdzie na 10 km² przypadało 1,5 miejscowości. W porównaniu z innymi województwami gęstość miejscowości w regionie świętokrzyskim była znacząca. Województwo zajęło 3 pozycję w kraju. Wyższą liczbę miejscowości na 10 km² zanotowano tylko w województwach łódzkim i mazowieckim (Ryc. 12).

Ryc. 12. Liczba miejscowości podstawowych na 10 km² obszarów wiejskich w województwach 2021r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Ryc. 13. Zmiana liczby nieruchomości podstawowych na 10 km² obszarów wiejskich w powiatach województwa świętokrzyskiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W latach 2016 - 2021 na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego, podobnie jak w innych regionach, liczba miejscowości przypadająca na 10 km² nie uległa zmianie (poza powiatem staszowskim: wzrost z 1,9 do 2,0 i powiatem kazimierskim: wzrost z 3,0 do 3,1).

W poszczególnych powiatach zagęszczenie tego typu jednostek osadniczych było podobne i wahało się od 1,6 w powiecie włoszczowskim do 3,1 miejscowości w powiecie kazimierskim na 10 km². W latach 2016 – 2021 sieć miejscowości podstawowych na obszarach wiejskich była stosunkowo stabilna, a wskaźniki zagęszczenia nie uległy znaczącym zmianom.

Dla prawidłowego funkcjonowania wiejskich jednostek osadniczych ważna jest ich wielkość. W literaturze przyjmuje się, że minimalna liczba mieszkańców wiejskiej jednostki osadniczej powinna kształtować się powyżej 300 osób. Jest to próg związany z popytem, przy którym mogą powstawać i funkcjonować podmioty gospodarcze.

Tab. 15. Liczba ludności na obszarach wiejskich oraz liczba miejscowości podstawowych - województwami w Polsce

województwo	ludność OW	liczba miejscowości podstawowych	przeciętna liczba ludności miejscowości podstawowej
Polska	15 283 690	43 037	355
dolnośląskie	933 345	2 358	396
kujawsko-pomorskie	842 168	2 809	300
lubelskie	1 096 661	3 329	329
lubuskie	350 247	1 052	333
łódzkie	912 746	4 469	204
małopolskie	1 785 637	1 834	974
mazowieckie	1 950 388	7 829	249
opolskie	445 488	1 002	445
podkarpackie	1 226 723	1 535	799
podlaskie	449 037	3 276	137
pomorskie	875 971	1 709	513
śląskie	1 049 961	1 096	958
świętokrzyskie	654 244	2 258	290
warmińsko-mazurskie	561 209	2 397	234
wielkopolskie	1 625 865	4 349	374
zachodniopomorskie	524 000	1 735	302

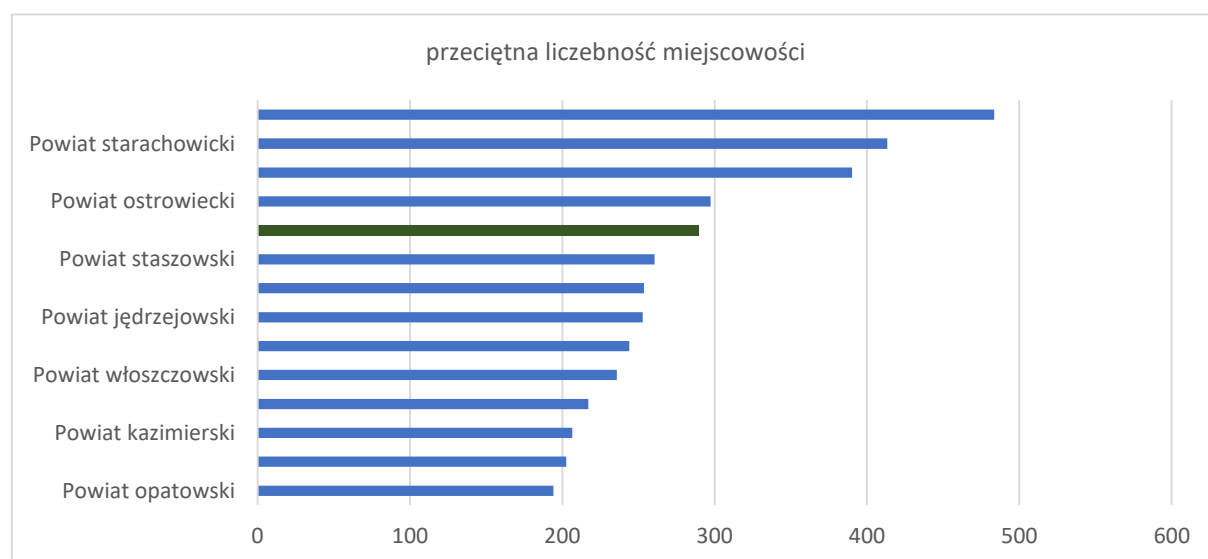
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W 2021r. na świętokrzyskich obszarach wiejskich przeciętna miejscowość podstawowa liczyła 290 mieszkańców (Tab. 15) i była mniejsza niż przeciętnie w Polsce (355 mieszkańców). W porównaniu z innymi regionami statystyczna liczba mieszkańców świętokrzyskiej wsi była niska. Pod tym względem region znalazł się na 12 pozycji w kraju. Największe miejscowości były w województwach: małopolskim (974 mieszkańców), śląskim (958) i podkarpackim (799). Natomiast najmniej ludności liczyła przeciętna miejscowość w województwach: podlaskim (137), łódzkim (204) i warmińsko-mazurskim (234).

W województwie świętokrzyskim największe pod względem liczby mieszkańców miejscowości funkcjonowały w powiecie kieleckim. Statystyczna miejscowość liczyła 484

osób (w 2016r. – 460). Na kolejnych pozycjach znalazły się powiaty: starachowicki, skarżyski i ostrowiecki, w których wielkość miejscowości podstawowych kształtowała się powyżej średniej dla świętokrzyskiej wsi (297 - 413 osób). Natomiast w powiecie opatowskim przeciętna miejscowość miała mniej niż 200 mieszkańców (Ryc. 14). Oznacza to, że generalnie w północnej części województwa funkcjonowały większe miejscowości podstawowe aniżeli w jego południowych powiatach.

Ryc. 14. Przeciętna liczba mieszkańców w miejscowości statystycznej na obszarach większych woj. świętokrzyskiego wg powiatów w 2021r.

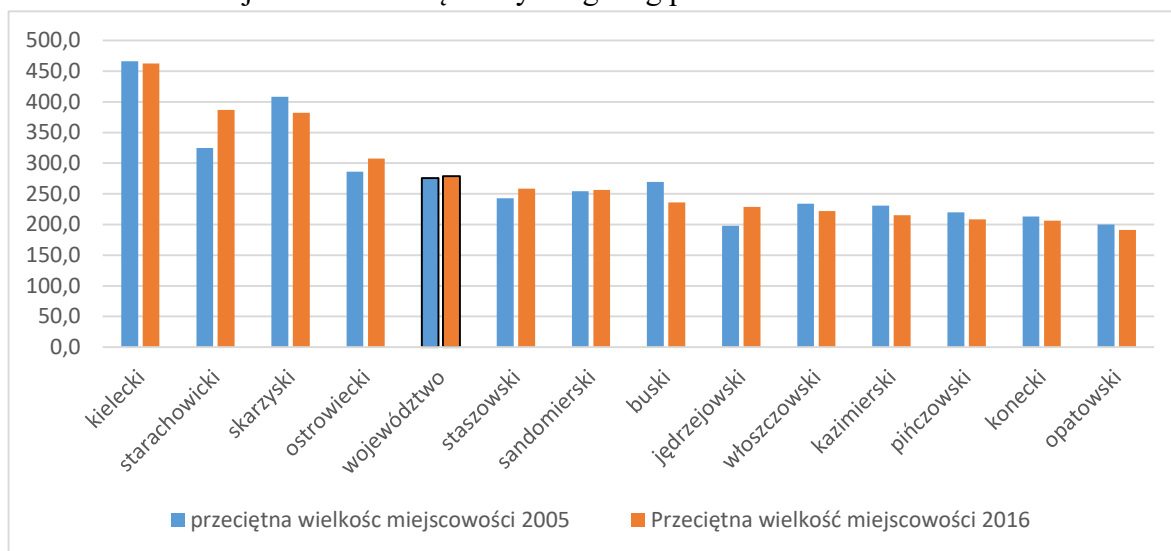

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W latach 2005 – 2016 - 2021 przeciętna wielkość miejscowości w poszczególnych powiatach ulegała różnorodnym. Stabilność zachowały jedynie powiaty sandomierski i włoszczowski. Wzrosty zaś zanotowano w powiatach: jędrzejowskim, kieleckim, koneckim, ostrowieckim, starachowickim (największy wzrost) i staszowskim (Ryc. 15).

W 2021r. w podregionie sandomiersko-jędrzejowskim funkcjonowało 1.380 miejscowości podstawowych, co stanowiło ponad 61% ich ogólnej liczby (Tab. 16). Natomiast w podregionie kieleckim takich miejscowości było 878, czyli niespełna 39%.

Ryc. 15. Przeciętna liczba mieszkańców w miejscowości statystycznej na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego wg powiatów w latach 2005 - 2016

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Tab. 16. Liczba miejscowości podstawowych na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego wg podregionów w 2005 – 2016 – 2021

Podregion	Liczba miejscowości podstawowych			Dynamika liczby miejscowości w latach 2005 - 2021 (2005 = 100%)
	2005 r.	2016 r.	2021r.	
kielecki	973	967	878	90,2
sandomiersko-jędrzejowski	1570	1523	1380	87,9
razem	2543	2490	2258	88,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W latach 2005-2016-2021 w podregionie kieleckim i w podregionie sandomiersko – jędrzejowskim zanotowano spadek liczby miejscowości podstawowych (Tab. 16).

W 2021r. statystyczna miejscowość liczyła 390 osób w podregionie kieleckim i 231 osób w podregionie sandomiersko-jędrzejowskim. W analizowanym okresie stwierdzono zdecydowany wzrost tego wskaźnika dla regionu kieleckiego i lekkie wahania dla regionu sandomiersko – jędrzejowskiego.

Tab. 17. Liczba miejscowości podstawowych na 10 km² obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego wg podregionów w 2005 - 2016 - 2021

Podregion	Liczba miejscowości podstawowych na 10 km ²		
	2005 r.	2016 r.	2021r.
kielecki	2,1	2,1	1,9
sandomiersko-jędrzejowski	2,4	2,4	2,3
razem	2,3	2,3	2,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Tab. 18. Przeciętna liczba mieszkańców w miejscowości wg podregionów 2005 - 2016 - 2021

Podregion	Przeciętna liczba mieszkańców w miejscowości		
	2005 r.	2016 r.	2021r.
kielecki	351,7	359,3	390
sandomiersko-jędrzejowski	228,8	227,8	231
razem	275,9	278,9	290

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

1.2.2. Kapitał ludzki i społeczny obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego

ZMIANY LICZBY MIESZKAŃCÓW NA OBSZARACH WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO W LATACH 2016 – 2021

W latach 2016 - 2021 liczba mieszkańców województwa świętokrzyskiego zmniejszyła się z 1.252,9 tys. osób do 1.187,7 tys. osób, tj. o 5,2%. Była to niekorzystna sytuacja zważywszy na fakt, że w kraju zmiana ta była zdecydowanie niższa: 1,4 % (Tab. 19, Ryc. 16). Podobnie przedstawiała się dynamika liczby ludności w miastach i na obszarach wiejskich zarówno w kraju, jak i w województwie. W analizowanym okresie potencjał demograficzny na polskiej wsi zmniejszył się nieznacznie (0,1%) zaś w polskich miastach zmiana ta była już większa – 2,2%.

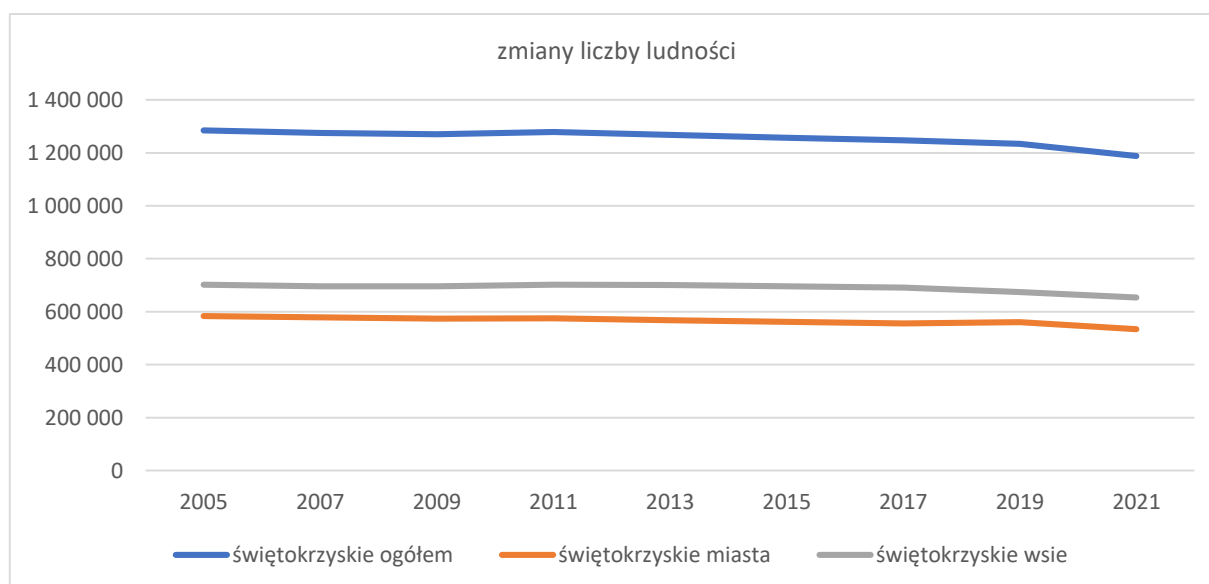
W województwie świętokrzyskim zarówno w miastach, jak i na wsi liczba ludności zmniejszyła się (Ryc. 17), przy czym spadek ten był większy na wsi (o 5,8%) zaś w miastach wyniósł 4,5%.

Tab. 19. Zmiany liczby ludności w Polsce i w województwie świętokrzyskim w przekroju wieś – miasto w latach 2016 - 2021

Wyszczególnienie	2016r.	2021r.	Dynamika 2005-2016 2005 = 100%
Polska	38 432 992	37 907 704	98,6
Polska – miasto	23 129 492	22 624 014	97,8
Polska – wieś	15 303 500	15 283 690	99,9
Świętokrzyskie	1 252 900	1 187 693	94,8
Świętokrzyskie – miasto	558 422	533 449	95,5
Świętokrzyskie – wieś	694 478	654 244	94,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Ryc. 16. Zmiany liczby ludności na obszarach miejskich i wiejskich województwa świętokrzyskiego w latach 2005 - 2021

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W porównaniu z innymi województwami procesy ludnościowe na obszarach wiejskich w Świętokrzyskim należy ocenić jako niekorzystne. W 6 regionach liczba mieszkańców wsi zwiększyła się lub utrzymała na niezmiennym poziomie (Tab. 20). Region świętokrzyski znalazł się natomiast w grupie 5 województw, w których wskaźnik dynamiki liczby ludności – w obu badanych okresach, kształtował się poniżej 100. W tej grupie były województwa o poważnych problemach demograficznych. Trzy z nich (podlaskie, lubelskie, świętokrzyskie) należały do tzw. Polski wschodniej. Pozostałe dwa to: lubuskie położone przy zachodniej granicy kraju i opolskie, w którym zanotowano ujemne saldo migracji zagranicznych.

Tab. 20. Dynamika liczby ludności na obszarach wiejskich w Polsce wg województw w latach 2005 - 2016 - 2021

Województwo	Liczba ludności			Dynamika 2005-2016	Dynamika 2016-2021
	2005 r.	2016 r.	2021r.	2005 = 100%	2016 = 100%
Polska	14 733 315	15 303 500	15 283 690	103,9	99,9
dolnośląskie	836 138	901 592	933 345	107,8	103,5
kujawsko-pomorskie	795 638	844 636	842 168	106,2	99,7
lubelskie	1 162 746	1 143 871	1 096 661	98,4	95,9
lubuskie	362 144	356 979	350 247	98,6	98,1
łódzkie	912 204	921 728	912 746	101	99,0
małopolskie	1 646 789	1 744 863	1 785 637	106	102,3
mazowieckie	1 819 474	1 916 385	1 950 388	105,3	101,8
opolskie	496 169	478 030	445 488	96,3	93,2
podkarpackie	1 251 437	1 251 508	1 226 723	100	98,0
podlaskie	489 739	466 963	449 037	95,3	96,2
pomorskie	718 910	828 800	875 971	115,3	105,7
śląskie	1 000 451	1 049 130	1 049 961	104,9	100,1
świętokrzyskie	701 519	694 478	654 244	99	94,2
warmińsko-mazurskie	570 751	588 418	561 209	103,1	95,4
wielkopolskie	1 446 936	1 577 995	1 625 865	109,1	103,0
zachodniopomorskie	522 270	538 124	524 000	103	97,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W przekroju gmin wskaźnik dynamiki liczby ludności wahał się od 88,4% (Fałków) do 110,5% (Masłów). Przyjmując ten wskaźnik jako kryterium, w województwie świętokrzyskim wyróżniono gminy: progresywne (wskaźnik dynamiki 102,1% i więcej), stagnujące (98-102%) i regresywne (97,9% i mniej) (Tab. 21).

W pierwszej grupie znalazło się 7 gmin, co stanowiło ok. 8% ich ogólnej liczby. Potencjał demograficzny zwiększył się w nich co najmniej o dwa procent. Sześć z nich miało charakter wiejski, a jedna - miejsko-wiejski (Tab. 22). Tylko w jednej z nich zanotowano ponad 10-procentowy wzrost populacji – w gminie Masłów. Wszystkie 7 gmin stanowią obszary atrakcyjnie położone w stosunku do stolicy województwa, o dobrze rozwiniętych funkcjach pozarolniczych. Funkcje te rozwijały się tam w okresie gospodarki centralnie sterowanej, głównie w oparciu o surowce mineralne. Po 1989r. rozwój pozarolniczych działów gospodarczych nie został zahamowany, a sprzyjały temu dobre połączenia komunikacyjne z innymi regionami w kraju oraz relatywnie wysoka jakość kapitału ludzkiego.

Tab. 21. Dynamika liczby ludności na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego w przekroju gmin w latach 2005 - 2016

Wskaźnik dynamiki [%]	liczba gmin	Liczba ludności		Dynamika liczby ludności 2016 = 100%
		2016r.	2021r.	
102,1 i więcej	7	83 496	88 322	105,8
98-102	6	60 621	60 169	99,3
97,9 i mniej	72	457 596	433 545	94,7
Razem*	85	601 713	581 945	96,7

* Zestawienie nie obejmuje gmin: Nowy Korczyn, Pacanów, Wiślica, Opatowiec, Łagów, Morawica, Nowa Słupia, Pierzchnica, Radoszyce, Klimontów, Oleśnica i Szydłów. Jednostki te w badanym okresie uzyskały prawa miejskie. Dane dot. liczby ludności tych miejscowości są nieporównywalne

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Tab. 22. Wykaz gmin progresywnych w województwie świętokrzyskim

Gmina	Liczba ludności		Wskaźnik dynamiki
	2016r.	2021r.	
Nowiny	7 728	7 929	102,6
Piekoszów	16 338	16 783	102,7
Strawczyn	10 567	11 027	104,4
Daleszyce - obszar wiejski ⁵	12 766	13 409	105,0
Górno	14 126	14 986	106,1
Miedziana Góra	11 304	12 402	109,7
Masłów	10 667	11 786	110,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Tab. 23. Wykaz gmin stagnujących w województwie świętokrzyskim

Gmina	Liczba ludności		Wskaźnik dynamiki
	2016r.	2021r.	
Małogoszcz - obszar wiejski	7 844	7 715	98,4
Sobków	8 526	8 411	98,7
Rytwiany	6 357	6 298	99,1
Staszów - obszar wiejski	10 982	10 901	99,3
Chęciny - obszar wiejski	10 619	10 544	99,3
Busko-Zdrój - obszar wiejski	16 293	16 300	100,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

⁵ Gmina miejsko - wiejska

Wzrost potencjału demograficznego należy także łączyć z rozwojem funkcji mieszkaniowej na tych terenach. Gminy te stanowią sypialnię dla wielu pracowników firm zlokalizowanych w Kielcach.

W 6 gminach (7%) potencjał ludnościowy utrzymał się na prawie niezmiennym poziomie. Były to obszary stagnujące, a wskaźnik dynamiki wahał się od 98% do 100%. 2 z nich miało charakter wiejski, a 4 miejsko-wiejski (Tab. 23).

W większości gmin stagnujących dobrze rozwinęły się funkcje pozarolnicze. Były one także atrakcyjnie położone względem szlaków komunikacyjnych i ośrodków miejskich. Wiele z nich oferowało znany w kraju produkt turystyczny (np. Rytwiany, Nowa Słupia, Chęciny, Busko - Zdrój).

Tab. 24. Wykaz gmin regresywnych w województwie świętokrzyskim

Gmina	Liczba ludności		Wskaźnik dynamiki
	2016r.	2021r.	
Fałków	4 572	4 041	88,4
Tarłów	5 303	4 723	89,1
Słupia Konecka	3 393	3 064	90,3
Skarżysko Kościelne	6 180	5 589	90,4
Ćmielów - obszar wiejski	4 430	4 009	90,5
Zawichost - obszar wiejski	2 758	2 496	90,5
Stąporków - obszar wiejski	11 549	10 496	90,9
Działoszyce - obszar wiejski	4 181	3 807	91,1
Słupia	4 361	3 981	91,3
Baltów	3 519	3 215	91,4
Iwaniska	6 789	6 208	91,4
Lipnik	5 365	4 923	91,8
Opatów - obszar wiejski	5 350	4 922	92,0
Radków	2 530	2 331	92,1
Wilczyce	3 788	3 494	92,2
Ruda Maleniecka	3 151	2 908	92,3
Koprzywnica - obszar wiejski	4 252	3 926	92,3
Bliżyn	8 226	7 628	92,7
Waśniów	6 937	6 452	93,0
Wojciechowice	4 112	3 833	93,2
Sędziszów - obszar wiejski	6 111	5 705	93,4
Suchedniów - obszar wiejski	1 843	1 722	93,4
Moskorzew	2 761	2 584	93,6
Dwikozy	8 879	8 311	93,6

Brody	11 030	10 347	93,8
Końskie - obszar wiejski	16 205	15 231	94,0
Raków	5 676	5 350	94,3
Bodzechów	13 535	12 758	94,3
Baćkowice	4 919	4 637	94,3
Kunów - obszar wiejski	6 967	6 570	94,3
Nagłowice	5 026	4 752	94,5
Sadowie	4 032	3 814	94,6
Bejsce	4 133	3 910	94,6
Ożarów - obszar wiejski	6 313	5 975	94,6
Imielno	4 451	4 214	94,7
Czarnocin	3 860	3 655	94,7
Obrazów	6 536	6 202	94,9
Secemin	4 867	4 620	94,9
Skalbmierz - obszar wiejski	5 288	5 020	94,9
Złota	4 519	4 301	95,2
Bogoria	7 870	7 500	95,3
Zagnańsk	12 980	12 380	95,4
Wąchock - obszar wiejski	4 103	3 916	95,4
Kluczewsko	5 210	4 973	95,5
Bodzentyn - obszar wiejski	9 395	8 972	95,5
Gnojno	4 466	4 266	95,5
Samborzec	8 575	8 197	95,6
Osiek - obszar wiejski	5 765	5 513	95,6
Gowarczów	4 664	4 463	95,7
Kazimierza Wielka - obszar wiejski	10 736	10 286	95,8
Kije	4 480	4 295	95,9
Połaniec - obszar wiejski	3 737	3 584	95,9
Krasocin	10 697	10 270	96,0
Pińczów - obszar wiejski	10 067	9 668	96,0
Michałów	4 644	4 461	96,1
Łubnice	4 142	3 979	96,1
Łoniów	7 517	7 231	96,2
Oksa	4 586	4 422	96,4
Mirzec	8 321	8 024	96,4
Solec-Zdrój	5 092	4 911	96,4
Łączna	5 150	4 967	96,4

Stopnica - obszar wiejski	6 288	6 090	96,9
Włoszczowa - obszar wiejski	9 478	9 185	96,9
Tuczępy	3 753	3 639	97,0
Chmielnik - obszar wiejski	7 586	7 363	97,1
Smyków	3 794	3 688	97,2
Łopuszno	9 016	8 787	97,5
Jędrzejów - obszar wiejski	12 962	12 638	97,5
Pawłów	15 251	14 912	97,8
Mniów	9 360	9 156	97,8
Bieliny	10 214	9 994	97,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Tab. 25. Dynamika liczby ludności na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego w powiatach w latach 2016 - 2021

Powiat	Liczba ludności		Dynamika liczby ludności
	2016r.	2021r.	
buski	55 020	50 502	91,8
jędrzejowski	61 003	57 374	94,1
kazimierski	27 332	25 605	93,7
kielecki	195 610	192 932	98,6
konecki	56 370	49 266	87,4
opatowski	42 183	39 035	92,5
ostrowiecki	35 388	33 004	93,3
pińczowski	27 891	26 532	95,1
sandomierski	50 525	45 673	90,4
skarżyski	21 399	19 906	93,0
starachowicki	38 705	37 199	96,1
staszowski	47 509	43 253	91,0
włoszczowski	35 543	33 963	95,6
razem	694 478	654 244	94,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W większości z nich funkcje rolnicze były lepiej rozwinięte aniżeli pozarolnicze. Położone były one najczęściej peryferyjnie w stosunku do nadrzędnych jednostek przestrzennych (powiatów, województwa).

W przekroju powiatów sytuacja przedstawiała się odmiennie. Wśród 13 powiatów tylko kielecki można zaliczyć do stagnujących jednostek przestrzennych, zaś pozostałe powiaty

to jednostki regresywne (Tab. 25). W przypadku powiatu kieleckiego liczba mieszkańców zmalała o 1,4%, zaś największy ubytek ludności – o 12,6% dotyczył powiatu koneckiego. Zurbanizowana i uprzemysłowiona północna część województwa charakteryzowała się bardziej korzystnymi zmianami demograficznymi aniżeli część południowa z dominującymi funkcjami rolniczymi.

W podregionie kieleckim jeden powiat (kielecki) miał charakter stagnujący (Tab. 26). Potencjał ludnościowy zmalał nieznacznie o 1,4%. Pozostałe powiaty podregionu odznaczały się ubytkiem ludności (od 5,9% do 12,6%).

W przypadku podregionu sandomiersko-jędrzejowskiego liczba mieszkańców zmalała o prawie 8%, a wszystkie powiaty zanotowały ubytek demograficzny (od 4,4% do 9,6%).

URODZENIA, ZGONY I PRZYROST NATURALNY NA OBSZARACH WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

W latach 2013-2016 w Polsce przyrost naturalny kształtował się na bardzo niskim poziomie i nie wykazywał jednoznacznych tendencji. Natomiast po 2016r. nastąpił ogólny zasadniczy spadek przyrostu naturalnego (Tab. 28).

W porównaniu z krajem przyrost naturalny na polskich obszarach wiejskich należy ocenić negatywnie. W analizowanym okresie przyjmował on dodatnie ujemne, znacznie większe niż dla Polski.

Tab. 26. Zmiany liczby ludności na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego wg podregionów w latach 2016 - 2021

Podregion	Liczba mieszkańców		Dynamika liczby mieszkańców 2005 = 100%
	2016 r.	2021 r.	
kielecki	347 472	332 307	95,6
sandomiersko-jędrzejowski	347 006	321 937	92,8
razem	694 478	654 244	94,2

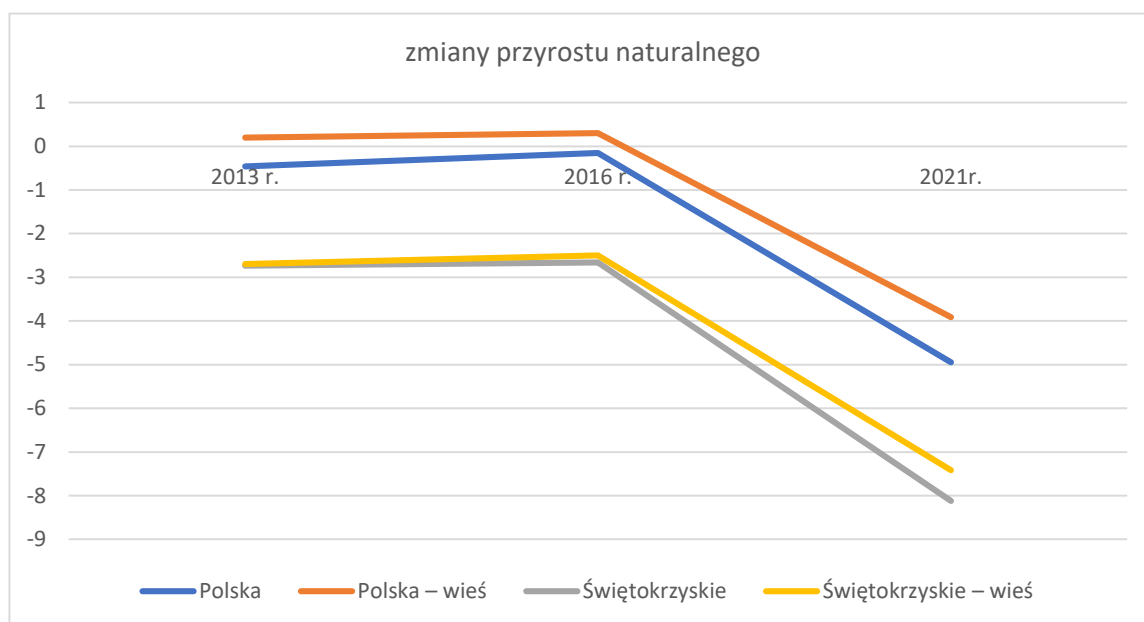
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Tab. 27. Liczba powiatów progresywnych, stagnujących i regresywnych wg podregionów województwa świętokrzyskiego

podregion	progresywne	stagnujące	regresywne	razem
kielecki	0	1	4	5
sandomiersko-jędrzejowski	0	0	8	8
razem	0	1	12	13

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Ryc. 17. Zmiany przyrostu naturalnego na polskiej i świętokrzyskiej wsi w latach 2013 – 2016 - 2021

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Tab. 28. Zmiany przyrostu naturalnego w Polsce i województwie świętokrzyskim w układzie wieś – miasto w latach 2013 - 2016 - 2021

Wyszczególnienie	2013r.	2016 r.	2021r.
Polska	-0,46	-0,15	- 4,95
Polska – wieś	0,20	0,30	- 3,91
Polska – miasta	-0,90	-0,50	- 5,65
Świętokrzyskie	-2,73	-2,66	-8,12
Świętokrzyska – wieś	-2,70	-2,50	- 7,42
Świętokrzyskie – miasta	-2,70	-2,90	- 8,96

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Na tle opisanych wskaźników krajowych, przyrost naturalny zarówno w województwie świętokrzyskim, jak i na obszarach wiejskich tego regionu kształtował się niekorzystnie. W latach 2013 - 2016 wahał się on od minus 2,73‰ do minus 2,66‰ w województwie oraz od minus 2,7‰ do minus 2,5‰ na świętokrzyskiej wsi. Po 2016r. nastąpiło gwałtowne obniżenie wskaźników przyrostu naturalnego i to zarówno dla Polski jak i województwa świętokrzyskiego, w tym bez znaczenia czy dla miasta, czy dla wsi. Biorąc pod uwagę dodatkowo ujemne saldo migracji i selektywność ruchu odpływowego, należy stwierdzić, że procesy demograficzne na obszarach wiejskich i w całym województwie przyjęły zdecydowanie negatywny charakter.

W porównaniu z obszarami wiejskimi innych województw, świętokrzyska wieś wspólnie z podlaską i lubelską, cechowały się najgorszymi wskaźnikami przyrostu naturalnego (Tab. 29). W 2016r. na obszarach wiejskich ośmiu województw zanotowano ujemny przyrost naturalny. Wśród nich znalazły się trzy z tzw. Polski Wschodniej (świętokrzyskie, podlaskie i lubelskie). Natomiast bardzo optymistycznie kształtowały się wskaźniki przyrostu naturalnego na obszarach wiejskich województw: pomorskiego, wielkopolskiego i małopolskiego.

W 2021r. już wszystkie województwa posiadały ujemne wskaźniki przyrostu naturalnego, przy czym dla województwa świętokrzyskiego wskaźnik ten był najniższy.

Tab. 29. Przyrost naturalny na obszarach wiejskich w Polsce wg województw 2013 - 2016 - 2021

Województwo	Przyrost naturalny [%]		
	2013r.	2016r.	2021r.
dolnośląskie	-0,5	-0,2	-5,49
kujawsko-pomorskie	1,3	0,8	-5,71
lubelskie	-2,6	-2,3	-6,82
lubuskie	0,3	-0,1	-5,97
łódzkie	-2,6	-2,2	-7,67
małopolskie	2,1	2,1	-2,17
mazowieckie	-0,2	0,1	-3,54
opolskie	-1,9	-1,3	-6,2
podkarpackie	0,7	0,4	-4,1
podlaskie	-3,7	-3,8	-5,74
pomorskie	4,8	4,4	-2,01
śląskie	0	-0,1	-7,15
świętokrzyskie	-2,7	-2,5	-8,12
warmińsko-mazurskie	0,9	0,3	-6,01
wielkopolskie	2,5	2,9	-2,74
zachodniopomorskie	0,7	0,6	-6,28
Polska	0,2	0,3	-4,95

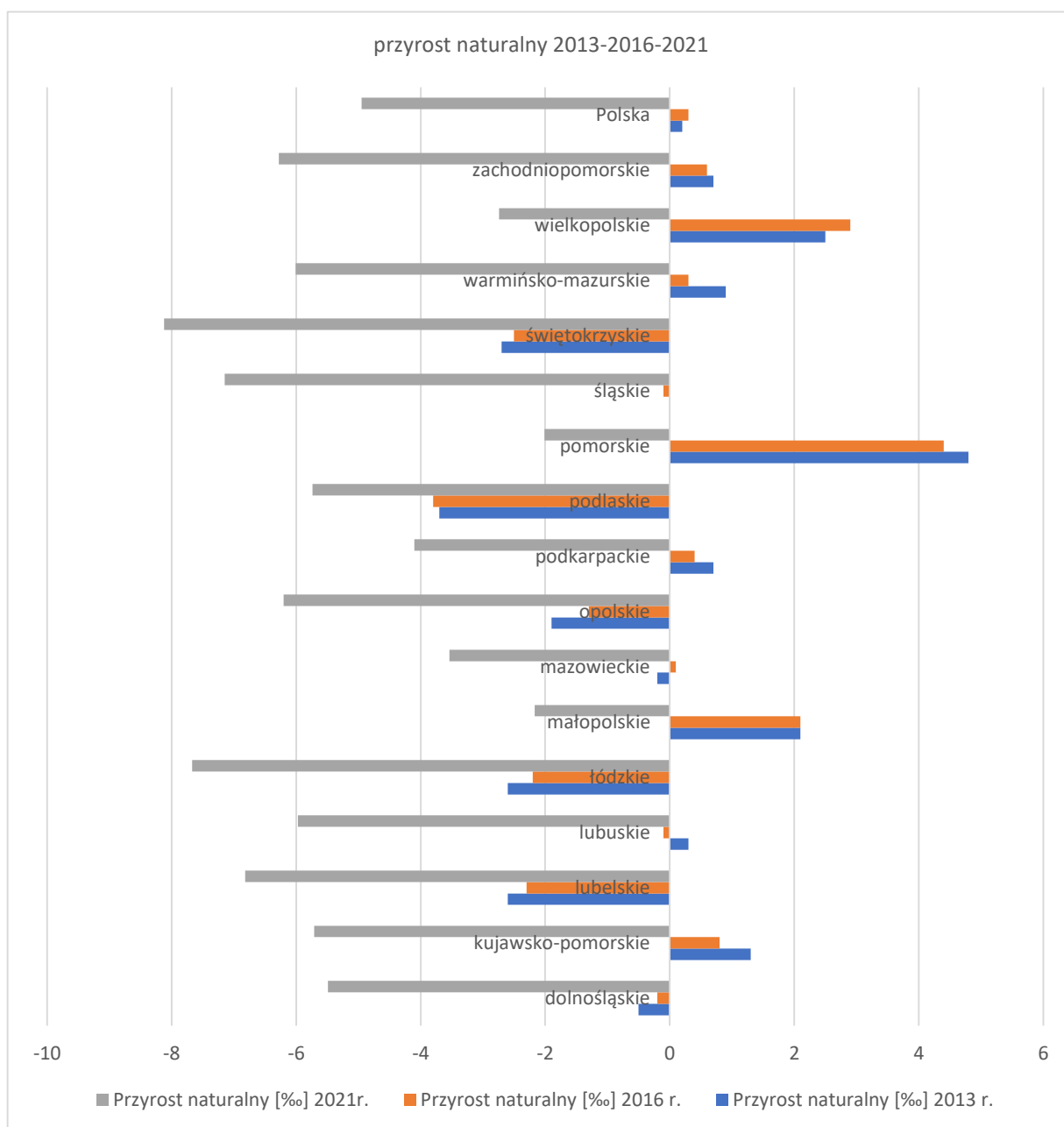
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W woj. świętokrzyskim, w przekroju gmin, przyrost naturalny wahał się od minus 17,0% w gminie Ruda Maleniecka do 0,0% w gminie Górno. W 2021r. w żadnej z gmin nie odnotowano dodatniego przyrostu naturalnego. W 79 gminach (81% ich ogólnej liczby) ubytek naturalny był wyższy niż 5%. W porównaniu ze średnią dla obszarów wiejskich

województwa świętokrzyskiego (-8,12) 43 gmin (44%) cechowało się ponadprzeciętnym wskaźnikiem przyrostu naturalnego a w 54 (57%) wskaźnik ten kształtował się poniżej średniej.

Przyjmując jako kryterium przyrost naturalny, w województwie świętokrzyskim wyróżniono 3 grupy gmin: o wysokim, średnim, niskim i bardzo niskim przyroście naturalnym.

Ryc. 18. Przyrost naturalny na obszarach wiejskich w Polsce wg województw 2013 - 2016 - 2021

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Najwyższy wskaźnik przyrostu naturalnego wystąpił w 8 gminach. Wśród nich 2 miało status miejsko - wiejski. Większość z nich położona była w sąsiedztwie dużych ośrodków miejskich.

Tab. 30. Gminy o najwyższym wskaźniku przyrostu naturalnego OW województwie świętokrzyskim 2021r.

gmina	wskaźnik przyrostu naturalnego
Górno	0,0
Strawczyn	-0,5
Masłów	-0,6
Morawica	-0,7
Nowiny	-0,9
Miedziana Góra	-1,1
Bieliny	-1,9
Łubnice	-2,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Tab. 31. Gminy o średnim wskaźniku przyrostu naturalnego obszarów wiejskich w województwie świętokrzyskim 2021r.

gmina	wskaźnik przyrostu naturalnego
Piekoszów	-2,8
Krasocin	-3,2
Mniów	-3,6
Rytwiany	-3,7
Oleśnica	-3,9
Łopuszno	-4,0
Daleszyce	-4,0
Bogoria	-4,3
Smyków	-4,3
Kluczewsko	-4,6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W żadnej z jednostek przestrzennych sytuacja, pod względem przyrostu naturalnego, nie uległa poprawie, jedynie w Gminie Górno nie zmieniła się w stosunku do lat poprzednich, natomiast w pozostałych gminach depresja demograficzna pogłębiła się.

Do grupy gmin o bardzo niskim przyroście naturalnym zaliczono takie, w których wskaźnik przyrostu naturalnego był mniejszy niż 5%. Takich jednostek przestrzennych w województwie świętokrzyskim było 79.

Tab. 32. Gminy o najniższym wskaźniku przyrostu naturalnego OW w województwie świętokrzyskim 2021r.

Gmina	Wskaźnik przyrostu naturalnego
Pierzchnica	-5,4
Pińczów	-5,6
Nagłowice	-5,7
Samborzec	-5,9
Połaniec	-5,9
Chęciny	-5,9
Obrazów	-6,3
Pawłów	-6,4
Staszów	-6,4
Baćkowice	-6,4
Łoniów	-6,5
Bodzentyn	-6,6
Małogoszcz	-6,6
Kazimierza Wielka	-6,7
Kunów	-6,7
Osiek	-6,9
Zagnańsk	-7,0
Jędrzejów	-7,2
Sobków	-7,2
Sadowie	-7,3
Radoszyce	-7,6
Włoszczowa	-7,6
Końskie	-7,8
Słupia	-8,0
Bodzechów	-8,1
Oksa	-8,1
Łagów	-8,5
Moskorzew	-8,5
Busko-Zdrój	-8,5
Gowarczów	-8,7
Czarnocin	-8,7
Chmielnik	-8,8
Mirzec	-8,9
Imielno	-9,0

Solec-Zdrój	-9,3
Nowa Słupia	-9,4
Wilczyce	-9,4
Wąchock	-9,4
Kije	-9,5
Słupia Konecka	-9,7
Klimontów	-9,7
Ożarów	-10,0
Raków	-10,0
Dwikozy	-10,2
Fałków	-10,3
Tuczepy	-10,4
Iwaniska	-10,6
Stopnica	-10,6
Skarżysko Kościelne	-10,8
Koprzywnica	-10,9
Wodzisław	-10,9
Wojciechowice	-10,9
Opatowiec	-11,2
Skalbmierz	-11,3
Pacanów	-11,3
Michałów	-11,8
Bliżyn	-11,8
Lipnik	-12,1
Bałtów	-12,4
Brody	-12,7
Zawichost	-12,7
Gnojno	-12,9
Sędziszów	-12,9
Złota	-12,9
Bejsce	-13,0
Łączna	-13,0
Opatów	-13,3
Szydłów	-13,3
Suchedniów	-13,9
Radków	-14,0
Nowy Korczyn	-14,1

Secemin	-14,2
Tarłów	-15,1
Stąporków	-15,7
Ćmielów	-15,7
Działoszyce	-16,4
Ruda Maleniecka	-17,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W 2021r. w pięciu gminach z tej grupy zanotowano korzystniejszy przyrost naturalny niż w 2016r., w pozostałych 24 analizowany wskaźnik jeszcze się obniżył. Na obszarze wiejskim w gminie Opatów przyrost naturalny obniżył się z minus 4,5‰ do minus 9,5‰.

Tab. 33. Przyrost naturalny na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego wg powiatów w 2016r. i 2021r.

Powiat	Przyrost naturalny [osoby]		Przyrost naturalny [%]	
	2016r.	2021r.	2016r.	2021r.
buski	-226	-522	-4,1	-8,18
jędrzejowski	-112	-471	-1,8	-9,32
kazimierski	-182	-240	-6,7	-3,59
kielecki	207	-693	1,1	-10,15
konecki	-233	-503	-4,1	-10,80
opatowski	-221	-424	-5,2	-9,04
ostrowiecki	-172	-299	-4,9	-10,01
pińczowski	-139	-267	-5,0	-8,36
sandomierski	-161	-384	-3,2	-12,01
skarżyski	-103	-240	-4,8	-9,00
starachowicki	-80	-336	-2,1	-5,68
staszowski	-140	-246	-3,0	-7,26
włoszczowski	-137	-247	-3,9	-10,29
razem województwo	-1 698	-4 872	-2,5	-7,42

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W 2021r. w przekroju powiatów przyrost naturalny na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego wahał się od minus 6,7‰ w powiecie kazimierskim do 1,1‰ w powiecie kieleckim (Tab. 33). Tylko na obszarze jednego powiatu (kieleckiego) przyrost był dodatni. W dwóch kolejnych jednostkach przestrzennych (powiaty jędrzejowski i stara-

chowicki) przyrost był ujemny, ale kształtował się korzystniej niż ogółem na świętokrzyskiej wsi. Na pozostałych obszarach ubytek ludnościowy był bardzo wysoki i oscylował on od 3 do 7‰.

Zarówno w 2016r. jak i w 2021r. na obszarach wiejskich obydwu podregionów województwa świętokrzyskiego odnotowano ubytek naturalny (Tab. 34), przy czym był on mniejszy w północnej części regionu (podregion kielecki) niż w południowej (podregion sandomiersko-jędrzejowski).

Tab. 34. Przyrost naturalny na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego wg podregionów w 2016r. i 2021r.

Podregion	Przyrost naturalny [osoby]		Przyrost naturalny [‰]	
	2016r.	2021r.	2016r.	2021r.
kielecki	-381	-2801	-1,1	-8,3
sandomiersko-jędrzejowski	-1317	-2071	-3,8	-8,9
razem województwo obszary wiejskie	-1698	-4 872	-2,5	-7,42

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W latach 2016-2021 przyrost naturalny obniżył się znacząco w przypadku podregionu kieleckiego z minus 1,14‰ do minus 8,3‰, a w przypadku podregionu sandomiersko-jędrzejowskiego z minus 3,8‰ do minus 8,9‰.

W obydwu podregionach wszystkie powiaty cechowały się ubytkiem naturalnym.

Przedstawione wskaźniki przyrostu naturalnego zależą od poziomu urodzeń i zgonów.

Tab. 35. Wskaźniki urodzeń i zgonów na obszarach wiejskich i miejskich w Polsce i województwie świętokrzyskim w 2021r.

Wyszczególnienie	Wskaźnik urodzeń [‰]	Wskaźnik zgonów [‰]
Polska	8,73	13,68
Polska – wieś	8,98	12,88
Polska – miasta	8,56	14,21
Świętokrzyskie	7,31	15,42
Świętokrzyskie – wieś	7,66	15,09
Świętokrzyskie – miasta	6,87	15,83

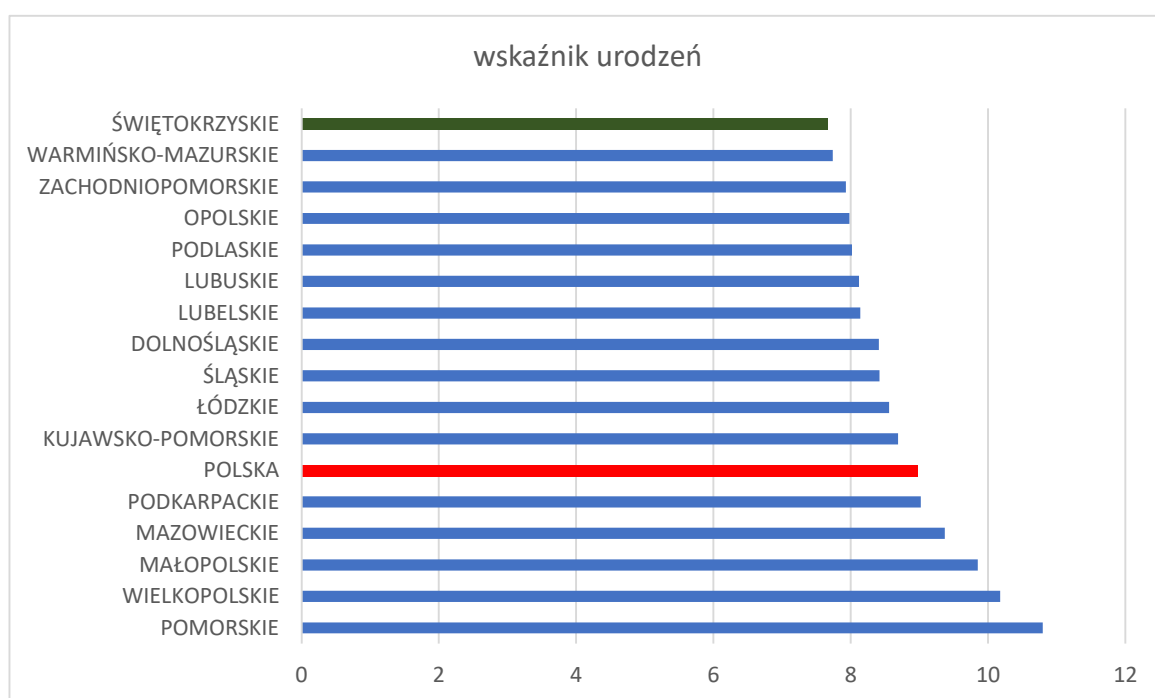
Źródło: https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5468/30/1/1/ludnosci_i_ruch_naturalny_w_2016.pdf

W 2021r. wskaźnik urodzeń w Polsce wyniósł 8,73‰, a województwie świętokrzyskim 7,31‰ (Tab. 35). Na tle powyższych liczb sytuacja na wsi przedstawiała się korzystniej,

bowiem na obszarach wiejskich kraju na 1000 osób urodziło się 8,98 dzieci, a w regionie świętokrzyskim 7,31. Oznacza to, że kobiety wiejskie rodziły więcej dzieci aniżeli w miastach.

Natomiast wskaźnik zgonów na polskiej wsi był korzystniejszy aniżeli w miastach i wynosił 12,88‰ (w miastach 14,21‰). Na obszarach wiejskich regionu świętokrzyskiego śmiertelność była nieco niższa niż w miastach. W 2021r. na 1000 mieszkańców zarejestrowano 15,09 zgonów na wsi i 15,83 zgonów w miastach.

Ryc. 19. Wskaźnik urodzeń na obszarach wiejskich wg. województw w Polsce w 2021r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

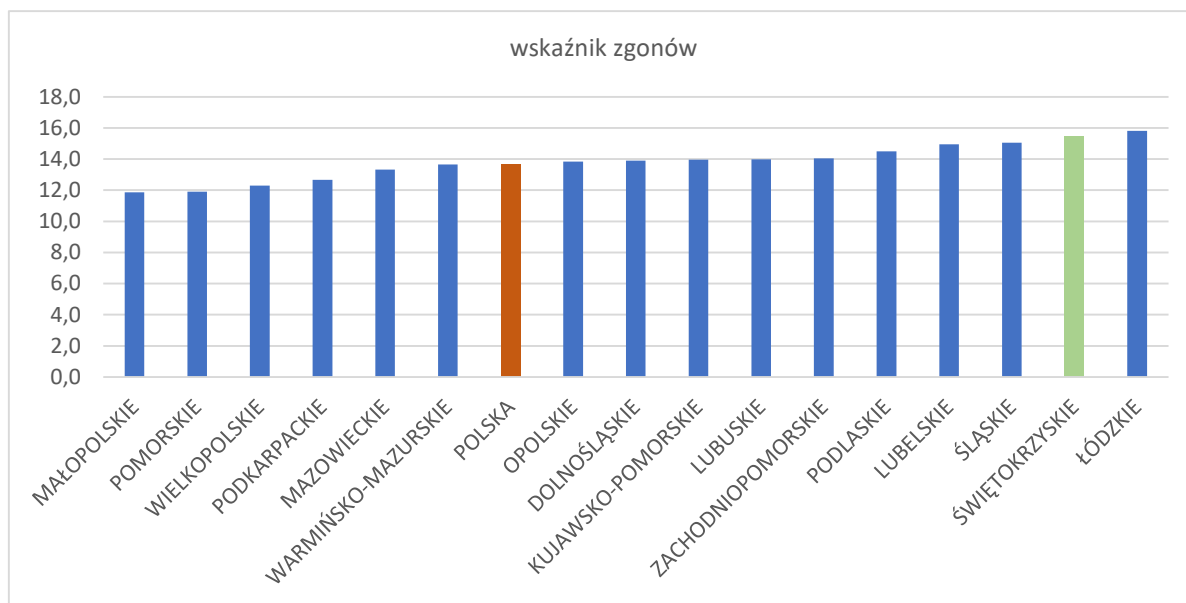
W porównaniu z innymi województwami sytuacja na świętokrzyskich obszarach wiejskich przedstawiała się bardzo niekorzystnie. Wskaźnik urodzeń był najniższy w kraju i był zdecydowanie niższy niż wskaźnik ogólnopolski. (Ryc. 19).

Jedynie w województwach: pomorskim i wielkopolskim wieś cechowała się relatywnie wysokimi wskaźnikami urodzeń – powyżej 10‰.

W przypadku wskaźnika zgonów świętokrzyska wieś znalazła się na 15. pozycji w kraju, a śmiertelność kształtowała się powyżej średniej dla polskiej wsi (Ryc. 20). Gorsze wskaźniki zanotowano tylko w województwie łódzkim. W województwach o najniższych wskaźnikach na 1000 mieszkańców (małopolskie i pomorskie) umarło mniej niż 12 osób. W 2021r. w gminach województwa świętokrzyskiego wskaźnik urodzeń wahał się od 3,6‰ (Opatowiec) do 10,9‰ (Baćkowice), przyjmując średnią wartość dla wsi 7,5‰.

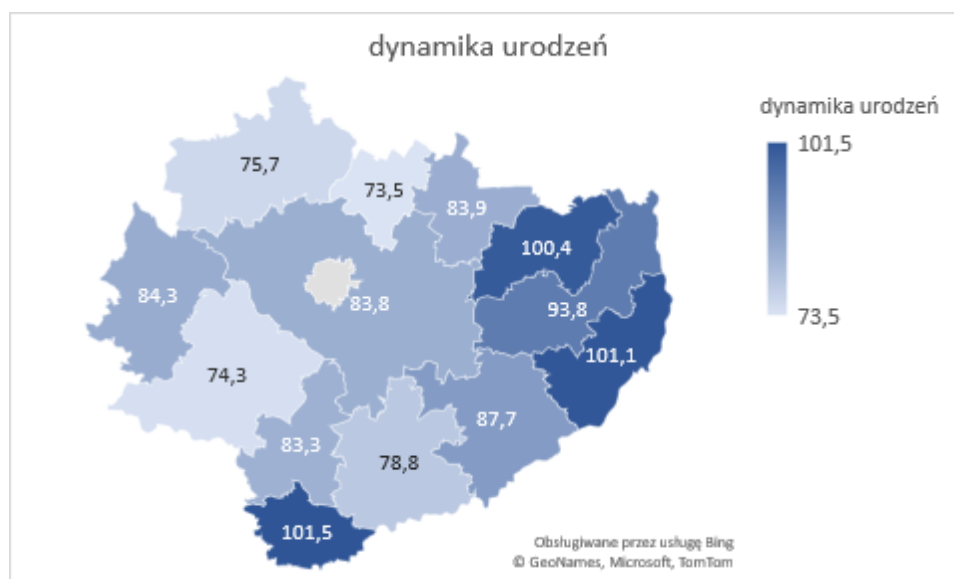
W 47 gminach (48%) analizowany wskaźnik kształtował się na poziomie ponadprzeciętnym, w 38 jednostkach przestrzennych (39%) wskaźnik urodzeń był niższy niż średnio na świętokrzyskiej wsi.

Ryc. 20. Wskaźniki zgonów na obszarach wiejskich wg. województw w Polsce w 2021r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Ryc. 21. Dynamika wskaźnika urodzeń na obszarach wiejskich

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Tab. 36. Wskaźnik urodzeń na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w 2021r.

gmina	Wskaźnik urodzeń OW
Opatowiec	3,6
Stąporków	4,6
Sędziszów	5,0
Skarżysko Kościelne	5,2
Działoszyce	5,2
Bejsce	5,3
Moskorzew	5,4
Lipnik	5,5
Nowy Korczyn	5,6
Opatów	5,7
Bliżyn	5,8
Suchedniów	5,8
Gnojno	5,9
Wąchock	5,9
Radków	5,9
Pacanów	6,0
Michałów	6,0
Złota	6,0
Szydłów	6,1
Tarłów	6,1
Ruda Maleniecka	6,1
Fałków	6,2
Bałtów	6,2
Jędrzejów	6,2
Brody	6,3
Radoszyce	6,3
Wiślica	6,3
Busko-Zdrój	6,4
Secemin	6,5
Końskie	6,5
Bodzechów	6,5
Łączna	6,6
Stopnica	6,7
Chmielnik	6,8

Daleszyce	6,8
Włoszczowa	6,9
Gowarczów	6,9
Ożarów	7,0
Koprzywnica	7,1
Skalbmierz	7,1
Kunów	7,1
Zagnańsk	7,2
Ćmielów	7,2
Małogoszcz	7,3
Nowa Słupia	7,3
Mirzec	7,3
Tuczępy	7,4
Słupia Konecka	7,4
Sobków	7,5
Wojciechowice	7,5
Pińczów	7,7
Łagów	7,7
Morawica	7,7
Klimontów	7,7
Kije	7,7
Wodzisław	7,7
Bodzentyn	7,8
Pierzchnica	7,9
Dwikozy	7,9
Staszów	8,0
Bogoria	8,0
Osiek	8,0
Chęciny	8,2
Kluczewsko	8,2
Wilczyce	8,2
Rytwiany	8,2
Sadowie	8,3
Oksa	8,3
Słupia	8,5
Iwaniska	8,5
Nagłowice	8,6

Kazimierza Wielka	8,6
Smyków	8,6
Obrazów	8,7
Bieliny	8,7
Imielno	8,7
Miedziana Góra	8,7
Waśniów	8,8
Masłów	8,8
Łoniów	9,0
Połaniec	9,2
Mniów	9,4
Piekoszów	9,4
Pawłów	9,4
Samborzec	9,5
Czarnocin	9,6
Raków	9,6
Krasocin	9,6
Strawczyn	9,7
Łubnice	9,8
Nowiny	9,8
Zawichost	9,9
Łopuszno	10,0
Górno	10,2
Oleśnica	10,2
Solec-Zdrój	10,3
Baćkowice	10,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W przekroju powiatów w 2021r. na świętokrzyskiej wsi przyszło na świat 5 029 osób, tj. o 19,7% mniej niż w 2016r. (Tab. 37). W przeliczeniu na 1 000 mieszkańców stanowiło to 7,66 osób (spadek o 15,6 w stosunku do 2016r.).

Najwyższy wskaźnik urodzeń zanotowano na obszarach wiejskich powiatu kieleckiego (8,55‰). W kolejnych 4 tego typu jednostkach przestrzennych analizowany wskaźnik kształtował się powyżej średniej. Były to powiaty: sandomierski, starachowicki, staszowski i włoszczowski. Poza starachowickim, wszystkie one położone są w południowej, rolniczej części województwa. W pozostałych powiatach wskaźnik urodzeń oscylował od 7,41‰ (powiat opatowski) do 5,81‰ (powiat skarżyski). Były to wartości poniżej średniej dla świętokrzyskiej wsi.

W latach 2016 - 2021 urodzenia na prawie niezmiennym poziomie utrzymały się tylko w powiatach: kazimierskim, sandomierskim i ostrowieckim. W pozostałych jednostkach poziom urodzeń obniżył się, przy czym największy spadek (o ponad 25 %) zarejestrowano w powiecie skarżyskim (Tab. 37).

Tab. 37. Wskaźnik urodzeń na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego wg powiatów w 2016r. i 2021r.

Powiat	Urodzenia [osoby]		Urodzenia [%]	
	2016r.	2021r.	2016 r.	2021 r.
buski	468	340	8,5	6,7
jędrzejowski	598	419	9,8	7,28
kazimierski	199	191	7,3	7,41
kielecki	1 997	1 649	10,2	8,55
konecki	469	311	8,3	6,28
opatowski	332	291	7,9	7,41
ostrowiecki	251	236	7,1	7,13
pińczowski	227	180	8,1	6,75
sandomierski	426	390	8,4	8,49
skarżyski	169	116	7,9	5,81
starachowicki	355	288	9,2	7,72
staszowski	445	357	9,4	8,24
włoszczowski	324	261	9,1	7,67
razem województwo obszary wiejskie	6 259	5 029	9	7,66

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Tab. 38. Wskaźnik urodzeń na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego wg podregionów w 2016r. i 2021r.

Podregion	Urodzenia [osoby]		Urodzenia [%]	
	2016r.	2021r.	2016r.	2021r.
kielecki	3 241	2 600	9,3	7,10
sandomiersko-jędrzejowski	3 018	2 429	8,7	7,39
razem województwo obszary wiejskie	6 259	5 029	9,0	7,66

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

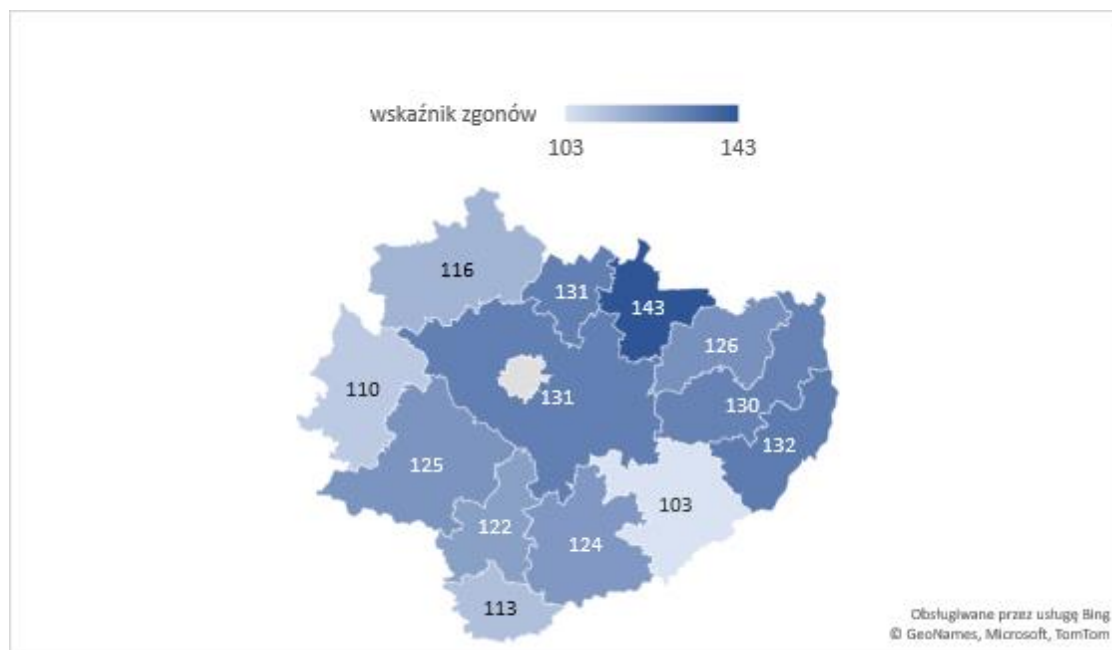
W 2021r. na obszarach wiejskich podregionu kieleckiego urodziło się 2 600 dzieci, tj. o 20% mniej niż w 2016r. W przeliczeniu na 1.000 mieszkańców stanowiło to 7,1 dziecka. W przypadku podregionu sandomiersko-jędrzejowskiego w 2021r. urodziło się 2 429

dzieci, tj. o 20% mniej niż w 2016r. Wskaźnik urodzeń wynosił 8,7 ‰ w 2016r. i 7,39‰ w 2021r.

W przypadku wskaźnika zgonów należy stwierdzić, że cechował się on dużym zróżnicowaniem. W poszczególnych gminach jego wartość wahała się od 8,3‰ (Morawica) do 23,3‰ (Ruda Maleniecka). W 54 jednostkach przestrzennych (tj. 56%) na 1000 mieszkańców w 2021r. umarło więcej osób niż przeciętnie na świętokrzyskiej wsi. W tej grupie dominowały obszary położone peryferyjnie w obrębie poszczególnych powiatów i województwa, a także o dominujących funkcjach rolniczych. Tylko w 44 gminach wskaźnik zgonów przyjmował niższe wartości od średniej dla województwa. Odznaczały się atrakcyjnym położeniem w sąsiedztwie największych ośrodków miejskich regionu.

W przekroju powiatów zanotowano mniejsze zróżnicowanie umieralności. W 2021 r. na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego zmarło 9 901 osób, tj. o 24% więcej niż w 2016r. (Tab. 39). W przeliczeniu na 1 000 mieszkańców zgon stwierdzono u ponad 15 osób (11,4 w 2016r.).

Ryc. 22. Dynamika wskaźnika zgonów na obszarach wiejskich wg. powiatów w latach 2016-2021

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Wskaźnik zgonów wahał się od 12,14‰ w powiecie kieleckim do 17,82‰ w powiecie skarżyskim. Tylko w trzech powiatach: kieleckim, włoszczowskim i starachowickim umieralność kształtowała się na poziomie korzystniejszym niż średnio na świętokrzyskiej wsi (15,9%).

W dwóch wyraźnie najsłabszych pod tym względem powiatach: skarżyskim i opatowskim na 1 000 mieszkańców w 2021r. zmarło 17 i więcej osób.

W latach 2016-2021 we wszystkich powiatach umieralność wzrosła (Ryc. 22).

Tab. 39. Wskaźniki zgonów na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego wg powiatów w 2016r. i 2021r.

Powiat	Zgony [osoby]		Zgony [%]	
	2016r.	2021r.	2016r.	2021r.
buski	694	862	12,6	16,99
jędrzejowski	710	890	11,6	15,45
kazimierski	381	431	13,9	16,73
kielecki	1 789	2 342	9,1	12,14
konecki	702	814	12,5	16,43
opatowski	552	715	13,1	18,20
ostrowiecki	423	535	12,0	16,17
pińczowski	365	447	13,1	16,76
sandomierski	587	774	11,6	16,85
skarżyski	272	356	12,7	17,82
starachowicki	435	624	11,2	16,72
staszowski	585	603	12,3	13,92
włoszczowski	461	508	13,0	14,92
razem województwo obszary wiejskie	7 957	9 901	11,4	15,09

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

STRUKTURA LUDNOŚCI WEDŁUG PŁCI

Struktura ludności wg płci zarówno w kraju, jak i w województwie świętokrzyskim od wielu lat jest ustabilizowana. Generalna prawidłowość jest taka, że w kraju przewagę liczebną mają kobiety, przy czym przewaga ta jest bardziej widoczna w miastach aniżeli na obszarach wiejskich (Tab. 40). W 2021r. kobiety stanowiły 51,7% ogólnej populacji i ten odsetek nie uległ praktycznie zmianie w porównaniu z 2016r. W miastach ludność płci żeńskiej stanowiła 52,7%, a na wsi 50,1%. Tę nierównowagę tłumaczy się odpływem kobiet ze wsi do miast w celu poszukiwania lepszej pracy i lepszych warunków życia.

W regionie świętokrzyskim struktura ludności wg płci jest podobna. Kobiety stanowiły 51,3% w całym regionie, w miastach ten odsetek kształtował się na poziomie 52,8%, a na wsi liczebność kobiet i mężczyzn była podobna ze wskazaniem na płć żeńską (50,1%).

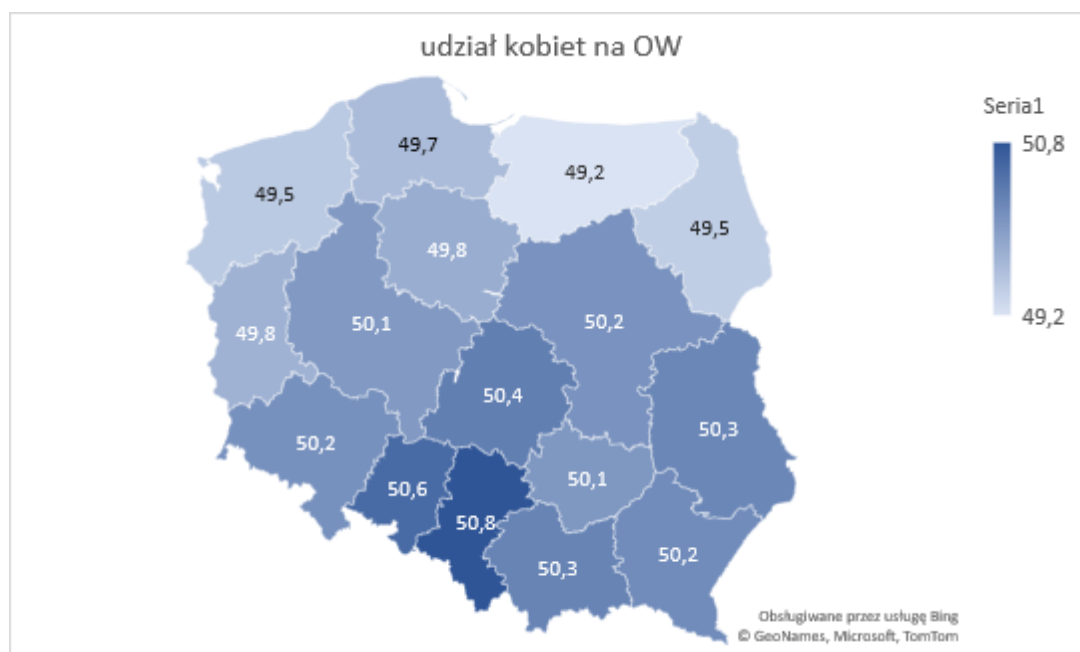
Tab. 40. Struktura ludności wg płci na obszarach miejskich i wiejskich Polski i województwa świętokrzyskiego w 2016r. i 2021r.

Wyszczególnienie	Liczba mężczyzn		liczba kobiet		Udział kobiet	
	2016 r.	2021r.	2016 r.	2021r.	2016 r.	2021r.
Polska	18.593.166	18.322.917	19.839.826	19.584.787	51,6	51,7
Polska – wieś	7.628.226	7.622.759	7.675.274	7.660.931	50,2	50,1
Polska – miasta	10.964.940	10.700.158	12.164.552	11.923.856	52,6	52,7
woj. świętokrzyskie	610.944	578.198	641.956	609.495	51,2	51,3
woj. świętokrzyskie – wieś	346.031	326.515	348.447	327.729	50,2	50,1
woj. świętokrzyskie – miasta	264.913	251.683	293.509	281.766	52,6	52,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W porównaniu z obszarami wiejskimi innych województw udział kobiet na świętokrzyskiej wsi był korzystny (Ryc. 23), bowiem istniała prawie równowaga między płciami. W województwach północnych zaobserwowano niedobór kobiet, a w południowych i centralnych - ich przewagę.

Ryc. 23. Udział kobiet na obszarach wiejskich w Polsce wg. województw w 2021r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Miernikiem struktury ludności wg płci jest wskaźnik feminizacji obrazujący liczbę kobiet na 100 mężczyzn. Jeśli jest on wyższy od 100 mówimy o nadwyżce kobiet w stosunku do

mężczyzn, równy 100 informuje o idealnych proporcjach między płciami, natomiast wskaźnik poniżej 100 świadczy o niedoborze kobiet w stosunku do mężczyzn.

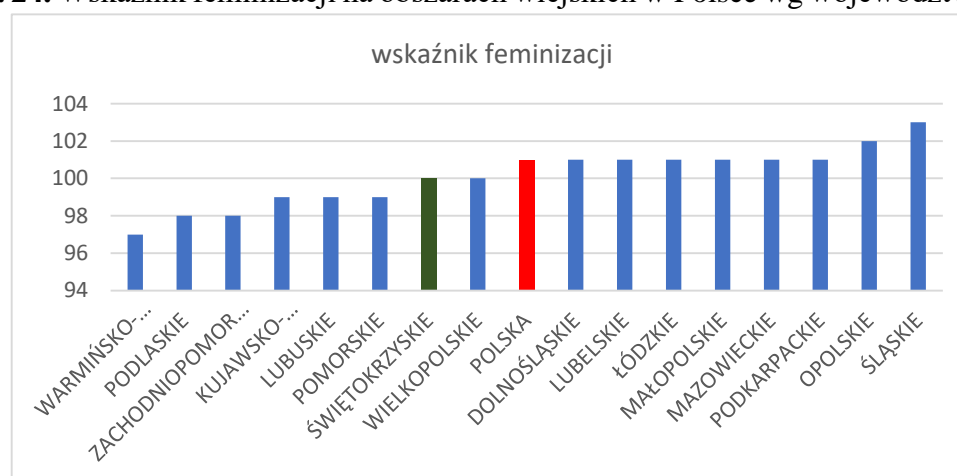
W latach 2016 - 2021 wskaźnik feminizacji w Polsce był na ustabilizowanym poziomie. Dla kraju ogółem wynosił on 107, przy czym w miastach na 100 mężczyzn przypadało 111 kobiet. Na obszarach wiejskich kraju zaobserwowano równowagę płci, bowiem na 100 mężczyzn przypadało 101 kobiet. Podobną sytuację zanotowano w województwie świętokrzyskim, w którym wskaźnik feminizacji wynosił 105, na obszarach wiejskich 100, a w miastach 112 (Tab. 41).

Tab. 41. Wskaźnik feminizacji na obszarach wiejskich i miejskich w Polsce i w woj. świętokrzyskim w 2016r. i 2021r.

Wyszczególnienie	Liczba mężczyzn		liczba kobiet		Wskaźnik feminizacji	
	2016r.	2021r.	2016r.	2021r.	2016r.	2021r.
Polska	185.93.166	18.322.917	19.839.826	19.584.787	107	107
Polska – wieś	7.628.226	7.622.759	7.675.274	7.660.931	101	101
Polska – miasta	10.964.940	10.700.158	12.164.552	11.923.856	111	111
woj. świętokrzyskie	610.944	578.198	641.956	609.495	105	105
woj. świętokrzyskie – wieś	346.031	326.515	348.447	327.729	101	100
woj. świętokrzyskie – miasta	264.913	251.683	293.509	281.766	111	112

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Ryc. 24. Wskaźnik feminizacji na obszarach wiejskich w Polsce wg województw w 2021r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W porównaniu z obszarami wiejskim pozostałych województw wskaźnik feminizacji świętokrzyskiej wsi kształtował się pozytywnie. Tylko w dwóch województwach: świętokrzyskim i wielkopolskim na 100 mężczyzn przypadało 100 kobiet. W regionach: dolnośląskim, lubelskim, łódzkim, małopolskim, mazowieckim, podkarpackim, opolskim i śląskim zanotowano niewielką nadwyżkę kobiet w stosunku do mężczyzn. Widoczny niedobór odnotowano natomiast w regionach: warmińsko – mazurskim, podlaskim, zachodniopomorskim, kujawsko – pomorskim, lubuskim i pomorskim (Ryc. 24).

Na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego wskaźnik feminizacji wahał się od 92 (w gminie Słupia Konecka) do 110 (w gminie Suchedniów). Przyjmując jako kryterium wartości tego wskaźnika, w woj. świętokrzyskim wydzielono 5 grup gmin. Pierwsza grupa charakteryzowała się bardzo zwichniętą równowagą płci. Na 100 mężczyzn przypadało w nich 108 i więcej kobiet (Tab. 42). W skład tej grupy weszły 2 gminy: Suchedniów i Wąchock.

Tab. 42. Wskaźnik feminizacji na wiejskich obszarach woj. świętokrzyskiego w 2021r.

Rodzaj struktury płci (wskaźnik feminizacji)	Liczba gmin
Bardzo zwichnięta równowaga płci (108 i więcej)	2
Zwichnięta równowaga płci (105-107)	4
Lekka przewaga kobiet (102-104)	28
Równowaga płci (101-99)	42
Niedobór kobiet (98 i mniej)	21
Razem	97

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Drugą grupę tworzyły jednostki przestrzenne, w których analizowany wskaźnik wahał się od 105 do 107. Były to gminy, w których stwierdzono zwichniętą równowagą płci. Grupa ta była reprezentowana przez 4 gmin: Zawichost, Kunów, Sadowie i Ćmielów. Dwie z nich miało status gmin miejsko-wiejskich. Wysokie wskaźniki feminizacji wynikały z pozarolniczych funkcji dobrze rozwiniętych na tych obszarach, co było czynnikiem albo przyciągającym kobiety, w ruchu migracyjnym, albo hamującym ich odpływ. Nie bez znaczenia pozostawał również fakt, że są to gminy o dobrze rozwiniętym sadownictwie, co pozwala na prace w gospodarstwach rolnych również kobietom, a sama praca jest w dużej mierze zmechanizowana.

Trzecia grupa skupiała jednostki przestrzenne o lekkiej przewadze liczby kobiet nad mężczyznami, co oznacza, że wskaźnik feminizacji wahał się od 102 do 104. W województwie świętokrzyskim takich gmin było 28, tj. 29% ich ogólnej liczby. Były to obszary o dobrze rozwiniętych funkcjach pozarolniczych i dogodnie położone względem szlaków komunikacyjnych i ośrodków miejskich.

Czwarta grupa obejmowała obszary odznaczające się równowagą płci. Wskaźnik feminizacji oscylował między 99 a 101. Była to najliczniej reprezentowana grupa gmin, bo liczyła ich aż 42, tj. 43,3%.

Ostatnią grupę tworzyły gminy, w których zanotowano niedobór kobiet. Oznacza to, że na 100 mężczyzn przypadało 98 i mniej kobiet. W 2021r. takich jednostek było 21, tj. ok. 21,7%.

W przekroju powiatów, pod względem wskaźnika feminizacji, zaobserwowano mniejsze zróżnicowanie. W 2021r. wahał się on od 99 w powiatach opatowskim i staszowskim do 103 w powiecie ostrowieckim (Tab. 43).

Tab. 43. Wskaźnik feminizacji na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego wg powiatów w 2016r. i 2021r.

Powiat	Wskaźnik feminizacji	
	2016r.	2021r.
buski	102	101
jędrzejowski	100	100
kazimierski	102	101
kielecki	100	100
konecki	100	100
opatowski	99	99
ostrowiecki	103	103
pińczowski	100	101
sandomierski	102	101
skarżyski	102	103
starachowicki	102	101
staszowski	102	99
włoszczowski	102	97
razem	101	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Dla sytuacji demograficznej obszarów wiejskich bardzo istotny jest także wskaźnik feminizacji liczony dla osób w wieku od 20 do 34 lat. Dzieje się tak dlatego, że migracje cechują się dużą selektywnością. Zwykle ze wsi emigrują młode, wykształcone kobiety, co ma swoje konsekwencje zarówno w poziomie zawieranych małżeństw, jak i wskaźnikach urodzeń. Brak młodych kobiet utrudnia mężczyznom zakładanie rodziny, co z kolei przekłada się niekorzystnie na ich sytuację społeczną i psychiczną.

W 2021r. wskaźnik feminizacji w wieku od 20 do 34 lat wahał się od 78 w gminie Łoniów do 100,6 w gminie Pierzchnica. W 100% gmin kształtował się on poniżej 100, co oznacza niedobory liczby młodych kobiet w stosunku do młodych mężczyzn (Tab. 44).

Tab. 44. Wskaźnik feminizacji w wieku od 20 do 34 lat na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w 2021r.

Wskaźnik feminizacji w wieku 20-34 lat	liczba gmin	struktura gmin [%]
89 i mniej	52	53,6
90-100	45	46,4
101 i więcej	0	0
Razem	97	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W prawie 53,6% jednostek przestrzennych na 100 mężczyzn przypadło 89 i mniej kobiet w wieku od 20 do 34 lat (Tab. 44). Takie gminy są zaliczane przez naukowców do obszarów problemowych.

Tab. 45. Gminy o najniższych wskaźnikach feminizacji w wieku 20-34 lat w woj. świętokrzyskim w 2021r.

Gmina	Wskaźnik feminizacji w wieku 20-34 lat
Łoniów	78,1
Rytwiany	80,6
Baćkowice	80,6
Łągów	81,0
Gnojno	81,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Tab. 46. Gminy o najwyższych wskaźnikach feminizacji w wieku 20-34 lat w woj. świętokrzyskim w 2021r.

Gmina	Wskaźnik feminizacji w wieku 20-34 lat
Pierzchnica	100,6
Sadowie	100,3
Górno	99,8
Michałów	99,5
Bodzentyn	99,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W kolejnych 45 gminach (46,4%) wystąpił niedobór kobiet w wieku 20-34 lat w stosunku do liczby mężczyzn, ale wskaźniki feminizacji nie były rażąco niskie i kształtowały się od 90 do 100.

W przekroju powiatów zaobserwowano także duże zróżnicowanie w zakresie wskaźnika feminizacji w wieku od 20 do 34 lat. We wszystkich powiatach kształtował się on poniżej 95, co wskazywało na niedobór liczby młodych kobiet w stosunku do młodych mężczyzn. Graniczne jego wartości wynosiły 86,2 w powiecie skarżyskim i 93,5 w powiecie kieleckim (Tab. 47).

Tab. 47. Wskaźnik feminizacji w wieku 20-34 lat na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego wg powiatów w 2021r.

Powiat	liczba kobiet w wieku 20-34 lat	liczba mężczyzn w wieku 20-34 lat	Wskaźnik feminizacji w wieku 20-34 lat
buski	4 080	4 662	87,5
jędrzejowski	4 992	5 467	91,3
kazimierski	2 208	2 444	90,3
kielecki	17 911	19 166	93,5
konecki	4 009	4 574	87,6
opatowski	3 302	3 814	86,6
ostrowiecki	2 651	3 047	87,0
pińczowski	2 290	2 538	90,2
sandomierski	3 822	4 343	88,0
skarżyski	1 567	1 817	86,2
starachowicki	3 235	3 660	88,4
staszowski	3 848	4 433	86,8
włoszczowski	2 912	3 314	87,9
razem	56 827	63 279	89,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

STRUKTURA LUDNOŚCI WIEJSKIEJ WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO WG WYKSZTAŁCENIA⁶

W 2021 roku liczba ludności Polski w wieku 13 lat i więcej - dla której ustalany był poziom wykształcenia - liczyła 328.83,4 tys. osób i była mniejsza o 1,9% w porównaniu z wynikami z 2011r.

⁶ Udziały osób na poszczególnych poziomach wykształcenia liczone w stosunku do ogółu przebadanej ludności w wieku pow. 13 lat.

Pozytywnym zjawiskiem obserwowanym w latach 2011-2021 jest stały wzrost poziomu wykształcenia ludności. Odsetek osób z wykształceniem co najmniej średnim wyniósł w 2021r. 55,5% (w 2011r. - 48,5%) tj. wzrósł o 7 p. proc.

Najbardziej dynamiczny wzrost (ponad 30%) został odnotowany w odniesieniu do osób o wykształceniu wyższym, których udział zwiększył się z 17,1% w 2011r. do 23,1% w 2021r. (wzrost o 6 p. proc.) wśród ogółu ludności w wieku 13 lat i więcej.

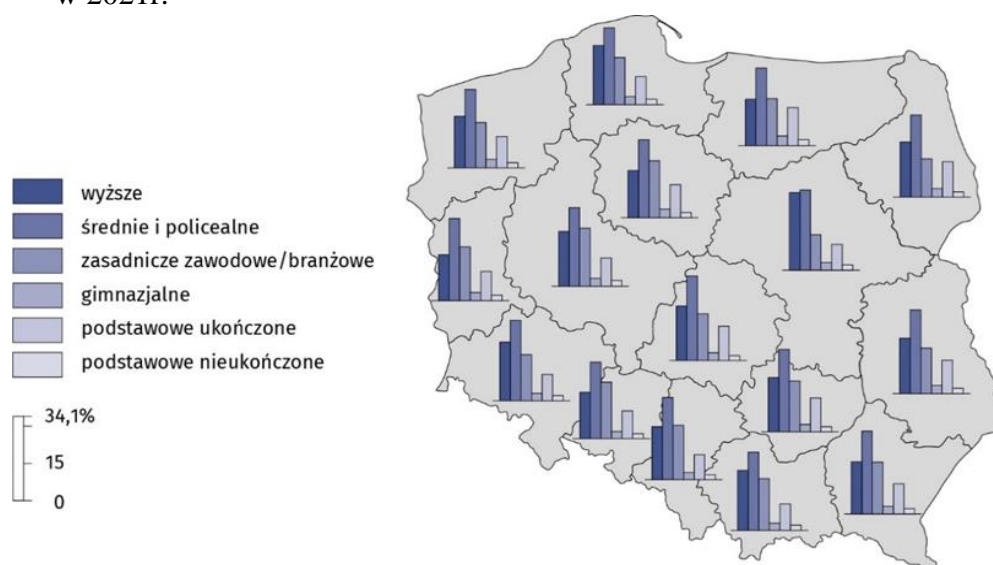
Jednak największą dynamikę pozytywnych zmian (wzrost o prawie 40% w porównaniu do 2011 roku) odnotowano w grupie osób posiadających tytuł magistra, magistra inżyniera lub równorzędny.

Absolwenci szkół średnich (łącznie z policealnymi) zajmują nadal dominującą pozycję w strukturze ludności według poziomu wykształcenia – w 2021r. odsetek takich osób wyniósł 32,4% (w 2011r. – 31,4%). W tej grupie najwyższy udział stanowią osoby z wykształceniem średnim zawodowym, których udział w 2021r. wyniósł 18,2%, natomiast w 2011r. - 17,2%.

Wykształcenie zasadnicze zawodowe nadal zajmuje znaczące miejsce w strukturze ludności według poziomu wykształcenia. W 2021r. udział osób o tym poziomie wykształcenia wyniósł 19,6%, jednak w stosunku do 2011r. zaobserwowano spadek o 2,1 p. proc. (21,7%).

W ciągu ostatnich 10 lat znacząco obniżył się udział osób z wykształceniem podstawowym z 18,3% w 2011r. do poziomu 11,7% w 2021r. oraz osób z wykształceniem gimnazjalnym – z 4,9% do poziomu 3,1%. Dla 8,0% nie ustalono poziomu wykształcenia.

Ryc. 25. ⁷ Poziom wykształcenia ludności w wieku 13 lat i więcej według województw w 2021r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

⁷ Ludność według cech społecznych – wyniki wstępne NSP 2021, GUS 2021

Wstępne wyniki NSP 2021 wskazują wyraźne zróżnicowanie regionalne poziomu wykształcenia ludności. Najwyższy odsetek osób z wykształceniem wyższym odnotowano w województwie mazowieckim – 31,3% i był on wyższy od średniego wskaźnika dla Polski aż o 8,2 p.proc. Kolejnymi województwami o stosunkowo wysokim udziale osób o tym wykształceniu są województwa: małopolskie (24,4%) i pomorskie (23,8%). Dla porównania najniższymi odsetkami osób posiadających wykształcenie wyższe charakteryzowały się województwa: lubuskie, opolskie i warmińsko-mazurskie z ponad 18% udziałem.

Z kolei udział osób z wykształceniem średnim (łącznie z policealnym) w poszczególnych województwach nie wykazywał znaczącego zróżnicowania. W 2021r. odsetek osób z tym poziomem wykształcenia oscylował na poziomie powyżej 30%.

Natomiast istotne różnice występują w udziałach osób o wykształceniu zasadniczym zawodowym. Najwyższy odsetek osób o tym poziomie wykształcenia odnotowano w województwie wielkopolskim (23,4%), kujawsko - pomorskim (23,0%) i opolskim (22,8%). Województwa o najniższym odsetku osób posiadających wykształcenie zasadnicze zawodowe to: mazowieckie (14,3%) i podlaskie (15,5%), przy średnim wskaźniku dla kraju 19,6%.

Warto odnotować, że najwyższymi udziałami osób o wykształceniu podstawowym, podstawowym nieukończonym i bez wykształcenia szkolnego charakteryzowały się województwa: warmińsko - mazurskie, podlaskie i łódzkie (odpowiednio 17,6%, 16,5% oraz 15,8%).

Czynnikiem różnicującym strukturę ludności według poziomu wykształcenia jest również miejsce zamieszkania. Pomimo wzrostu poziomu wykształcenia ludności Polski w dalszym ciągu struktura poziomu wykształcenia ludności wiejskiej różni się od tej odnotowanej w miastach. Według wstępnych wyników spisu ludności i mieszkań w 2021r. wśród ludności zamieszkałej w miastach 27,4% stanowią osoby, które ukończyły uczelnie wyższe, na wsi udział takich osób jest znacznie niższy i wynosi 16,6%.

W 2021r. dominującym poziomem wykształcenia ludności zamieszkałej zarówno w miastach, jak i na wsi było wykształcenie średnie (łącznie z policealnym) i odsetek ten wyniósł odpowiednio – 33,6% w miastach i 30,4% na wsi.

W 2021r. wykształcenie zasadnicze zawodowe posiadało blisko 25% mieszkańców wsi – w miastach ten udział był znacznie niższy i wyniósł 16,1%. Nadal najwięcej osób z wykształceniem podstawowym mieszka na wsi i udział tej grupy w 2021r. wyniósł 15,9%, w miastach natomiast 9,0%.

Tab. 48. Poziom wykształcenia w Polsce

Województwa	Ogółem	Poziom wykształcenia						
		w tym						Nieustalony
		Wyższe*	Średnie**	Zasadnicze zawodowe/branżowe	Gimnazjalne	Podstawowe		
ukończone	nieukończone i bez wykształcenia szkolnego							
w tys.								
Polska	32883,4	7612,3	10644,3	6429,2	1021,6	3860,0	689,8	2626,2
Dolnośląskie	2534,2	597,3	819,1	467,7	73,7	266,4	50,5	259,5
Kujawsko-pomorskie	1755,4	333,2	551,8	404,5	59,3	233,6	37,6	135,3
Lubelskie	1783,1	397,8	601,8	326,6	57,6	241,5	38,0	119,8
Lubuskie	858,8	158,4	284,1	186,0	28,6	101,3	19,8	80,5
Łódzkie	2106,7	461,2	718,0	396,0	65,2	290,1	41,6	134,7
Małopolskie	2940,7	716,3	930,6	615,6	86,5	312,3	61,2	218,2
Mazowieckie	4720,9	1478,3	1523,0	674,7	140,5	492,0	99,0	313,4
Opolskie	838,2	157,1	258,9	191,0	24,1	94,2	16,4	96,5
Podkarpackie	1805,1	378,2	603,7	377,0	53,9	220,8	38,7	132,8
Podlaskie	1000,4	222,4	330,8	155,5	33,9	143,5	21,4	93,0
Pomorskie	2012,1	479,2	623,0	382,3	66,5	226,8	45,3	189,1
Śląskie	3836,4	820,5	1273,3	845,4	112,6	389,1	75,4	320,2
Świętokrzyskie	1049,7	229,2	348,3	214,6	30,5	143,1	21,2	62,8
Warmińsko-mazurskie	1196,5	223,0	373,0	226,4	45,7	183,1	27,4	117,9
Wielkopolskie	2997,0	658,9	945,7	700,6	93,9	338,2	66,0	193,6
Zachodniopomorskie	1448,2	301,4	459,1	265,3	49,5	184,0	30,4	158,7
W odsetkach (struktura pozioma)								
Polska	100,0	23,1	32,4	19,6	3,1	11,7	2,1	8,0
Dolnośląskie	100,0	23,6	32,3	18,5	2,9	10,5	2,0	10,2
Kujawsko-pomorskie	100,0	19,0	31,4	23,0	3,4	13,3	2,1	7,7
Lubelskie	100,0	22,3	33,7	18,3	3,2	13,5	2,1	6,7
Lubuskie	100,0	18,5	33,1	21,7	3,3	11,8	2,3	9,4
Łódzkie	100,0	21,9	34,1	18,8	3,1	13,8	2,0	6,4
Małopolskie	100,0	24,4	31,6	20,9	2,9	10,6	2,1	7,4
Mazowieckie	100,0	31,3	32,3	14,3	3,0	10,4	2,1	6,6
Opolskie	100,0	18,7	30,9	22,8	2,9	11,2	2,0	11,5
Podkarpackie	100,0	21,0	33,4	20,9	3,0	12,2	2,1	7,4
Podlaskie	100,0	22,2	33,1	15,5	3,4	14,3	2,1	9,3
Pomorskie	100,0	23,8	31,0	19,0	3,3	11,3	2,2	9,4
Śląskie	100,0	21,4	33,2	22,0	2,9	10,1	2,0	8,3
Świętokrzyskie	100,0	21,8	33,2	20,4	2,9	13,6	2,0	6,0
Warmińsko-mazurskie	100,0	18,6	31,2	18,9	3,8	15,3	2,3	9,9
Wielkopolskie	100,0	22,0	31,6	23,4	3,1	11,3	2,2	6,5
Zachodniopomorskie	100,0	20,8	31,7	18,3	3,4	12,7	2,1	11,0
*Łącznie z osobami posiadającymi dyplom ukończenia kolegium.								
**Łącznie z osobami z wykształceniem policealnym.								

Źródło: Ludność według cech społecznych – wyniki wstępne NSP 2021 – GUS 2021

Tab. 49. Ludność w wieku 13 lat i więcej według poziomu wykształcenia i miejsca zamieszkania w 2021r.

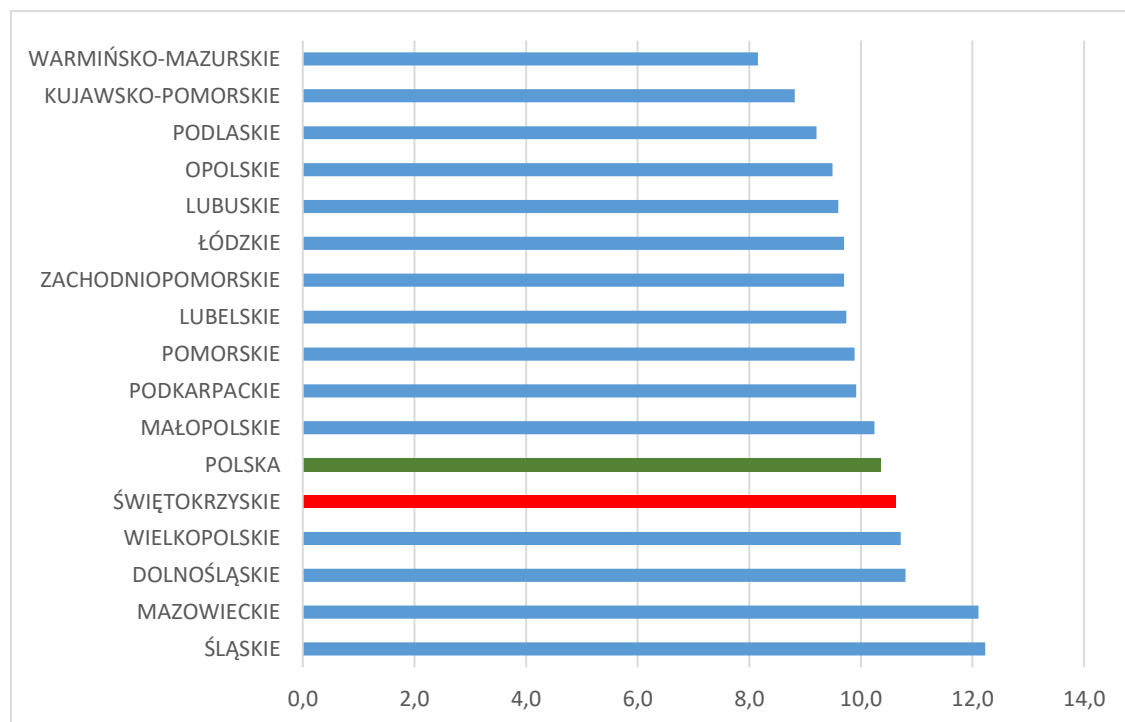
Wyszczególnienie	Miasto		Wieś	
	w tys.	w %	w tys.	w %
Ogółem	198.92,2	100,0	12.991,0	100,0
Wyższe*	5.459,9	27,4	2.152,4	16,6
Średnie **	6.690,5	33,6	3.953,7	30,4
Zasadnicze zawodowe/branżowe	3.199,0	16,1	3.230,2	24,9
Gimnazjalne	539,3	2,7	482,3	3,7
Podstawowe ukończone	1.790,8	9,0	2.069,2	15,9
Podstawowe nieukończone i bez wykształcenia szkolnego	375,6	1,9	314,2	2,4
Nieustalone	1837,2	9,2	788,9	6,1

*Łącznie z osobami posiadającymi dyplom ukończenia kolegium.

**Łącznie z osobami z wykształceniem policealnym.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Ryc. 26. Odsetek osób z wykształceniem wyższym na obszarach wiejskich wg województw w 2021r.

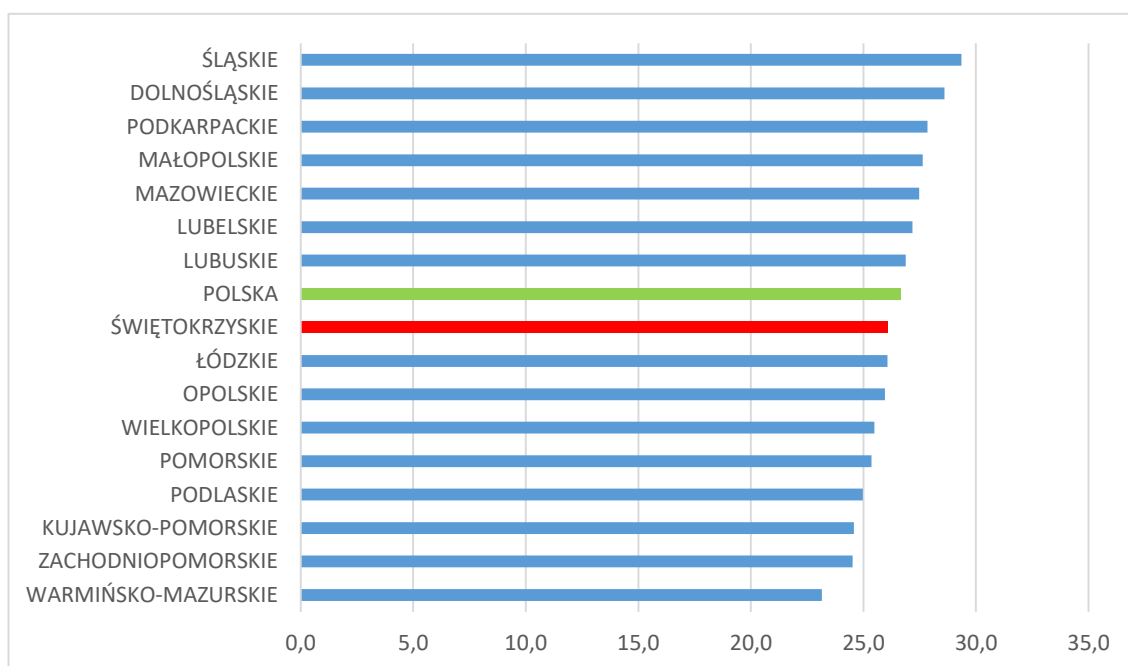
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W 2021r. w Polsce ponad połowa obywateli kraju posiadała świadectwo ukończenia co najmniej szkoły średniej (Tab. 48), przy czym w miastach odsetek ten był większy w miastach niż na wsi. Natomiast grupa osób z najniższym poziomem formalnych kwalifikacji (podstawowym i gimnazjalnym oraz bez wykształcenia szkolnego) w przypadku całego kraju stanowiła 13,6%, w miastach mniej niż na wsiach.

W województwie świętokrzyskim struktura ludności wg wykształcenia kształtowała się podobnie. Odsetek osób z najwyższymi kwalifikacjami (wykształcenie co najmniej średnie) wnosił 55%. Natomiast mieszkańcy regionu z wykształceniem gimnazjalnym, podstawowym i bez wykształcenia szkolnego stanowili 24,5% zaś z wykształceniem zawodowym – 20,4%.

W porównaniu z obszarami wiejskimi w innych województwach strukturę ludności wg wykształcenia na świętokrzyskiej wsi należy ocenić pozytywnie. Pod względem odsetka osób z wykształceniem wyższym region znalazł się na piątej pozycji i wraz z województwami śląskim, mazowieckim, dolnośląskim i wielkopolskim należał do grupy, w których udział osób o najwyższych kwalifikacjach kształtował się powyżej średniej dla polskiej wsi (Ryc. 26).

Ryc. 27. Odsetek osób z wykształceniem średnim na obszarach wiejskich wg województw w 2021r.

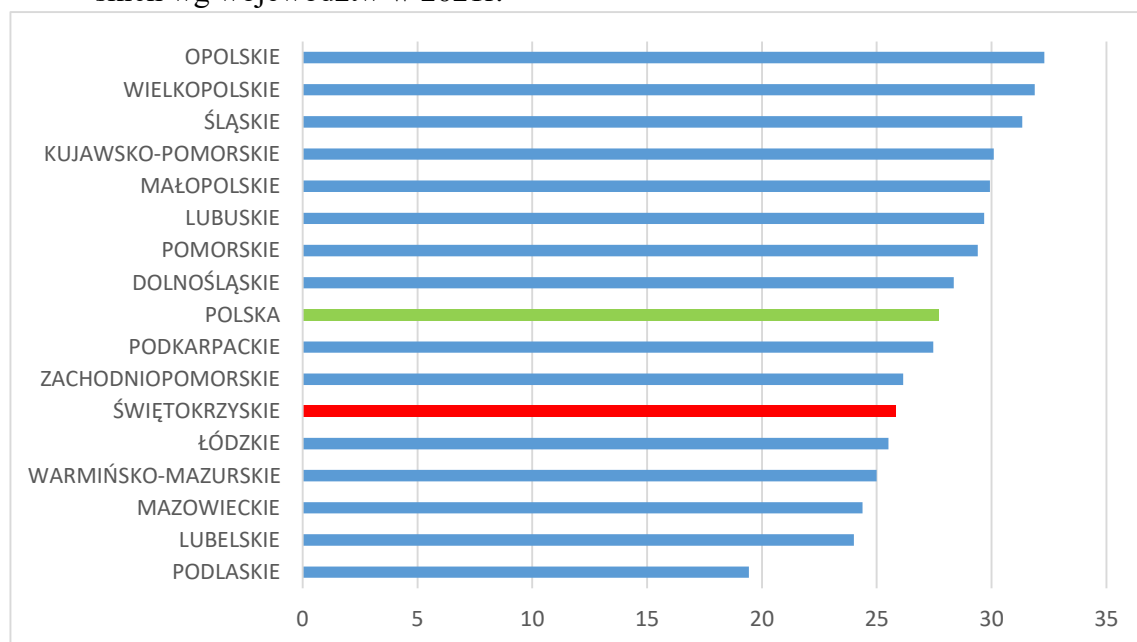

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Pod względem udziału osób z wykształceniem średnim świętokrzyskie obszary wiejskie uplasowały się na 8 pozycji w kraju. Ten wskaźnik przyjął wartość poniżej średniej, ale

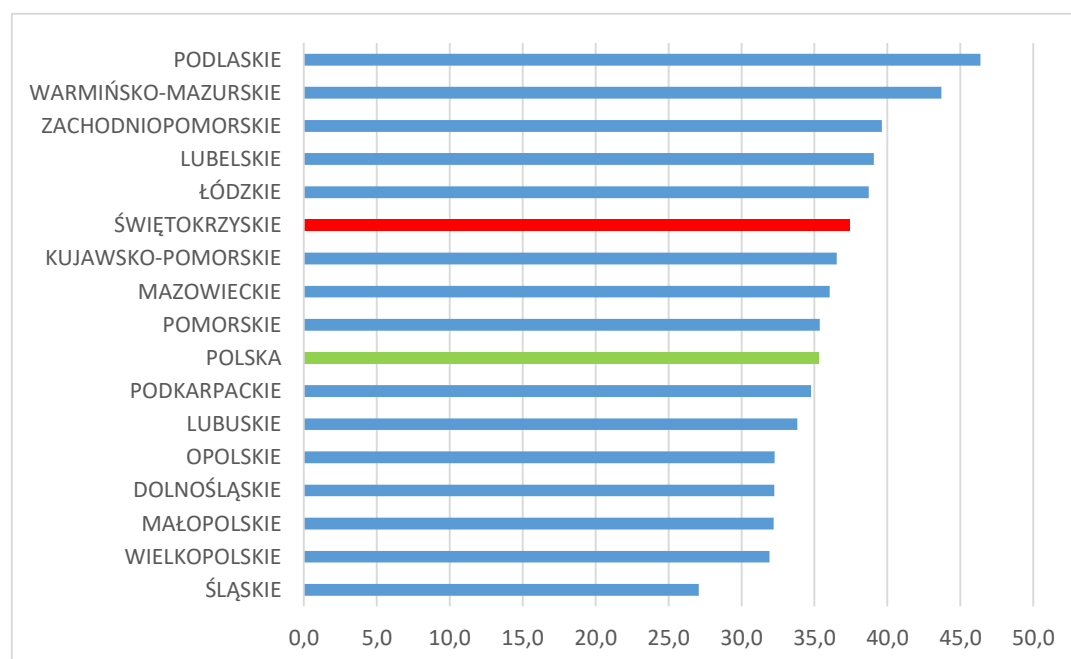
i tak był korzystniejszy w porównaniu z woj. warmińsko-mazurskim, kujawsko-pomorskim i zachodniopomorskim (Ryc. 27).

Ryc. 28. Odsetek osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym na obszarach wiejskich wg województw w 2021r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Ryc. 29. Odsetek osób z wykształceniem gimnazjalnym, podstawowym i bez wykształcenia szkolnego na obszarach wiejskich wg województw w 2021r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Niekorzystnie natomiast przedstawiały się dwa pozostałe wskaźniki: udział osób z wykształceniem zawodowym i łącznie gimnazjalnym, podstawowym i bez wykształcenia szkolnego. W pierwszym przypadku świętokrzyska wieś znalazła się na 11 pozycji w kraju, a w drugim na 12. Stosunkowo niski udział ludności z wykształceniem zawodowym i wysoki osób o najniższych kwalifikacjach należy ocenić negatywnie zważywszy na sytuację na rynku pracy (Ryc. 29).

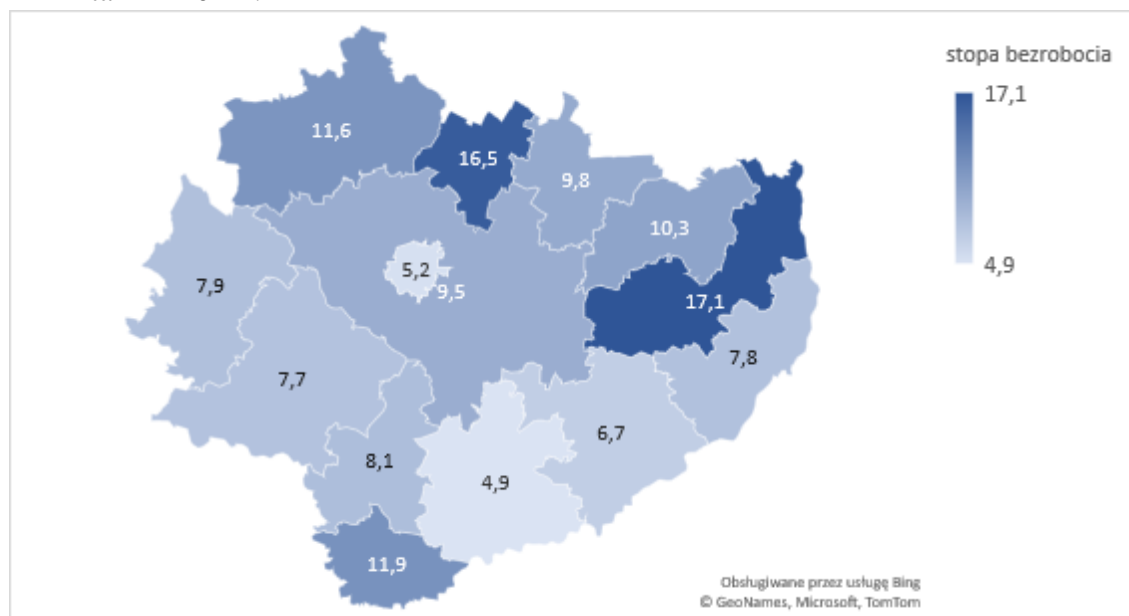
1.2.3. Rynek pracy i przedsiębiorczość na OW

POZIOM I STOPA BEZROBOCIA

Liczba bezrobotnych w woj. świętokrzyskim według stanu na 31.12.2021r. wyniosła 38.035 osoby, w tym:

- 4.613 bezrobotnych do 24. roku życia (12,1%),
- 19.665 bezrobotne kobiety (51,7%),
- 20.768 bezrobotnych zamieszkałych na wsi (54,6%),
- 32.414 bezrobotnych bez prawa do zasiłku (85,2%),
- 5.621 bezrobotnych z prawem do zasiłku (14,8%),
- 2.844 bezrobotnych niepełnosprawnych (7,4%).

Ryc. 30. Stopa bezrobocia w obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego powiatami – 2021r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Liczba osób bezrobotnych obszarów wiejskich na koniec 2021r. było niższa o 11 373 osoby niż w końcu 2016r. (spadek o ok. 36 %).

W porównaniu do 2016r. wzrost w żadnym z powiatów nie wystąpił wzrost poziomu bezrobocia. Liczba bezrobotnych w tym okresie spadła, przy czym największy spadek nastąpił w powiatach: kielecki – 46,7 % i staszowskim – 43,5 %, zaś najmniejszy w powiatach: starachowickim – 11,4% oraz pińczowskim – 16,0 %.

Stopa bezrobocia na koniec 2016r. kształtowała się w województwie na poziomie 10,8%, a w kraju wyniosła 8,2%, zaś na koniec 2021r. wynosiła odpowiednio: 8,7% i 5,8%.

Obecnie w regionie nadal utrzymuje się znaczne zróżnicowanie terytorialne natężenia bezrobocia. Najwyższa stopa bezrobocia wystąpiła w powiatach: skarżyskim – 17,1% i opatowskim – 16,5%, natomiast najniższa w: buskim – 4,9% i m. Kielce – 5,2%.

Tab. 50. Zmiana liczby bezrobotnych na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego w latach 2016 - 2021

powiat	liczba bezrobotnych 2016r. OW	liczba bezrobotnych 2021r. OW	spadek liczby bezrobotnych
świętokrzyskie	32 141	20 768	11 373
Powiat buski	1 523	877	646
Powiat jędrzejowski	2 275	1 357	918
Powiat kazimierski	1 202	931	271
Powiat kielecki	9 395	5 007	4 388
Powiat konecki	3 116	1 947	1 169
Powiat opatowski	3 079	2 442	637
Powiat ostrowiecki	1 887	1 114	773
Powiat pińczowski	836	702	134
Powiat sandomierski	2 037	1 447	590
Powiat skarżyski	1 727	1 349	378
Powiat starachowicki	1 667	1 477	190
Powiat staszowski	1 979	1 119	860
Powiat włoszczowski	1 418	999	419

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Bezrobotni do 30. roku życia

Na koniec 2021 roku w rejestrach pozostawały 4.613 osoby do 24. roku życia, czyli 12,1% ogółu bezrobotnych, w tym 2.421 kobiet (52,3% bezrobotnych do 24.roku życia).

Długotrwale bezrobotni

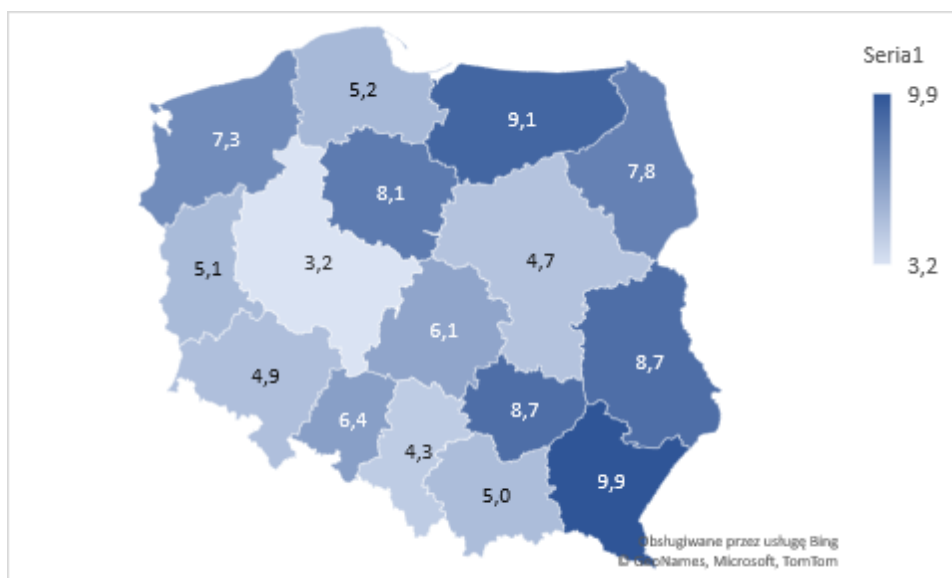
Na koniec 2021 roku zarejestrowanych było 18 087 długotrwale bezrobotnych (47,6 ogółu), tzn. pozostających w rejestrach urzędów pracy ponad 12 miesięcy w okresie ostatnich 2 lat.

Bezrobotni powyżej 55. roku życia

W końcu 2021r. w ewidencji bezrobotnych pozostawało 3.902 osób powyżej 55. roku życia – 10,3% ogółu bezrobotnych.

Największą liczbę wolnych miejsc pracy i miejsc aktywizacji zawodowej (łącznie dla województwa – 26.053 ofert) pracodawcy zgłosili w powiatach: kieleckim – 3.518 ofert, m. Kielce – 5.122, koneckim – 2.249, a najmniej w: kazimierskim – 449 i pińczowskim – 426.

Ryc. 31. Stopa bezrobocia w Polsce województwami 2021r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Stopa bezrobocia dla Polski w 2021r. wynosiła 5,8%.

Zapotrzebowanie na zawody – wyniki Barometru

Jak wynika z publikacji Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Kielcach podsumowującego badanie zapotrzebowania na zawody w województwie świętokrzyskim pt. „Barometr zawodów 2021” na świętokrzyskim rynku pracy przeważają zawody zrównoważone. Po raz

pierwszy zmniejszył się udział zawodów deficytowych. Niedobór pracowników prognozowany jest w 23 profesjach. W 7 grupach będzie miała miejsce nadwyżka poszukujących pracy, podobnie jak w dwóch poprzednich edycjach.

W większości ocenianych grup zawodów eksperci oceniają, że zapotrzebowanie na określone kwalifikacje będzie na zbliżonym poziomie jak w 2020 roku. Wzrost zapotrzebowania w 2021 roku będzie natomiast dotyczył głównie zawodów medycznych. Niedobory personelu medyczno-opiekuńczego będą w większym stopniu niezaspokojone, ze względu na duże zapotrzebowanie na tego typu usługi. Krytyczną sytuację w branży medycznej pogłębił wzrost zarażeń koronawirusem SARS-CoV-2. Obecnie brakuje „rąk do pracy” wśród całego personelu medycznego, a trudna sytuacja w kolejnych miesiącach może jedynie się nasilić. Znaczny wzrost zapotrzebowania na pracowników związany z pandemią będzie miał również miejsce w handlu (sprzedawcy i kasjerzy, pracownicy sprzedaży internetowej) oraz w edukacji.

Grupa, w których wystąpił wzrost zapotrzebowania (zawody deficytowe) w 2021 roku na pracowników to:

- pielęgniarki i położne,
- fizjoterapeuci i masażyści,
- biolodzy, biotechnolodzy,
- biochemicy,
- opiekunowie osób starszych lub niepełnosprawnych,
- sprzedawcy i kasjerzy,
- pracownicy sprzedaży internetowej,
- ratownicy medyczni,
- listonosze i kurierzy,
- nauczyciele przedmiotów ogólnokształcących,
- mechanicy sprzętu do robót ziemnych,
- psychoterapeuci,
- inżynierowie chemicy i chemicy,
- kelnerzy i barmani oraz
- kierowcy autobusów.
-

Czynniki wpływające na deficyt pracowników na świętokrzyskim rynku pracy to, m. in.:

- brak wymaganych kwalifikacji i doświadczenia zawodowego,
- brak wymaganych uprawnień zawodowych,
- nieznanostwo nowoczesnych technologii stosowanych w branży,
- niedopasowanie oferty szkół zawodowych do potrzeb rynku pracy,

- przechodzenie w wiek dezaktywacji zawodowej i brak zastępowalności pokoleniowej w zawodzie,
- brak zainteresowania podjęciem pracy w zawodzie z powodu nieatrakcyjnych warunków zatrudnienia i inne.

Tab. 51. Grupy zawodowe – barometr zawodów 2023

W aktualnej edycji badania jako deficytowe sklasyfikowano 23 grupy zawodowe, w których w 2021 roku zaistniały braki wykwalifikowanych pracowników w województwie. Liczba zawodów deficytowych w regionie zmniejszyła się w porównaniu do poprzedniej edycji badania. Spadek liczby profesji deficytowych jest konsekwencją epidemii COVID-19. W wielu branżach pierwszą reakcją pracodawców było zamrożenie wszelkich decyzji w zakresie projektów rekrutacyjnych oraz redukcja istniejących już etatów. Prognozowane w skali województwa zawody deficytowe to takie, na które w co najmniej połowie powiatów wystąpi znaczne zapotrzebowanie i będą odczuwalne braki wykwalifikowanych pracowników. W grupie zawodów deficytowych znalazła się większość profesji, które wystąpiły w poprzedniej edycji badania. Natomiast zawody, które w ubiegłorocznej prognozie zostały zakwalifikowane do równowagi, a obecnie trafiły do deficytu to fizjoterapeuci i masażyści oraz pracownicy ds. budownictwa drogowego. Niedobór pracowników, podobnie jak w poprzedniej edycji badania, obejmie branżę:

- budowlaną,
- medyczną,
- metalową,
- gastronomiczno-spożywczą,
- transportową,
- elektromechaniczną,
- usługową i finansową.

Sytuacja epidemiczna powoduje **znaczący spadek zapotrzebowania na pracowników (zawody nadwyżkowe)** w sektorze usług, co najdotkliwiej odczuje stolica województwa, ze względu na wysoki udział tego sektora w strukturze podmiotów gospodarczych działających w regionie.

1.2.4. Dochody i ubóstwo mieszkańców OW

Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w gospodarce narodowej, to stosunek sumy wynagrodzeń osobowych brutto, honorariów wypłaconych niektórym grupom pracowników za prace wynikające z umowy o pracę, wypłat z tytułu udziału w zysku do podziału lub z nadwyżki bilansowej w spółdzielniach oraz dodatkowych wynagrodzeń rocznych dla pracowników jednostek sfery budżetowej do przeciętnej liczby zatrudnionych w danym okresie; po wyeliminowaniu osób wykonujących pracę nakładczą oraz zatrudnionych za granicą.

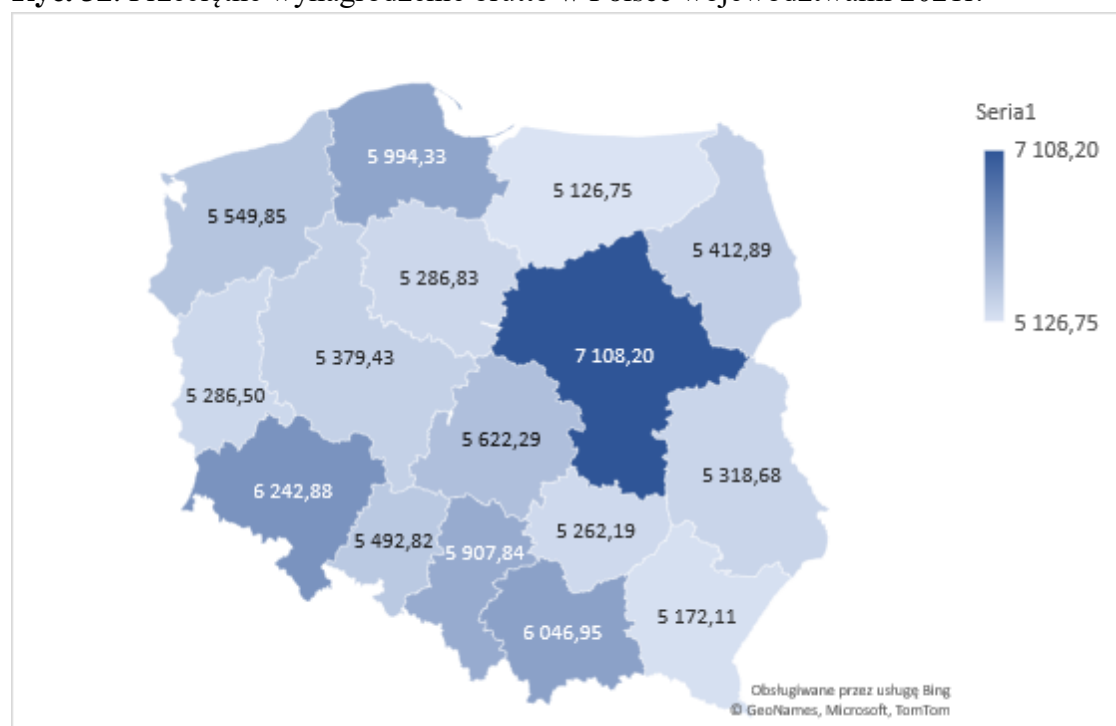
Poziom wynagrodzenia to jeden z najważniejszych monetarnych czynników mających wpływ na poziom zagrożenia ubóstwem.

W 2021r. przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w Świętokrzyskiem na poziomie 5.262,19 zł, które było wyraźnie niższe niż w kraju (6.001,02 zł). Jednocześnie stwierdzić

należy, iż wysokość przeciętnego wynagrodzenia brutto województwie świętokrzyskim wzrosła od 2020r. o kwotę 461,98 zł.

Świętokrzyskie znalazło się wśród 3 województw, w których odnotowane zostało najniższe przeciętne wynagrodzenie brutto w kraju, zaraz za woj. podkarpackim i woj. warmińsko-mazurskim.

Ryc. 32. Przeciętne wynagrodzenie brutto w Polsce województwami 2021r.

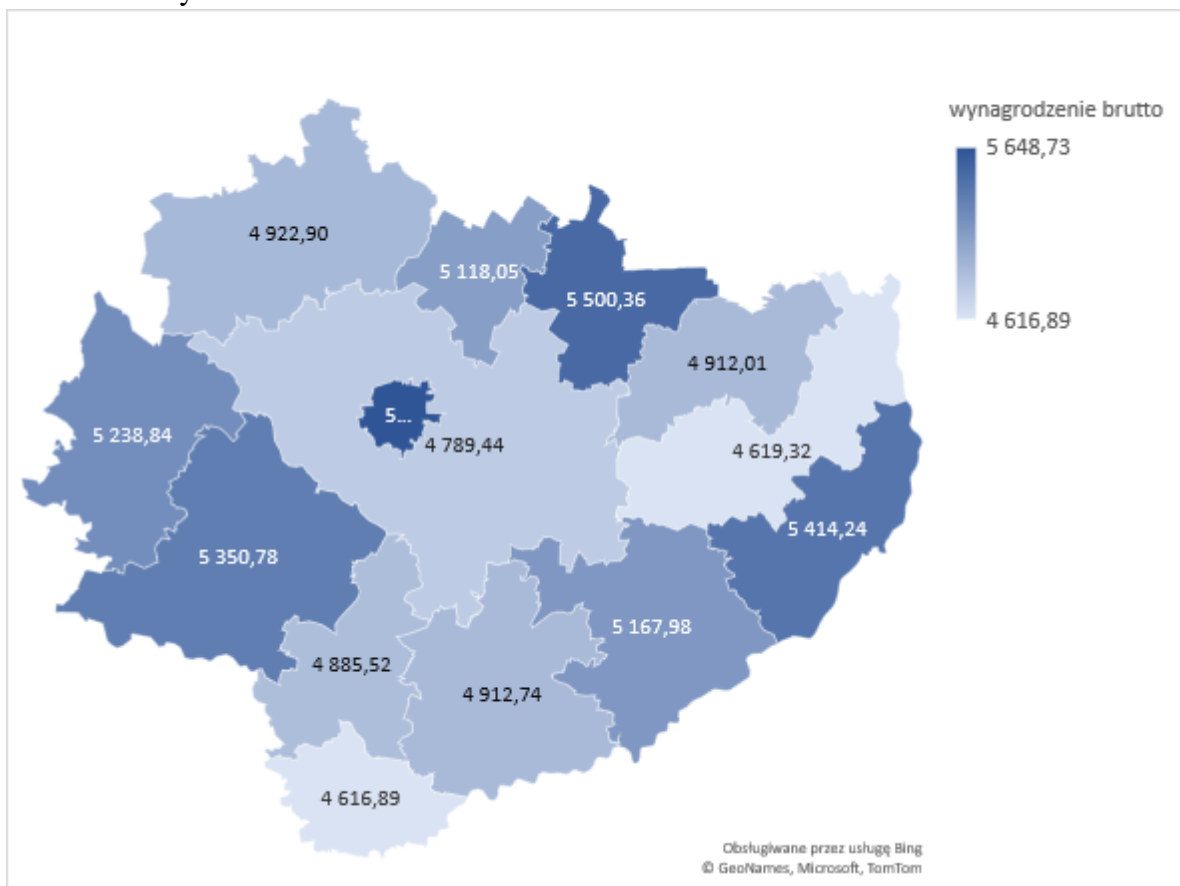
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W 2021 roku w czterech powiatach: starachowickim, sandomierskim, jędrzejowskim, mieście Kielce – przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto było wyższe od średniej wojewódzkiej (5.262,19 zł). W pozostałych powiatach wysokość przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto była niższa od średniego wynagrodzenia dla Świętokrzyskiego.

UBÓSTWO W WOJEWÓDZTWIE ŚWIĘTOKRZYSKIM

Dochody ludności są podstawowym czynnikiem warunkującym poziom konsumpcji dóbr i usług. Stanowią również miarę poziomu życia ludności. Od możliwości finansowych zależy bowiem poczucie stabilizacji i bezpieczeństwa w różnych dziedzinach życia.

Ryc. 33. Przeciętne wynagrodzenie miesięczne brutto powiatami w województwie świętokrzyskim 2021r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Tab. 52. Dochody gospodarstw domowych województwa świętokrzyskiego w latach 2010 - 2015 - 2019 - 2020

Wyszczególnienie	2010	2015	2019	2020
	w zł			
Dochód rozporządzalny	1.030,84	1.202,80	1.626,46	1.726,92
w tym dochód do dyspozycji	1.000,62	1.171,10	1.582,65	1.696,50
w tym:				
z pracy najemnej	483,79	570,88	763,65	864,93
z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie	81,71	118,19	79,61	98,80
z pracy na własny rachunek	94,91	80,98	95,46	98,76
ze świadczeń społecznych	289,99	390,57	655,46	635,64

Źródło: GUS – Rocznik statystyczny województwa świętokrzyskiego

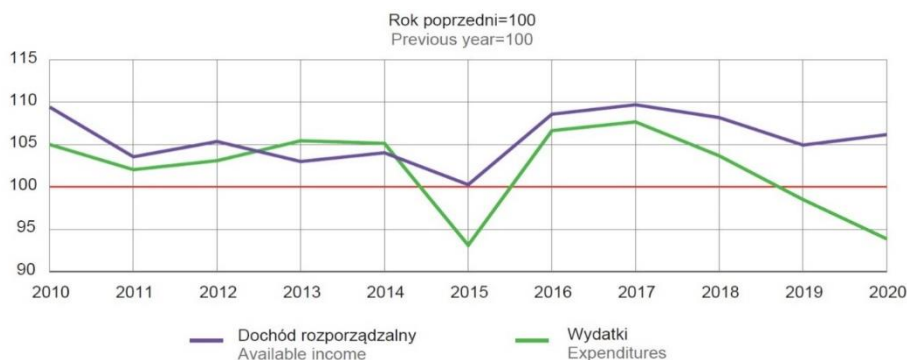
Tab. 53. Wydatki gospodarstw domowych województwa świętokrzyskiego w latach 2010 - 2015 - 2019 - 2020

Wyszczególnienie	2010	2015	2019	2020
	w zł			
Wydatki ogółem	838,21	903,17	1.059,05	994,00
w tym towary i usługi konsumpcyjne	807,99	871,46	1.015,24	963,59
w tym:				
żywność i napoje bezalkoholowe	241,19	253,28	308,59	309,99
napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe	19,56	18,18	22,98	24,63
odzież i obuwie	46,31	59,78	53,27	42,24
użytkowanie mieszkania i nośniki energii	195,27	189,08	197,27	187,69
wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego	45,51	44,64	65,25	61,08
zdrowie	39,92	49,51	69,44	54,54
w tym wyroby farmaceutyczne	26,43	31,17	46,78	39,09
transport	71,13	74,58	92,76	92,36
łącznie	36,53	42,84	46,10	49,04
rekreacja i kultura	46,65	48,58 ^f	49,79	45,04
edukacja	7,61	6,52	4,93	7,74
restauracje i hotele	10,74	33,01	39,33	27,47
pozostałe towary i usługi	45,52	49,31	64,08	61,02
w tym higiena osobista	23,82	27,41	34,56	34,21

Źródło: GUS – Rocznik statystyczny województwa świętokrzyskiego

Ryc. 34. Przeciętne miesięczne dochody i wydatki na 1 osobę w gospodarstwach domowych województwa świętokrzyskiego w latach 2010 - 2020

WYKRES 1 (27). PRZECIĘTNE MIESIĘCZNE DOCHODY I WYDATKI NA 1 OSOBĘ W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH
CHART 1 (27) AVERAGE MONTHLY INCOMES AND EXPENDITURES PER CAPITA IN HOUSEHOLDS

Źródło: GUS – Rocznik statystyczny województwa świętokrzyskiego

Na przestrzeni kilku lat można zaobserwować poprawę przeciętnej sytuacji materialnej gospodarstw domowych, gdyż wzrosły zarówno dochody, jak i wydatki.

W 2020r. w województwie świętokrzyskim przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwach domowych wyniósł 1.726,92 zł i był wyższy w porównaniu do lat poprzednich.

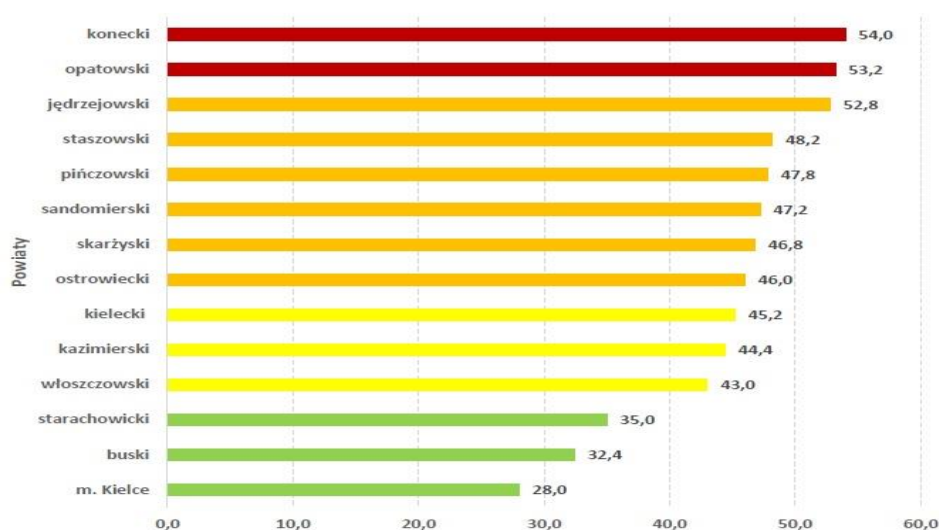
W przeciwieństwie do dochodów wydatki ulegały znacznym wahaniom. W 2020r. przeciętne miesięczne wydatki na 1 osobę w świętokrzyskich gospodarstwach domowych osiągnęły poziom 994,00 zł i co prawda były nieznacznie niższe niż w 2019r. to jednak od 2017r. notowały stałą tendencję zniżkową.

Ubóstwo jest pojęciem wieloaspektowym i jednoznaczne jego zdefiniowanie jest niezwykle trudne. Najczęściej postrzegane jest przez pryzmat materialny (ekonomiczny) i wiąże się z faktem niezaspokojenia podstawowych potrzeb na pożądanym poziomie.

Podstawę publikowanych przez GUS danych dotyczących zasięgu ubóstwa ekonomicznego w Polsce stanowią jak w przypadku dochodów i wydatków wyniki badań budżetów gospodarstw domowych.

W swoich obliczeniach GUS uwzględnia kilka granic ubóstwa. Przyjęcie granicy ubóstwa na poziomie minimum egzystencji pozwala na oszacowanie skali ubóstwa skrajnego. Uwzględnienie tzw. granicy ustawowej wskazuje na grupę osób, która zgodnie z obowiązującymi przepisami jest uprawniona do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego z pomocy społecznej. Z kolei zastosowanie relatywnej granicy na poziomie 50% średnich wydatków pokazuje tych, których poziom konsumpcji jest niższy niż większości ludzi w Polsce i odbiega znacząco od poziomu przeciętnego.

Ryc. 35. Indeks zagrożenia ubóstwem w powiatach województwa świętokrzyskiego 2019r.

Źródło: Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Kielcach

W oparciu o zestawienie danych źródłowych dla poszczególnych powiatów Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Kielcach opracował Indeks Zagrożenia Ubóstwem.

Uzyskane w ten sposób zestawienie pozwala na obserwację wewnątrzregionalnego zróżnicowania zagrożenia ubóstwem. Na podstawie wartości Indeksu określony został poziom zagrożenia ubóstwem w poszczególnych powiatach województwa świętokrzyskiego.

Im wskaźnik jest wyższy, tym zagrożenie ubóstwem jest bardziej prawdopodobne.

W 2020 roku umiarkowany stopień zagrożenia ubóstwem odnotowano w mieście Kielce oraz powiecie buskim i starachowickim. Średni stopień zagrożenia ubóstwem osiągają powiaty: włoszczowski, kazimierski, kielecki. W pułap wysokiego zagrożenia ubóstwem wchodzi powiaty: ostrowiecki, skarżyski, sandomierski, pińczowski, staszowski, jędrzejowski.

W stopniu bardzo wysokim wg opracowanego Indeksu potencjalnie zagrożeni ubóstwem są mieszkańcy powiatu koneckiego i opatowskiego.

Tab. 54. Świadczenia wychowawcze „Rodzina 500+”

Wyszczególnienie	2019	2020	2021
Świadczenie wychowawcze:			
przeciętna miesięczna liczba dzieci, na które rodziny otrzymują świadczenie (w tys.)	175,5	182,0	180,7
wypłaty świadczenia (w tys. zł)	909.469,3	1.149.102,1	1.133.001,1
Dodatek wychowawczy:			
przeciętna miesięczna liczba dzieci, na które rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka otrzymują dodatek	1.334	1.318	1.077
wypłaty świadczenia (w tys. zł)	6.612,6	6.767,3	6.467,2
Dodatek do zryczałtowanej kwoty:			
przeciętna miesięczna liczba dzieci, na które placówki opiekuńczo-wychowawcze typu rodzinnego otrzymują dodatek	94	90	80
wypłaty świadczenia (w tys. zł)	509,4	478,4	402,5
Dodatek w wysokości świadczenia wychowawczego:			
przeciętna miesięczna liczba dzieci, na które pozostałe placówki otrzymują dodatek	414	756	400
wypłaty świadczenia (w tys. zł)	1.097, 0	2.391,7	2.488,3

Źródło: GUS – Rocznik statystyczny województwa świętokrzyskiego

W 2021r. w Polsce świadczenia społeczne przyznano 974.680 osobom, z czego w województwie świętokrzyskim – 39.314 osobom. Jeżeli chodzi natomiast o zasiłki celowe to w Polsce otrzymało je 522.543 osoby z czego w województwie świętokrzyskim – 20.636 osób.

1.2.5. Sytuacja społeczno-gospodarcza obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego

Funkcjonowanie w Polsce publicznego transportu zbiorowego regulowane są poprzez ustawę z 16 grudnia 2010 roku o publicznym transporcie zbiorowym. Zgodnie z nią transport może odbywać się na podstawie:

1. Umowy o świadczenie usług w zakresie publicznego transportu zbiorowego.
2. Potwierdzenia zgłoszenia przewozu.
3. Decyzji o przyznaniu otwartego dostępu.

W obowiązującym systemie transportu zbiorowego organizatorem publicznego transportu zbiorowego, zwanym dalej „Organizatorem” właściwym ze względu na obszar działania lub zasięg przewozów jest:

1. Gmina:

- na linii komunikacyjnej albo sieci komunikacyjnej w gminnych przewozach pasażerskich,
- której powierzono zadanie organizacji publicznego transportu zbiorowego na mocy porozumienia między gminami – na linii komunikacyjnej albo sieci komunikacyjnej w gminnych przewozach pasażerskich, na obszarze gmin, które zawarły porozumienie.

2. Związek międzygminny:

- na linii komunikacyjnej albo sieci komunikacyjnej w gminnych przewozach pasażerskich, na obszarze gmin tworzących związek międzygminny.

3. Powiat:

- na linii komunikacyjnej albo sieci komunikacyjnej w powiatowych przewozach pasażerskich,
- któremu powierzono zadanie organizacji publicznego transportu zbiorowego na mocy porozumienia między powiatami – na linii komunikacyjnej albo sieci komunikacyjnej w powiatowych przewozach pasażerskich, na obszarze powiatów, które zawarły porozumienie.

4. Związek powiatów:

- na linii komunikacyjnej albo sieci komunikacyjnej w powiatowych przewozach pasażerskich, na obszarze powiatów tworzących związek powiatów.

5. Związek powiatowo-gminny:

- na linii komunikacyjnej albo sieci komunikacyjnej w powiatowo-gminnych przewozach pasażerskich na obszarze gmin lub powiatów tworzących związek powiatowo-gminny.

6. Związek metropolitalny:

- na linii komunikacyjnej albo sieci komunikacyjnej w metropolitalnych przewozach pasażerskich,
- któremu powierzono zadanie organizacji publicznego transportu zbiorowego na mocy porozumienia z jednostką samorządu terytorialnego.

7. Województwo:

- właściwe ze względu na najdłuższy odcinek planowanego przebiegu linii komunikacyjnej, w uzgodnieniu z województwami właściwymi ze względu na przebieg tej linii komunikacyjnej albo sieci komunikacyjnej – na linii komunikacyjnej albo sieci komunikacyjnej w międzywojewódzkich przewozach pasażerskich,
- na linii komunikacyjnej albo sieci komunikacyjnej w wojewódzkich przewozach pasażerskich oraz w transporcie morskim,
- któremu powierzono zadanie organizacji publicznego transportu zbiorowego na mocy porozumienia między województwami właściwymi ze względu na planowany przebieg linii komunikacyjnej albo sieci komunikacyjnej – na linii komunikacyjnej albo sieci komunikacyjnej w wojewódzkich przewozach pasażerskich, na obszarze województw, które zawarły porozumienie.

8. Minister właściwy do spraw transportu:

- na linii komunikacyjnej albo sieci komunikacyjnej w międzywojewódzkich i międzynarodowych przewozach pasażerskich w transporcie kolejowym.
- Ww. jednostki samorządu terytorialnego, związki czy minister właściwy do spraw transportu, w związku z wykonywaniem zadań organizatora transportu zbiorowego, są zobowiązani do opracowania, przyjęcia i aktualizacji planu zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego.

Plany transportowe opracowują:

- gminy liczące co najmniej 50 tys. mieszkańców,
- powiaty liczące co najmniej 80 tys. mieszkańców,
- związki i porozumienia międzygminne powyżej 80 tys. mieszkańców,
- związki i porozumienia powiatów obejmujące 120 tys. mieszkańców,
- związki powiatowo-gminne,
- związki metropolitarne,
- województwa,
- minister właściwy ds. transportu.

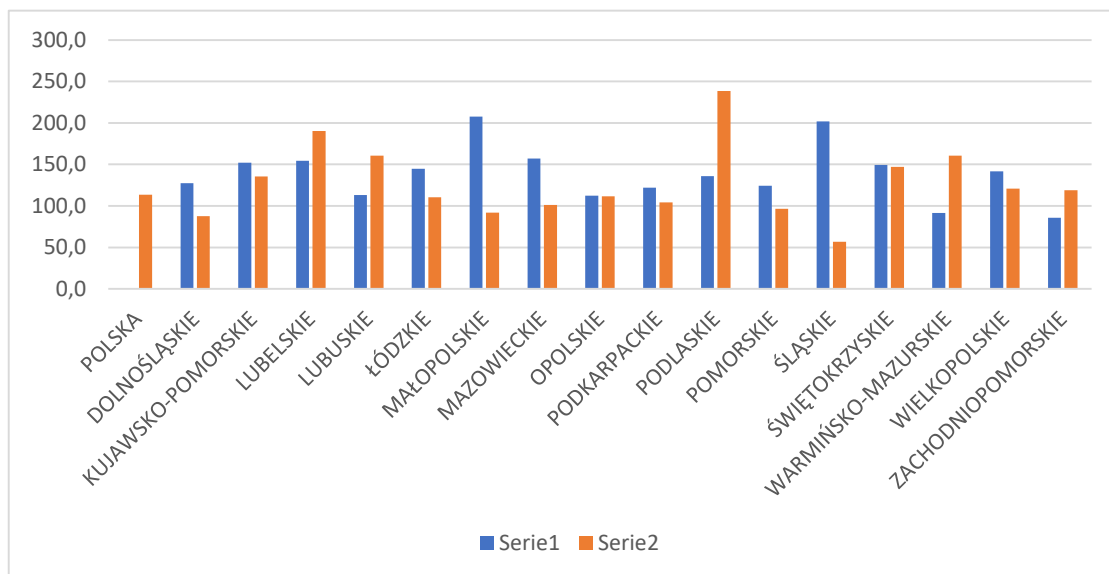
27 października 2014 roku Sejmik Województwa Świętokrzyskiego uchwalił *Plan zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego województwa świętokrzyskiego*. Zakłada on 17 możliwych do utworzenia linii komunikacyjnych o charakterze użyteczności publicznej. Plan określa podstawowe zasady funkcjonowania wojewódzkich przewozów pasażerskich, wykonywanych jako przewozy o charakterze użyteczności publicznej w ramach publicznego transportu zbiorowego na rynku objętym zasadami konkurencji regulowanej, jak również ich finansowanie ze środków publicznych, sposób świadczenia, prognozowane zapotrzebowanie oraz potencjalne kierunki rozwoju. W chwili obecnej Plan ten jest aktualizowany.

Ryc. 36. Województwo Świętokrzyskie – sieć dróg krajowych i wojewódzkich

Źródło: Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego w Kielcach

Ryc. 37. Drogi publiczne w Polsce

Kolor niebieski – na 100 km² powierzchni

Kolor brązowy – na 10 tys. ludności

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Wskaźnik dróg publicznych na 100 km² dla województwa świętokrzyskiego wynosi: 149,2 i jest wyższy niż dla Polski (137,5). Wyższy wskaźnik niż województwo świętokrzyskie posiadają województwa: kujawsko – pomorskie, lubelskie, mazowieckie, śląskie i małopolskie. Pozostałe województwa posiadają wskaźnik niższy niż województwo świętokrzyskie.

Natomiast wskaźnik ilości dróg publicznych na 10 tysięcy ludności wynosi dla województwa świętokrzyskiego 147,1 i również jest wyższy od wskaźnika ogólnopolskiego (113,4). Wyższy wskaźnik niż województwo świętokrzyskie posiadają województwa: lubuski, warmińsko – mazurskie, lubelskie i podlaskie. Pozostałe województwa posiadają wskaźnik niższy niż województwo świętokrzyskie.

Infrastruktura kolejowa

Przez teren województwa świętokrzyskiego przebiega 10 odcinków linii kolejowych o całkowitej długości 724,9 km, z czego 270 km — to linie znaczenia państwowego, a 454,9 km — to linie pozostałe. Podstawowy układ komunikacji szynowej stanowią: linie kolejowe dwutorowe, zelektryfikowane, znaczenia państwowego:

- nr 8 Warszawa — Radom — Kielce — Kraków,
- nr 61 Kielce — Fosowskie na odc. Kielce – Czarncza,

oraz z pozostałych linii:

- nr 25 Łódź – Dębica (przez Skarżysko Kam.),
- nr 73 (Kielce) Sitówka Nowiny — Włoszczowice,
- nr 70 Włoszczowice — Staszów — Chmielów k. Tarnobrzega (jednotorowa).

Linia kolejowa E-65 Gdynia — Iława — Warszawa — CMK — Katowice — Zebrzydowice, prowadząca pociągi międzynarodowe, przebiega po zachodnim obrzeżu województwa. Linia ta posiada dla naszego województwa niewielkie znaczenie gospodarcze. W ciągu tej linii na naszym terenie zlokalizowana jest tylko jedna, niedawno oddana do użytku stacja kolejowa we Włoszczowie.

Pozostałe linie kolejowe jednotorowe: Włoszczowice — Busko Zdrój (na linii do Buska nie jest obecnie prowadzony ruch pasażerski) i Skarżysko Kam. — Tomaszów — Łódź, mają jedynie znaczenie lokalne.

W województwie świętokrzyskim funkcjonuje także wybudowana w latach 80-tych linia kolejowa szerokotorowa Hrubieszów — Huta “Katowice” (LHS), która przeznaczona jest obecnie do przewozów towarowych, tranzytowych (na terenie województwa - w Sędziszowie - LHS posiada stację wymiany podwozi wagonów).

Najważniejsze znaczenie dla gospodarki województwa posiadają węzły kolejowe w Kielcach i Skarżysku Kamiennej, wymieniona wyżej stacja w Sędziszowie oraz stacje obsługujące przemysł wydobywczy i związane z nim przetwórstwo: Rykoszyn, Sitkówka-Nowiny, Małogoszcz i Ożarów.

Województwo świętokrzyskie aktualnie ma podpisaną umowę z jednym Operatorem, który świadczy usługi w transporcie kolejowym, w ramach której realizowane są następujące połączenia kolejowe:

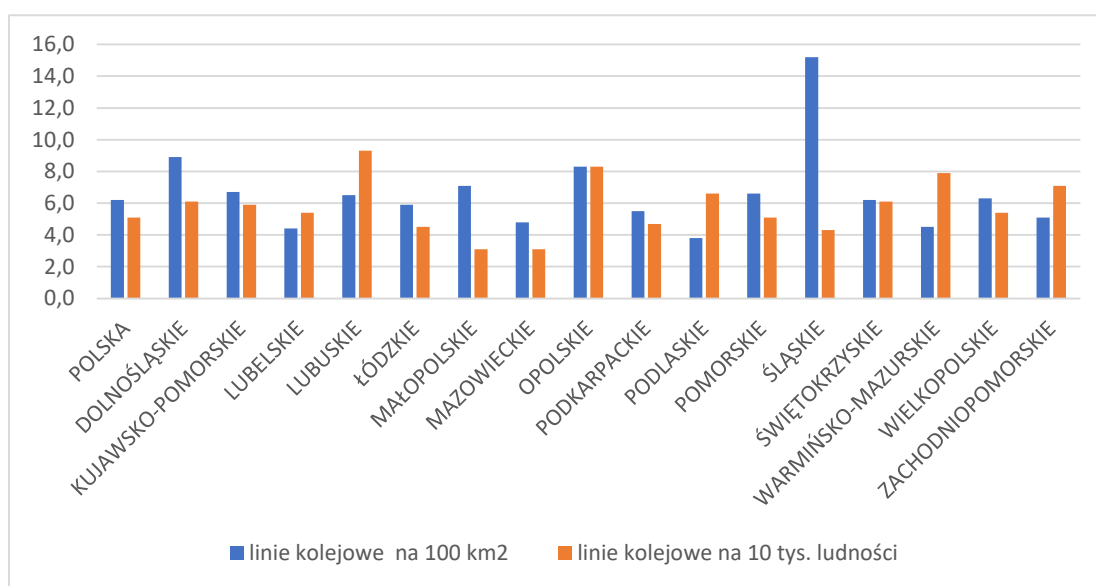
- 1) Linia Kolejowa Nr 61 i Nr 4
  - a) Kielce – Częstochowa, w relacjach (tam i z powrotem):
    - Kielce – Włoszczowa
    - Włoszczowa – granica województwa – Częstochowa
    - Kielce – granica województwa – Częstochowa
  - b) Kielce – Włoszczowa – granica województwa – Katowice (tam i z powrotem)
- 2) Linia Kolejowa Nr 8 i Nr 25:
  - a) Kielce – Ostrowiec, w relacji (tam i z powrotem):
    - Kielce – Skarżysko Kamienna
    - Kielce – Ostrowiec Świętokrzyski
    - Skarżysko Kamienna – Ostrowiec Świętokrzyski
- 3) Linia Kolejowa Nr 8 i nr 62:
  - a) Kielce – Kraków, w relacji (tam i z powrotem):
    - Kielce – granica województwa – Kraków

- Kielce – Sędziszów
  - Sędziszów – granica województwa – Kraków
- b) Kielce – Katowice, w relacji (tam i z powrotem):
- Kielce – granica województwa – Katowice
  - Sędziszów – granica województwa – Katowice
  -

Na wszystkich ww. liniach komunikacyjnych istnieje możliwość uruchamiania nowych relacji, ich łączenia oraz wydłużania.

W województwie w 2021r. funkcjonuje 722 km normalno-torowe linie kolejowe.

Ryc. 38. Linie kolejowe w województwach w Polsce 2021

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Województwo świętokrzyskie posiada identyczny wskaźnik zagęszczenia linii kolejowych jak wskaźnik ogólnopolski (6,2). Wyższy wskaźnik posiadają województwa: wielkopolski, lubuskie, pomorskie, kujawsko – pomorskie, małopolskie, opolskie, dolnośląskie i śląskie. Dla pozostałych województw wskaźnik ten jest niższy.

Natomiast wskaźnik linii kolejowych na 10 tysięcy ludności dla województwa świętokrzyskiego (podobnie jak dla województwa dolnośląskiego) jest większy niż średni wskaźnik kraju (świętokrzyskie – 6,1, Polska – 5,1). Wyższy wskaźnik posiadają województwa: podlaskie, zachodniopomorskie, warmińsko – mazurskie, opolskie i lubuskie. Dla pozostałych województw wskaźnik ten jest niższy.

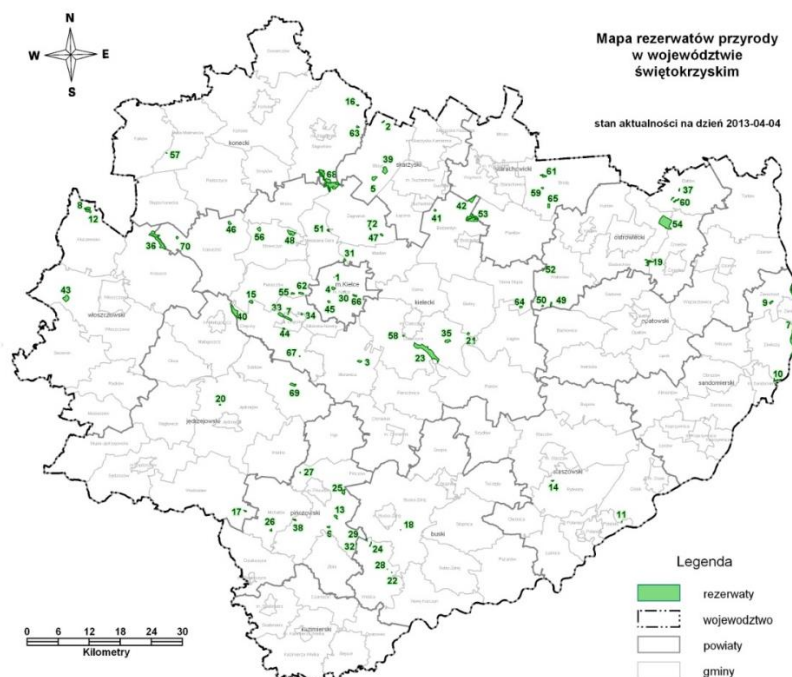
W województwie świętokrzyskim funkcjonuje 238 krajowych regularnych linii komunikacji autobusowej.

1.2.6. Zasoby środowiskowe na OW (obszarach wiejskich)

Wartości przyrody żywej i nieożywionej oraz typowe dla regionu świętokrzyskiego krajobrazu podlegają ochronie. Ustanowione zostały 72 rezerwy. Nasze rezerwy to enklawy chroniące najcenniejsze fragmenty Gór Świętokrzyskich, Poniżia i Ziemi Sandomierskiej. Z uwagi na zróżnicowaną budowę geologiczną, warunki klimatyczne, szatę roślinną oraz działalność człowieka prezentują niezwykle bogactwo przyrodnicze. W województwie występują wszystkie rodzaje rezerwatów – zgodnie z aktualnie obowiązującym rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 30 marca 2005r. w sprawie rodzajów, typów i podtypów rezerwatów. Są to rezerwy o charakterze geologicznym, leśnym, stepowym, faunistycznym, florystycznym, torfowiskowym, wodnym, słonoroślowym i krajobrazowym. W niektórych z nich występują gatunki roślin i zwierząt o reliktowym lub endemicznym charakterze, a także formy geologiczne niespotykane nigdzie indziej w Polsce. Rozmieszczenie rezerwatów jest bardzo nierównomierne, co jest wynikiem zróżnicowania atrakcyjności przyrodniczej poszczególnych części województwa. Największa liczba występuje w północnej części województwa, z dającą się zauważyć pewną koncentracją w okolicach Kielc i Chęcina oraz na Poniżiu. Na terenie Niecki Nidziańskiej są to głównie rezerwy stepowe, w których przedmiotem ochrony jest przede wszystkim roślinność kserotermiczna.

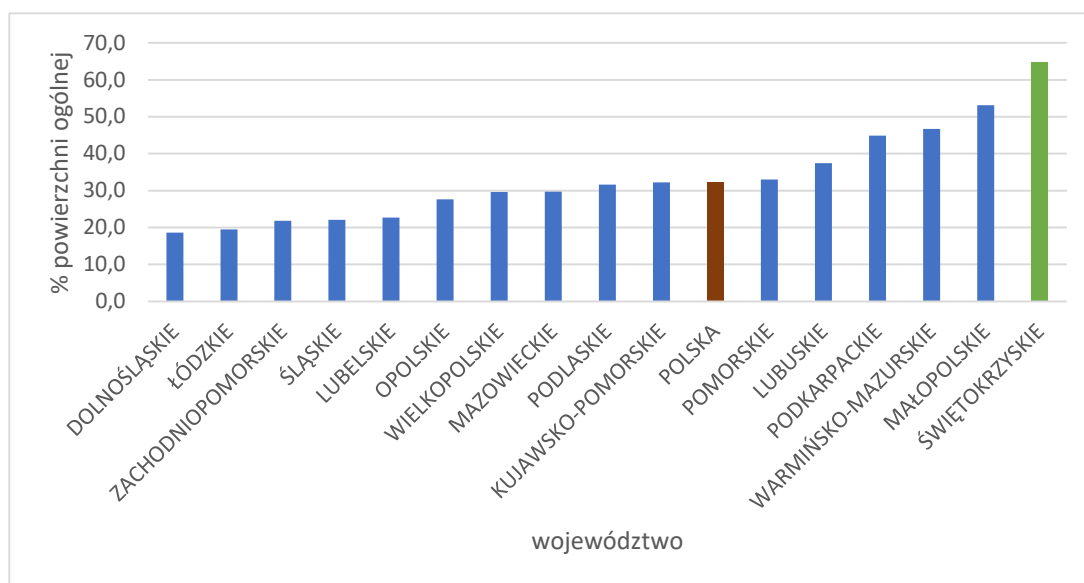
Ryc. 39. Lokalizacja rezerwatów przyrody w województwie świętokrzyskim

Tab. 55. Wykaz rezerwatów przyrody województwa świętokrzyskiego

1 Ślichowice (im. J.Czarnockiego)	25 Pieczyška	49 Małe Gołoborze
2 Ciechostowice	26 Wroni Dół	50 Szczytniak
3 Radomice	27 Skowronno	51 Kręgi Kamienne
4 Karczówka	28 Przęślin	52 Wąwóz w Skałach
5 Świnia Góra	29 Winiary Zagojskie	53 Góra Sieradowska
6 Krzyżanowice	30 Kadzielnia	54 Krzemionki Opatowskie
7 Góra Zelejowa	31 Sufraganiec	55 Moczydło
8 Bukowa Góra	32 Skotniki Górne	56 Perzowa Góra
9 Zielonka	33 Góra Żakowa	57 Piekiełko Szkuckie
10 Góry Pieprzowe	34 Jaskinia Raj	58 Słopiec
11 Zamczysko Turskie	35 Cisów im. Z. Czubińskiego	59 Skały pod Adamowem
12 Murawy Dobromierskie	36 Oleszno	60 Ulów
13 Grabowiec	37 Modrzewie	61 Rosochacz
14 Dziki Staw	38 Polana Polichno	62 Chelosiowa Jama
15 Góra Miedzianka	39 Dalejów	63 Gagaty Sołtykowskie
16 Skałki Piekło pod Nieklaniem	40 Milechowy	64 Góra Jeleniowska
17 Lubcza	41 Kamień Michniowski	65 Skały w Krynkach
18 Owczary	42 Wykus	66 Wietrznia (im. Z. Rubinowskiego)
19 Lisiny Bodzechowskie	43 Ługi	67 Wolica
20 Gaj	44 Góra Rzepka	68 Górna Krasna
21 Zamczysko	45 Biesak Białogon	69 Wzgórza Sobkowskie
22 Góry Wschodnie	46 Góra Dobrzeszowska	70 Ewelinów
23 Białe Ługi	47 Barcza	71 Wisła pod Zawichostem
24 Skorocice	48 Barania Góra	72 Zachełmie

Ryc. 40. Udział powierzchni prawnie chronionej w powierzchni województw

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Tab. 56. Specjalne obszary ochrony siedlisk Natura 2000 w gminach województwa świętokrzyskiego

L.p.	Nazwa obszaru	Kod	Gmina	Powierzchnia w gminie [ha]
1	Dolina Białej Nidy	PLH260013	Chęciny	5,74
			Jędrzejów	720,68
			Małogoszcz	663,95
			Moskorzew	301,89
			Nagłowice	868,95
			Oksa	1.088,94
			Radków	964,37
			Sobków	350,58
			Włoszczowa	151,74
2	Dolina Bobrzy	PLH260014	m. Kielce	243,21
			Miedziana Góra	38,18
			Piekoszów	208,92
			Strawczyn	122,38
3	Dolina Czarnej	PLH260015	Bliżyn	0,20
			Fałków	132,84
			Końskie	672,06
			m. Stąporków	129,15

			Radoszyce	566,35
			Ruda Maleniecka	1.350,61
			Smyków	96,17
			Stąporków	1.281,93
4	Dolina Czarnej Nidy	PLH260016	Chęciny	318,90
			Daleszyce	125,22
			Morawica	747,38
5	Dolina Górnej Mierzawy	PLH260017	Sędziszów	286,98
6	Dolina Górnej Pilicy	PLH260018	Kluczewsko	1.434,50
			Krasocin	759,42
			m. Włoszczowa	7,16
			Moskorzew	200,80
			Secemin	939,24
			Słupia Jędrzejowska	1.029,78
			Włoszczowa	1.310,90
7	Dolina Kamiennej	PLH260019	Bałtów	1.148,12
			Bodzechów	205,63
			Ćmielów	730,28
			m. Ćmielów	282,37
			m. Ostrowiec	28,00
			Tarłów	64,14
8	Dolina Krasnej	PLH260001	Bliżyn	116,93
			Końskie	113,02
			Mniów	108,47
			Stąporków	2.043,91
			Zagnańsk	1,76
9	Dolina Mierzawy	PLH260020	Michałów	551,12
			Wodzisław	769,02
10	Dolina Warkocza	PLH260021	Daleszyce	192,56
			Górno	145,35
11	Góry Pieprzowe	PLH260022	Dwikozy	35,33
			m. Sandomierz	41,62
12	Kras Staszowski	PLH260023	m. Staszów	264,00
			Osiek	333,83
			Rytwiany	458,76
			Staszów	686,90

13	Krzemionki	PLH260024	Bałtów	24,83
			Bodzechów	666,22
			Ćmielów	0,08
14	Lasy Cisowsko-Orłowińskie	PLH260040	Bieliny	488,33
			Daleszyce	6.143,13
			Górno	59,34
			Łągów	775,89
			m. Daleszyce	240,98
			Pierzchnica	553,15
			Raków	2.146,06
15	Lasy Skarżyskie	PLH260011	Bliżyn	1.142,60
			m. Skarżysko-Kamienna	436,85
			Skarżysko Kościelne	40,66
16	Lasy Suchedniowskie	PLH260010	Bliżyn	6.295,94
			Łączna	2.150,59
			m. Skarżysko-Kamienna	78,65
			m. Suchedniów	2.306,89
			Miedziana Góra	818,64
			Mniów	907,40
			Stąporków	169,00
			Strawczyn	1.562,38
			Suchedniów	0,21
17	Łysogóry	PLH260002	Zagnańsk	4.831,19
			Bieliny	874,44
			Bodzentyn	4.274,94
			Górno	0,48
			Łączna	595,14
			Masłów	371,28
			Nowa Słupia	1.897,71
			Pawłów	9,87
18	Ostoja Barcza	PLH260025	Waśniów	57,42
			Łączna	684,18
			Masłów	220,39
19	Ostoja Brzeźnicka	PLH260026	Zagnańsk	618,91
			Gowarczów	544,95

			Końskie	0,06
20	Ostoja Gaj	PLH260027	Jędrzejów	466,64
21	Ostoja Jeleniowska	PLH260028	Baćkowice	462,33
			Bieliny	329,13
			Łągów	907,34
			Nowa Słupia	580,23
			Sadowie	0,1
			Waśniów	1.310,11
22	Ostoja Kozubowska	PLH260029	Czarnocin	85,49
			Działoszyce	1,32
			Michałów	529,20
			Pińczów	2.286,76
			Wiślica	64,66
			Złota	1.289,34
23	Ostoja Nidziańska	PLH260003	Busko-Zdrój	570,98
			Imielno	2.312,41
			Kije	1.755,62
			m. Pińczów	651,52
			Michałów	1.633,06
			Nowy Korczyn	1.604,95
			Opatowiec	119,54
			Pińczów	9.277,17
			Wiślica	7.101,15
			Złota	1.489,24
24	Ostoja Pomorzany	PLH260030	Końskie	897,62
			Ruda Maleniecka	8,38
25	Ostoja Przedborska	PLH260004	Kluczewsko	1.818,50
			Krasocin	1.964,28
			Łopuszno	2.252,94
			Słupia Konecka	1.933,85
26	Ostoja Sieradowicka	PLH260031	Bodzentyn	3.182,76
			m. Starachowice	0,01
			m. Suchedniów	68,9
			Pawłów	1.142,29
			Suchedniów	346,86

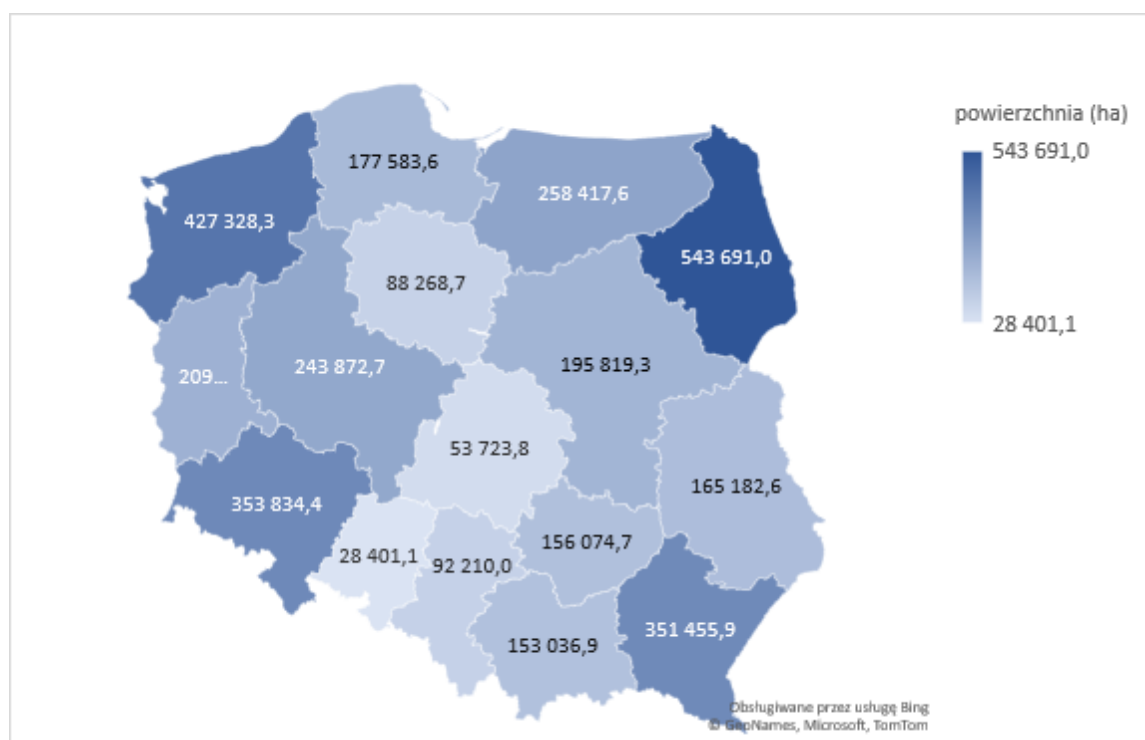
			Wąchock	3106,56
27	Ostoja Sobkowsko-Korytnicka	PLH260032	Chęciny	242,58
			Imielno	80,05
			Morawica	110,39
			Sobków	1.771,04
28	Ostoja Stawiany	PLH260033	Chmielnik	660,63
			Kije	533,82
			Pińczów	0,05
29	Ostoja Szaniecko-Solecka	PLH260034	Busko-Zdrój	2.993,28
			Chmielnik	385,63
			Gnojno	168,25
			m. Busko-Zdrój	107,85
			Nowy Korczyn	1.186,52
			Pacanów	931,46
			Solec-Zdrój	1.566,85
			Stopnica	534,27
			Wiślica	198,77
30	Ostoja Wierzejska	PLH260035	m. Kielce	0,12
			Masłów	224,52
31	Ostoja Żywnów	PLH260036	Bogoria	809,89
			Iwaniska	446,04
			Klimontów	1.135,97
			Lipnik	0,03
			Łoniów	624,91
			m. Osiek	0,43
			Opatów	54,40
			Osiek	403,90
			Staszów	1.004,47
32	Przełom Lubrzanki	PLH260037	Górno	73,50
			Masłów	199,12
33	Przełom Wisły w Małopolsce	PLH060045	m. Zawichost	174,51
			Ożarów	1.832,62
			Tarłów	2.247,54
			Zawichost	567,68
34	Tarnobrzaska Dolina Wisły	PLH180049	Dwikozy	28,13
			Koprzywnica	419,98
			Łoniów	506,84

			m. Osiek	0,24
			m. Sandomierz	341,23
			Osiek	613,86
			Połaniec	1,59
			Samborzec	354,07
35	Uroczyska Lasów Starachowickich	PLH260038	Brody	1.416,25
			m. Wąchock	0,02
			Mirzec	911,28
36	Uroczysko Pięty	PLH260012	Bliżyn	552,42
			Stąporków	200,94
37	Wzgórza Chęcińsko-Kieleckie	PLH260041	Chęciny	3.826,32
			Krasocin	0,19
			Łopuszno	49,77
			m. Chęciny	196,97
			m. Kielce	777,53
			Małogoszcz	1.132,01
			Piekoszów	959,16
			Sitkówka-Nowiny	1227,1
			Sobków	447,41
38	Wzgórza Kunowskie	PLH260039	Bodzechów	189,72
			Bodzentyn	22,63
			Brody	329,46
			Kunów	613,81
			m. Kunów	81,3
			Pawłów	408,40
			Waśniów	223,340

Powierzchnia została podana na podstawie analizy GIS wykonanej na danych z Państwowego Rejestru Granic przekazanych z Wojewódzkiego Ośrodka Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej.

Ryc. 41. Powierzchnia obszarów ochrony specjalnej siedlisk w województwach

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Tab. 57. Obszary specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 w gminach województwa świętokrzyskiego

L.p.	Nazwa obszaru	Kod	Gmina	Powierzchnia w gminie z aktu prawnego [ha]
1	Dolina Nidy	PLB260001	Busko-Zdrój	7,5
			Chęciny	12,6
			Imielno	1.779,9
			Kije	1.777,8
			Michałów	977,4
			Nowy Korczyn	1.677,6
			Opatowiec	124,0
			Pińczów	4.984,0
			Sobków	2.092,7
			Wiślica	4.336,3
	Złota	2.186,3		
2	Małopolski Przełom Wisły	PLB140006	Ożarów	343,9
			Tarłów	1.682,4

1.2.7. Zasoby dziedzictwa kultury na OW

Potencjał obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego tworzony przez instytucje kultury był zróżnicowany, zarówno pod względem ilościowym (liczba instytucji oraz ich oferta), jak i jakościowym (różnorodność form). W 2021r. na terenach wiejskich województwa świętokrzyskiego działalność prowadziło łącznie 401 instytucji kultury, na które składały się biblioteki publiczne łącznie z filiami, punkty biblioteczne, centra, domy, ośrodki kultury, świetlice oraz muzea łącznie z oddziałami.

Wśród analizowanych instytucji kultury najliczniejszą grupę stanowiły placówki biblioteczne (biblioteki publiczne z filiami i punkty biblioteczne). W 2021r. na terenach wiejskich województwa świętokrzyskiego działalność prowadziło 255 placówek bibliotecznych. Na jedną placówkę biblioteczną ogółem w województwie przypadało 4,4 tys. osób, przy czym w mieście wskaźnik ten był prawie trzykrotnie wyższy niż na wsi (8,1 tys. – dla miast, 3,2 tys. – dla wsi). Podstawowe informacje dotyczące placówek bibliotecznych przedstawiono w Tab. 58.

Tab. 58. Biblioteki publiczne (z filiami) w województwie świętokrzyskim w latach 2016 i 2021

Wyszczególnienie	Ogółem		Wieś		Miasto	
	2016	2021	2016	2021	2016	2021
Placówki biblioteczne	283	260	214	178	69	82
z tego						
biblioteki publiczne i filie	270	255	203	174	67	81
punkty biblioteczne	13	5	11	4	2	
Księgozbiór w tys. woluminów	4.272,0	4.182,2	2.154,8	1.826,0	2.117,2	2.256,1
Czytelnicy (w ciągu roku):						
• w tys.	160,7	120,4	64,1	42,3	96,6	78,1
• na 1000 ludności	128,1	101,0	92,2	64,0	172,7	145,0
Wypożyczenia księgozbioru (w ciągu roku):						
w tys. woluminów	3.302,3	2.554,0	1.205,9	716,6	2.096,4	1.837,4
na 1 czytelnika	20,5	21,2	18,8	17,0	21,7	23,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Warto zauważyć, że placówki biblioteczne zlokalizowane na obszarach wiejskich funkcjonowały w każdym powiecie województwa, przy czym najwięcej placówek prowadziło swoją działalność w granicach administracyjnych powiatu kieleckiego (w 2021r. – 34 placówki, tj. 19,5% ogółu analizowanych placówek bibliotecznych działających na terenach

wiejskich). Z kolei gminami o największej liczbie placówek były: Końskie - 7 placówek, Pińczów, Mirzec, Staszów i Dwikozy – po 5 placówek. W 30 gminach funkcjonowało jedynie po jednej placówce bibliotecznej. Nie odnotowano natomiast gmin, w których nie funkcjonowałaby żadna placówka biblioteczna.

Łączna liczba bibliotek publicznych i ich filii oraz punktów bibliotecznych na terenach wiejskich systematycznie maleje, zaś w miastach zwiększyła się. W porównaniu z 2016r. liczba placówek wiejskich zmalała o 15,2% (o 36 placówek), a liczba placówek bibliotecznych zlokalizowanych na terenie miast wzrosła o 18,8% (o 13 placówek).

Pomimo znaczącej przewagi liczebnej bibliotek zlokalizowanych na obszarach wiejskich dysponowały one zdecydowanie mniejszym w stosunku do bibliotek z terenów miast - księgozbiorem. W 2021r. biblioteki wiejskie posiadały 1.826,0 tys. woluminów książek, broszur, czasopism i gazet, co stanowiło 43,7% ogółu księgozbioru bibliotek publicznych w województwie. W relacji do 2016r. księgozbiór bibliotek wiejskich zmniejszył się o 57,3% (w miastach – zmalał o 6,6%).

Wraz ze spadkiem liczby bibliotek publicznych i filii zmniejszyła się także liczba czytelników, przy czym skala spadku była znacznie wyższa w przypadku placówek zlokalizowanych na terenie wsi. W porównaniu z 2016r. liczba czytelników korzystających z oferty bibliotek wiejskich zmniejszyła się o 34,0%, w miastach natomiast zanotowano spadek na poziomie 19,2%.

Analizując liczbę czytelników na 1000 ludności, okazuje się, że z zasobów bibliotek w 2021r. korzystał co jedenasty mieszkaniec wsi i prawie co szósty mieszkaniec miasta. Najwięcej czytelników na 1000 ludności wiejskiej odnotowano na obszarach wiejskich w granicach administracyjnych powiatu włoszczowskiego (118 osób), zaś najmniej na terenach wiejskich powiatu kazimierskiego (14 osób). W ujęciu gminnym największy poziom analizowanego wskaźnika wystąpił w gminie Krasocin (257), a najmniejszy na obszarze wiejskim gminy Osiek (9).

W bibliotekach działających na obszarach wiejskich, w przeciwieństwie do bibliotek miejskich, zaobserwowano spadek liczby wypożyczeń księgozbioru na zewnątrz. W stosunku do 2016r. liczba ta zmniejszyła się o 40,6% i w 2021 r. wyniosła 716,6 tys. pozycji (w mieście – spadek o 12,4% do poziomu 1.837,4 tys. pozycji). W ciągu 2021r. przeciętnie jeden czytelnik korzystający z oferty bibliotek wiejskich wypożyczył 17 pozycji księgozbioru (w mieście – ok. 24 pozycje), tj. o 2 pozycje mniej niż w 2016r. (w mieście o 2 pozycje więcej).

Kolejną formą działalności kulturalnej występującą w województwie świętokrzyskim była działalność prowadzona przez centra kultury, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice. W 2021r. na terenie województwa działalność prowadziło 111 instytucji tego rodzaju, z których ponad połowa (57 placówek) zlokalizowana była na obszarach wiejskich. W 2021r. na jedną instytucję kultury przypadało średnio 10,7 tys. osób, przy czym na wsi

wskaźnik ten był nieznacznie wyższy niż na wsi (9,9 tys. – dla miast, 11,5 tys. – dla wsi). Podstawowe dane dotyczące analizowanych instytucji zawiera Tab. 59.

Tab. 59. Centra kultury, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice w woj. świętokrzyskim

Wyszczególnienie	Ogółem		Wieś		Miasto	
	2016	2021	2016	2021	2016	2021
instytucje	121	111	68	57	53	54
Imprezy (w ciągu roku)	6.232	3.927	2.146	1.199	4.086	2.728
Uczestnicy imprez (w ciągu roku) w tys.	1.255,1	767,5	408,1	91,7	847,0	675,8
Koła (kluby)	703	518	220	126	483	392
Członkowie kół	13.997	8.568	3.776	2.070	10.221	6.498
Grupy (zespoły) artystyczne	582	545	211	172	371	282
Członkowie zespołów artystycznych	8.969	7.173	3.215	2.559	5.754	4.614
Kursy (w ciągu roku)	185	66	111	20	74	46
Absolwenci kursów (w ciągu roku)	3.345	854	2.400	273	945	581

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Instytucje kultury, podobnie jak placówki biblioteczne, funkcjonowały na obszarach wiejskich w każdym powiecie województwa, przy czym najwięcej tego typu placówek zlokalizowanych było w powiecie kieleckim (w 2021r. – 16 obiektów), a gminą o największej liczbie analizowanych instytucji była gmina Sobków (11 placówek).

Od 2016r. systematycznie maleje łączna liczba centrów, domów, ośrodków kultury i świetlic zlokalizowanych na obszarach wiejskich. Na koniec 2021r. w porównaniu z 2016r. liczba wiejskich placówek zmniejszyła się o 11 obiektów (spadek o 16,2%). Z kolei w miastach zanotowano wzrost na poziomie 1,9% (wzrost o 1 placówkę).

W 2021r. instytucje kultury z obszarów wiejskich zorganizowały 1,2 tys. imprez, tj. ponad dwukrotnie mniej niż placówki miejskie. W konsekwencji zmniejszyła się także liczba uczestników. W 2021r. imprezy organizowane przez centra, domy, ośrodki kultury i świetlice z terenów wiejskich cieszyły się zainteresowaniem 91,7 tys. osób, tj. o 77,5% mniej niż w 2016r.

W porównaniu z 2016r. o ponad 18,8 % zmalała liczba kół rozwijających zainteresowania ludności wiejskiej. W efekcie tego w 2021r. na obszarach wiejskich funkcjonowało 126 kół (klubów), stanowiąc 24,3% ogółu kół w województwie. Wzrosła także dwukrotnie

liczba członków. W 2021r. do klubów działających na terenach wiejskich należało 2,1 tys. członków.

Zmniejszyła się również o 18,5% w stosunku do 2016r. liczba grup artystycznych działających w centrach, domach, ośrodkach kultury i świetlicach. W 2021r. na obszarach wiejskich działalność prowadziło 172 zespoły artystyczne (31,6% ogółu grup w województwie). Od 2016r. systematycznie zmniejszała się liczba członków grup artystycznych. W 2021r. swoje pasje i zainteresowania rozwijało 2,6 tys. mieszkańców wsi, tj. o 20,4% mniej niż w 2016r.

Zmniejszyła się natomiast liczba kursów organizowanych przez centra, domy, ośrodki kultury i świetlice działające na terenach wiejskich, i jest ich jednocześnie ponad połowę mniej niż w miastach. W 2021r. na obszarach wiejskich zorganizowano 20 kursów (o 91 mniej niż w 2016r.), a status absolwenta otrzymało 273 osoby.

Kolejną formą działalności kulturalnej występującą na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego, ale znacznie mniej liczną od placówek bibliotecznych czy centrów, domów, ośrodków kultury i świetlic były muzea. Na koniec 2021r. na terenie województwa działalność prowadziły 32 muzea (łącznie z oddziałami), z czego 11 placówek zlokalizowana była na obszarach wiejskich.

Muzea z obszarów wiejskich zlokalizowane były na terenie 11 powiatów, przy czym najwięcej placówek, podobnie jak w przypadku wcześniej analizowanych form działalności kulturalnej, zlokalizowanych było na terenie powiatu kieleckiego (3 placówki), a w 114 gminach – po 1 muzeum.

Według stanu na koniec 2016r. muzea z obszarów wiejskich posiadały w swoich zbiorach 15,8 tys. muzealiów (5,3% ogółu muzealiów w województwie), tj. prawie dwudziestokrotnie mniej niż muzea w miastach. Najbardziej zasobne w muzealia były muzea zlokalizowane w gminie Bodzechów, które posiadały aż 83,5% ogółu muzealiów zgromadzonych przez placówki z obszarów wiejskich.

Począwszy od 2016r. maleje systematycznie liczba zwiedzających muzea, zlokalizowane na terenach wiejskich. W 2021r. muzea z obszarów wiejskich zwiedziło 186,5 tys. osób, tj. ponad dwukrotnie mniej niż w 2016r.

1.3. Diagnoza sytuacji w rolnictwie w województwie świętokrzyskim

1.3.1. Zasoby ziemi rolniczej i struktura jej użytkowania

Powierzchnia województwa świętokrzyskiego – 11.710 tys. ha

Tab. 60. Powierzchnia użytków rolnych łącznie i jako udział w powierzchni województwa

Powierzchnia ogółem	1.171.050 ha – 100%
Użytki rolne 2021r.	499.394 ha – 42,6%
Użytki rolne 2016 r.	483.422 ha – 41,28%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

PODSUMOWANIE SPISU ROLNEGO 2020

Według ostatecznych wyników Powszechnego Spisu Rolnego w 2020r. w Polsce utrzymał się notowany od wielu lat spadek liczby gospodarstw rolnych, przy jednoczesnym wzroście ich średniej powierzchni. W porównaniu z wynikami uzyskanymi w PSR 2010 zmniejszeniu uległa powierzchnia gruntów ogółem użytkowanych w gospodarstwach rolnych.

W analizowanym okresie najbardziej zwiększyła się populacja drobiu, wobec spadku погоłowia pozostałych grup zwierząt gospodarskich. Zwiększyła się liczba ciągników, a także wyposażenie gospodarstw w kombajny zbożowe i opryskiwacze sadownicze. Mniejsza powierzchnia uprawy buraków cukrowych przyczyniła się do spadku liczby kombajnów buraczanych. Znacznie mniej niż w 2010r. wykorzystywano również silosokombajnów. Zmniejszył się udział gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego, których głównym źródłem utrzymania była działalność rolnicza. Znacznie wzrósł natomiast odsetek utrzymujących się przede wszystkim z pracy najemnej oraz emerytury i renty.

1. Gospodarstwa rolne

Według ostatecznych wyników Powszechnego Spisu Rolnego w 2020r. w województwie świętokrzyskim liczba gospodarstw rolnych ogółem wyniosła 79,9 tys. i w porównaniu do Powszechnego Spisu Rolnego w 2010r. zmniejszyła się o 16,8 tys., tj. o 17,4%.

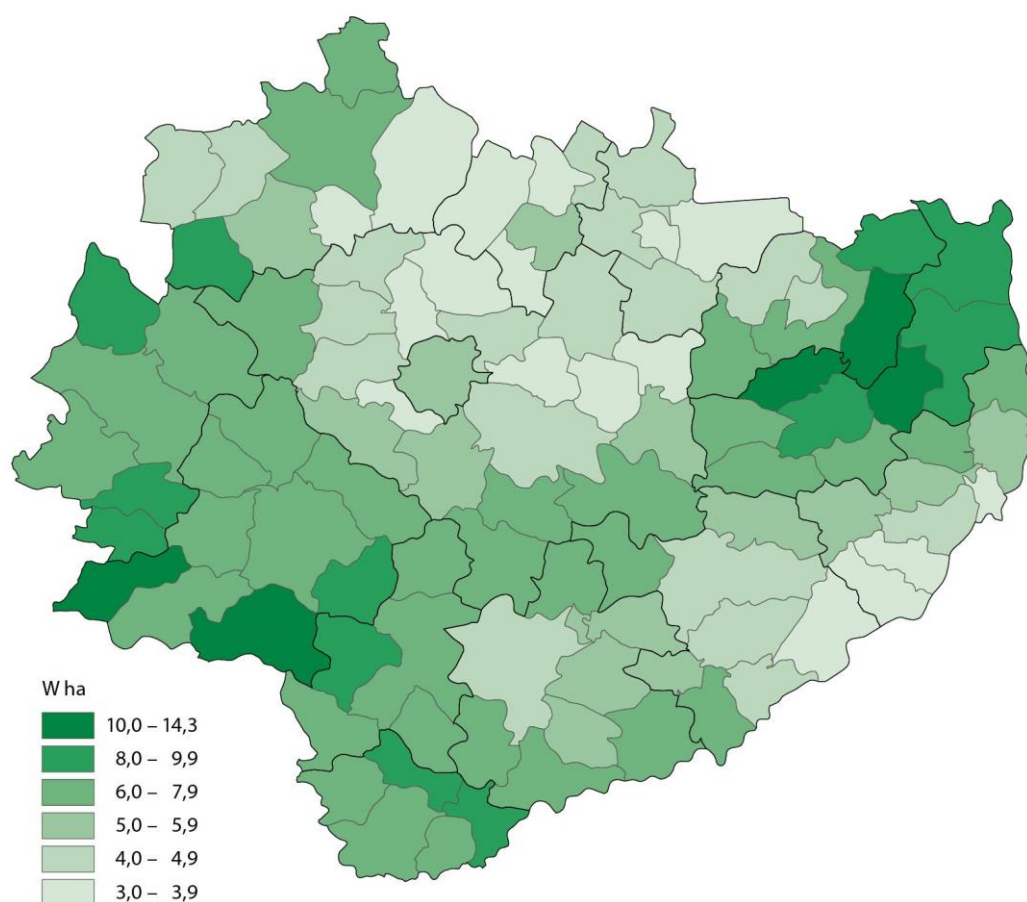
Spadek liczby gospodarstw rolnych ogółem odnotowano wśród gospodarstw o powierzchni do 15 ha użytków rolnych – o 19,6% (w kraju spadek o 15,8%), natomiast w grupie gospodarstw rolnych o powierzchni użytków rolnych 15 ha i więcej nastąpił wzrost o 35,9% (w kraju wzrost o 8,3%).

W okresie międzypisowym nieznacznej poprawie uległa struktura gospodarstw rolnych skutkująca spadkiem rozdrobnienia gospodarstw. W województwie świętokrzyskim udział gospodarstw o powierzchni do 15 ha zmniejszył się z 96,0% w 2010r. do 93,5% w 2020r. (w kraju z 87,0% do 83,9%), przy czym udział gospodarstw najmniejszych, o powierzchni do 5 ha użytków rolnych, spadł z 64,9% w 2010r. do 62,8% w 2020r. (w kraju z 54,0% do 52,0%). Jednocześnie udział gospodarstw o powierzchni 15-50 ha zwiększył się z 3,7% do 5,7% (w kraju z 11,2% do 13,0%), a udział gospodarstw o powierzchni 50 ha i więcej wzrósł z 0,3% do 0,8% (w kraju z 1,8% do 3,1%).

Obserwowany spadek liczby gospodarstw rolnych, przy nieznacznym spadku powierzchni użytków rolnych, znalazł swoje odzwierciedlenie we wzroście średniej powierzchni użytków rolnych (UR) przypadającej na 1 gospodarstwo rolne o 18,9%, tj. z 5,3 ha w 2010r. do 6,3 ha w 2020r. (w kraju odnotowano wzrost o 16,3%, tj. z 9,8 ha do 11,4 ha).

Średnia powierzchnia UR przypadająca na gospodarstwo w województwie świętokrzyskim pozwoliła, podobnie jak w 2010r., na zajęcie 14. lokaty w kraju – mniejsze wartości odnotowały jedynie województwa podkarpackie i małopolskie.

Ryc. 42. Średnia powierzchnia użytków rolnych w 2020r.

Źródło: Rocznik statystyczny województwa świętokrzyskiego

Biorąc pod uwagę gminy województwa świętokrzyskiego, w 2020r. największą średnią powierzchnię użytków rolnych (UR) odnotowano w gminach: Ćmielów (14,3 ha), Wojciechowice (11,7 ha) i Wodzisław (11,5 ha), a najmniejszą w gminach: Starachowice (3,0 ha), Zagnańsk (3,1 ha) i Miedziana Góra (3,2 ha).

W 2020r. wśród ogółu gospodarstw dominowały jednostki prowadzące wyłącznie produkcję roślinną, a następnie roślinną i zwierzęcą. Należy zauważyć, że w porównaniu do

2010r. o 20,1% wzrosła liczba gospodarstw prowadzących tylko produkcję roślinną (w kraju wzrost o 25,3%), przy jednoczesnym spadku o 39,0% gospodarstw prowadzących produkcję roślinną i zwierzęcą (w kraju spadek o 37,2%). Liczba gospodarstw prowadzących tylko produkcję zwierzęcą zmniejszyła się o 28,2% (w kraju odnotowano spadek o 0,7%).

Nastąpiły też zmiany w strukturze omawianych gospodarstw. W 2010r. dominowały gospodarstwa prowadzące produkcję roślinną i zwierzęcą, a kolejną znaczącą grupę stanowiły gospodarstwa prowadzące wyłącznie produkcję roślinną. W 2020r. większość stanowiły gospodarstwa prowadzące produkcję wyłącznie roślinną – ich udział w okresie międzypisowym wzrósł z 36,5% do 53,0% (w kraju wzrost z 38,9% do 55,8%), podczas gdy odsetek gospodarstw prowadzących produkcję roślinną i zwierzęcą spadł z 62,9% do 46,4% (w kraju spadek z 60,6% do 43,6%).

Odnotowano wzrost średniej powierzchni użytków rolnych zarówno gospodarstw prowadzących wyłącznie produkcję roślinną – z 4,1 ha do 5,4 ha (w kraju z 8,3 ha do 9,8 ha), jak i produkcję roślinną i zwierzęcą – z 6,1 ha do 7,3 ha (w kraju z 10,9 ha do 13,5 ha). Jednocześnie nastąpił spadek średniej powierzchni użytków rolnych gospodarstw prowadzących produkcję wyłącznie zwierzęcą – z 2,8 ha do 1,8 ha (w kraju z 3,8 ha do 1,8 ha).

2. Użytkowanie gruntów i powierzchnia zasiewów

Według ostatecznych wyników Powszechnego Spisu Rolnego w 2020r. w województwie świętokrzyskim, podobnie jak w kraju, zmniejszeniu uległa powierzchnia gruntów ogółem użytkowanych w gospodarstwach rolnych. W 2020r. powierzchnia wyniosła 571,7 tys. ha i w porównaniu z danymi z 2010r. była mniejsza o 27,0 tys. ha (o 4,5%). Grunty województwa świętokrzyskiego stanowiły 3,4% areału kraju (w 2010r. 3,5%). Wynik ten, podobnie jak w 2010r., pozwolił na zajęcie 13. lokaty w kraju.

W ciągu ostatnich dziesięciu lat areał użytków rolnych w gospodarstwach rolnych w województwie świętokrzyskim zmniejszył się o 17,0 tys. ha (o 3,3%) do 499,3 tys. ha, w tym użytków rolnych w dobrej kulturze zmalał o 5,9 tys. ha (o 1,2%) do 489,1 tys. ha. Powierzchnia lasów i gruntów leśnych zmniejszyła się o 9,4 tys. ha (o 18,8%) do 40,7 tys. ha, a pozostałych gruntów zmalała o 0,7 tys. ha (o 2,0%) do 31,7 tys. ha. W okresie międzypisowym zmniejszyły się udziały użytkowanych gruntów w województwie świętokrzyskim w relacji do odpowiedniej kategorii w kraju - użytków rolnych, w tym w dobrej kulturze (z 3,5% do 3,3% oraz z 3,4% do 3,3%), także lasów i gruntów leśnych (z 4,3% do 4,2%), natomiast wzrósł odsetek pozostałych gruntów (z 3,4% do 4,2%).

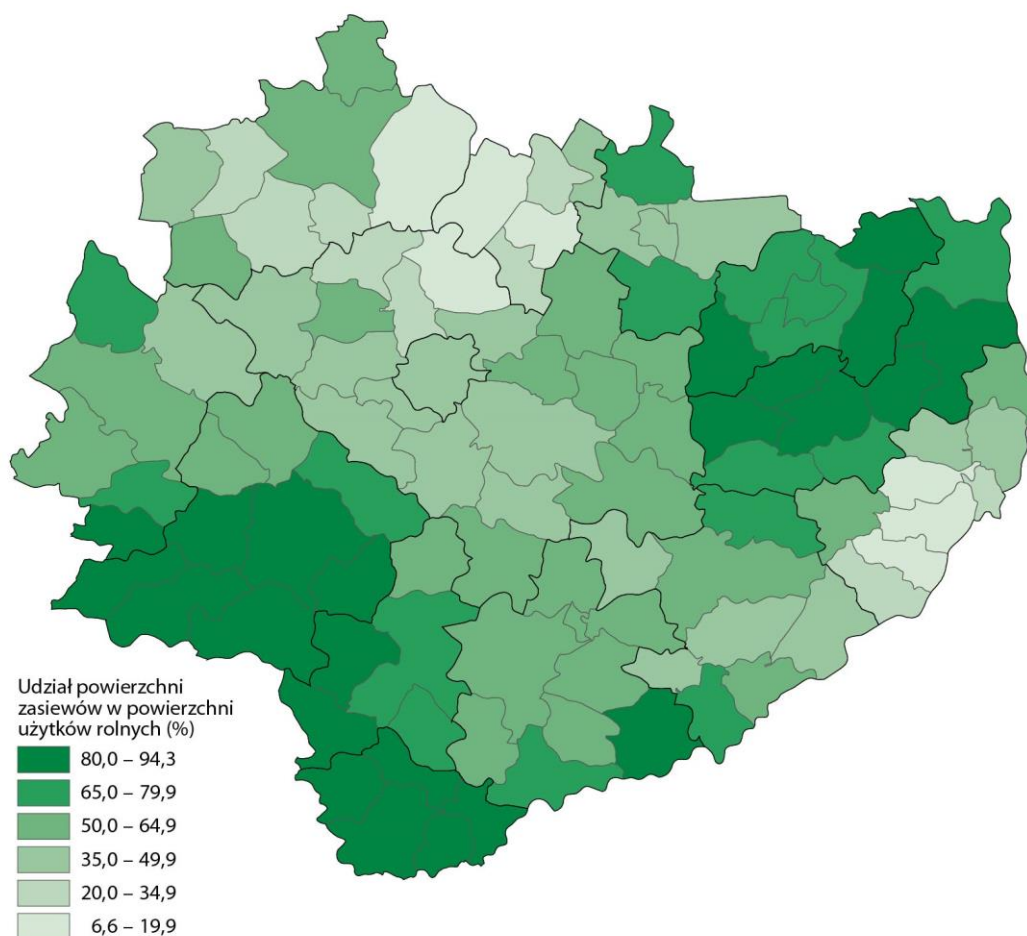
Ewoluowała struktura użytkowania gruntów. W porównaniu z wynikami Powszechnego Spisu Rolnego w 2010r. udział powierzchni użytków rolnych w powierzchni ogólnej województwa świętokrzyskiego zwiększył się o 1,1 p.proc. do 87,3% (w kraju wzrost o 2,2 p.proc. do 89,7%), w tym udział użytków w dobrej kulturze rolnej wzrósł o 2,9 p.proc. do 85,6% (w kraju wzrost o 3,5 p.proc. do 88,5%). Udział lasów i gruntów leśnych zmniejszył się o 1,3 p.proc. do 7,1% (w kraju spadek o 1,1 p.proc. do 5,8%), a udział pozostałych gruntów zwiększył się o 0,1 p.proc. do 5,5% (w kraju odnotowano spadek o 1,2 p.proc. do 4,5%).

W strukturze użytków rolnych zwraca uwagę wysoki udział zasiewów, a następnie trwałych użytków zielonych oraz sadów i innych upraw trwałych.

Na przestrzeni ostatniego dziesięciolecia areal zasiewów w województwie świętokrzyskim zwiększył się o 6,1 tys. ha (o 1,9%) do 329,1 tys. ha, a jego udział w użytkach rolnych ogółem wzrósł o 3,3 p.proc. do 65,9% (w kraju odnotowano wzrost o 3,5 p.proc. do 73,3%). Powierzchnia trwałych użytków zielonych (tj. łąk trwałych i pastwisk trwałych) zmniejszyła się o 7,8 tys. ha (o 6,9%) do 104,5 tys. ha, a jej udział spadł o 0,8 p.proc. do 20,9% (w kraju zmniejszył się o 0,3 p.proc. i osiągnął 21,4%). Powierzchnia zajmowana przez sady i inne uprawy trwałe wzrosła o 7,8 tys. ha (o 23,0%) do 41,8 tys. ha, a jej udział zwiększył się o 1,8 p.proc. do 8,4% (w kraju spadek o 0,1 p.proc. do 2,5%). Powierzchnia gruntów ugorowanych zmniejszyła się o 11,8 tys. ha (o 48,8%) do 12,3 tys. ha, a jej udział spadł o 2,2 p.proc. do 2,5% (w kraju spadek o 1,6 p.proc. do 1,3%). Powierzchnia pozostałych użytków rolnych była mniejsza o 11,1 tys. ha (o 51,9%) i wyniosła 10,2 tys. ha, a jej udział spadł o 2,1 p.proc. do 2,1% (w kraju spadek o 1,5 p.proc. do 1,3%).

W okresie międzypisowym uwagę zwraca znaczący wzrost udziału powierzchni województwa świętokrzyskiego w krajowej powierzchni sadów i innych upraw trwałych (z 8,7% do 11,0%). Wynik ten pozwolił na zajęcie 3. lokaty po województwach: mazowieckim i lubelskim (w 2010r. – 4 miejsce). Udział powierzchni gruntów ugorowanych województwa świętokrzyskiego w ogółem tych gruntów w kraju wzrósł z 5,6% do 6,6% i w efekcie województwo przesunęło się z 9. lokaty w 2010r. na 8. w 2020r. Pozostałe użytki rolne województwa świętokrzyskiego nadal stanowiły 5,2% areалу krajowego i w efekcie województwo przesunęło się z 10. lokaty w 2010r. na 12. w 2020r. Udział powierzchni zasiewów województwa świętokrzyskiego w powierzchni zasiewów ogółem w kraju zmniejszył się z 3,1% do 3,0%, co skutkowało zarówno w 2010r., jak i w 2020r. zajęciem 12. lokaty w kraju. Udział powierzchni trwałych użytków zielonych województwa świętokrzyskiego w relacji do tej powierzchni w kraju zmniejszył się z 3,5% do 3,3%, co pozwoliło ponownie na zajęcie 13. lokaty w kraju.

Ryc. 43. Powierzchnia zasiewów w 2020r.

Źródło: wyniki spisu rolnego 2020 – województwo świętokrzyskie - GUS

W województwie świętokrzyskim odnotowano znaczące zmiany w powierzchni zasiewów wybranych ziemiopłodów. W porównaniu do wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2010 zmniejszenie powierzchni uprawy odnotowano w przypadku:

- zbóż ogółem (zboża podstawowe z mieszankami zbożowymi oraz gryka, proso, inne zbożowe łącznie z kukurydzą na ziarno) – o 0,8 tys. ha (o 0,3%) do 241,0 tys. ha, przy spadku udziału w ogólnej powierzchni zasiewów o 1,7 p.proc. do 73,2% (w kraju spadek o 5,3 p.proc. do 68,1%),
- ziemniaków – o 9,2 tys. ha (o 47,2%) do 10,3 tys. ha, przy spadku udziału w ogólnej powierzchni zasiewów o 3,0 p.proc. do 3,1% (w kraju spadek o 1,5 p.proc. do 2,1%),
- warzyw gruntowych – o 1,0 tys. ha (o 9,0%) do 10,4 tys. ha, przy spadku udziału w ogólnej powierzchni zasiewów o 0,4 p.proc. do 3,1% (w kraju wzrost o 0,2 p.proc. do 1,5%),
- buraków cukrowych – o 2,7 tys. ha (o 53,5%) do 2 tys. ha, przy spadku udziału w ogólnej powierzchni zasiewów o 0,9 p.proc. do 0,7% (w kraju wzrost o 0,2 p.proc. do 2,2%).

Zwiększyła się natomiast powierzchnia upraw:

- zbóż podstawowych (pszenica, żyto, jęczmień, owies, pszenżyto) – o 3,3 tys. ha (o 1,7%) do 205,0 tys. ha, przy spadku udziału w ogólnej powierzchni zasiewów o 0,1 p.proc. do 62,3% (w kraju spadek o 5,4 p.proc. do 53,0%),
- rzepaku i rzepiku – o 12,6 tys. ha (3,1-krotnie) do 18,6 tys. ha, przy wzroście udziału w ogólnej powierzchni zasiewów o 3,8 p.proc. do 5,6% (w kraju spadek o 0,2 p.proc. do 8,9%).

W krajowej powierzchni uprawy zbóż ogółem udział województwa świętokrzyskiego nie zmienił się w okresie międzypisowym i pozostał na poziomie 3,2%, natomiast zbóż podstawowych zwiększył się z 3,3% do 3,5%. Wzrósł również udział powierzchni zajętej pod uprawę rzepaku i rzepiku z 0,6% do 1,9%. Z kolei obniżyły się udziały powierzchni uprawy: warzyw gruntowych z 8,3% do 6,2%, ziemniaków z 5,2% do 4,6%, a buraków cukrowych z 2,5% do 1,0%.

Pod względem udziału w krajowej powierzchni zasiewów zbóż zarówno ogółem, jak i podstawowych województwo świętokrzyskie awansowało w stosunku do 2010r. o 1. lokatę na 11. miejsce. Znaczące zwiększenie areалу rzepaku i rzepiku pozwoliło na przesunięcie się w rankingu z 15. miejsca na 14.

Spadek w rankingu odnotowano natomiast w przypadku udziału w krajowej powierzchni zasiewów:

- warzyw gruntowych - z 6. lokaty na 7.,
- ziemniaków - z 9. na 11.,
- buraków cukrowych - z 10. na 13.

Biorąc pod uwagę gminy województwa świętokrzyskiego, w 2020r. najwyższym odsetkiem powierzchni pod zasiewami charakteryzowały się: Wodzisław (94,3%), Sadowie (91,5%) i Działoszyce (91,0%). Z kolei najmniej obszaru zajmowały zasiewy w gminach: Obrazów (6,6%), Stąporków (7,4%) oraz Samborzec (7,8%).

W wojewódzkiej powierzchni zasiewów zbóż najwyższe udziały charakteryzowały gminy: Jędrzejów (4,4%), Wodzisław (3,7%), Kazimierza Wielka (2,6%) oraz Ożarów (2,3%). Pod względem udziału w powierzchni zajętej pod uprawę ziemniaków przodowały gminy: Pacanów (7,9%), Skalmierz (7,4%), Stopnica (6,9%) i Złota (5,1%). W przypadku powierzchni objętej uprawą buraków cukrowych w województwie wyróżniły się gminy: Opatów (11,2%), Ożarów (9,9%) oraz Kazimierza Wielka (9,5%). Najwięcej powierzchni zajętej pod uprawę rzepaku i rzepiku przypadało na gminy: Wodzisław (7,0%), Ożarów (6,8%) oraz Opatów (6,5%), natomiast najwięcej gruntów przeznaczonych pod uprawę warzyw gruntowych skupiły gminy: Skalmierz (17,5%), Kazimierza Wielka (11,5%), Wodzisław (6,0%) oraz Czarnocin (5,8%). Reasumując, na tle województwa wyróżniało

się większość gmin rolniczego południa, skupionych w podregionie sandomiersko-jędrzejowskim (Wodzisław, Kazimierza Wielka, Opatów, Ożarów, Skalbmierz i Jędrzejów).

3. Zwierzęta gospodarskie

Według ostatecznych wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2020 pogłowie podstawowych gatunków zwierząt gospodarskich w gospodarstwach rolnych wyniosło:

- bydła – 149,9 tys. sztuk, w tym krów 52,1 tys. sztuk,
- świń – 216,7 tys. sztuk, w tym loch 20,6 tys. sztuk,
- drobiu – 7033,1 tys. sztuk, w tym niosek 1284,6 tys. sztuk.

W porównaniu z wynikami Powszechnego Spisu Rolnego 2010 populacja bydła zmniejszyła się o 31,2 tys. sztuk (o 17,2%), w tym krów o 26,8 tys. sztuk (o 33,9%). W kraju odnotowano wzrost pogłowia bydła o 9,9%, przy zmniejszeniu liczebności krów o 6,3%. Generalnie zmniejszenie liczebności stada krów mlecznych było wynikiem likwidacji kwot mlecznych i wahań cen mleka, które notowano w ciągu ostatnich dziesięciu lat. Wpływ na to zjawisko miały również decyzje rolników o rezygnacji z produkcji mleka w gospodarstwach o małej skali chowu krów mlecznych. Zachodzące zmiany w gospodarstwach prowadzących chów bydła wskazują na stopniową redukcję stada bydła mlecznego i położenie akcentu na produkcję bydła mięsnego.

W ciągu dziesięciolecia między spisami w pogłowie świń odnotowano głęboki spadek o 165,3 tys. sztuk (o 43,3%), w tym loch ubyło o 22,7 tys. sztuk (o 52,3%). Podobnie głęboki spadek pogłowia świń odnotowano w kraju (ogółem o 26,9%, w tym loch o 42,8%). Spadek pogłowia świń wynikał głównie z niskiej opłacalności tuczu i występowania ognisk afrykańskiego pomoru świń (ASF), natomiast na redukcję pogłowia loch wpłynęła przede wszystkim popularyzacja systemu nakładczego w chowie świń.

W porównaniu z wynikami spisu przeprowadzonego w 2010 r. odnotowano bardzo wysoki wzrost populacji drobiu – o 1.324,3 tys. sztuk (o 23,2%), przy spadku liczebności niosek o 55,9 tys. (o 4,2%). W kraju liczebność stada wzrosła o 29,6%, w tym niosek przybyło o 8,3%. Wzrost liczebności stada stymulowany był systematycznym rozwojem sprzedaży nie tylko w kraju, ale i za granicą. Polska znajduje się obecnie na pozycji lidera w produkcji drobiu w Unii Europejskiej i jest w światowej czołówce eksporterów mięsa drobiowego. Na przestrzeni lat 2010-2020 udział województwa świętokrzyskiego w krajowym pogłowie bydła zmniejszył się z 3,2% do 2,4%, i w efekcie województwo spadło z 9. lokaty na 10. w kraju. Udział województwa w krajowym pogłowie świń zmniejszył się z 2,5% do 1,9%, co skutkowało spadkiem z pozycji 10. na 11. Udział w krajowym pogłowie drobiu zmniejszył się z 3,3% do 3,1%, lecz pozycja w rankingu wzrosła z 13. lokaty do 10.

W okresie międzyspisowym odnotowano znaczące zmiany w obsadzie zwierząt gospodarskich na 100 ha użytków rolnych. Średnio w województwie obsada bydła na 100 ha użytków rolnych w 2020r. wynosiła 30 sztuk i była mniejsza o 5 sztuk od notowanej w 2010 roku (w kraju 42 sztuki, tj. o 3 sztuki więcej). Wynik ten pozwolił na zajęcie 8. lokaty w kraju (w 2010r. 6.). W przypadku trzody chlewnej omawiany wskaźnik dla województwa wyniósł 43 sztuki, wobec 74 w 2010r. (w kraju 75 sztuk, wobec 103 w 2010r.). Z tym wynikiem województwo uplasowało się na 9. miejscu w kraju (w 2010r. na 7.). Średnia obsada drobiu wzrosła w województwie z 1.106 sztuk w 2010r. do 1.408 w 2020r. (w kraju z 1.173 sztuk do 1.511). Wynik ten pozwolił na awans z 7. na 6 lokatę w kraju.

Biorąc pod uwagę gminy województwa świętokrzyskiego, w 2020r. najwyższą obsadę bydła na 100 ha użytków rolnych odnotowano w gminach: Baćkowice (92 sztuk), Oksa (79) i Słupia Konecka (66). W obsadzie drobiu na 100 ha użytków rolnych przodowały gminy: Łączna (14.930 sztuk), Miedziana Góra (13.087) i Mniów (13.071).

4. Ciągniki i maszyny rolnicze

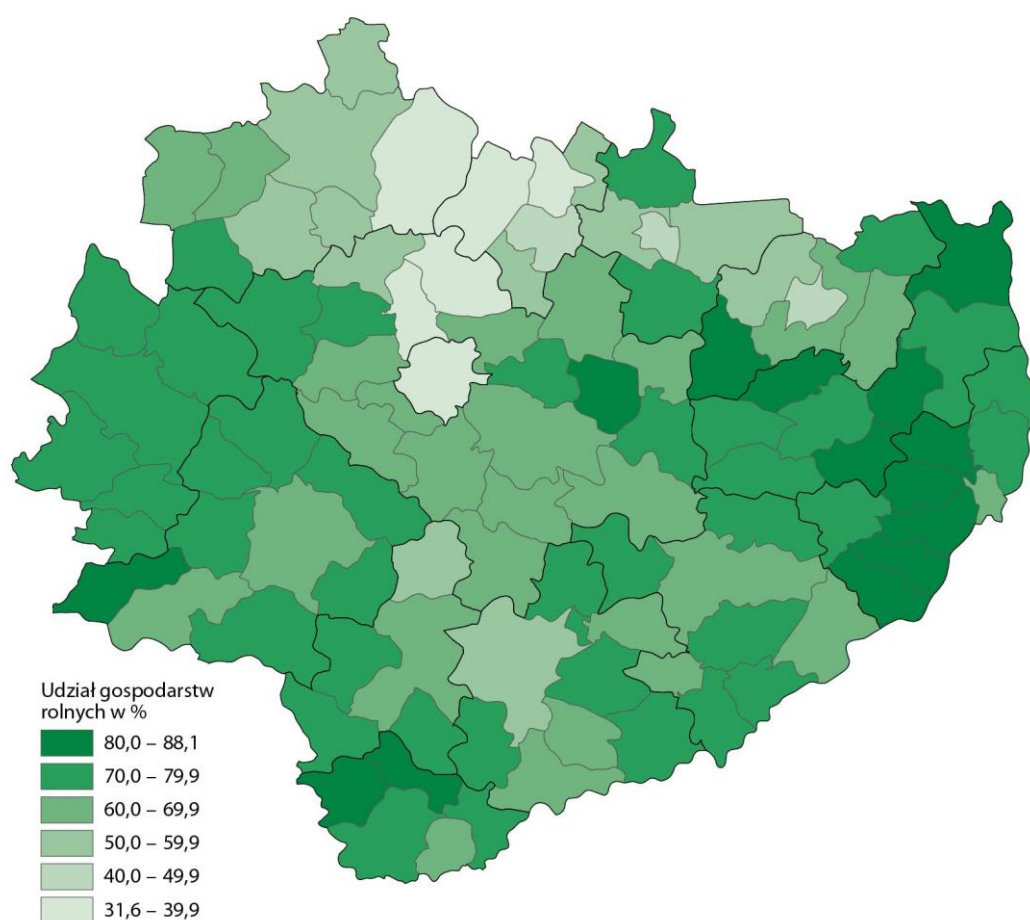
Według ostatecznych wyników spisu rolnego w 2020r. w gospodarstwach rolnych znajdowało się 81,7 tys. ciągników, tj. o 1,4% więcej niż w 2010r. Na 100 gospodarstw rolnych przypadały średnio 102 maszyny tego rodzaju (83 w 2010r.), co stanowiło 93,1% średniego poziomu w kraju. Najwyższy poziom wyposażenia w ciągniki odnotowano w gminach Obrazów (na 100 gospodarstw rolnych przypadały 154 ciągniki) i Czarnocin (152), natomiast najmniejszy w Skarżysku-Kamiennej (33) i Zagnańsku (40). Podobnie jak w skali kraju, w świętokrzyskim zwiększyła się liczba ciągników przypadająca na 100 ha użytków rolnych, która wyniosła 16,4 (wobec 15,6 w 2010r.). Najwyższym poziomem tego wskaźnika charakteryzowały się gminy Samborzec (30,4) i Bieliny (29,9). Najmniejszy był natomiast w Ćmielowie, w którym na 100 ha UR przypadało 8,0 ciągników.

Mniej znaczące zmiany dotyczyły liczby pozostałych rodzajów maszyn przypadających zarówno na 100 gospodarstw, jak i na 100 ha UR. Największe różnice związane były z rosnącą obsadą kombajnów zbożowych oraz opryskiwaczy sadowniczych i polowych w przeliczeniu na 100 gospodarstw.

Zmiany zachodzące w powierzchni upraw głównych ziemiopłodów, postępujący proces modernizacji rolnictwa oraz dostępność różnych źródeł finansowania zakupu nowoczesnych maszyn (w tym dotacji z PROW, kredytów rolniczych oraz leasingu), wpłynęły na aktualny stan wyposażenia gospodarstw w maszyny i urządzenia rolnicze. Przy utrzymującej się przewadze zbóż w strukturze powierzchni zasiewów i jednoczesnym wzroście

uprawy rzepaku, w 2020r. w gospodarstwach rolnych znajdowało się ponad 8,2 tys. kombajnów zbożowych, tj. o 20,4% więcej niż w 2010r. W porównaniu z 2010r. znacznie przybyło także opryskiwaczy sadowniczych (o 21,8% - do 9,1 tys.). Mniejsza skala uprawy buraków cukrowych przyczyniła się do spadku liczby kombajnów buraczanych (o 57,8%). Znacznie mniej niż w 2010r. wykorzystywano również silosokombajnów (o 57,0%). W porównaniu z wynikami spisu z 2010r. odnotowano zmniejszenie wyposażenia gospodarstw w opryskiwacze polowe (o 6,3%). Pomimo znacznego spadku areálu ziemniaków liczba kombajnów ziemniaczanych zmalała jedynie o 0,5%.

Ryc. 44. Gospodarstwa rolne wyposażone w ciągniki rolnicze w 2020r.

Źródło: wyniki spisu rolnego 2020 – województwo świętokrzyskie - GUS

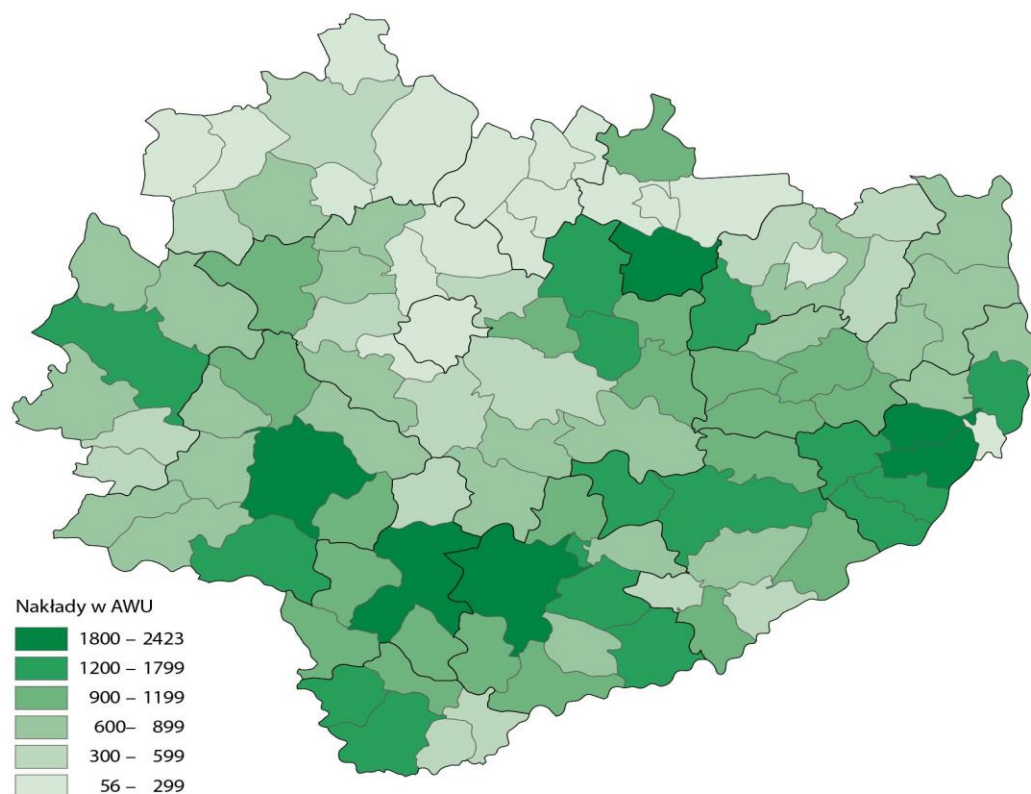
5. Źródła dochodów gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego

W okresie od 2 czerwca 2019r. do 1 czerwca 2020r. łącznie 79,7 tys. gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa indywidualnego uzyskiwało dochody z prowadzonej działalności rolniczej. Ich liczba w stosunku do 2010r. zmniejszyła się o 17,5%.

Podobnie jak w skali kraju odsetek gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego utrzymujących się głównie z rolnictwa zmalał na przestrzeni lat 2010-2020. O ile w 2010r. rolnictwo stanowiło główne źródło utrzymania, czyli źródło dochodów przekraczające 50% dochodów ogółem, dla 29,6% świętokrzyskich gospodarstw, to w 2020r. udział ten wyniósł jedynie 25,0% (w Polsce odnotowano spadek z 33,8% do 30,3%). Niższy poziom tego wskaźnika wystąpił w trzech województwach (podkarpackim, małopolskim i śląskim).

Głównym źródłem utrzymania gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego była najczęściej praca najemna. W 2020r. stanowiła ona ponad połowę dochodów dla 36,5% gospodarstw, przy czym odsetek ten wyraźnie się zwiększył (w 2010r. wyniósł 27,9%). Nieznacznie obniżył się udział gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego utrzymujących się głównie z emerytury i renty (z 18,1% do 18,0%). W większym stopniu zmalał odsetek gospodarstw, dla których głównym źródłem utrzymania była działalność pozarolnicza (z 9,5% w 2010r. do 6,8% w 2020r.) oraz inne niezarobkowe źródła utrzymania (poza emeryturą i rentą) - z 4,1% do 2,4%.

Ryc. 45. Nakłady pracy w gospodarstwach rolnych ogółem poniesione na produkcję rolniczą

Źródło: wyniki spisu rolnego 2020 – województwo świętokrzyskie - GUS

6. Nakłady pracy i struktura pracujących w gospodarstwach rolnych

Ostateczne wyniki Powszechnego Spisu Rolnego 2020 wykazały, że nakłady pracy na prowadzenie działalności rolniczej w gospodarstwach indywidualnych wyniosły 82,2 tys. AWU (dane o nakładach pracy wyrażone w Rocznych Jednostkach Pracy – Annual Working Unit oznaczające ekwiwalent pełnego etatu) i zmniejszyły się w ciągu 10 lat o 34,1%. Spadek nakładów pracy przy produkcji rolniczej w gospodarstwach rolnych w porównaniu do PSR 2010 jest głównie wynikiem zmniejszenia się liczby gospodarstw rolnych.

Wśród gospodarstw dominowały gospodarstwa prowadzone siłami użytkownika i jego rodziny, w mniejszości były te, w których zatrudnia się pracowników najemnych. W gospodarstwach indywidualnych 98,3% ogółu nakładów pracy ponoszonych na prowadzenie działalności rolniczej stanowiła rodzinna siła robocza (79,0 tys. AWU), a w 2010 r. - 98,3% (122,6 tys. AWU).

ZASOBY ZIEMI ROLNICZEJ I STRUKTURA JEJ UŻYTKOWANIA

Charakterystyka gospodarstw rolnych woj. świętokrzyskiego:

- Ogólna liczba gospodarstw rolnych 79,9 tys.
- Łączna powierzchnia gospodarstw rolnych – 571.718 ha
- Średnia powierzchnia użytków rolnych gospodarstwa rolnego, w grupie gospodarstw powyżej 1 ha, wynosi 7,16 ha

Struktura użytków rolnych (499,3 tys. ha) w gospodarstwach rolnych prowadzących działalność rolniczą:

• Pod zasiewami	329,1 tys. ha
• Grunty ugorowane	12,3 tys. ha
• Uprawy trwałe	41,8 tys. ha
• Ogrody przydomowe	1,4 tys. ha
• Łąki trwałe	99,6 tys. ha
• Pastwiska trwałe	4,9 tys. ha
• Pozostałe	10,2 tys. ha

Zasoby gruntowe

Powierzchnia województwa ogółem: 1.171 tys. ha – 100%

w tym powierzchnia gospodarstw rolnych: 571.718 ha – 48,8 %

a) użytki rolne 49.9349 ha – 42,6%

w tym:

- grunty orne	341.410 ha – 29,2%
- sady	53.425 ha – 4,6%
- łąki i pastwiska	104.514 ha – 8,9%

- b) lasy i grunty leśne 40.657 ha – 3,5%
- c) pozostałe grunty 31.712 ha – 2,7%

Struktura zasiewów w województwie świętokrzyskim w 2020r.

Zasiewy ogółem 329,1 tys. ha, tj. 96,4% powierzchni gruntów ornych:

- a) zboża ogółem – 241,0 tys. ha, tj. 73,2% zasiewów ogółem.
  - Pszenica – 92,5 tys. ha
  - Żyto – 11,6 tys. ha
  - Jęczmień – 33,5 tys. ha
  - Owies – 13,5 tys. ha
  - Pszenżyto – 53,9 tys. ha
  - Mieszanki zbożowe – 16,5 tys. ha
  - Kukurydza na ziarno – 10,1 tys. ha
- b) Strączkowe jadalne – 13,4 tys. ha
- c) Ziemniaki (bez ogródków przydomowych) – 10,3 tys. ha
- d) Rzepak i rzepik – 18,6 tys. ha
- e) Burak cukrowy – 2,4 tys. ha
- f) Kukurydzę na zielonkę – 6,9 tys. ha
- g) Rośliny pozostałe – 36,5 tys. ha

w tym:

- warzywa gruntowe – 10,4 tys. ha

Trwałe użytki zielone łącznie – 104,5 ha tys. ha

W tym :

- łąk trwałych – 99,6 tys. ha
- pastwiska trwałe – 4,9 tys. ha.

1.3.2. Środowiskowy wymiar produkcji rolnej

POZYTYWNE I NEGATYWNE ODDZIAŁYWANIE ROLNICTWA NA ŚRODOWISKO

Produkcja rolna w każdej postaci oddziałuje na środowisko naturalne we wszystkich jego elementach. Wpływ ten jest zależny od rodzaju produkcji, charakteru i umiejscowienia, a zwłaszcza jej intensywności. Największy i negatywny wpływ jest w intensywnej, wielkoobszarowej i monokulturowej produkcji rolnej w gospodarstwach o wysokim stopniu zmechanizowania. Intensyfikacja umożliwia znaczne zwiększenie produkcji przy jedno-

czesnym nieproporcjonalnym niewielkim zwiększeniu nakładów. Do podstawowych metod zwiększających wydajność, a jednocześnie potęgujących negatywne oddziaływanie produkcji rolnej na środowisko należą:

- **Chemizacja rolnictwa**

Chemizacja polega na zwiększeniu zużycia agrochemikaliów takich jak nawozy sztuczne, środki ochrony roślin, preparaty polepszające strukturę gleby. Nasycenie gleby takimi środkami oprócz pozytywnych efektów w postaci krótkotrwałego zwiększenia wydajności w produkcji roślinnej powoduje również uboczne skutki negatywne w postaci degradacji środowiska. Ich nadmiar zalega w środowisku glebowym, powodując załamanie równowagi glebowej. Przemieszczają się do ekosystemów wodnych, powodując eutrofizację wód, kumulują w roślinach.

- **Wprowadzanie monokultur w uprawach**

Monokultura to system polegający na wieloletnim uprawianiu na tym samym obszarze roślin tego samego gatunku lub o podobnych wymaganiach glebowych. Skutkiem jest szybkie wyjaławianie gleby. To z kolei zmusza użytkownika do stosowania coraz większych dawek nawozów, aby utrzymać produkcję na określonym poziomie wydajności.

- **Wielkoobszarowość upraw**

Zwiększenie areału upraw roślinnych niezależnie od efektów pozytywnych z ekonomicznego punktu widzenia, jakimi są optymalne wykorzystanie powierzchni (pozbawionej zadrzewień śródpolnych, miedz, nieużytków, oczek wodnych), łatwiejsza uprawa zwłaszcza w dobie wysokiej mechanizacji rolnictwa, powoduje również efekty negatywne. Jako zasadnicze należy wymienić erozję wodną i wietrzną. Obszar pozbawiony naturalnych barier w większym stopniu narażony jest na te zjawiska.

- **Melioracje wodne**

Jeżeli sprowadzają się do odwodnienia terenów zalewowych, nadmiernie uwilgotnionych, podmokłych, a ich celem jest umożliwienie (przywrócenie) użytkowania – to jest to czynnik negatywny w produkcji rolnej. Wiąże się to bowiem z likwidacją siedlisk wielu gatunków roślin i zwierząt. Wraz z zanikiem łąk zanikają rzadkie gatunki roślin charakterystyczne dla tych ekosystemów. W konsekwencji giną gatunki zwierząt żyjące w warunkach wilgotnych, np. ptactwo wodno-błotne, płazy, gady. Na terenach mokradł, bagien, torfowisk żyje ponad połowa gatunków roślin zagrożonych wyginięciem.

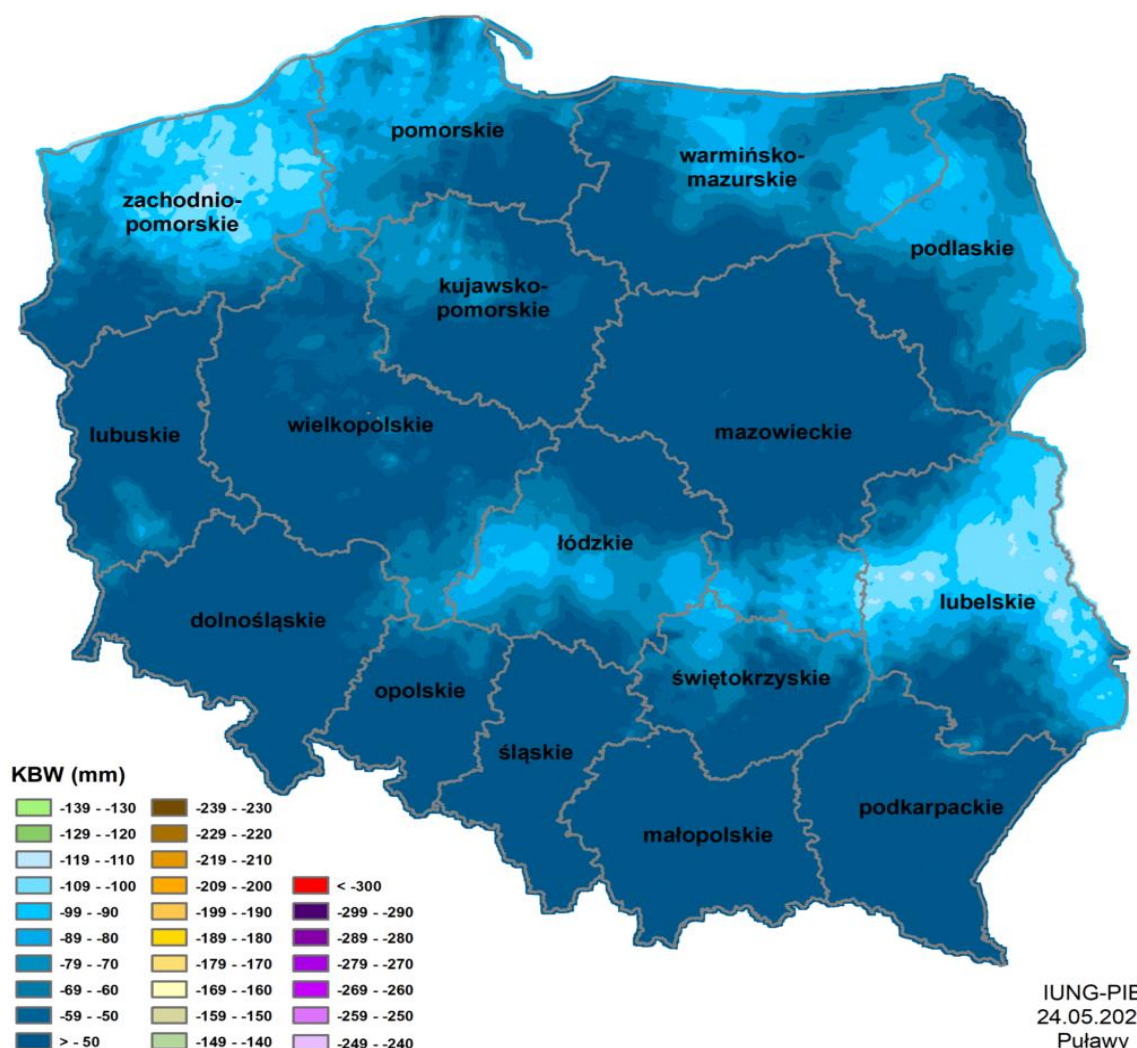
- **Mechanizacja rolnictwa**

Niezależnie od pozytywów, zwłaszcza w sferze wydajności, mechanizacja niesie w sobie również skutki negatywne w obszarze środowiskowym. Jest to m.in. tendencja do zagospodarowywania powierzchni trudnych, o nie najlepszych warunkach glebowych będących jednocześnie atrakcyjnymi z przyrodniczego punktu widzenia. Duże natężenie ruchu kół zwłaszcza ciężkich maszyn powoduje zagęszczenie gleby, a tym samym

utratę porowatości. Intensywne używanie narzędzi uprawowych powoduje rozpylanie gleby oraz niszczenie jej gruzelkowej struktury.

O ile w przypadku prowadzenia intensywnej, wielkoobszarowej i monokulturowej gospodarki rolnej dominują skutki negatywne, to w odniesieniu do gospodarki ekstensywnej, gdzie zastosowano mechanizmy pozwalające na złagodzenie skutków negatywnych, można stwierdzić wręcz pozytywny wpływ na środowisko przyrodnicze. Rolnictwo takie zapewnia bowiem bogactwo i obfitość bioróżnorodności. Odnosi się to głównie do użytków zielonych (łąk i pastwisk), które jako takie są siedliskami ciekawymi i chronionymi, np. w ramach Sieci NATURA 2000. Są to łąki świeże, łąki trzęślicowe, murawy. Jednocześnie są one siedliskami wielu gatunków, zwłaszcza ptaków i motyli. Istnienie łąk i pastwisk jest wręcz warunkiem egzystencji wielu gatunków zwierząt. Dlatego największym zagrożeniem dla różnorodności biologicznej na terenach rolniczych jest zaniechanie ich użytkowania. Następuje sukcesja gatunków niepożądanych – roślinności ruderalnej, drzew i krzewów. Tym samym zmniejsza się areal siedlisk preferowanych przez niektóre gatunki, w tym rzadkie i chronione.

Ryc. 46. Bilans wody na terytorium Polski oraz w województwie świętokrzyskim

Klasy bonitacyjne gruntów rolnych w województwie świętokrzyskim:

- Klasa I 16 523 ha
- Klasa II 41 962 ha
- Klasa III 109 316 ha
- Klasa IV 167 879 ha
- Klasa V 123 654 ha
- Klasa VI 72 141 ha
- Gleby pozaklasowe i nieużytki 40 243 ha

Konieczność zwiększania jakości produkcji rolnej w woj. świętokrzyskim oraz zwiększenia jednolitej produkcji rolnej do celów przetwórstwa pociąga za sobą zagospodarowanie terenów rolniczych w sposób monokulturowy. Proces ten odbywa się zwykle kosztem upraw mających korzystny wpływ na glebę i zastąpieniem jej uprawami wymagającymi wysokich dawek nawozów mineralnych i stosowania szerokiej gamy środków ochrony roślin. Częstym zjawiskiem towarzyszącym intensywnej produkcji jest ograniczenie bioróżnorodności gleb, zachwianie naturalnych procesów przyrodniczych, szczególnie korzystnych, zachwianie równowagi biologicznej często stwarza doskonałe warunki do rozprzestrzeniania się niektórych gatunków (w tym wielu szkodników).

W województwie świętokrzyskim można wyodrębnić powiaty o bardzo intensywnej i monokulturowej produkcji (pow. sandomierski, staszowski, opatowski), gdzie dominuje produkcja sadownicza i wieloletnie uprawy owoców miękkich.

W powiatach: buskim, kazimierskim i pińczowskim prowadzi się produkcję warzywniczą z intensywnym sposobem produkcji (nawożenie, stosowanie środków ochrony roślin).

W pozostałych powiatach prowadzi się produkcję mleka i trzody chlewnej, gdzie występuje zróżnicowanie upraw, z przewagą upraw paszowych. Dominują zboża, motylkowate i trwałe użytki zielone.

Wartości Klimatycznego Bilansu Wodnego są coraz niższe i co ważne, znacznie obniżyły się w przeciągu krótkiego okresu. Na terenie całego kraju deficyt wody wynosi co najmniej –110 mm. Na podstawie wyników monitoringu wód podziemnych, realizowanego w sieci krajowej, w większości badanych punktów (66,7%) wody zakwalifikowano do klas I-III. Są to wody bardzo dobrej, dobrej i zadowalającej jakości. W 28,2% punktów wody zaliczono do IV klasy jakości, a w 5,1% punktów występowała woda złej jakości – V klasy.

Województwo świętokrzyskie należy do najczystszych ekologicznie obszarów Polski. Prawną ochroną przyrody objętych zostało 64,9% jego powierzchni, co stawia je na pierwszym miejscu w kraju. Główną cechą regionu jest bardzo duże zróżnicowanie warunków naturalnych, czego konsekwencją jest różnorodność siedlisk, a co za tym idzie bogactwo

flory i fauny. Występują tu unikatowe w skali kraju zbiorowiska roślinności kserotermicznej i halofilnej, a także rzadkie gatunki przedstawicieli świata zwierzęcego.

1.3.3. Warunki naturalne

Duże przestrzenne zróżnicowanie uwarunkowań przyrodniczych w województwie świętokrzyskim wynika głównie z różnorodności litologicznej jednostek strukturalnych i wyraźnie zaznaczonego planu tektonicznego obszaru. Determinują one rzeźbę terenu, a w konsekwencji niektóre cechy elementów klimatu i układu sieci rzecznej. Pośrednio do tego schematu przestrzennego nawiązuje również użytkowanie terenu, niektóre elementy zagospodarowania, ochrony przyrody itd.

BUDOWA GEOLOGICZNA

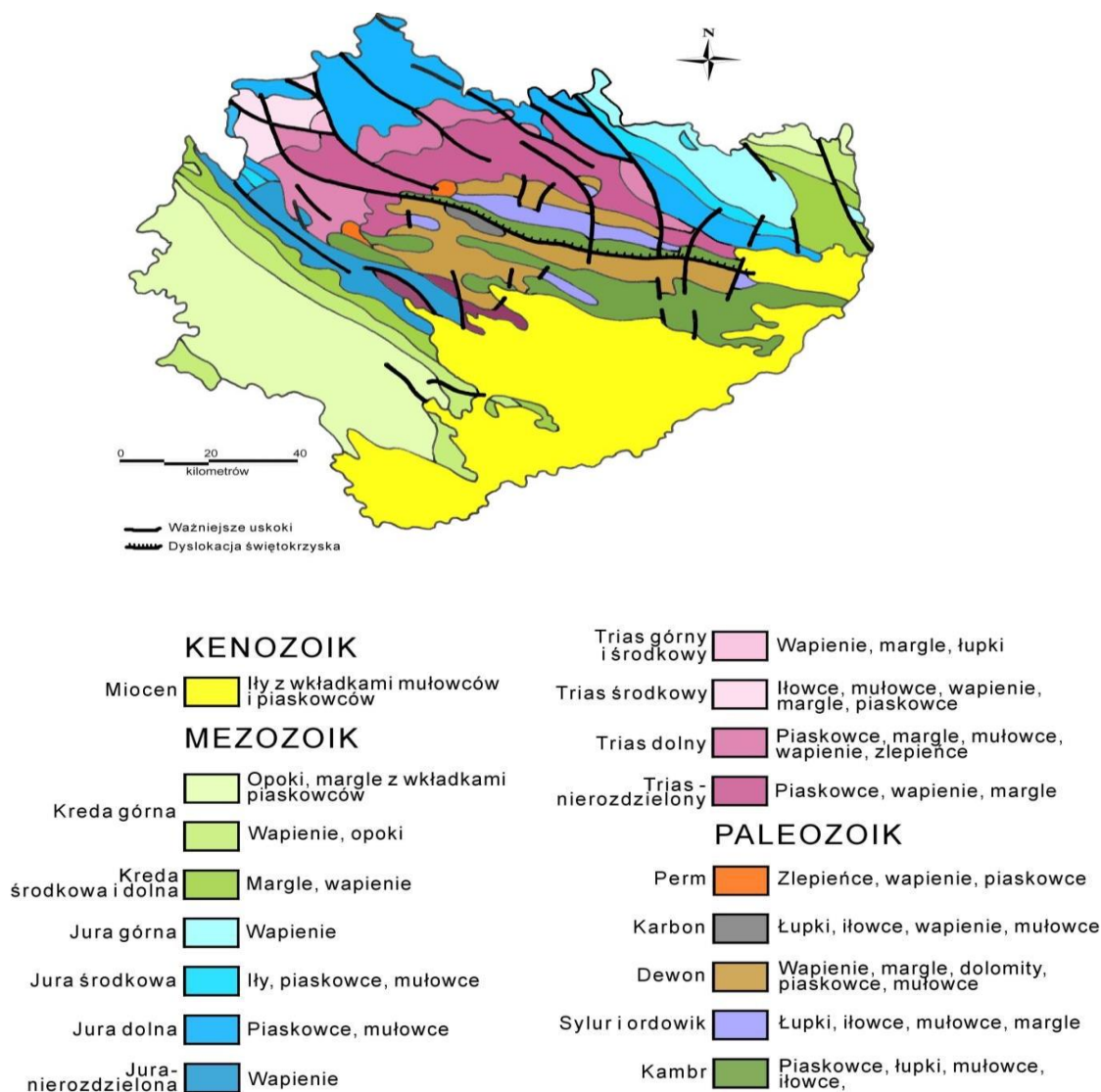
W obszarze województwa można wyróżnić kilka jednostek geologicznych o osiach WNW–ESE oraz NW–SE, których głównym założeniem strukturalnym jest rozległe paleozoiczne antyklinorium, leżące między dwiema górnokarbońskimi nieckami: górnosląską na zachodzie i lubelską na wschodzie. Antyklinorium świętokrzyskie zostało uformowane w czasie orogenezy waryscyjskiej, poprzedzonej ruchami tektonicznymi w starszym paleozoiku.

Jednostka ta ma złożoną budowę wewnętrzną, co dało podstawę wydzielenia kilku stref (miechowsko-rzeszowskiej, kieleckiej, łysogórskiej i radomsko-kraśnickiej) rozdzielonych uskokami podłużnymi – do osi całej struktury. Powstały one w wyniku procesów tektonicznych zachodzących od końca proterozoiku do permu, częściowo odmłodzonych w mezozoiku i kenozoiku.

W podłożu czwartorzędowym południowej i wschodniej części województwa świętokrzyskiego (*strefa miechowsko-rzeszowska*) zaznaczają się miąższe kompleksy (około 8.000 m) paleozoicznych i mezozoicznych skał osadowych reprezentowanych przez piaskowce, iłowce, mułowce, opoki, margle, ily oraz wapienie (Ryc. 47). Duże znaczenie wśród skał powierzchniowych mają ily miocenijskie (stanowiące powierzchniową pokrywę północnego skrzydła zapadliska przedkarpackiego) oraz piaski i żwiry akumulacji rzeczno-lodowcowej występujące głównie we wschodniej części opisywanego obszaru (Rys. 48).

Pokrywy skał czwartorzędowych wykształciły się tu w dolinach rzecznych (holocenijskie: mady, ily, piaski, żwiry i torfy) oraz w postaci powierzchniowo zalegających utworów akumulacji lodowcowej (gliny morenowe i piaski z głazami). Na tym obszarze szczególnie znaczenie w kształtowaniu współczesnego krajobrazu odegrały pokrywy lessowe.

Ryc. 47. Mapa geologiczna odkryta

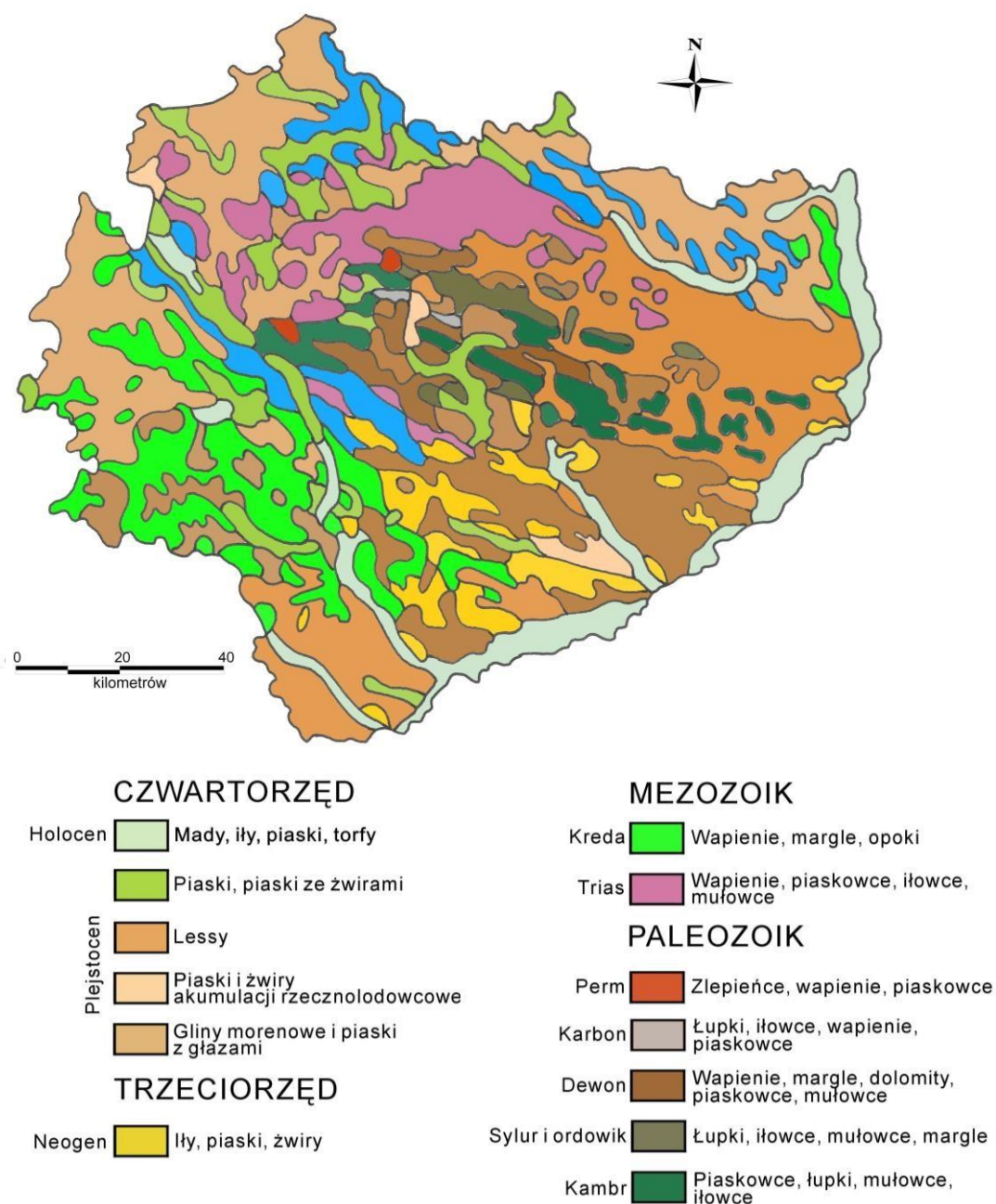

Opracowanie własne na podstawie: Jurkiewicz, Woiński (1979a), Biernat, Haisig (1980), Kaziuk (1980), Filonowicz (1981), Jurkiewicz, Woiński (1981a), Romanek, Złonkiewicz (1993)

W środkowej części województwa przebiega dyslokacja świętokrzyska (Ryc. 47), oddzielająca *strefę kielecką* od *łysogórskiej*. Obydwie jednostki charakteryzują się występowaniem licznych stref uskokowych zarówno poprzecznych, jak i podłużnych, nadając Góróm Świętokrzyskim charakter gór zrębowych. W obrębie uskoków zachodziła mineralizacja hydrotermalna, której produkty w postaci siarczków miedzi, żelaza i ołowiu stanowiły w przeszłości przedmiot eksploatacji. Znaczną część strefy kieleckiej stanowi paleozoiczny trzon Gór Świętokrzyskich. Jego oś zapada się na zachód, co powoduje odsłonięcie się na wschodzie skał najstarszych – kambryjskich, natomiast na zachodzie skał młodszego paleozoiku (częściowo pod pokrywą permu i mezozoiku). Najważniejsze znaczenie w litologii tego obszaru mają dewońskie piaskowce, wapienie, łupki i dolomity (Stupnicka 1989). Utwory czwartorzędowe reprezentowane tu są przez plejstocenijskie piaski, żwiru

i gliny oraz holocenijskie mady, piaski i torfy wykształcone w dolinach rzecznych (Ryc. 48). Na północ od dyslokacji świętokrzyskiej znajduje się fragment trzonu paleozoicznego Gór Świętokrzyskich. Sięga on poza obszar wychodni paleozoiku i występuje pod pokrywą permsko-mezozoiczną północno-wschodniego obrzeżenia Gór Świętokrzyskich (Stupnicka 1989).

Ryc. 48. Mapa geologiczna zakryta

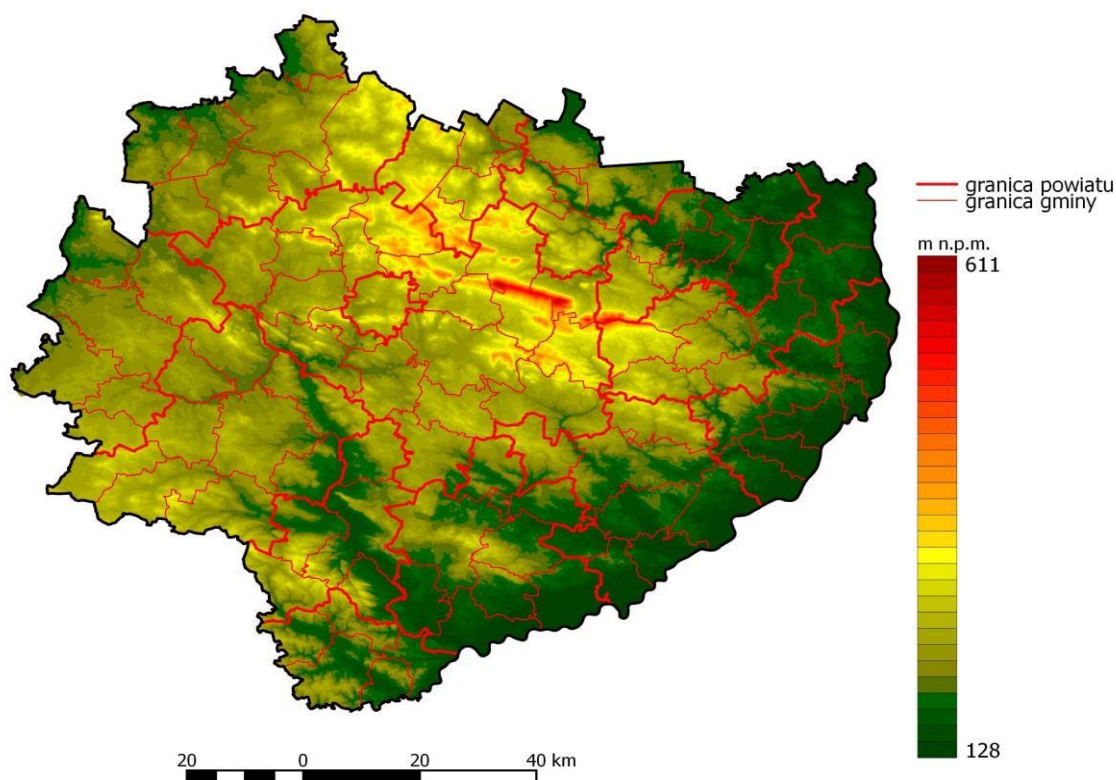

Opracowanie własne na podstawie: Jurkiewicz, Woźniński (1979b), Biernat i in. (1980), Filonowicz (1980), Kaziuk, Lewandowski (1980), Jurkiewicz, Woźniński (1981b), Janiec i in. (1993)

W odsłoniętej, południowej części jednostki łysogórskiej (antyklina łysogórska), występują skały kambru, ordowiku i syluru, reprezentowane głównie przez piaskowce kwarcytowe, piaskowce, łupki, mułowce. Na północ położona jest synklina bodzentyńska, wypełniona skałami dewonu (piaskowce, łupki, margle, wapienie).

Północna część województwa całkowicie przykryta jest osadami mezozoiku (strefa radomsko-kraśnicka) zaburzonymi w niewielkim stopniu, zapadającymi w kierunku północno-wschodnim. Miąższość osadów paleozoiczno-mezozoicznych jest znaczna i dochodzi do kilku tysięcy metrów. Osady czwartorzędowe reprezentowane są tu głównie przez plejstoceńskie gliny morenowe (silnie zredukowane) i piaski z głazami akumulacji lodowcowej. Powszechnie występują tu vistuliańskie gliny wietrzeniowe oraz piaski ze żwirami akumulacji rzecznej, a także holocenijskie mady, łąki, piaski i torfy (Ryc. 48).

Ryc. 49. Cyfrowy model rzeźby terenu

Ukształtowanie powierzchni przeważającej części obszaru województwa świętokrzyskiego wykazuje wyraźny związek z układami kompleksów litologicznych i elementami tektonicznymi. Większość analizowanego terenu ma charakter wyżynny i leży na wysokości 200-400 m n.p.m., z kulminacją na wysokości 611 m n.p.m. (Łysica), (Ryc. 49).

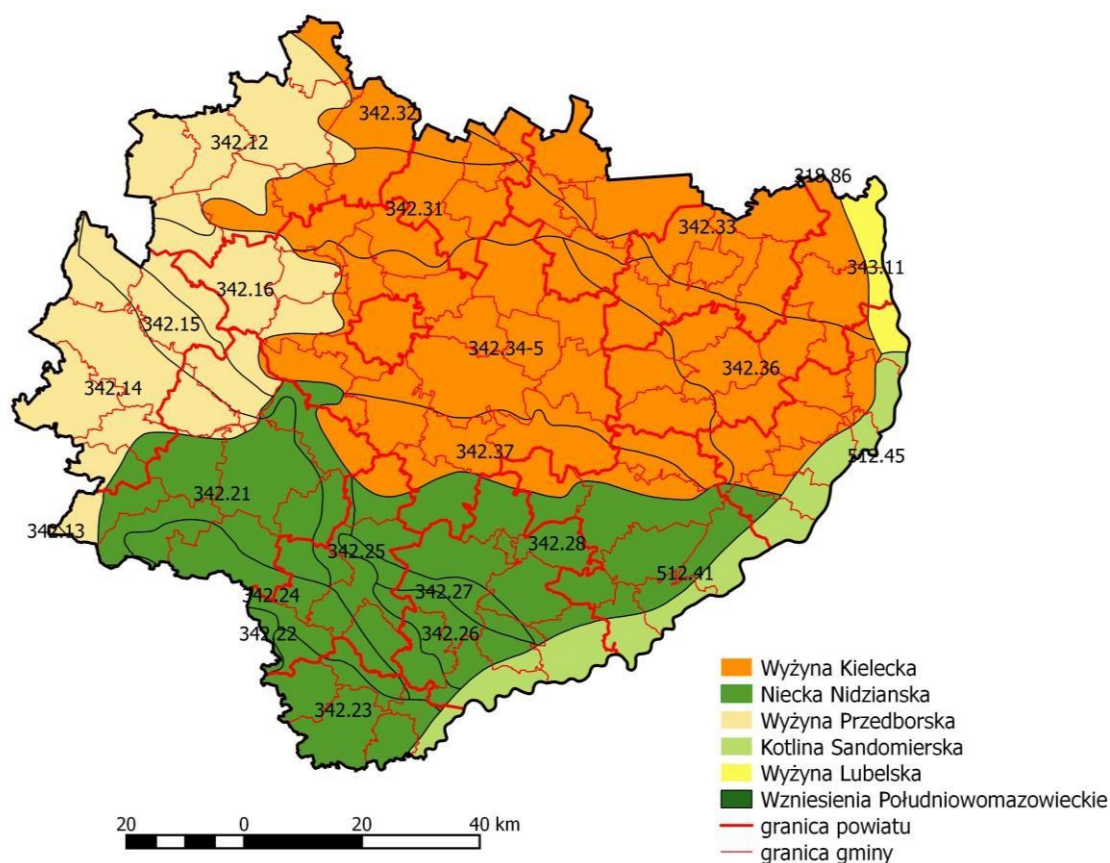
W województwie świętokrzyskim przeważa wyżynny typ rzeźby (Kondracki 2002). W jego obrębie wydziela się pięć makroregionów, w tym dwa w całości (*Wyżyna Kielecka – 342.3* i *Niecka Nidziańska – 342.2*) oraz trzy częściowo (*Wyżyna Przedborska – 342.1*,

Kotlina Sandomierska – 512.4, Wzniesienia Południowomazowieckie 318.8). Wyżynę Kielecką (342.3) reprezentuje 6 mezoregionów (Ryc. 50). Trzon wyżyny stanowią leżące w obrębie antyklinorium Góry Świętokrzyskie. Te niskie góry rusztowe wykazują różnice wysokości rzędu 200-300 m, co wynika z różnej odporności serii skalnych (Starkel 1999).

Zasadniczym rysem rzeźby Gór Świętokrzyskich jest występowanie wielu równoległych pasm i grzbietów (o kierunku WNW–ESE oraz NW–SE) rozdzielonych podłużnymi obniżeniami tektonicznymi lub denudacyjnymi. Układ pasm jest piętrowy – najwyższym są Łysogóry (Łysica 611 m n.p.m.). Na północnych stokach tego pasma występują rumowiska skalne – gołoborza. Na północ i południe od Pasma Głównego (Łysogór) wykształciły się (w utworach paleozoicznych) niższe pasma o wysokościach 350-430 m n.p.m.

Ryc. 50. Regiony fizycznogeograficzne województwa świętokrzyskiego (Kondracki 2002)

Makroregion Wyżyna Kielecka (342.3) – mezoregiony: Płaskowyż Suchedniowski (342.31), Garb Gielniowski (342.32), Przedgórze Iłżeckie (342.33), Góry Świętokrzyskie (342.34–35), Wyżyna Sandomierska (342.36), Pogórze Szydłowskie (342.37)

Makroregion Niecka Nidziańska (342.2) – mezoregiony: Płaskowyż Jędrzejowski (342.21), Wyżyna Miechowska (342.22), Płaskowyż Proszowicki (342.23), Garb Wodzisławski (342.24), Dolina Nidy (342.25), Niecka Solecka (342.26), Garb Pińczowski (342.27), Niecka Połaniecka (342.28)

Makroregion Wyżyna Przedborska (342.1) – mezoregiony: Wzgórza Opoczyńskie (342.12), Próg Lelowski (342.13) Niecka Włoszczowska (342.14), Pasma Przedborsko-Małopolskie (342.15), Wzgórza Łopuszańskie (342.16), Próg Lelowski (342.17)

Makroregion Kotlina Sandomierska (512.4) – mezoregion: Nizina Nadwiślańska (512.41)

Makroregion Wyżyna Lubelska (343.1) – mezoregion: Małopolski Przełom Wisły (343.11)

Makroregion Wzniesienia Południowomazowieckie (318.8) – mezoregion: Równina Radomska (318.86)

Najniższy poziom (300-350 m n.p.m.) tworzą zewnętrzne pasma, zbudowane ze skał mezozoicznych. Pasma wzniesień Gór Świętokrzyskich, począwszy od Pasma Jeleniowskiego na wschodzie, poprzez Łysogóry aż po Pasma Klonowskie – to obszar wododziałowy między dwoma dorzecziami rzek: Kamiennej i Nidy.

Przebieg głównych dolin rzecznych uwarunkowany jest w znacznym stopniu strukturą podłoża. Charakterystycznym elementem krajobrazowym Gór Świętokrzyskich, związanym z historią genetyczną rzek, w tym z ich poprzecznym ułożeniem do starej struktury geologicznej podłoża i kierunków orograficznych, są odcinki przełomowe dolin rzecznych przez większość twardzielcowych pasm górskich. Są to w większości przełomy o złożonej genezie, najczęściej epigenetyczne, z antecedencją wymuszoną ruchami neotektonicznymi, w niektórych przypadkach związane z okresem zlodowaceń plejstoceńskich. W obrębie paleozoicznego trzonu Gór Świętokrzyskich istnieje ponad 20 przełomów (m.in. przełom Lubrzanki pomiędzy Pasmem Mójczańskim i grupą wzniesień Otrocza, Bobrzy przez Pasma Zgórskie i Posłowickie, Belnianki przez Pasma Orłowińskie i Bielińskie, Słupianki przez Pasma Główne); (Kowalski 2002).

Z mezoregionem Gór Świętokrzyskich, od północy graniczy Płaskowyż Suchedniowski – z kopulastymi pagórami, garbami i stoliwami triasowymi, rozdzielający głębokie, zapiaszczone kotliny pochodzenia denudacyjnego (Gilewska 1972). Dalej, w kierunku północnym, znajduje się Garb Gielniowski obejmujący rozległe wychodnie skał dolnojurajskich tworzące wierzchowiny, porozcinane głębokimi dolinami rzeczными. Opada on ku Przedgórzem Iłżeckiemu wyraźnym progiem strukturalnym o wysokości względnej 110-130 m, tworzącym szereg stopni denudacyjnych (Dylikowa 1971). Na Przedgórzem Iłżeckim, rozciągającym się na północ od doliny Kamiennej, istnieją niewysokie monoklinalne wzniesienia o przebiegu NW– SE. Rozdzielają je obniżenia w postaci równin denudacyjnych

(190-200 m n.p.m.). Ich powierzchnia jest urozmaicona ostańcowymi pagórami morenowymi (Bartosik 1972). W okolicy Bałtowa malowniczy przełom tworzy Kamienna, przecinając górnourajski próg strukturalny. Pod pokrywą utworów czwartorzędowych, w wapieniach zachodzą zjawiska krasowe, widoczne również na powierzchni terenu w postaci lejów, zapadlisk, ponorów i wywierzyisk (Radłowska 1963). Na południe od Przedgórza rozciąga się Wyżyna Sandomierska. Jej podłoże geologiczne stanowi przedłużenie Gór Świętokrzyskich, jednak w części wschodniej przykryte jest ono utworami trzeciorzędowymi. Cały obszar wyżyny pokrywa znacznej miąższości warstwa lessu, sprawiając, że powierzchnia terenu jest dość płaska, miejscami falista, ale rozcięta przez systemy rzeczne (Koprzywianki, Opatówki, Świśliny) oraz wąwozy (Czarnecki 1986). Najdalej na południe wysuniętym mezoregionem Wyżyny Kieleckiej jest Pogórze Szydłowskie. Jego obszar, leżący w całości na terenie woj. świętokrzyskiego, stanowi strefę przejściową do Niecki Nidziańskiej. Wyraża się ona rusztowym typem rzeźby w części zachodniej (podobieństwo z Górami Świętokrzyskimi) oraz wysokościami bezwzględными poniżej 300 m n.p.m. i niewielkimi wysokościami względnymi. We wschodniej części, w osadach morskich miocenu rozwinęły się formy krasowe (Kondracki 2002).

Makroregion Niecki Nidziańskiej (342.2) obejmuje południową część województwa. Niecka jest szeroko otwarta na południowy-wschód i odwadniana przez wcięte na kilkadziesiąt metrów doliny rzeczne: Nidzicy, Nidy, Czarnej i Koprzywianki. Charakterystyczną cechą ukształtowania powierzchni tego obszaru jest duże zróżnicowanie typów rzeźby (Cabaj, Nowak 1986). Wydziela się tu osiem mezoregionów fizycznogeograficznych (rys. 42): Płaskowyż Jędrzejowski, Wyżynę Miechowską, Płaskowyż Proszowicki, Garb Wodzisławski, Dolinę Nidy, Nieckę Solecką, Garb Pińczowski, Nieckę Połaniecką. Najdalej na zachód wysuniętą częścią Niecki Nidziańskiej jest Płaskowyż Jędrzejowski. Położony jest on między Pilicą na zachodzie, Nidą na wschodzie, Białą Nidą na północy i Mierzawą na południu. Wschodnie utworów górnokredowych stanowią charakterystycznie zaokrąglone nabrzmienia, garby oraz kopulaste ostańce, wznoszące się do 326 m n.p.m. (Łyczewska 1971). Spotykane są tu formy wydmowe (Jaśkowski 1981). Niewielką powierzchnię na obszarze województwa tworzy Wyżyna Miechowska, stanowiąc jego południowo-zachodnią granicę. Występują tu stoliwa – szerokie i płaskie garby zbudowane ze skał węglanowych górnej kredy oraz głębokie i nieckowate doliny.

Dalej w kierunku wschodnim rozciąga się kolejny mezoregion – Garb Wodzisławski, w obrębie, którego funkcjonuje gęsta sieć suchych dolinek wykształconych w pokrywie lessowej. Składają się na nią wąwozy, parowy i debrza (Gilewska 1972).

Najdalej na południe wysuniętym subregionem w województwie jest Płaskowyż Proszowicki. W jego rzeźbie dominują wypukłe formy międzydolinne w postaci zaokrąglonych garbów, wykształconych w skałach miocénskich, o wysokościach sięgających 80 m. Przykrycie wzniesień lessom (75% ogólnej powierzchni regionu) warunkowało w ich obrębie

rozwój drugorzędnych form, typowych dla terenów lessowych: ścian lessowych, wciósów i wąwozów oraz dolinek nieckowatych (Cabaj, Nowak 1986). Osobliwym obszarem Niecki Nidziańskiej jest prawie południkowo przebiegający mezoregion Doliny Nidy, wyraźnie odróżniający się od sąsiednich podregionów (Flis 1956). Rozciąga się od połączenia Czarnej i Białej Nidy (ok. 210 m n.p.m.) aż po ujście Nidy do Wisły. Morfologicznie dominują tu równiny aluwialne z czterema stopniami terasowymi występującymi na południe od Pińczowa. Na wschód od Doliny Nidy położony jest mezoregion Niecki Soleckiej zwany także Lejkim Soleckim. Wysokości bezwzględne zamykają się w przedziale 170-262 m n.p.m. Deniwelacje wynoszą 90 m, a rzeźba terenu jest urozmaicona. W obrębie wychodni mioceńskich warstw gipsowych wytworzyła się wyraźna kuesta. W gipsach tych rozwinęły się najokazalsze w Polsce formy krasu gipsowego, szczególnie: doliny krasowe, ślepe dolinki, wertepy i polja (Łyczewska 1972). Południowo-wschodnia część niecki jest płaska. Garb Pińczowski stanowi południowo-środkowy subregion Niecki Nidziańskiej. Jego strefa wierzchowinowa jest płaska, łagodnie pochylona ku SE, nadająca mu wygląd stoliwa opadającego wyraźnym progiem ku Niece Soleckiej. Krawędź i stok garbu są silnie pocięte przez drobne dolinki nieckowate i wciosowe. Pokrywy lessowe z rozwiniętymi w nich wąwozami (do 20 m głębokości) i licznymi rozcięciami antropogenicznymi zajmują tu 31% powierzchni (Tsermegas i in. 2000). W północnej części Garbu znajdują się głębokie (do 15 m) wyrobiska kamieniołomów wapieni. Od północy Garb Pińczowski graniczy z wydłużonym prawie równoleżnikowo obniżeniem z płaskim dnem – Niecką Połaniecką.

Wśród form niższego rzędu przeważają tu równiny peryglacjalne (lessowe) i aluwialne. Wyrazistym elementem rzeźby w zachodniej części niecki są izolowane pagórki o stromych zboczach i wysokościach względnych do 50 m. W gipsach mioceńskich rozwinęły się formy krasowe (leje i uwały), (Cabaj, Nowak 1986).

Północno-zachodnią część województwa zajmuje makroregion Wyżyny Przedborskiej. Obejmuje on w granicach województwa 4 niezbyt duże mezoregiony: Wzgórza Opoczyńskie, Wzgórza Łopuszańskie, Pasma Przedborsko-Małoskie, Nieckę Włoszczowską i skrawek Progu Lelowskiego (Ryc. 50). W obrębie Wzgórz Opoczyńskich, położonych w województwie świętokrzyskim, dominuje falista, gliniasta równina, urozmaicona wzgórzami morenowymi. Równinę tę okalają formy akumulacji wodnolodowcowej, tworzące terasy, ozy i sandry. W rzeźbie graniczącego z nimi od południa mezoregionu Wzgórz Łopuszańskich wyróżniają się krótkie, poprzecinane uskokami pasma wzniesień zbudowane ze skał jurajskich i górnotriasowych. W najwyższym miejscu osiągają one poziom 299 m n.p.m. (Kondracki 2002).

Największy obszar w ramach Wyżyny Przedborskiej zajmuje wschodnia część mezoregionu Niecki Włoszczowskiej. Charakterystycznym typem rzeźby tego terenu jest mozaikowy układ form. Formy podłoża czwartorzędu (kredowe garby o rozciągłości NW–SE)

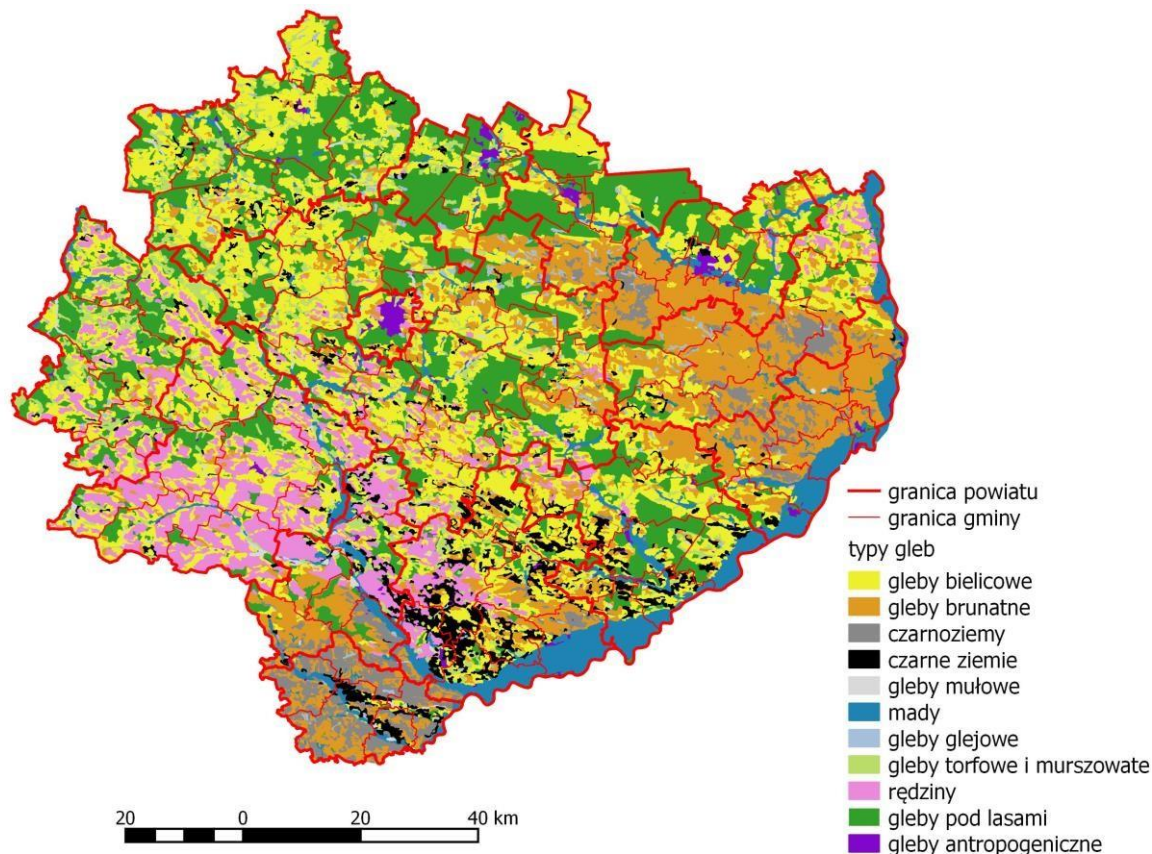
otoczone są równinami i wysoczyznami akumulacji lodowcowej i wodnolodowcowej oraz równinami rzecznyymi i organogenicznymi. Jest to również najbardziej zwydmiony region w województwie. Północno-wschodnie obrzeżenie Niecki stanowi Pasma Przedborsko-Małoskie, będące podwójnym monoklinalnym pasmem, zbudowanym z górnajurajskich wapieni i piaskowców kredowych. Wysokości względne dochodzą tu do 60-100 m (Szajn 1984).

Południowo-wschodnia granica województwa znajduje się w obrębie Kotliny Sandomierskiej w mezoregionie Nizina Nadwiślańska. Obejmuje on lewobrzeżną część doliny Wisły (do ok. 5 km szerokości) na odcinku od Opatowca do Zawichostu. Dolina ma wklęsłowypukłe zbocza oraz sterasowane dno, w obrębie której istnieją obok terasy zalewowej, dwa poziomy terasy nadzalewowej (wyższy z wydiami oraz przykryty lessem). W przekrojach ujściowych większych dopływów powstały rozległe stożki napływowe.

W północno-wschodniej części województwa – obszar między Zawichostem a Józefowem wchodzi w skład Wyżyny Lubelskiej – mezoregionu Małopolski Przełom Wisły. Dolina Wisły na tym odcinku przebiega południkowo. W rzeźbie Przełomu wydzielić można dwa odmienne fragmenty: pierwszy ze stromymi i słabo rozwiniętymi zboczami o wysokości do 80 m oraz drugi, krótszy, na obszarze wychodni mniej odpornych na erozję, o szerokim dnie i zanikających zboczach (Maruszczak, Lindner 1994, Kondracki 2002).

GLEBY I PRZEPUSZCZALNOŚĆ GRUNTÓW

Ryc. 51. Pokrywa glebowa

Cechą charakterystyczną pokrywy glebowej województwa świętokrzyskiego jest duże jej zróżnicowanie zarówno pod względem składu mechanicznego, jak i typologii. Wynika to z wielkiej różnorodności skał macierzystych i rzeźby terenu kształtowanej od paleozoiku do czwartorzędu, a także warunków klimatycznych i stosunków wodnych. W ogólnym obrazie, w części północno-zachodniej, zachodniej oraz na krańcach północnych województwa, przeważają gleby bielicoziemne (bielicowe, bielice); (Ryc. 51). Wytworzyły się one głównie w obrębie piasków luźnych, słabogliniastych bądź gliniastych, związanych z akumulacją wodno-lodowcową w okresie zlodowacenia odry (środkowopolskim). Większe ich kompleksy porastają lasy iglaste (głównie sosnowe). Ze względu na skład mechaniczny i miejscami znaczną przepuszczalność, są one ubogie w składniki pokarmowe i zaliczane do najniższych klas bonitacyjnych (V i VI).

W kilku zwartych kompleksach, we wschodniej i południowej części analizowanego terenu, zalegają na podłożu lessowym gleby brunatne i czarnoziemy. Zaliczane są one do najżyźniejszych gleb województwa (I i II klasa bonitacyjna). Czarnoziemy największe powierzchnie zajmują w okolicach Kazimierzy Wlk., Skalbierza i Pacanowa (Niecka Nidziańska) oraz Sandomierza i Waśniowa (Wyżyna Kielecka). Zaliczane są do utworów o średniej przepuszczalności. Gleby te rolniczo użytkowane, w czasie długotrwałych opadów o małych natężeniach, ze względu na dużą zdolność infiltracyjną przechwytyują ją w całości. Są one jednocześnie glebami najbardziej podatnymi na erozję. Podatność ta jest widoczna w okresie roztopów wiosennych i po nawalnych opadach letnich generujących gwałtowny spływ powierzchniowy, powodujący katastrofalne spływy.

Na południowym zachodzie i południu województwa – na utworach węglanowych i siarczanowych powstały rędziny. Największe ich powierzchnie występują w okolicach Buska, Jędrzejowa, Szczekocin, Włoszczowej i Małogoszcza (Pasma Przedborsko-Małogoskie). Są to gleby wykształcone na utworach kredowych, jurajskich, a nawet dewońskich (G. Świętokrzyskie), w dużej mierze zdegradowane w wyniku wielowiekowej uprawy, cechujące się słabą i bardzo słabą przepuszczalnością.

W obrębie wyższych wzniesień i stoków Gór Świętokrzyskich pojawiają się płytkie gleby inicjalne (początkowego stadium rozwoju), związane genetycznie z wychodniami związanych skał osadowych. Obszary te porośnięte są najczęściej lasem.

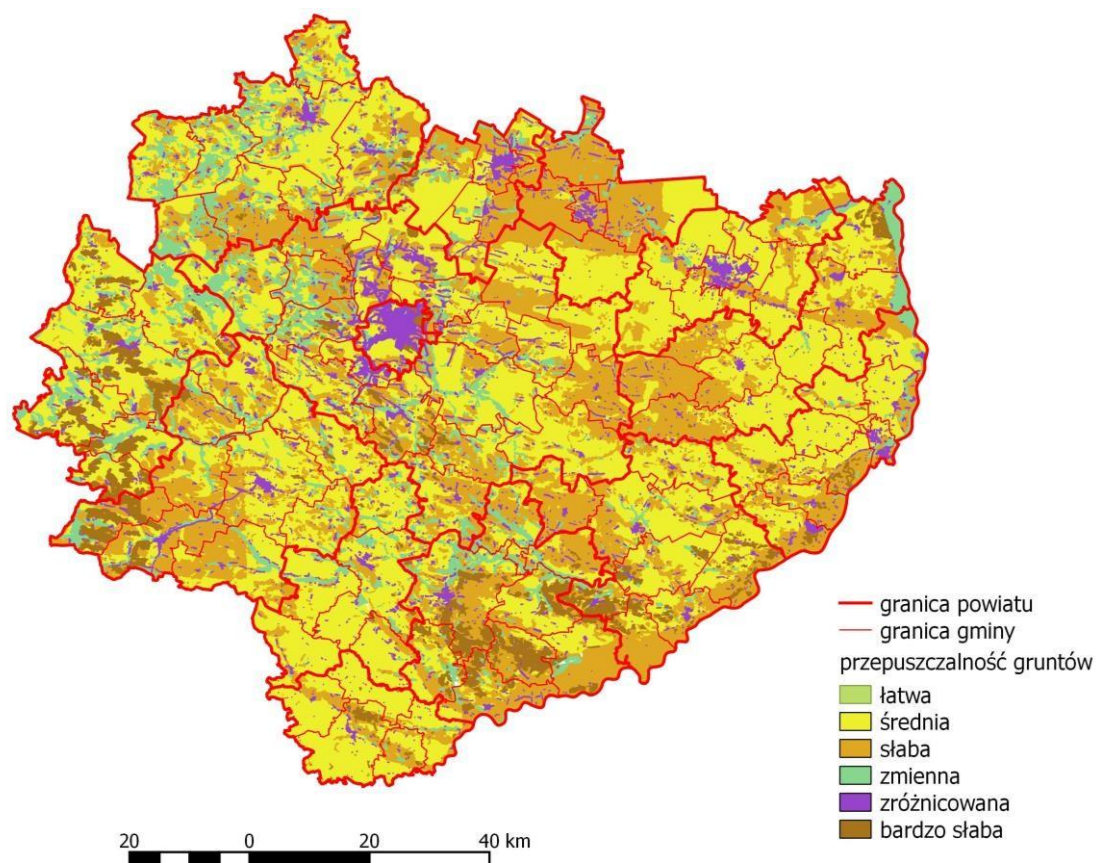
W dnach dolin większych rzek występują mady – gleby utworzone ze stokowych zmywów (doliny: Nidzicy, Wschodniej i in.) oraz współczesnych osadów rzecznych (doliny: Wisły, Nidy, Kamiennej), przy czym w dolinie Wisły są to często mady pyłowe o bardzo korzystnych właściwościach uprawowych (typowe gleby pszenno-buraczane). Często, z powodu małej przepuszczalności są to obszary o trudnych warunkach wodnych, nadmiernie wilgotne.

Na terenach o słabym odpływie powierzchniowym występują gleby glejowe, rozwijające się z ciężkich, trudno przepuszczalnych skał macierzystych o utrudnionym odpływie wód

opadowych, zwykle w zagłębieniach terenu (Niecka Połaniecka, Pogórze Szydłowskie). Lokalnie, zwłaszcza w rozszerzeniach dolin rzecznych (Nidy i jej dopływów, Czarnej Malenieckiej, Czarnej Włoszczowskiej, Czarnej Staszowskiej), w zastoiskach dawnych jezior i licznych ewapotranspiracyjnych zagłębieniach bezodpływowych występują gleby mułowe, torfowe torfowisk niskich oraz murszowe zajęte przez użytki zielone. Gleby te po odwodnieniu zostały silnie przekształcone. Pozostałością wilgotnych siedlisk, obszarów podmokłych i zabagnionych są płaty gleb zaliczane do czarnych ziem, wytworzone z glin, ilów i piasków różnego pochodzenia, a zajmujące małe powierzchnie w województwie (Sielec k. Staszowa, Rudniki, Mieczyn, Wilkowa).

Na obszarach uprzemysłowionych i zurbanizowanych – w środkowej i północnej części województwa występują gleby antropogeniczne (Kielce i okolice, Skarżysko, Starachowice, Ostrowiec).

Ryc. 52. Przepuszczalność gruntów

Znajomość przepuszczalności gruntów umożliwia określenie przestrzennego zróżnicowania warunków infiltracji i spływu powierzchniowego, a w konsekwencji oceny potencjalnego zagrożenia gleb m.in. erozją wodną powierzchniową oraz podtopieniami. Zgodnie

z wytycznymi GUGiK 2005 wydziela się 6 klas przepuszczalności utworów powierzchniowych: łatwą (rumosze i żwiry o współczynniku filtracji większym niż $10^{-3} \text{ m}\cdot\text{s}^{-1}$), średnią (piaski i skały lite silnie uszczelnione – 10^{-3} - $10^{-5} \text{ m}\cdot\text{s}^{-1}$), słabą (gliny i pyły – 10^{-5} - $10^{-8} \text{ m}\cdot\text{s}^{-1}$), zmienną (grunty organiczne, w zależności od stanu uwilgotnienia od 10^{-3} do $0 \text{ m}\cdot\text{s}^{-1}$), zróżnicowaną (grunty antropogeniczne, w tym obszary zabudowane, na których tereny całkowicie uszczelnione sąsiadują z gruntami o infiltracji zbliżonej do naturalnej, a współczynnik infiltracji kształtuje się tu od 10^{-3} do $0 \text{ m}\cdot\text{s}^{-1}$) i bardzo słabą (skały lite słabo uszczelnione, ciężkie gliny i ropy – o współczynniku filtracji mniejszym niż $10^{-8} \text{ m}\cdot\text{s}^{-1}$). Właściwości infiltracyjne utworów powierzchniowych w dużym stopniu decydują też o nośności gruntów, a to ma zasadnicze znaczenie dla budownictwa. Najkorzystniejsze warunki gruntowe występują w obrębie wychodni skał starszego podłoża oraz piasków i glin czwartorzędowych o dużej miąższości. Średnio korzystne warunki geotechniczne związane są z glinami zwałowymi, piaskami i deluwiami gliniasto-rumoszowymi w położeniu stokowym i zboczowym. W dnach dużych jak i małych dolin występują grunty o znacznej ścisłości, plastyczne, które pod obciążonymi fundamentami mogą powodować znaczne osiadania. Lokalizacja obiektów budowlanych na tych terenach wymaga specjalnych zabiegów, zwiększając m.in. kosztowność. W województwie występuje duża mozaikowość przepuszczalności gruntów reprezentujących wszystkie klasy, przy czym dominują grunty o przepuszczalności średniej i słabej (Ryc. 52). Efektem hydrologicznym są odmienne przestrzennie warunki obiegu wody. Przepuszczalność warunkuje lokalną gęstość sieci rzecznej, a na terenach rolniczych – systemu rowów i melioracji, oraz głębokość występowania pierwszego poziomu wód podziemnych.

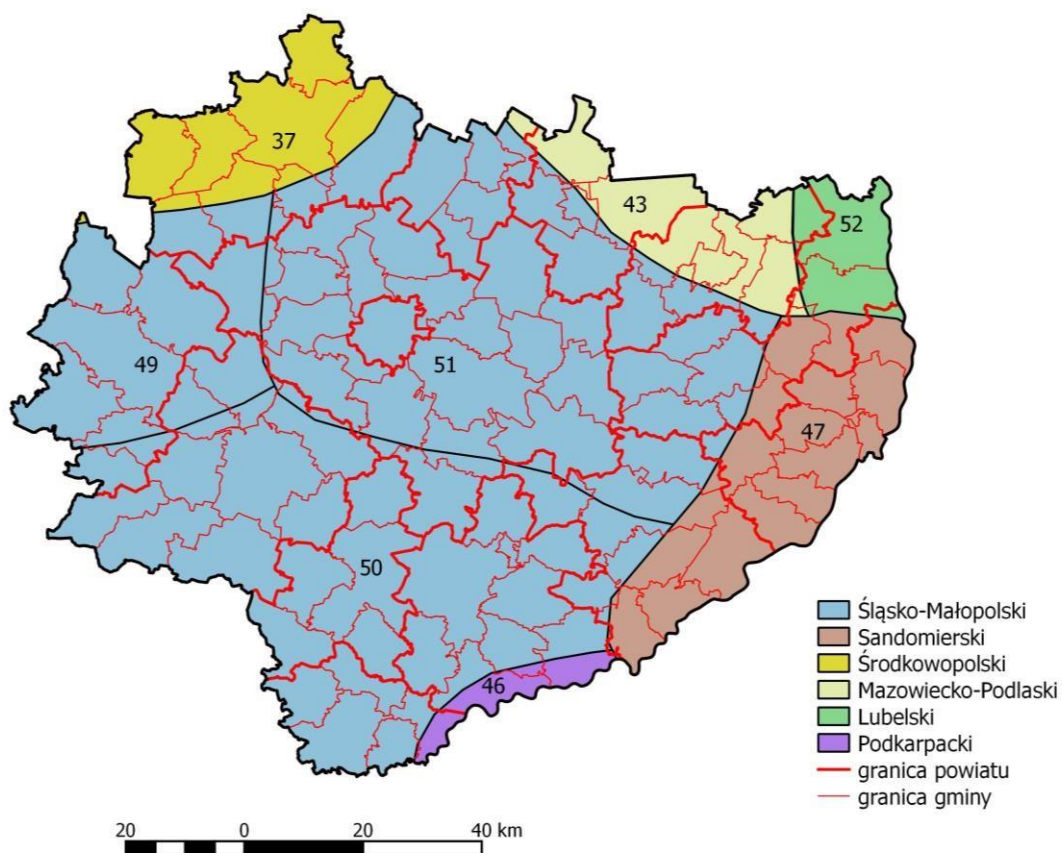
Utwory o zmiennej przepuszczalności dominują w dolinach, gdzie występują gleby torfowe i murszowate. Na terenach zabudowanych, przemysłowych i górniczych wydzieleno przepuszczalność zróżnicowaną. Jej cechą charakterystyczną jest występowanie obok siebie obszarów o skrajnej przepuszczalności, co sprzyja łatwemu formułowaniu się gwałtownego spływu i spłukiwania powierzchniowego oraz procesów erozji. Istnieje tendencja do powiększania się obszarów o zróżnicowanej przepuszczalności, w tym na terenach zalewowych den dolinnych, co powoduje eliminowanie obszarów naturalnej retencji.

KLIMAT

W rozkładzie przestrzennym elementów klimatu, w niedużym geograficznie obszarze województwa świętokrzyskiego, w niewielkim stopniu zaznaczają się strefowe uwarunkowania klimatu. Głównymi czynnikami decydującymi o różnicach cech klimatu są tu: wyniesienie miejsca n.p.m., rzeźba terenu, ekspozycja wzniesień względem wilgotnych mas powietrza, cechy fizyczne podłoża, w tym użytkowanie – warunkujące bilans radiacyjny powierzchni oraz wymianę ciepła i wilgoci z atmosferą.

Ryc. 53. Regiony klimatyczne (Okołowicz, Martyn 1978)

Region Mazowiecko-Podlaski: 43 – podregion Południowomazowiecki

Region Śląsko-Małopolski: 49 – podregion Wyżyny Przedborskiej, 50 – podregion Niecki Nidziańskiej i Włoszczowskiej, 51 – podregion Krainy Świętokrzyskiej

Region Sandomierski: 47 – podregion Nadwiślański

Region Podkarpacki (46)

Przeważająca część obszaru województwa świętokrzyskiego, zgodnie z regionalizacją klimatu Polski przedstawioną w Narodowym Atlasie Polski (1978), znajduje się w Regionie Śląsko-Małopolskim. Podzielony jest on na trzy podregiony, z centralnie położoną Krainą Świętokrzyską, graniczącą od zachodu Wyżyną Przedborską, a od południa Niecką Nidziańską i Niecką Włoszczowską (Ryc. 53).

Północno-zachodni niewielki obszar województwa zaliczany jest do Regionu Środkowopolskiego (podregion Łódzki), a północno-wschodni do Regionu Lubelskiego. Południowo-wschodni obszar województwa – to fragment Regionu Sandomierskiego, a całe południowe obrzeże stanowi część Regionu Podkarpackiego z doliną Wisły.

Tab. 61. Charakterystyki klimatyczne regionów i podregionów klimatycznych

Nr podregionu	Temperatura powietrza (°C)		Czas trwania (dni)		Liczba dni		Sumy roczne opadów (mm)	Liczba dni z pokrywą śnieżną
	styczeń	lipiec	zima	lato	Pogodn.	pochm.		
37	Środkowopolski (Łódzki)							
	-2,8	17,8	86	93	62	113	590	75
43	Mazowiecko-Podlaski (Południowomazowiecki)							
	-3,4	18,0	100	87	60	118	560	75
46	Podkarpacki							
	-2,5	18,5	80	100	50	125	700	74
47	Sandomierski (Nadwiślański)							
	-3,5	18,0	92	95	70	110	570	80
49	Śląsko-Małopolski (Przedborski)							
	-3,0	17,6	90	90	62	118	620	78
50	Śląsko-Małopolski (Niecki Nidziańskiej i Włoszczowskiej)							
	-3,0	17,7	92	91	62	122	560	80
51	Śląsko-Małopolski (Świętokrzyski)							
	-3,5	17,5	98	88	60	121	650	93
52	Lubelski							
	-3,4	18,0	94	93	65	140	600	84

Źródło: Okołowicz, Martyn (1978), zmienione

Charakterystyki klimatyczne wydzielonych regionów odnoszące się do temperatury powietrza, zachmurzenia i opadów, zestawiono w tabeli 61. Reprezentują one wartości średnie w danym regionie i nie odzwierciedlają lokalnego zróżnicowania topoklimatycznego, jakie uzyskujemy na podstawie analizy punktowych obserwacji opadów czy temperatury. Różnice temperatury powietrza w poszczególnych regionach województwa, jak i zróżnicowanie lokalne wynikają m.in. ze zmienności przestrzennej usłonecznienia, wysokości nad poziomem morza oraz ekspozycji stoków i zboczy dolin. W obrazie średnim usłonecznienie wzrasta z południa ku północy. Na południowych krańcach województwa średnia roczna suma usłonecznienia (w godzinach) wynosi 1.500, w podregionie Łódzkim – 1.650 godzin. Wzrasta także ono w kierunku wschodnim, gdzie w podregionie Nadwiślańskim i Południowomazowieckim obserwowane jest średnio rocznie ponad 1.600 godzin ze słońcem (Atlas klimatu Polski 2005). Występują jednak dość znaczne różnice lokalne. W Gó-

rach Świętokrzyskich, ze względu na większe zachmurzenie, notowane są mniejsze wartości usłonecznienia – 1.580 godzin na Świętym Krzyżu. Na tle terenów sąsiednich wyższe usłonecznienie w Górach Świętokrzyskich jest tylko zimą (XII–II); (Olszewski i in. 2000). Wyższe wartości całkowitego promieniowania słonecznego, powyżej średniego dla obszaru Polski, notowane są w podregionie Łódzkim, średnio w ciągu roku ponad 3.800 MJ/m². Na wysokie wartości promieniowania słonecznego w Niece Nidziańskiej, zwłaszcza w jej wschodniej części i w Regionie Sandomierskim, zwracają uwagę J. Paszyński i T. Kluge (1986). Oprócz warunków solarnych, zróżnicowanie termiczne w analizowanym obszarze wiąże się ze zmiennością cech fizycznogeograficznych, z których rzeźba terenu i właściwości fizyczne powierzchni (albedo) odgrywają zasadniczą rolę. Na mapie izoterm średniej rocznej temperatury powietrza prawie cały obszar województwa znajduje się w przedziale temperatury od 7,5°C do 8,0°C (wyższa temperatura tylko w podregionie Południowomazowieckim). Jako wyraźnie chłodniejszy obszar wyróżniają się Góry Świętokrzyskie i ich obrzeże. W Łysogórach, reprezentowanym przez stację Święty Krzyż (575 m n.p.m.) średnia roczna temperatura powietrza wynosi tylko 5,7°C. Temperatura średnia najcieplejszego miesiąca (lipca) na Świętym Krzyżu osiąga 15,7°C, a najchłodniejszego (stycznia) -4,6°C. Dla porównania temperatura lipca w najcieplejszych podregionach województwa (Południowomazowieckim, Lubelskim i Nadwiślańskim) wynosi średnio 18°C, a najniższe temperatury stycznia w uśrednionym obrazie występują tylko w podregionie Krainy Świętokrzyskiej i Nadwiślańskiej (Tab. 66).

Podregion Krainy Świętokrzyskiej wykazuje duże zróżnicowanie cech termicznych i opadowych, co podkreślają autorzy prac o klimacie Gór Świętokrzyskich: K. Kłysik (1974), G. Żarnowiecki (1991) i J. L. Olszewski (1993). Indywidualności klimatyczne obszaru wynikają z charakteru rzeźby tych Gór. Z klimatycznego punktu widzenia ważną cechą Gór Świętokrzyskich jest ich pasmowy, niemal równoległy układ wzniesień o generalnym kierunku WNW–ESE oraz niewielkie wysokości bezwzględne i względne. Doliny i padoły świętokrzyskie są rozległe, a ich płaskie dna są mało zróżnicowane hipsometrycznie. Ważną rolę w kształtowaniu dynamiki powietrza spełniają obszary stokowe.

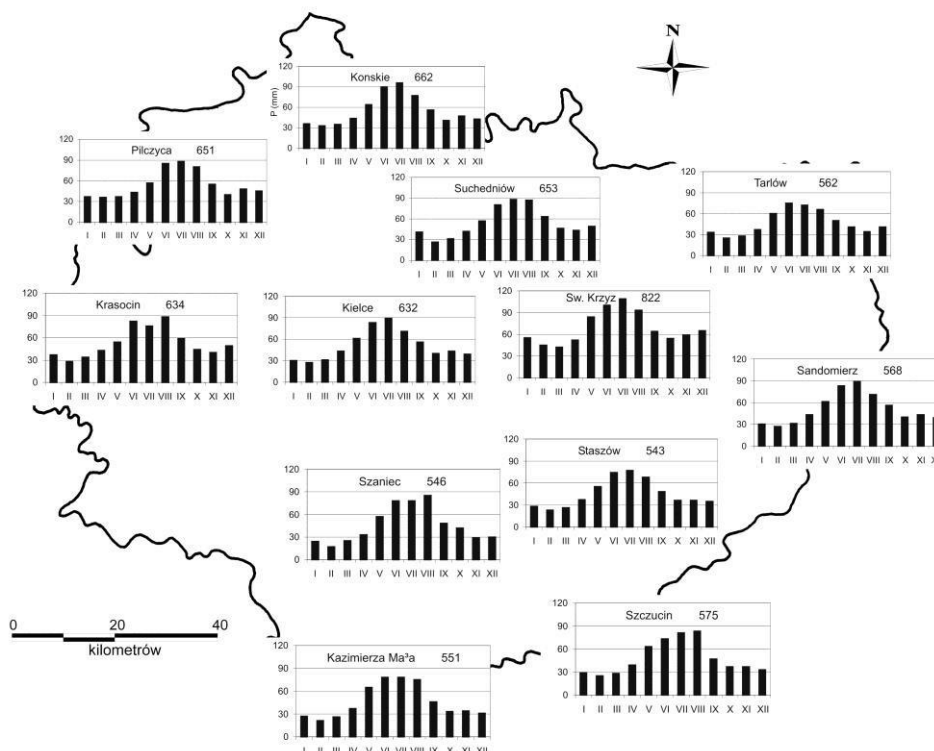
Surowsze warunki termiczne w wyższych partiach Gór Świętokrzyskich potwierdzają charakterystyki termicznych pór roku (Olszewski i in. 2000). Lato trwa przeciętnie na Św. Krzyżu 58 dni, w całym podregionie Krainy Świętokrzyskiej średnio 88 dni, a w najcieplejszych regionach województwa – Sandomierskim 95 i Środkowopolskim – 93 dni (Tab. 66). Warunki termiczne odpowiadające kryteriom zimy obserwuje się przeciętnie na Św. Krzyżu przez 121 dni, dość długi okres zimy zaznacza się w południowej części regionu Mazowiecko-Podlaskiego (100 dni), natomiast na znacznie łagodniejsze warunki okresu zimowego wskazują dane z podregionu Łódzkiego i południowo-zachodniej części obszaru Wyżyny Małopolskiej. Podobny obraz otrzymamy, analizując liczbę dni mroźnych ($t_{\max} < 0^{\circ}\text{C}$), których jest na Św. Krzyżu o 30 więcej niż na stacjach dolinnych i również

kilkadziesiąt więcej niż w pozostałych regionach. W samych Górach Świętokrzyskich występują duże kontrasty termiczne w zależności od położenia miejsca. W odróżnieniu od partii szczytowych, w rozległych dolinach świętokrzyskich (stacje: Kielce-Suków, Bodzentyn) oraz kotlinach (Skarżysko-Kam., Suchedniów) obserwuje się cechy typowe dla wklęsłych form ukształtowania powierzchni: duże amplitudy dobowe i roczne temperatury powietrza, liczne dni z przymrozkami (Kłysik 1974). Nietypowe dla obszarów górskich, łagodniejsze warunki termiczne, zarówno w zimie, jak i w lecie mają stacje położone na stokach (Nowa Słupia).

Często stosowaną charakterystyką warunków termicznych jest średnia długość okresu bezprzymrozkowego. W podregionie Krainy Świętokrzyskiej najdłuższy okres bezprzymrozkowy obserwowany jest na stacji Busko-Zdrój, średnio przez 179 dni w roku, w Skroniowie – 166 dni, najkrótszy zaś w Kielcach – 154 dni (Paszyński, Kluge 1986).

Ogólnie, izotermy stycznia (poza obszarem Gór Świętokrzyskich), zwykle najchłodniejszego miesiąca, mają przebieg południkowy, tzn. temperatura wzrasta w miarę przesuwania się ze wschodu ku zachodowi. Najłagodniejsze warunki termiczne, ze względu na temperatury zarówno zimy, jak i lata, ma podregion Łódzki, Wyżyny Przedborskiej i Niecki Nidziańskiej.

Ryc. 54. Opady atmosferyczne (mm) na stacjach pomiaru opadu (1961-1990) Źródło: Suligowski i in. (2009)

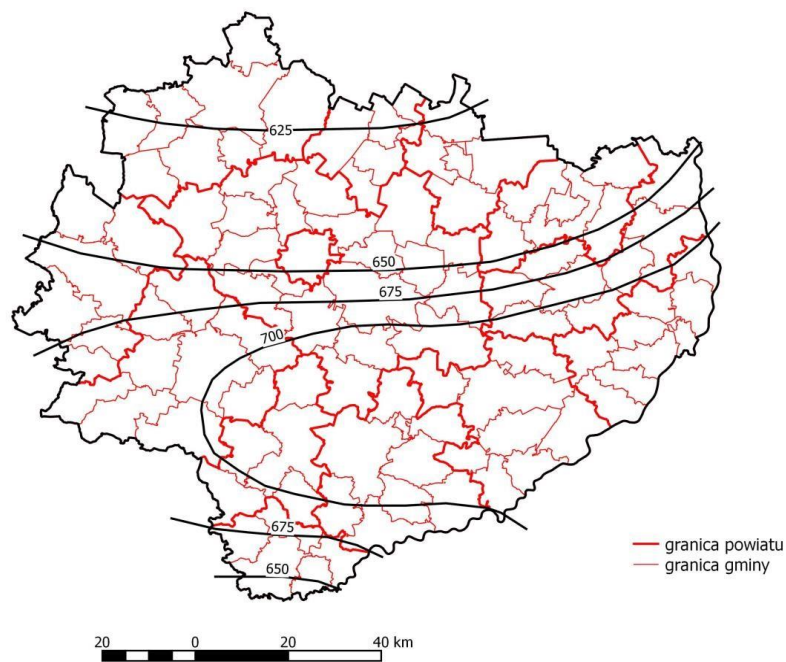

Średnia roczna suma opadów atmosferycznych w obszarze województwa świętokrzyskiego w wieloleciu 1961-1990 wynosiła 603 mm. Regionami o najniższych opadach są: Mazowiecko-Podlaski (Tarlów 562 mm), południowa część Regionu Śląsko-Małopolskiego w obrębie Niecki Nidziańskiej (Szaniec 546 mm, Staszów 543 mm) oraz Region Sandomierski (Sandomierz 568 mm) i Nadwiślański (Szczucin 575 mm); (Ryc. 60). W rozkładzie rocznych sum opadu atmosferycznego można zaobserwować ogólną tendencję zmniejszania się opadów z zachodu ku wschodowi i wyraźną zależność wysokości opadów od hipsometrii. Najwyższe opady notowane są na najwyższej położonej stacji meteorologicznej w Górach Świętokrzyskich – na Świętym Krzyżu, ze średnią sumą roczną wynoszącą 823 mm.

Wzrost sum opadów z wysokością n.p.m. wykazują najwyraźniej stacje położone na zachodnich stokach Wyżyny Kieleckiej, gdzie sumy roczne wynoszą 650-800 mm. Natomiast stacje po południowo-wschodniej stronie Gór Świętokrzyskich, położone w „cieniu” Gór w stosunku do napływu deszczonośnych mas powietrza, otrzymują znacznie mniejsze sumy opadów, czego przykładem jest stacja Daleszyce (589 mm).

W przebiegu rocznym opadów zdecydowanie przeważają opady półrocza letniego (V-X). Stanowią one 60-63% sumy rocznej w zachodniej części obszaru województwa, wzrastając do 67% w środkowej i wschodniej części Niecki Nidziańskiej. Maksimum opadów przypada w większości stacji opadowych na lipiec, minimum obserwowane jest w lutym (Ryc. 54).

Ryc. 55. Parowanie potencjalne (mm) w okresie wegetacyjnym (IV-X)

Źródło: Olechnowicz-Bobrowska (1978), zmienione

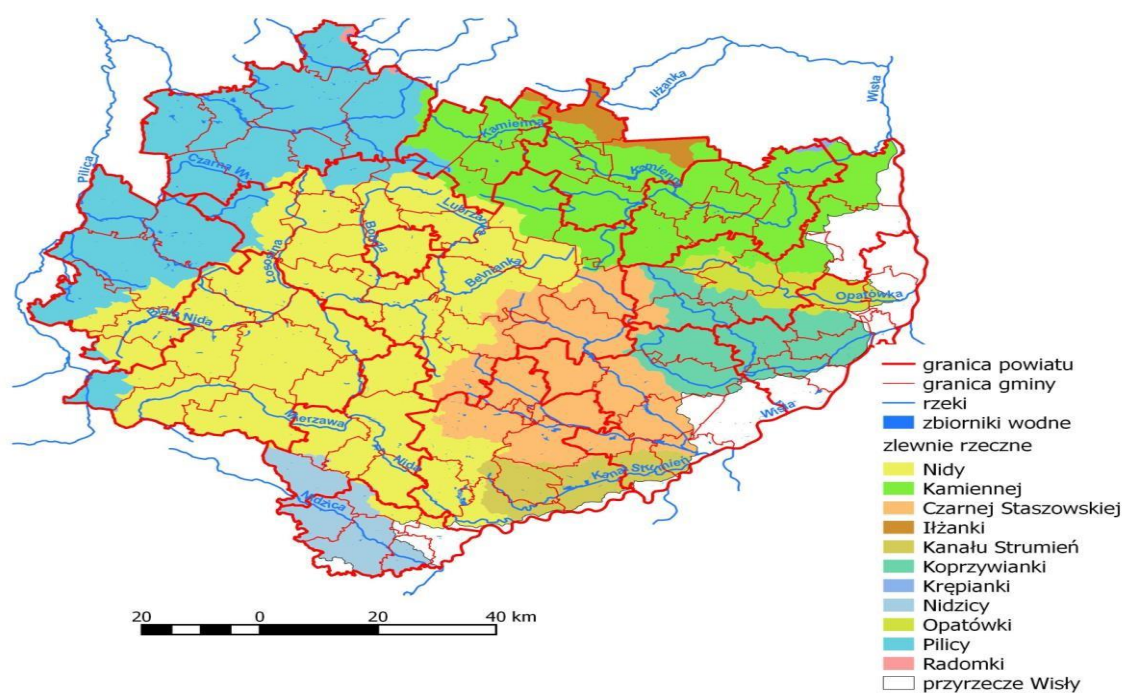
W podregionie Krainy Świętokrzyskiej udział opadów zimowych (XII-II) w opadzie rocznym jest o ponad 2% wyższy w porównaniu z obszarami sąsiednimi. Odrębność struktury opadów Gór Świętokrzyskich i ich obrzeża w stosunku do pozostałej części województwa wykazuje także współczynnik śnieżności. Obliczony dla stacji meteorologicznej Kielce stosunek opadu w postaci śniegu do opadu całkowitego wynosił 18% i był np. wyższy niż na stacji Sandomierz (14%) i Radom (14%). W obrazie przestrzennym charakterystyk pokrywy śnieżnej również wyróżnia się podregion Krainy Świętokrzyskiej. Średnia maksymalna (średnia z maksimum rocznych) grubość pokrywy śnieżnej waha się od 22,7 cm w Kielcach do około 10 cm w Staszowie.

Parowanie potencjalne w okresie wegetacyjnym (IV-X) waha się (wyłączając Góry Świętokrzyskie) od poniżej 625 mm w północnej części województwa do ponad 700 mm we wschodniej części Niziny Nidziańskiej i w Regionie Sandomierskim (Ryc. 60). Suma opadów dla analogicznego okresu roku wynosi w Staszowie 395 mm, a w Sandomierzu 386 mm.

Występujący zatem w tej części województwa niedobór opadu w stosunku do możliwości ewaporacyjnych przekracza 350 mm. W Regionach Mazowiecko-Podlaskim i Łódzkim, w obszarze województwa świętokrzyskiego, niedobór opadów okresu wegetacyjnego wynosi około 200 mm.

WODY POWIERZCHNIOWE

Ryc. 56. Zlewnie rzeczne w województwie świętokrzyskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie Mapa Hydrograficzna w skali 1:50 000 (52 arkusze map)

Granice województwa świętokrzyskiego wyznaczone są przez doliny dużych rzek. Na południu i wschodzie zamyka ten obszar linia Wisły, na północy dolina Kamiennej, na zachodzie na znacznym odcinku dolina Pilicy.

Województwo leży w całości w dorzeczu Wisły i obejmuje większą część międzyrzecza Wisły i jej lewego dopływu – Pilicy. Obszar ten odwadniany jest przez liczne rzeki II, III i wyższych rzędów. Do cieków II rzędu należą: Nida, Kamienna, Pilica, Czarna Staszowska, Koprzywianka, Nidzica, Opatówka i Kanał Strumień. Największe obszarowo zlewnie II rzędu tworzą Nida (3865,4 km²) oraz Kamienna o powierzchni dorzecza (2021,2 km²), (Ryc. 56).

Zlewnie rzek są naturalnymi obszarami, na których przebiegają procesy obiegu wody na powierzchni ziemi oraz kumulują się skutki gospodarowania jej zasobami.

Województwo świętokrzyskie leży w lewostronnym dorzeczu Wisły, na pograniczu jej górnego i środkowego biegu. Zasoby wód powierzchniowych wyrażone odpływem rocznym wynoszącym około 1890 mln m³, ale wobec braku dostatecznej możliwości retencjonowania, znaczna część tych zasobów odpływa do Wisły poprzez sieć rzeczną zlewni Kamiennej, Nidy, Nidzicy, Kanału Strumień, Czarnej Staszowskiej, Koprzywianki, Opatówki oraz Pilicy.

Ogólna szacunkowa ilość zretencjonowanych wód na obszarze województwa wynosi około 68 mln m³. Są to wody zgromadzone zarówno w zbiornikach wodnych (40 mln m³) jak i w hodowlanych stawach rybnych (28 mln m³).

Wody powierzchniowe województwa świętokrzyskiego wykorzystywane są głównie do celów:

- rolniczych i leśnych (stawy rybne, nawodnienia),
- technologicznych (zaopatrzenie przemysłu),
- komunalnych (zaopatrzenie ludności w wodę do spożycia)
- energetycznych

Województwo świętokrzyskie zaliczane jest do najuboższych pod względem zasobów wodnych obszarów Polski. Z cech klimatu oraz zróżnicowania charakterystyk fizycznych podłoża wynika, że zmienność zasobów wodnych, zarówno w czasie, jak i w przestrzeni, jest bardzo duża. Gęsta sieć rzeczna i urozmaicona rzeźba w części centralnej województwa (Wyżyna Kielecka) sprawia, że zlewnie charakteryzuje szybki typ krążenia wody, a zatem duża zmienność przepływów. W części południowej (Niecka Nidziańska) ze względu na dogodne warunki parowania oraz infiltracji wody w skały węglanowe, zasoby wodne w postaci odpływu rzeczno są ograniczone. Ponadto, w regionie świętokrzyskim poza zespołem obiektów torfowo-wodnych w zlewni Czarnej Malenieckiej i Czarnej

Włoszczowskiej, wypełnionych wodą starorzeczy Nidy oraz małych jezior o genezie krasowej w okolicach Staszowa, nie ma większych, naturalnych zbiorników wodnych.

W wielu regionach województwa struktura bilansu wodnego jest niekorzystna, a okresowo występujące niedobory wody nie pozwalają na zaspokojenie potrzeb gospodarczych i utrzymanie dobrego stanu/potencjału ekologicznego wód powierzchniowych. Z uwagi na występujące utrudnienia w użytkowaniu wód powierzchniowych w województwie świętokrzyskim, to wody podziemne od dziesięcioleci wykorzystuje się tu na potrzeby komunalne oraz technologiczno-przemysłowe. Rzeki często stają się odbiornikami ścieków, co doprowadziło do znacznego pogorszenia jakości wód powierzchniowych.

Głównym źródłem zaopatrzenia gospodarki narodowej w wodę są wody powierzchniowe. Ich pobór w 2021r. wyniósł 7,5 km³ i pokrył 81% potrzeb. Wody powierzchniowe wykorzystywane były głównie do celów produkcyjnych w przemyśle. Pobór wód podziemnych wyniósł 1,7 km³ i utrzymał się na poziomie z 2020 roku.

W 2021r. odnotowano wzrost poboru wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności o ok. 7% w porównaniu do poprzedniego roku (z 8,7 km³ do 9,3 km³). Największy udział w poborze wody (ok. 68%), przypadła na cele produkcyjne (6,3 km³, wobec 5,9 km³ w 2020r.). Pobór wody do napełniania i uzupełniania stawów rybnych wzrósł o ok. 5% i wyniósł ponad 0,8 km³, natomiast na potrzeby eksploatacji sieci wodociągowej wzrósł o 7% w stosunku do roku 2020 i wyniósł ok. 2,1 km³.

W 2021r. na potrzeby gospodarki narodowej i ludności w województwie świętokrzyskim zużyto więcej wody niż przed rokiem. Było to skutkiem zwiększenia zużycia w dominującym pod tym względem przemyśle. Nieznacznie zmalało zużycie wody związane z eksploatacją sieci wodociągowej. Wyraźny wzrost odnotowano natomiast w obszarze napełniania i uzupełniania stawów rybnych.

Biorąc pod uwagę dostępne dane można zauważyć, że w 2021r. pobór wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności w województwie świętokrzyskim wyniósł 1.257,5 km³ i był o 13% większy niż w 2020r. Pobór na takim poziomie stanowił około 14,0% udział w skali kraju i plasował województwo na 2. miejscu (po województwie mazowieckim).

Na cele produkcyjne pobrano z ujęć własnych 1.263,6 km³ (90,8% ogółu poboru wody w województwie). Było to o 11,0% mniej niż w 2020r. Pobór wody na potrzeby napełniania i uzupełniania stawów rybnych wyniósł 61,3 km³ (5,0% ogółu poboru wody) i zmniejszył się o 9% w porównaniu z rokiem ubiegłym. Na cele eksploatacji sieci wodociągowej pobrane zostało natomiast 57,62 km³ wody (4,2%), tj. mniej niż w 2020r. W skali Polski udział świętokrzyskiego w poborze wody na cele produkcyjne wyniósł 17,96%, na napełnianie i uzupełnianie stawów rybnych – 7,34%, zaś do eksploatacji sieci wodociągowej – 2,7%.

Głównym źródłem zaopatrzenia w wodę zakładów przemysłowych były wody powierzchniowe – 1.257,5 hm³, które pokrywały 99,4% ich potrzeb, następnie kolejno wody podziemne - 6,3 hm³ i z odwadniania zakładów górniczych oraz obiektów budowlanych - 0,8 hm³ (stanowiące pozostałe 0,6%).

W 2021r. na potrzeby gospodarki narodowej i ludności najwięcej wody pobrano w powiecie staszowskim – 1 167,7 hm³ (92,9% poboru ogółem). Było to wynikiem znacznej ilości wody pobieranej na jego terenie przez przemysł (97,2% poboru w powiecie).

W przeliczeniu na jednego mieszkańca zużycie na potrzeby gospodarki narodowej i ludności w województwie wyniosło 1.224,1 m³, przekraczając blisko pięciokrotnie średnią krajową (245,1 m³).

WODY PŁYNAĆCE

Obecny układ rzek na podłożu paleozoicznym w Górach Świętokrzyskich można uznać za najstarszy element krajobrazu w województwie. Dużą rolę w przebiegu sieci rzecznej odegrały także ruchy neotektoniczne w Górach Świętokrzyskich – wymuszały one na wielu odcinkach zmianę pierwotnego kierunku przebiegu dolin rzecznych. Tworzyły się wówczas łukowate odchylenia rzek (Kamienna w okolicach Ćmielowa), czasami formowały się niemal na całej ich długości o układzie podłużnym w stosunku do struktury paleozoicznego podłoża (Psarka w Dolinie Bodzentyńskiej), a nawet utworzyły lokalne układy dośrodkowe (Kowalski 2002).

Naturalną południowo-wschodnią granicę województwa (od ujścia Nidzicy do ujścia Kamiennej) stanowi Wisła. Jej koryto w początkowym odcinku, o spadku 0,3 promila, tworzy wyraźne meandry, mimo prac regulacyjnych zapoczątkowanych w XIX w., mających na celu usprawnienie spławu poprzez odcinanie zakoli (Baścik i in. 2003). Są one corocznie zalewane, a przy niższych stanach wody często pozbawione są bezpośredniego połączenia z korytem Wisły. Począwszy od Zawichostu płynie ona przełomem między Wyżyną Małopolską a Lubelsko-Lwowską (spadek 0,23 promila). Profil podłużny rzeki jest tu wyrównany, świadczący o dojrzałości doliny przełomowej (Biernat i in. 2004). Odcinek ten w przeszłości był ważnym szlakiem komunikacyjnym, obecnie nie odgrywa takiej roli.

Nida jest najdłuższą rzeką województwa, tworzącą jednocześnie największe powierzchniowo dorzecze. W jego obrębie wyróżnia się szereg zlewni cząstkowych wyższych rzędów, m.in. Belnianki, Lubrzanki, Bobrzy, Łososiny, Białej Nidy oraz Mierzawy. Pierwsze cztery odwadniają południowy skłon Gór Świętokrzyskich. W układzie sieci rzecznej Belnianki i Lubrzanki przeważają dwa kierunki biegu cieków: równoległe do pasm górskich oraz poprzeczne względem grzbietów (przełomy), zbliżone do południowego i południowo-zachodniego. Sieć hydrograficzna tych rzek jest dobrze rozwinięta, posiada wyraźny dendryczny układ z rozwiniętym zasilaniem bocznym (Suligowski i in. 2009). Belnianka w górnym odcinku osiąga spadek 10,6%, co klasyfikuje ją do rzek górskich (Biernat i in.

2000). Po przyjęciu wód Lubrzanki przybiera nazwę Czarnej Nidy. Do połączenia z Bobrzą otrzymuje ona tylko jeden stały dopływ – Morawkę. Przyczyną tego jest krasowy system krążenia wód i przewaga infiltracji nad odpływem powierzchniowym. W systemie hydrograficznym Bobrzy wyraźnie zaznacza się asymetryczność sieci rzecznej. Dopływy lewostronne (Sufraganiec, Silnica) są dłuższe i zasobniejsze w wodę. Silnica na znacznej długości przepływa przez obszar zurbanizowany Kielc, stanowiąc główny ciek odwadniający centrum miasta i strefę podmiejską. Czarna Nida uchodzi do Białej Nidy – ciekowi źródłowego Nidy. Biała Nida płynie początkowo z południowego zachodu na północny wschód, po czym po przyjęciu Łososiny zmienia kierunek na prawie południkowy, nawiązując do przebiegu osi Niecki Nidziańskiej. Biała Nida i jej główne dopływy na niektórych odcinkach mają kręte koryta aluwialne, o średnich spadkach 1,13–3,16‰, charakterystycznych dla rzek wyżynnych (Ciupa 1988). W górnej i środkowej części zlewni, położonej w Niece Nidziańskiej, koryta Białej Nidy i jej dopływów są uregulowane. Powierzchniową sieć hydrograficzną uzupełnia stosunkowo gęsta sieć rowów melioracyjnych. Część lewobrzeżnych dopływów Białej Nidy, bezpośrednio poprzedzających miejsce połączenia z Czarną Nidą, z powodu przeobrażeń stosunków wodnych w pobliżu kamieniołomów, przekształciła się na znacznych odcinkach w ciek epizodyczne (Hutka). Najdłuższym dopływem Białej Nidy jest Wierna Rzeka (Łososina) – 45,1 km. Po połączeniu Białej i Czarnej Nidy, dolina rzeki Nidy rozszerza się do 1,5 km i jest płaskodenna (Baścik, Chełmicki 2003). Nida meandruje, a w okolicy Olszyn rozdziela się na liczne ramiona na przemian łączące się i rozgałęziające. Zjawisko to potęguje ponadto rozdzielające się i łączone kanałami dolne biegi dopływów. Współczynnik krętości Nidy w początkowym jej odcinku wynosi 1,4. W latach 70. bieg rzeki został tu skrócony o kilka meandrów, co zwiększyło jej spadek – średni do 0,66‰. Nida na odcinku Sobowice – Kopernia płynie doliną o charakterze przełomowym (0,5 km szerokości). Koryto rzeki od Sobowic do Kwaskowa jest wyprostowane i ma charakter płytkiego kanału o wyrównanym dnie i nagich, stromych skarpach. Począwszy od Kwaskowa spadek zwierciadła wody zwiększa się, rzeka podcina brzegi koryta, tworząc unikalny w skali regionu naturalny charakter. Do okolic Pińczowa prawe dopływy Nidy różnią się charakterem i gęstością sieci rzecznej. Z prawej strony Nida przyjmuje największy na tym terenie dopływ – Mierzawę, zwaną także Sędziszówką (długość 59,6 km). Obszar jej zlewni odwadniany jest generalnie w kierunku wschodnim. Gęstość sieci rzecznej w zlewni Mierzawy jest niska z powodu znacznej przepuszczalności skrasowiałego podłoża (Biernat, Ciupa 1992). Tu także obserwuje się asymetryczność sieci rzecznej. Lewa część zlewni Mierzawy posiada lepiej wykształconą sieć niż prawa strona. Dno doliny Mierzawy na znacznych długościach jest płaskie, a miejscami nieckowate, o szerokości dochodzącej do 0,8 km w rozszerzeniach dolinnych (Dynowska 1986). Poniżej Pawłowic Mierzawa wpływa na terasę zalewową Nidy, po której meandruje ok. 2 km,

uchodząc do Nidy w okolicy Koperni. Sieć wodna lewej strony Nidy od Motkowic do ujścia Mierzawy ma odmienny charakter niż prawej. Wyróżnia się większą powierzchnią wodną, związaną z licznymi rozlewiskami i rowami melioracyjnymi. Występuje tu gęsta sieć małych cieków. Doliny są słabo wcięte i szerokie, przechodzące w dnie doliny Nidy w jej rozległe rozszerzenia. Nida tworzy tu tzw. deltę śródlądową. Od Pińczowa Nida ma niewielki spadek i płynie w obrębie rozległej, płaskodennej doliny, tworząc liczne meandry i starorzecza. W tym odcinku Nida wielokrotnie zmieniała przebieg koryta, praktycznie po każdej większej powodzi (Plit 1990). Przyjmuje tu (13,3 km biegu) lewostronny dopływ (uchodzący kilkoma ramionami) o nazwie Maskalis (długość 24,6 km), przepływający przez obszary krasowiejących gipsów, wywierających wpływ na reżim hydrologiczny rzeki. W południowej części zlewni Nidy gęstość sieci rzecznej wzrasta, ze względu na nieprzepuszczalne ility mioceńskie występujące w podłożu (Biernat, Ciupa 1992).

Dorzecze Kamiennej, położone w obrębie województwa, stanowi aż 95% całkowitej jej powierzchni (2007 km²). Charakteryzuje się wydłużonym równoleżnikowo kształtem z kierunkiem odwodnienia na wschód i wyraźnie rozbudowaną częścią prawostronną zlewni. Wszystkie większe cieki odwadniają północny skłon Gór Świętokrzyskich. Najdłuższymi są: Kamionka, Świślina i Szewnianka. Rzeka Kamienna odegrała ważną rolę w rozwoju północno-wschodniej części regionu świętokrzyskiego. Tu zlokalizowano pierwsze formy osadnictwa i rozwinął się przemysł (oparty na złożach rud żelaza). Kamienna stała się osią Staropolskiego Zagłębia Przemysłowego. Staszicowski plan zakładał wykorzystanie siły spadku wód Kamiennej do celów gospodarczych (napęd urządzeń mechanicznych). Konieczne było także jej uregulowanie oraz budowa zbiorników wodnych. Działania te rozpoczęto jednak dopiero pod koniec XIX w. (Soja, Trafas 2003). W odcinku źródłowym dolina rzeki jest wąska – w przeszłości podmokła – obecnie osuszona rowami melioracyjnymi (Soja 2003). Meandrując, ma cechy rzeki górskiej (spadek do 100%). Na odcinku do Skarżyska przyjmuje tylko dwa większe cieki: Kuźniczkę i Kobylankę, a w Skarżysku: Bernatkę, Oleśnicę (słabo zaznaczająca się dolina pokryta gęstą siecią rowów melioracyjnych), Kamionkę (spadek – 5,6%) oraz Dulewię – z okresowym odpływem w odcinku ujściowym. W Kunowie Kamienna jest recipientem Świśliny, mającej obszarowo największą zlewnię w dorzeczu – 414 km² i średni spadek – 3,6%. W zlewni górnej Świśliny ukształtowała się gęsta sieć cieków stałych, których źródłowe odcinki (w Paśmie Głównym i Jeleniowskim) są równoległe i nie mają bocznego zasilania. Spadek początkowych odcinków potoków jest tu duży i przekracza 100%. Ze szczelin między blokami skalnymi wydobywa się pod ciśnieniem woda i obficie zasila strumienie. U podnóży wzniesień cieki płyną już w stosunkowo szerokich dolinach, o płaskich lub nieckowatych dnach. Zasilają one Pokrzywiankę (IV rząd) – największy prawy dopływ Świśliny. Na odcinku od Kunowa aż po ujście do Wisły, zlewnię Kamiennej cechuje wybitne ubóstwo wód

powierzchniowych (ryc. 56). Ze strony lewej nie otrzymuje żadnego naturalnego, stałego dopływu. Znaczną powierzchnię zlewni tworzy jedynie Wolanka, jednak na kilka kilometrów przed ujściem do Kamiennej woda jej koryta zanika w dolinie wyciętej w wapieniach jurajskich (poniżej wsi Trzemcha Górna); (Biernat i in. 2004). W Bałtowie Kamienna tworzy malowniczy przełom – rzeka wcina się tu w podłoże na głębokość ok. 65 m, a szerokość dna jej doliny nie przekracza 100 m. W ujściowym odcinku otrzymuje jeden ciek okresowy (Potoczek lub ciek od Tarłowa), który jednak ginie w piaskach w odległości około 2 km przed ujściem do Kamiennej (Biernat i in. 2004). Kamienna, meandrując, uchodzi do Wisły poza granicami województwa świętokrzyskiego.

Rzeki północno-zachodniej części województwa, wchodzące w skład zlewni rzeki Pilicy, mają słabo rozwinięte koryta, płyną płytkimi dolinami, a ich zlewnie w wielu miejscach pokryte są gęstym systemem rowów melioracyjnych. Obszar ten odwadnia bezpośrednio Pilica oraz jej prawobrzeżne dopływy: Czarna Włoszczowska oraz Czarna Maleniecka (Konecka). Ta ostatnia kończy swój bieg już poza granicami województwa. Pozostałe ciekii III rzędu tworzą w granicach opracowania zlewnie cząstkowe o niewielkich powierzchniach. Pilica stanowi zachodnią i naturalną granicę województwa na odcinku ponad 27 km. Rzeka na obrzeżu województwa ma charakter tranzytowy. W okolicy Dobromierza opuszcza na stałe teren województwa płynąc doliną o szerokości ok. 2 km. Czarna Włoszczowska jest rzeką o średnim spadku i krętości (odpowiednio: 2,1‰, 0,98‰). Całkowita jej długość wynosi 56 km. Dorzecze Czarnej jest asymetryczne – znacznie więcej dopływów przyjmuje z lewej strony. Ważniejszym jej dopływem jest Czarna z Olszówki (długość rzeki – 19 km), która na znacznej długości płynie po płaskim zabagnionym i zalesionym terenie. Czarna Włoszczowska, w okolicach Żeleźnicy, na odcinku około 1,5 km tworzy przełom przez Pasma Przedborsko-Małogoskie. Największą powierzchnię i jednocześnie najbardziej rozbudowany system rzeczny w dorzeczu Pilicy tworzy Czarna Maleniecka (zwana również Taraską, Ługonką lub Czarną Konecką); (Biernat i in. 2004). Powierzchnia zlewni tej rzeki w granicach województwa niewiele przekracza 900 km², długość ciekii głównego wynosi w tym obszarze 80 km. W analizowanej zlewni występuje widlasty układ sieci rzecznej, z dominującym kierunkiem odpływu na zachód, co uwarunkowane jest budową geologiczną i rzeźbą terenu. Charakterystyczną cechą sieci rzecznej jest ubóstwo prawostronnych dopływów Czarnej. W górnym biegu dolina jej jest osuszona, zachowały się jedynie małe powierzchnie podmokłości i łąk zalewanych w okresie wiosennym (Soja 2003). Dopływem Czarnej Malenieckiej o znacznej długości jest Krasna (pow. 122,7 km²). W zlewni tej rzeki istnieje gęsta sieć cieków naturalnych i rowów – głównie w jej części środkowej. Krasna płynie w płaskodennej dolinie, koryto jej jest płytkie i meandrujące. Najbardziej na północ wysunięte tereny województwa (gminy: Końskie i Gowarczów) odwadniane są przez górny odcinek Drzewiczki (rzeka III rzędu) i jej dopływy. Generalne kierunki odwodnienia w tej zlewni to NNW i N.

Charakterystyczną cechą układu sieci rzecznej w zlewni Czarnej Staszowskiej jest południowo-wschodni kierunek odwadniania (rys. 56). Czarna bierze początek z bagna Białe Ługi u podnóża pasma Cisowskiego i przepływa przez kompleksy leśne pokrywające w 80% górną część jej zlewni. Poniżej Rakowa przyjmuje pierwszy duży dopływ – Łagowicę, która odwadnia południowy skłon Pasma Jeleniowskiego Gór Świętokrzyskich. W okolicy Jastrzębskiej Woli zmienia kierunek na SW, płynąc przełomem między Pasmami Orłowińskim i Wygiełzowskim. Rzeka Czarna poniżej zbiornika Chańcza wykazuje niewielki spadek wynoszący 2,12‰. W okolicach Kurozwęk koryto jej jest wyraźnie wcięte w terasę zalewową, a szerokość doliny dochodzi tu do 1 km. Między Kurozwękami a Staszowem rzeka silnie meandruje (spadek 1,78‰). Na terenie zurbanizowanym i w strefie podmiejskiej Staszowa płynie dwoma ramionami na odcinku około 2,5 km. W pobliżu kompleksu stawów, w okolicach Rytwian, Czarna ponownie rozdziela się na dwa ramiona, z których jedno zasila stawy, a drugie łukiem przepływa przez Rytwiany. Poniżej rzeka Czarna ma już charakter naturalny (Biernat i in. 2004). Powyżej Połańca Czarna przyjmuje największy swój dopływ – Wschodnią. Początkowo płynie dość wąską doliną aż do Zrecza Chałupczańskiego, gdzie dno doliny znacznie się rozszerza i osiąga 0,5 km szerokości. Na całej długości jest ono osuszane siecią rowów melioracyjnych. Poniżej Połańca Czarna płynie wolno, tworząc dwa wyraźne zakola. Spadek jej w okolicy Połańca wynosi 1,38‰, a przy ujściu do Wisły zmniejsza się do 0,73‰ (Biernat i in. 2004).

Zlewnia rzeki Koprzywianki zajmuje obszar 707,4 km². Długość rzeki wynosi 74,8 km (Baścik i in. 2003). Bierze ona początek na północnych stokach Pasma Jeleniowskiego Gór Świętokrzyskich i na długich odcinkach jej dolina jest głęboko wcięta (do 60 m). Płynie na przemian odcinkami południkowymi i równoleżnikowymi, tworząc przełomy (Baścik i in. 2003). Przyjmuje tu kilka dopływów, z których najdłuższym jest Kacanka, o długości 38,3 km (rys. 56). Doliny obu rzek odwodniane są też siecią rowów melioracyjnych. W odcinku ujściowym Koprzywianka otrzymuje wody prawostronnego dopływu – Gorzyczanki (12,6 km).

Mająca wyraźnie wydłużony kształt zlewnia Opatówki graniczy bezpośrednio od południa ze zlewnią Koprzywianki (rys. 56). Długość rzeki wynosi 57,8 km, a powierzchnia zlewni 281,9 km². Prawie równoleżnikowo płynie w kierunku Wisły. Dolina rzeki na przeważającej długości ma wiele cech wspólnych z Koprzywianką – jest zwarta, głęboko wcięta w podłoże lessowe, przeważnie o naturalnym korycie. Spadek rzeki w górnym odcinku wynosi ponad 6‰, przy średnim na całej długości 3,4‰. Opatówka jest recipientem kilkunastu krótkich dopływów. Odmiennymi cechami charakteryzuje się ona w środkowym biegu, gdzie jej dolina wyraźnie rozszerza się, osiągając szerokość 1 km (Baścik i in. 2003).

Zlewnia Kanału Strumień (II rzędu) obejmuje obszar ograniczony wododziałem Nidy od zachodu, Czarnej Staszowskiej od północy i doliną Wisły od południowego wschodu. Jej

powierzchnia wynosi 314,7 km², a długość rzeki 46,1 km (Baścik i in. 2003). Kanał Strumień płynący w kierunku wschodnim, zasilany jest krótkimi ciekami, a cały obszar jest silnie zmeliorowany.

W obrębie województwa świętokrzyskiego położona jest środkowa i dolna część zlewni Nidzicy. Nidzica płynie w kierunku południowo-wschodnim, wkraczając na obszar województwa w pobliżu Działoszyc. Począwszy od tej miejscowości aż do ujścia do Wisły ma szeroką dolinę (do 1,5 km), której dno jest pocięte rowami melioracyjnymi (Soja i in. 2003). Łącznie, sztuczne i naturalne cieki tworzą sieć wód płynących o dużej gęstości. W odcinku ujściowym, poniżej dopływu Jawornik, zlokalizowany jest początek wału przeciwpowodziowego, towarzyszący on tej rzece aż do ujścia do Wisły.

Północne krańce województwa w obrębie gmin Skarżysko-Kościelne, Starachowice, Mirzec odwadnia górna Iłżanka, która płynie tu uregulowanym, dwukilometrowym korytem. Wspólnie z dopływami oraz licznymi rowami melioracyjnymi tworzy rozbudowany system hydrograficzny. Sieć rowów spowodowała trwałe osuszenie terenu, gdzie większość cieków ma charakter okresowy (Soja 2003). Obszar północnej części gminy Brody, odwadniany przez Iłżankę, pozbawiony jest całkowicie stałej sieci rzecznej.

Kilka kilometrów na północ od granicy województwa znajduje się obszar źródłkowy Radomki (rzeka II rzędu). Na terenie województwa (w gminie Gowarczów) odwadniany jest on przez jedynie 1,5 kilometrowy odcinek jej bezimiennego dopływu.

Zlewnia Krępianki, w obrębie województwa, odwadnia północne krańce gminy Bałtów oraz Tarłów. W typowo rolniczym krajobrazie zlewni, o powierzchni ok. 12 km², nie występują żadne obiekty hydrograficzne.

WODY STOJĄCE

Na terenie województwa świętokrzyskiego brak jest większych naturalnych zbiorników wodnych. Nieliczne zbiorniki o swobodnym lustrze wody utworzone w naturalnych zagłębieniach terenu pochodzenia eolicznego, krasowego lub starorzeczach ulegają szybkiemu zarastaniu. Liczne natomiast są niewielkie zbiorniki wodne wypełniające wyrobiska poeksploatacyjne, funkcjonujące często jako stawy rybne. Obecnie w województwie funkcjonuje ponad 800 zagłębień terenowych wypełnionych wodą, z czego jednak ponad 90% tej liczby stanowią obiekty o niewielkiej powierzchni lustra wody, nieprzekraczającej 10 ha (Suligowski, Kasprzyk 2007).

Największymi obszarowo obiektami hydrograficznymi w obrębie województwa są zbiorniki wodne pochodzenia antropogenicznego. Ich podstawową funkcją jest tu retencjonowanie wody. Najwięcej obiektów (ponad 20) występuje w zlewniach Pilicy i Nidy oraz Kamiennej (ponad 15). Pod względem powierzchni oraz objętości zgromadzonej wody wyraźną przewagę mają zbiorniki wielozadaniowe i modyfikujące kształt fali wezbraniowej.

Do największych należą: Brody Iłżeckie na rzece Kamiennej (216 ha), Cedzyna na Lubrzance (64 ha), Chańcza na Czarnej Staszowskiej (ok. 459 ha). Największym ogniwem systemu hydrotechnicznego Kamiennej jest zbiornik wód powierzchniowych „Jezioro” Brodzkie w Brodach Iłżeckich. Oddany do użytku w 1964 roku, o powierzchni 261 ha i pojemności ponad 7 mln m³, pełni obecnie funkcję przeciwpowodziową i rekreacyjną (Biernat, Suligowski 2002). Z kolei zbiornik wodny na *Lubrzance* w Cedzynie wybudowano na początku lat 70. jako obiekt o przeznaczeniu przeciwpowodziowym i rekreacyjnym (Biernat i in. 2004).

Powstanie zbiornika spowodowało duże zmiany w środowisku przyrodniczym doliny tej rzeki. Wystąpiły liczne podtopienia okolicznych osad oraz zmiana charakteru siedlisk okalających (Biernat i in. 2000). Rzeki *Czarna* i *Łagowica*, dopływy Czarnej Staszowskiej, zasilają wodami zbiornik Chańcza. Zbiornik ten o powierzchni 244,3 ha zlokalizowany jest na 34,5 km biegu Czarnej. Zbudowany został na potrzeby Kopalni i Zakładów Chemicznych „Siarkopol” w Grzybowie. Jednak na skutek ograniczenia produkcji zmienił swoje przeznaczenie i obecnie pełni funkcję rekreacyjną i przeciwpowodziową (Bielecka, Bielecki 2001). Największą inwestycją oddaną do użytku w ostatnim czasie (2007 rok) jest wielozadaniowy zbiornik Wióry na rzece Świślinie (416 ha, pojemność 31,5 mln m³, zapora o wysokości 21 m), położony w odległości 20 km od Ostrowca Św. Jego głównym celem jest podniesienie minimalnych przepływów w rzece, umożliwiające pobór wody pitnej dla celów komunalnych Ostrowca, a także zmniejszenie zagrożenia powodziowego w dolinach Świśliny i Kamiennej oraz produkcja energii elektrycznej. Realizacja tej inwestycji, trwająca od 1980r., była wielokrotnie przerywana, nie tylko ze względów ekonomicznych. Szczególną rolę odegrało katastrofalne wezbranie rzeki Świśliny spowodowane intensywnymi opadami deszczu, które wystąpiły w tej zlewni w lipcu 2001 roku. Powstała wówczas fala wezbraniowa o wysokości około 8 m, niosła ogromny ładunek materiału z erozji powierzchniowej utworów lessowych (pokrywających znaczną część powierzchni omawianej zlewni). Powódź ta spowodowała katastrofę budowlaną grodziny II etapu budowy zbiornika, pod osłoną której wykonywane były prace w wykopie pod galerię kontrolno-zastrzykową. Oprócz wielkich strat gospodarczych, powstałych w wyniku tych opadów i zatopienia budowy, miały miejsce duże zmiany w rzeźbie terenu zwłaszcza w bezpośrednim otoczeniu zbiornika *Wióry* (Ciupa 2002). Stosunkowo dużą powierzchnię zwierciadła wody mają zbiorniki sportowo-rekreacyjne.

Spośród nich na uwagę zasługują: Zb. Sielpia (na Czarnej Malenieckiej – 60 ha powierzchni), Zalew Szymanowice (na Koprzywiance – 51 ha), Zalew Lubianka (na Lubiance w Starachowicach – 31,8 ha), Zalew Pińczów (starorzecze Nidy – 11,3 ha).

Niewiele jest zbiorników gromadzących wodę dla potrzeb przemysłu. Występują one na obszarze zlewni Kamiennej (Ostrowiec Św.), Nidy (Małogoszcz) i Czarnej Staszowskiej

(Połaniec). Największą liczbę stanowi grupa obiektów przeciwpożarowych. Są to jednak zbiorniki o niewielkiej powierzchni.

W bilansie retencji powierzchniowej województwa znaczącą pozycję zajmują stawy rybne. Przeprowadzona inwentaryzacja wskazuje na istnienie 146 obiektów stawowych o łącznej powierzchni 3.110 hektarów i pojemności 27,192 mln m³. Ponadto w obrębie województwa funkcjonuje 200 małych obiektów stawowych o łącznej powierzchni ponad 110 ha i pojemności 0,7 mln m³ (Koślacz i in. 2006). Część z nich straciła swoją funkcję jako stawy hodowlane ze względów ekonomicznych. Odbywa się także proces ich degradacji na skutek naturalnych procesów, a także niszczenia, zasypywania itp. Wyremontowanie tych obiektów, zapewnienie stref ochronnych wokół zbiorników, zwłaszcza ograniczenie dopływu związków biogenych, zapewniłoby znaczne powiększenie retencji powierzchniowej. Największe kompleksy stawowe zlokalizowane są w zlewni Czarnej Malenieckiej i Czarnej Włoszczowskiej. W dolinie Nidy koło Korytnicy funkcjonują duże kompleksy stawów hodowlanych, łącznie o powierzchni 61,9 ha. W pobliżu Młodzaw zespoły stawów hodowlanych osiągają powierzchnię powyżej 70 ha. Największe powierzchnie tworzą jednak stawy w zlewni Maskalisa (lewostronny dopływ Nidy), w Górkach (>170 ha), oraz w pobliżu miejscowości Rytwiany (127,1 ha), zasilane wodami *Czarnej*. Zgrupowania tych obiektów znajdują się również wzdłuż doliny Nidzicy i należą do gmin: Wodzisław, Działoszyce, Skalbmierz, Kazimierza Wielka, Bejsce. Ciąg dużych obiektów wzdłuż doliny Nidy tworzą stawy w gminie Wiślica. Wilgotne obszary zlewni Wschodniej, Kanału Strumień (okolice Biechowa – 84,9 km², Stawy Słupskie – 63,8 ha), wykorzystane są do lokalizacji kompleksów stawowych. Najliczniej występują w gminach: Chmielnik, Gnojno, Tuczępy, Solec Zdrój, Stopnica i Pacanów. Pojedyncze kompleksy znajdują się w gminie Raków, Łagów, Pierzchnica. Prawie pozbawione obiektów stawowych jest dorzecze Kamiennej. Straty wody związane z parowaniem z dużej powierzchni stawów istotnie wpływają na kształtowanie przepływów zwłaszcza w małych ciekach.

Rzeki województwa świętokrzyskiego charakteryzują się dostatecznie dużymi spadkami, aby wykorzystać energię ich wód do rozwoju małej energetyki. Budowa stopni wodnych na rzece, oprócz regulacji prędkości przepływu, powoduje także zatrzymywanie wysokiej wody w lokalnych basenach. Stwarza to lokalnie korzystne warunki retencji wody w zlewni oraz możliwości uzyskania odpowiedniego przepływu w małych ciekach w okresach posusznych. Na urządzeniach piętrzących działa obecnie 25 małych elektrowni wodnych. Najwięcej małych elektrowni wodnych zlokalizowane jest na rzece Kamiennej, związanych z zabudową techniczną rzeki w Brodach Ilżeckich, w Bałtowie, Romanowie i w miejscowości Okół. Wykorzystywana jest także energia rzek Gór Świętokrzyskich: Belnianki (Daleszyce), Świśliny (Doły Biskupie), Czarnej Nidy (Bieleckie Młyny i Morawica). Kilka elektrowni funkcjonuje na Czarnej Koneckiej, Czarnej Staszowskiej, Sanicy

i Szreniawie. Małe elektrownie wodne są korzystnym, nienaruszającym środowiska źródłem energii i zgodnie z dyrektywami Unii Europejskiej działalność w zakresie małej energetyki ze źródeł odnawialnych powinna być rozwijana.

Młyny wodne mają bogatą tradycję na Kielecczyźnie. Na początku XX w. funkcjonowało tu około 900 małych młynów napędzanych turbiną wodną. Jeszcze w 1962 roku na ciekach regionu było ich kilkaset, a w końcu lat 90. ubiegłego stulecia już tylko około 20 młynów (w granicach dzisiejszego województwa), najwięcej w okolicach Kielc na Czarnej Nidzie, na Nidzicy, Czarnej Włoszczowskiej i Sanicy (*Program małej retencji* 1997). Regulacje małych rzek związane z młynami wpływają korzystnie na retencję dolinną tych cieków.

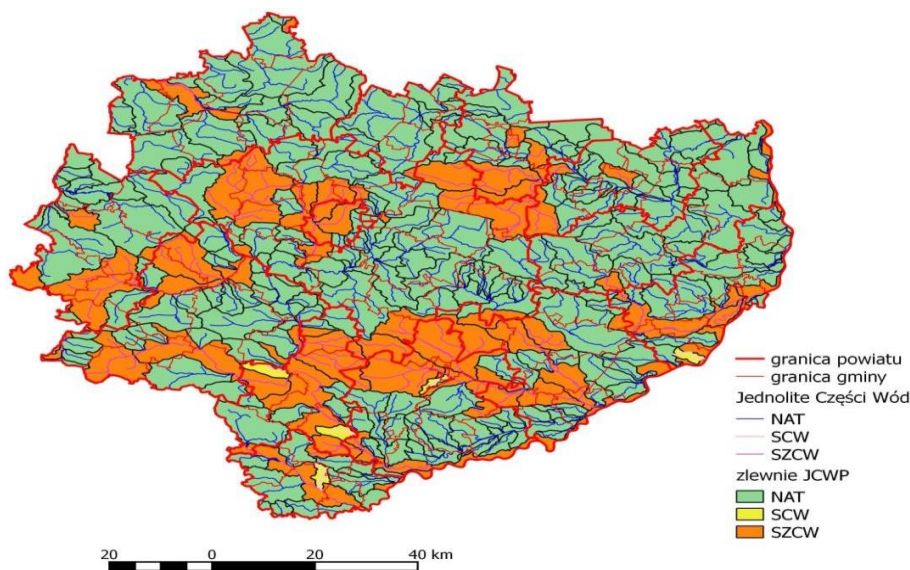
Spośród powierzchniowych obiektów wodnych w województwie na uwagę zasługują także obszary podmokłe (stałe i okresowe), tereny zabagnione i torfowiska. Zajmują one łącznie około 0,5% powierzchni i spełniają ważną rolę zbiorników retencji powierzchniowej w zlewniach rzecznych województwa. Mokradła położone są najczęściej w obszarach źródłiskowych (dzięki istnieniu spływu powierzchniowego ze stoków o mało przepuszczalnym podłożu) oraz w strefach przedprzełomowych dolin rzecznych (Żurek 2001, Sołtysik 2002). Największy kompleks terenów bagiennych i torfowiskowych w Górach Świętokrzyskich (520 ha) tworzą *Białe Ługi*. Jest to największe na obszarze wyżyn polskich torfowisko wysokie i przejściowe, zasilane wodami opadowymi, z odpływem w części zachodniej ku północnemu zachodowi, w kierunku Belnianki, a w części wschodniej stanowi ono obszar źródłiskowy Czarnej Staszowskiej. Środkowy obszar torfowiska to siedlisko ombrogeniczne, bez odpływu horyzontalnego, o cechach oligotroficznym wody. Występuje tu roślinność z gatunku mchów torfowców o dużych zdolnościach akumulacji wody, typowa dla torfowisk wysokich (Żurek 2001). Rozległe mokradła znajdują się też w płaskiej, szerokiej i zmeliorowanej dolinie w strefie przed przełomem *Czarnej Włoszczowskiej* przez Pasma Przedborsko-Małoskie (Sołtysik 2002). Duża strefa podmokłości tworząca ekosystemy wodno-torfowiskowe (Jaśkowski, Sołtysik 2003) występuje we wschodniej części zlewni. W płytkich (do 1,5 m głębokości), najczęściej owalnych jeziorach genezy eolicznej dochodziło do ich wypełnienia gytiami i powstawania torfów (Żabiniec Wielki Ług, Zorawski Ług). Dna zbiorników są bagniste, grząskie i nierówne. Jeziora te, na skutek prac melioracyjnych, w większości uległy znacznemu osuszeniu lub obniżyło się w nich zwierciadło wód. Efektem tego są zmieniające się w ciągu roku zasięgi lustra wody. Przy niskich stanach wód jeziornych pojawiają się lądowo-roślinne wyspy, które przy średnich i wysokich stanach znikają pod taflą wody.

JEDNOLITE CZĘŚCI WÓD POWIERZCHNIOWYCH

W obszarze objętym granicami województwa wyróżniono 227 jednolitych części wód (rys. 57), spośród 2.800 zidentyfikowanych w dorzeczu Wisły, a w Polsce 4.670 (Plan gospodarowania wodami dorzecza Wisły 2016). W województwie najczęściej jednolitych części wód (ponad 50% wszystkich wydzielen) stanowią jednolite części wód typu 6, tj. potok wyżynny węglanowy z substratem drobnoziarnistym na lessach i lessopodobnych oraz typu 9 – mała rzeka wyżynna węglanowa. Dodatkowo wyróżnione zostały dwa typy cieków, których funkcjonowanie ekologiczne jest niezależne od ekoregionów: potok lub strumień na obszarze będącym pod wpływem procesów torfotwórczych (typ 23) oraz cieki w dolinach wielkich rzek nizinnych, w województwie w dolinie Wisły (typ 26).

W województwie, poza ciekami naturalnymi (NAT), których jest najczęściej, wyróżniono także sztuczne (SCW) i silnie zmienione jednolite części wód (SZCW), będące pod wpływem intensywnej działalności człowieka. Do sztucznych jednolitych części wód płynących należą: Dopływ z Maniowa, Kanał Piaseczno, Kanał Jadownicki, Dopływ z Zięblic, Dopływ spod Kołaczkowic (wszystkie wymienione położone w przyrzeczu Wisły), Ciek od Tura, Struga Żłota (obie w zlewni Nidy), (rys. 10). Lista silnie zmienionych jednolitych części wód płynących obejmuje 42 cieków (18% ogólnej liczby cieków w województwie), których zlewnie zajmują ok. 31% powierzchni województwa. Skutkiem przekształceń są zmiany jakości wód oraz przeobrażenia hydromorfologiczne w korytach i dolinie rzeki, które należy w przyszłości doprowadzić do dobrego stanu ekologicznego. Spośród zlokalizowanych w województwie zbiorników wodnych status silnie zmienionych jednolitych części wód powierzchniowych posiadają trzy: Zbiornik Chańcza na rzece Czarna, Zalew Cedzyna na Lubrzance oraz Zbiornik Brody Iłżeckie”.

Ryc. 57. Jednolite części wód powierzchniowych (cieki i zlewnie)

Badania monitoringowe w 2015 roku prowadzono w 54 jednolitych częściach wód powierzchniowych, z 192 wówczas wydzielanych. Stan/potencjał ekologiczny wód oceniono wówczas jako:

- dobry w 20 JCWP – 37%,
- umiarkowany w 21 JCWP – 39%,
- słaby w 13 JCWP – 24%.

Dobry stan ekologiczny odnotowano w 14 (45%) ciekach naturalnych badanych JCWP (Czarna Maleniecka, Krasna, Barbarka i Zwlecza, Lubrzanka, Grabówka, Rudka, Chodcza, Kanał Strumień oraz początkowy odcinek rzeki Czarnej Staszowskiej, początkowy odcinek rzeki Kamiennej i jej dopływ Lubianka). Stan dobry stwierdzono również w 6 (26%) silnie zmienionych częściach wód (Wierna Rzeka, Czarna Nida w m. Bieleckie Młyny, Wisła w m. Opatowiec, Wschodnia, Koprzywianka i zbiornik Chańcza). Stan umiarkowany wykazano w 10 (32%) naturalnych JCWP i w 11 (48%) silnie zmienionych, zaś słaby udokumentowano odpowiednio w 7 (23%) i 6 (26%) JCWP (WIOS 2016).

Badania stanu chemicznego objęły 32 JCWP. Wykazały one, że w 18 JCWP (56%) stan ten jest dobry, natomiast w pozostałych 14 (44%) – poniżej dobrego (przyczyną były przekroczenia średniorocznego stężenia sumy wskaźników z grupy WWA).

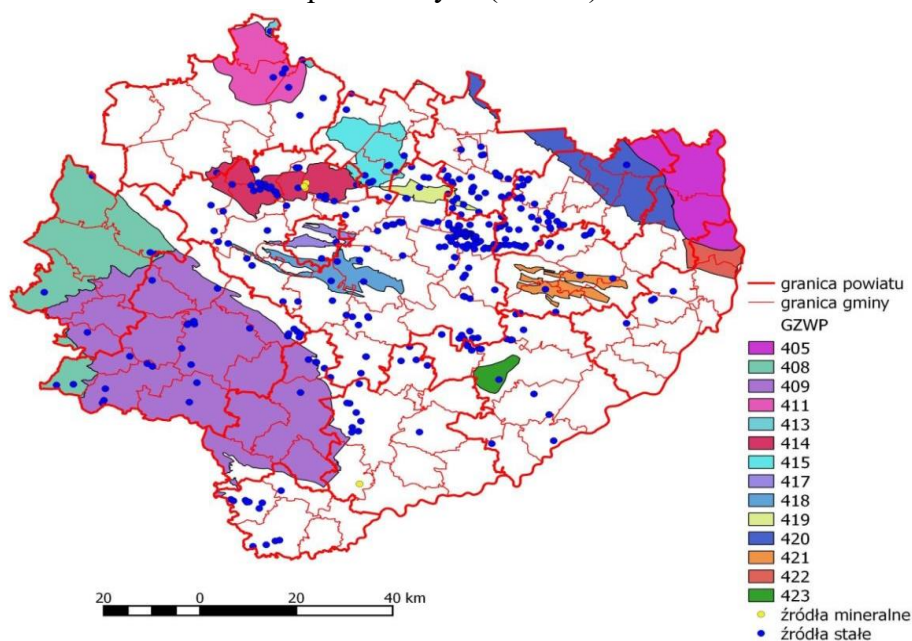
Ocenę ogólną stanu wód JCWP na obszarze województwa świętokrzyskiego wykonano w 44 JCWP, w tym dobry stan wód stwierdzono w 7 JCWP (16%), a zły stan wód w 37 JCWP (84%) (WIOŚ 2016).

WODY PODZIEMNE

Ze względu na dużą zmienność litologiczną skał oraz ich zaangażowanie tektoniczne, warunki hydrogeologiczne województwa świętokrzyskiego są bardzo zróżnicowane. Obok obszarów charakteryzujących się znacznym przepływem i dużymi wydajnościami warstw wodonośnych występują rejonny o znikomej wodonośności, bez poziomów o znaczeniu użytkowym. Województwo świętokrzyskie, w podziale hydroregionalnym Polski (Malinowski, 1991), należy do dwóch makroregionów: środkowopolskiego i południowopolskiego. W ich obrębie wydziela się 4 jednostki niższego rzędu (regiony) o zbliżonych cechach litologicznych. Centralną część województwa, a zarazem największy obszar obejmuje region świętokrzyski (XIII). Położony jest on między Wisłą i Pilicą, granicę jego od północy i południa wyznaczają wychodnie jury i kredy. Jednostkami hydrogeologicznymi są tu struktury synklinalne (gałęzicko-bolechowicko-borkowska, daleszycka, kielecko-łagowska, bodzentyńska) w obrębie paleozoiku, w których występują spękane i skrasowiałe wapień dewonu, będące dobrymi skałami zbiornikowymi, otoczone i podścielone warstwami nieprzepuszczalnymi (Żak 1991). Wody poziomów środkowo- i górnodewoń-

skiego, dolno- i środkowotriasowego oraz górnourajskiego są bardzo dobrej jakości i wykorzystane są do celów konsumpcyjnych bez uzdatniania. Stanowią one główne poziomy użytkowe województwa świętokrzyskiego. Poziomy te występujące na głębokościach do 20 m, rzadziej do 40 m, reprezentują typ szczelinowy i szczelinowo-krasowy oraz charakteryzują się średnią i dużą zasobnością przekraczającą $200 \text{ m}^3/24\text{h}/\text{km}^2$. W piętrze czwartorzędowym, w zasadzie można tylko mówić o użytkowym, wydajnym poziomie holoceniście występującym głównie w dolinach rzek. Poziom plejstoceniście, występujący w spągu lessów oraz żwirowo-piaszczystych utworach morenowych, jest użytkowany tylko sporadycznie, z uwagi na dużą zmienność warunków wodnych wywołanych małą miąższością i dużym zróżnicowaniem litologicznym. Wody podziemne w tych utworach występują na niewielkiej głębokości (do kilku, sporadycznie do kilkudziesięciu metrów), cechują się bardzo zróżnicowaną zasobnością (Chmielewska 1981, Kowalczevska 1981, Markiewicz 1981, Maszoński 1982, Józwiak, Kowalczevska 1985). Wydajność piętra czwartorzędowego jest w pełni uzależniona od opadów atmosferycznych, infiltrujących bezpośrednio w głąb piasków i lessów. Płytkie studnie gospodarskie czerpiące w większości z tych warstw, w przypadku wystąpienia dłuższego okresu bezopadowego, wysychają. W niektórych rejonach płytko leżące wody piętra czwartorzędowego podobnie jak wody poziomu górnourajskiego wykazują podwyższoną zawartość żelaza i manganu, stanowiące naturalne źródło zanieczyszczenia tych wód. Staropaleozoiczne piętro wodonośne, obejmujące utwory kambryjskie, ordowickie, sylurskie oraz dolnodewońskie, z uwagi na ilasto-mułowcowy charakter osadów jest praktycznie bezwodne. Występujące tu kopane studnie gospodarcze wykorzystują zbiorniki wód opadowych spływających powierzchniowo lub przesiąkających przez utwory czwartorzędowe.

Ryc. 58. Główne zbiorniki wód podziemnych (GZWP) oraz źródła stałe i mineralne

Generalnie obszar tego regionu w obrębie województwa świętokrzyskiego charakteryzuje się średnią zasobnością od 50 do 200 m³/24h/km² (Markiewicz 1981).

Region lubelsko-radomski (XII) obejmuje północno-wschodnią część województwa świętokrzyskiego. Największe znaczenie mają tu poziomy wodonośne piętra czwartorzędowego. W obrębie doliny Wisły występują osady piaszczysto-żwirowe. Warstwy wodonośne są ciągłe miejscami tylko przewarstwione utworami spoistymi napinającymi lokalnie zwierciadło wód podziemnych. Najbardziej wodonośne warstwy leżą bezpośrednio na utworach kredowych, z których są one zasilane. Warunki zasilania wód czwartorzędowych są tu bardzo korzystne, gdyż obok zasilania podziemnego istnieje również zasilanie przez infiltrację powierzchniową, dzięki temu wydajność jednostkowa tej warstwy jest nawet większa niż w utworach kredowych i dochodzi do 50 m³/h. Warstwy wodonośne w utworach rzecznołodowcowych cechują się znacznie mniejszą wydajnością potencjalną 10-20 m³/h.

W południowo-zachodniej części województwa świętokrzyskiego występuje region niecki miechowskiej (nidziańskiej); (XV). Należy on do średnio zasobnych w zwykłe wody podziemne, napotyka się jednak rejony z bardzo skąpym ich występowaniem, co jest związane z litologią, głównie jednak z płytkim położeniem wód mineralnych. Główne poziomy wodonośne występujące w utworach czwartorzędu mają charakter wód porowych, trzeciorzędu – porowych i szczelinowych, kredy – szczelinowych, szczelinowo-porowych i porowych, a na ograniczonych terenach także jury górnej wód szczelinowych (Kolago, Płochniewski 1991). Najważniejszą rolę pod względem hydrogeologicznym odgrywają utwory piętra kredowego. Warstwy użytkowych poziomów wodonośnych występują na niewielkiej głębokości (do 40 m), a zasobność szacowana jest na 50-200 m³/24h/km². Jakość wód użytkowych jest dobra, ale już na niewielkiej głębokości mogą pojawiać się wody mineralne (chlorkowo-sodowe z siarkowodorem, siarczanowo-siarczkowe, solanki jodkobromkowe) wykorzystywane w uzdrowiskach w Busku i Solcu. Czwartorzędowe osady piaszczyste i piaszczysto-żwirowe pochodzenia wodnołodowcowego i rzecznołodowcowego stanowią poziomy wodonośne charakterystyczne dla stref dolinnych. Są to wody o zwierciadle swobodnym lub znajdujące się pod niewielkim ciśnieniem o wydajności potencjalnej nieprzekraczającej 30 m³/h. W skali całego regionu poziom czwartorzędowy odgrywa znacznie mniejszą rolę niż poziom kredowy (Kowalczevska 1981, Maszoński 1982, Musiał 1983, Józwiak, Kowalczevska 1985).

W południowo-wschodniej części województwa świętokrzyskiego występuje region przedkarpacki (XX). Poziomy użytkowe występują w utworach miocenu i czwartorzędu. Piętro wodonośne czwartorzędowe dominuje w zasobach wód podziemnych regionu, jednak z uwagi na stosunkowo niewielką miąższość utworów wodonośnych (około 10-15 m) całkowita zasobność utworów piętra jest niewielka i wynosi 40 m³/24h/km² (Chmielewska 1981, Kowalczevska 1981).

Tab. 62. Wykaz głównych zbiorników wód podziemnych (GZWP) w położonych w granicach województwa świętokrzyskiego

L.p.	Numer GZWP	Nazwa GZWP	Stratygrafia	Charakter zbiornika	głębokość ujęć od- do- w m (średnia)	Zasoby dyspozycyjne (m ³ /h)**
1.	GZWP 405*	Niecka radomska	Cr3	porowo-szczelinowy-	1–150 (75)	250
2.	GZWP 408*	Niecka miechowska (NW)	Cr3	szczelinowy	0–200 (20)	3931
3.	GZWP 409*	Niecka miechowska (SE)	Cr3	porowo-szczelinowy-	2–150 (70)	6752
4.	GZWP 411*	Końskie	J1,2	porowo-szczelinowy	0–120 (-)	1063
5.	GZWP 413*	Goszczewice-Szydłowice	J	krasowo-porowoszczelinowy	0–115 (24)	63
6.	GZWP 414	Zagnańsk	T1,2	krasowo-porowoszczelinowy	0–100 (-)	1700
7.	GZWP 415	rzeka górna Kamienna	T1,2	krasowo-porowoszczelinowy	0–100 (-)	966
8.	GZWP 417	Kielce	D2,3	szczelinowokrasowy	0–250 (-)	514
9.	GZWP 418	Gałęzice-Bolechowice-Borków	D2,3	krasowo-szczelinowy	20–140 (90)	1160
10.	GZWP 419	Bodzentyn	D2,3	krasowo-szczelinowy	0–150 (-)	294
11.	GZWP 420*	Wierzbica-Ostrowiec	J2,3	krasowo-szczelinowy	10–150 (80)	1572
12.	GZWP 421	Włostów	D2,3	krasowo-szczelinowy	0–100 (-)	788
13.	GZWP 422	Romanówka	J3 -Ng	krasowo-porowoszczelinowy	0–120 (-)	418
14.	GZWP 423	Subzbiornik Staszów	Pg-Ng	porowy	30–70 (-)	125
15.	GZWP 406*	Zbiornik Niecka Lubelska (Lublin)	Cr	porowo-szczelinowy	0-150 (-)	1330
16.	GZWP 416	Zbiornik Małogoszcz	J3	krasowo-szczelinowy	100- 150 (-)	1 700
17	GZWP 425*	Zbiornik Dębica – Stalowa Wola - Rzeszów	Q	porowy	10-40 (-)	198

* – w granicach województwa świętokrzyskiego znajduje się fragment zbiornika

** – szacunkowe zasoby dyspozycyjne fragmentu zbiornika znajdującego się w granicach województwa (<http://baza.pgi.gov.pl>)

W aspekcie zasobności struktur wodonośnych w województwie wydziela się:

- Główne Zbiorniki Wód Podziemnych (GZWP) – 4510 km² – 38,5% całkowitej powierzchni województwa;
- użytkowe poziomy wodonośne (UPW) – 3222 km² – 27,5% całkowitej powierzchni województwa;
- tereny, na których brak użytkowych poziomów wodonośnych – 3940 km² – 33,6% całkowitej powierzchni województwa.

W granicach województwa położonych jest w całości lub w części 16 udokumentowanych głównych zbiorników wód podziemnych (GZWP) oraz 1 nieudokumentowany (GZWP 423 Subzbiornik Staszów). Podstawowe dane o GZWP zestawiono w tabeli 67, a ich lokalizację przedstawiono na mapie (Ryc. 58).

Łączne zasoby dyspozycyjne GZWP na obszarze województwa szacuje się na 19 596 m³/h. Ze względu na duże znaczenie tych zbiorników w zaopatrzeniu w wodę pitną i na potrzeby gospodarcze, zwłaszcza aglomeracji miejskich, wymagają one szczególnej ochrony.

Źródła wyprowadzają na powierzchnię wodę ze zbiorników wód podziemnych, niekiedy głęboko położonych i stanowią bardzo stabilne źródło zasilania rzek. Największe skupiska źródeł występują na obszarze paleozoicznego trzonu Gór Świętokrzyskich (ich wydajność jest niewielka i nie przekracza na ogół 0,5 dm³/s) oraz silnie spękanego, wapiennego i marglowego podłoża Niecki Nidziańskiej. Wysokie wartości wskaźnika krenologicznego związane są także ze zbiornikami wód w utworach triasowych w obszarze Wyżyny Kieleckiej. W obrębie utworów gipsowych występują źródła mineralne (chlorkowo-sodowo-siarczkowe) będące jednymi z nielicznych tego typu w Polsce (Herman, Gągoł 1996). Wiele źródeł w województwie świętokrzyskim posiada wybitne walory krajobrazowe, uprawniające do objęcia tych obiektów ochroną rezerwatową lub zaliczenia do pomników przyrody.

W ramach realizacji Ramowej Dyrektywy Wodnej 2000/60/WE z dnia 23 października 2000r. (Raport 2005 dla Obszaru Dorzecza Wisły) na terenie całego kraju zostały wyznaczone tzw. jednolite części wód podziemnych (JCWPd). Działania w tych obszarach mają zapewnić osiągnięcie celów Ramowej Dyrektywy Wodnej w zakresie ochrony i poprawy stanu wód podziemnych oraz ekosystemów bezpośrednio od nich zależnych i celów w zakresie zaopatrzenia ludności w dobrą wodę. W 2008r. została przeprowadzona weryfikacja przebiegu granic JCWPd wydzielonych w 2004r. (wydzielono 161 JCWPd), ponownie wydzielonych w 2005r. gdzie wydzielono 172 części. W obrębie województwa świętokrzyskiego wydziela się 22 obszary jednolitych części wód podziemnych (Tab. 63).

Na podstawie oceny ilościowej i chemicznej 6 obszarów jednolitych części wód podziemnych w obrębie województwa świętokrzyskiego zostało uznanych za „zagrożone” – 43% ogólnej powierzchni, pozostałe sklasyfikowano jako „niezagrożone” (Tab. 63). Aż 17

JCWPd charakteryzuje się użytkowaniem rolniczym, które na ogół sprzyja dopływowi zanieczyszczeń do wód podziemnych.

Tab. 63. Jednolite części wód podziemnych (JCWPd) w granicach województwa świętokrzyskiego

Kod	RZGW	Stan		Użytkowanie	Ryzyko	Powierzchnia (km ²)
		chemiczny	ilościowy			
PLGW200074	Warszawa	dobry	dobry	rolniczy	niezagrożona	6,4
PLGW200084	Warszawa	dobry	dobry	rolniczy	niezagrożona	948,8
PLGW200085	Warszawa	dobry	dobry	rolniczo-leśny	niezagrożona	1075,1
PLGW200086	Warszawa	dobry	słaby	rolniczy	zagrożona	146,7
PLGW200087	Warszawa	dobry	dobry	rolniczy	niezagrożona	9,8
PLGW200088	Warszawa	dobry	dobry	rolniczy	niezagrożona	1,0
PLGW2000100	Kraków	dobry	dobry	rolniczy	niezagrożona	2131,6
PLGW2000101	Kraków	dobry	słaby	rolniczo-leśny	zagrożona	1625,3
PLGW2000102	Warszawa	słaby	dobry	rolniczo-leśny	zagrożona	1463,6
PLGW2000103	Warszawa	dobry	dobry	rolniczo-leśny	niezagrożona	280,2
PLGW2000104	Warszawa	dobry	dobry	rolniczy	niezagrożona	231,5
PLGW2000113	Warszawa	dobry	dobry	rolniczy	niezagrożona	0,5
PLGW2000114	Kraków	dobry	dobry	rolniczy	niezagrożona	482,2
PLGW2000115	Kraków	słaby	dobry	rolniczy	zagrożona	1773,9
PLGW2000116	Kraków	dobry	dobry	rolniczy	niezagrożona	967,0
PLGW2000117	Kraków	dobry	dobry	rolniczy	niezagrożona	522,1
PLGW2000118	Kraków	dobry	dobry	rolniczy	niezagrożona	0,3
PLGW2000132	Kraków	słaby	dobry	rolniczy	zagrożona	17,8
PLGW2000133	Kraków	dobry	dobry	rolniczy	niezagrożona	0,3
PLGW2000134	Kraków	dobry	dobry	rolniczy	niezagrożona	0,3
PLGW2000135	Kraków	dobry	dobry	rolniczo-leśny	zagrożona	11,7
PLGW2000149	Kraków	dobry	dobry	rolniczy	niezagrożona	0,05

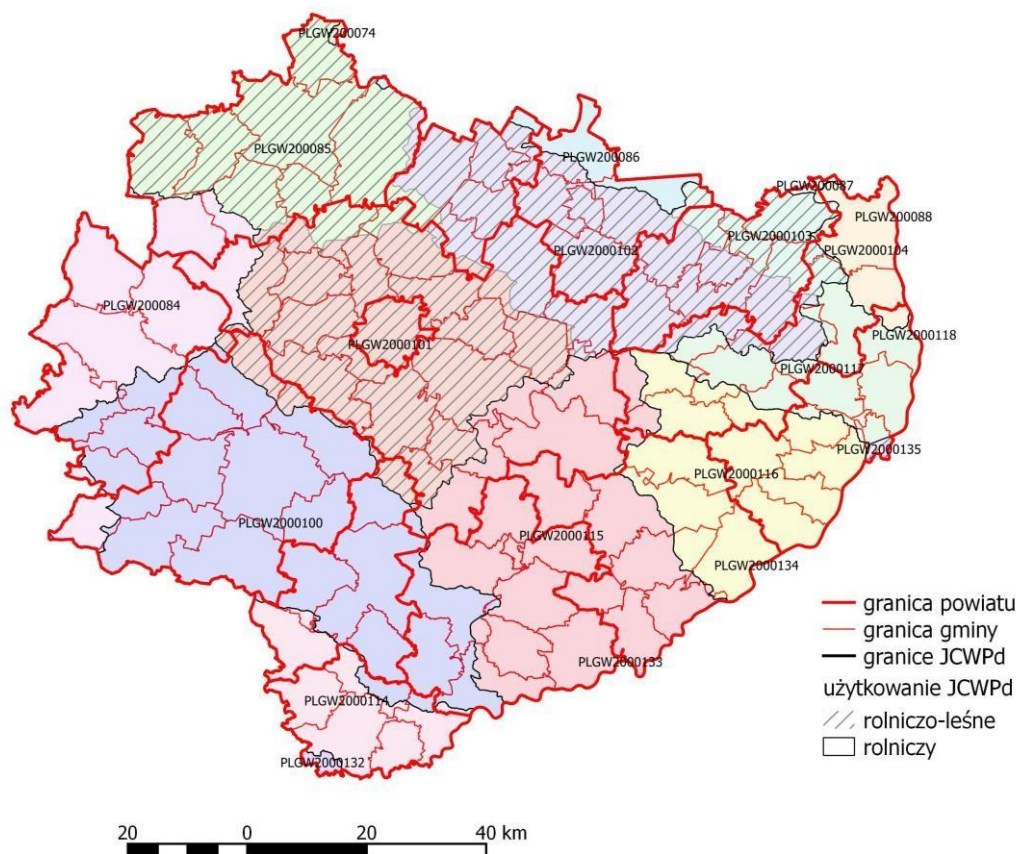
* – w granicach województwa świętokrzyskiego znajduje się fragment JCWPd

Badania jakości wód podziemnych prowadzone są w ramach monitoringu operacyjnego obejmującego jednolite części wód podziemnych uznane za zagrożone. Klasyfikacja jakości wód podziemnych w 40 punktach pomiarowych w województwie świętokrzyskim

w 2015 roku wykazała dobry stan chemiczny w 28 punktach (70% – klasa II, III), w pozostałych zaś 12 (30% – klasa IV i V) – słabym (WIOŚ 2016). O ich jakości decydowały głównie podwyższone zawartości żelaza, manganu, niklu, potasu, wapnia, cynku, amoniaku i siarczanów.

Ryc. 59. Jednolite części wód podziemnych. Symbole na mapie oznaczają kod JCWPd (jak w Tab. 63)

SZATA ROŚLINNA

W województwie świętokrzyskim wydziela się dwie odrębne krainy geobotaniczne: Krajinę Świętokrzyską oraz Wyżyny Lessowe (Wyżynę Sandomierską i część Niecki Nidziańskiej). Zróżnicowanie podłoża, ukształtowania powierzchni oraz warunków klimatycznych wpływa na różnorodność siedlisk roślinnych i gatunków drzewostanu. W Krajinie Świętokrzyskiej dominują lasy, głównie mieszane – z sosną, dębem (na żyzniejszych siedliskach), bukiem, lipą, grabem, jaworem, jodłą, świerkiem i modrzewiem z rzadką odmianą modrzewia polskiego (*Larix polonica*), dla którego kraina ta jest macierzystą. Lasy te tworzą mozaikę płatów zależną od gleb, ich żyzności, wilgotności i mikroklimatu. Siedliska borowe wykształciły się na uboższych, piaszczystych glebach. W wilgotniejszych położeniach występują brzoza i jodła. W dnach dolin znajdują się resztki lasów łęgowych

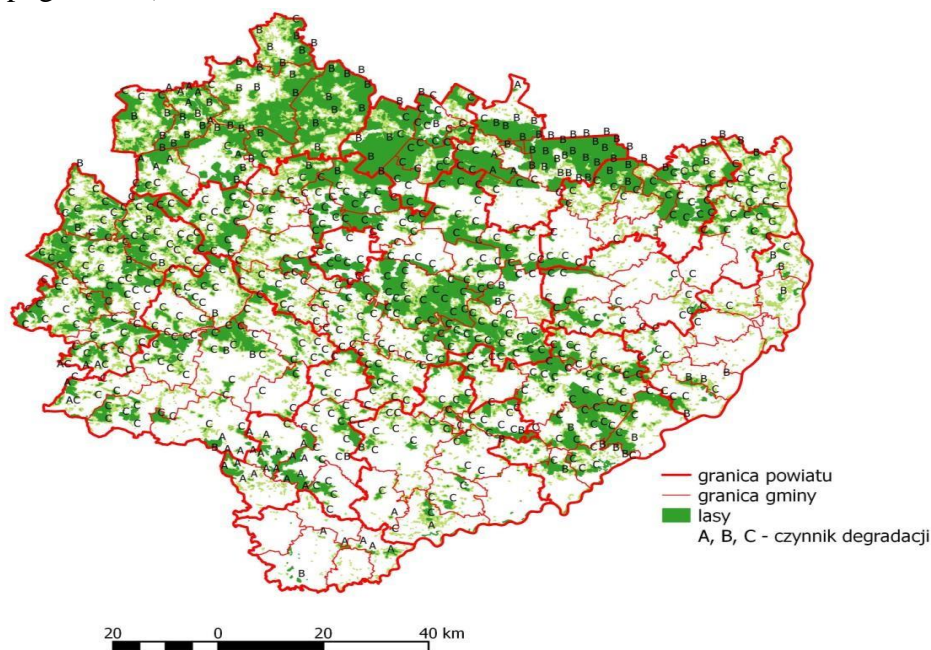
(olszowych i jesionowych). Łysogóry odznaczają się dwupiętrowością lasów – niżej sosnowych, liściastych i mieszanych oraz powyżej 320 m n.p.m jodłowych lub jodłobukowych rzadziej bukowych.

Roślinność Krainy Wyżyn Lessowych ma charakter stepowy lub stepowo-leśny, a na terenach, gdzie na powierzchni odsłaniają się gipsy i wapienie trzeciorzędowe, utrzymuje się przewaga roślinności murawowej w stosunku do leśnej. Większość tych terenów uprawiana jest rolniczo, a niektóre naturalne zbiorowiska roślinne szczególnie charakterystycznych zespołów roślin stepowych i słonolubnych są objęte ochroną. Stanowiska suche zajmują nieliczne płaty lasów dębowych (z domieszką jodły i sosny i z obfitym podszyciem krzewów), a miejsca wilgotne (na niskich terasach rzecznych) – lasy łąkowe. W parowach i wąwozach lessowych występują zarośla leszczyn, tarnin, a czasem wiśni karłowatej. Nad Nidą zachowały się resztki lasów łąkowych i nadrzeczne pasy olszyn.

Pod względem przyrodniczo-leśnym obszar województwa świętokrzyskiego wchodzi w skład Krainy Małopolskiej, obejmując dzielnice: Gór Świętokrzyskich, Wyżyny Środkowopolskiej, Radomsko-Iłżecką i Niziny Sandomierskiej, a także fragmentarycznie na zachodzie Łódzko-Opoczyńską i na wschodzie Wyżynę Zachodniolubelską.

Obszary porośnięte lasami występują głównie w północnej, środkowej i północnozachodniej części województwa (Ryc. 60), na terenach o niskiej bonitacji gleb i w miejscach, gdzie zachowały się duże kompleksy leśne, stanowiące pozostałość dawnych puszczy: Świętokrzyskiej, Iłżeckiej, Pilickiej oraz Lasów Włoszczowskich i Staszowskich. Natomiast na obszarach o najlepszych warunkach glebowych lesistość jest bardzo mała. Intensywny rozwój rolnictwa przyczynił się tu do powstania szeregu negatywnych zjawisk: erozji gleb, pogarszania się warunków wodnych i agroklimatycznych.

Ryc. 60. Zasięg lasów i czynniki ich degradacji (A – abiotyczne, B – biotyczne, C – antropogeniczne)

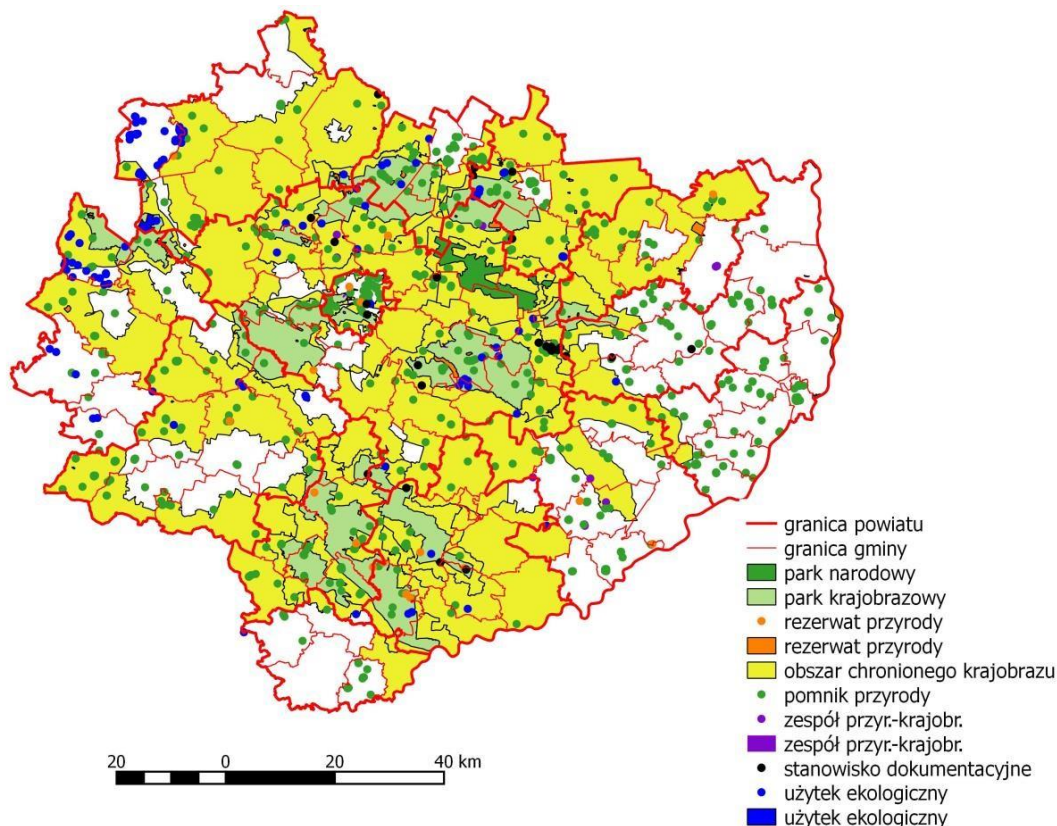
W strukturze lasów w województwie dominują siedliska: lasu mieszanego (świeżego i wilgotnego), lasu świeżego, lasu wilgotnego, lasu mieszanego (wyżynnego i górskiego), lasu wyżynnego, lasu mieszanego, lasu górskiego. Mniejsze znaczenie mają tu siedliska olsowe (oles i oles jesionowy), a także uboższe siedliska borów (suchy, świeży, wilgotny, bagienny) i borów mieszanych. W strukturze powierzchniowej siedlisk wyróżniają się: las mieszany świeży, bór mieszany świeży oraz bór świeży, stanowiąc łącznie ponad połowę zalesionego areału.

W lasach województwa świętokrzyskiego występują wszystkie rodzime lasotwórcze gatunki drzew. Największy udział w miąższości i powierzchni mają drzewa iglaste, przy czym dominującym gatunkiem jest sosna, zajmująca prawie $\frac{3}{4}$ całej powierzchni lasów. Duże znaczenie w strukturze gatunkowej ma również jodła, a następnie dąb, brzoza i olsza. Pozostałe gatunki obejmują około 10% całego drzewostanu. Struktura wieku drzew wskazuje na to, iż ok. 50% zalesionej powierzchni stanowią drzewa 50-90-letnie, natomiast najmłodsze w klasie do 20 lat obejmują poniżej 10% powierzchni.

OCHRONA ZASOBÓW PRZYRODNICZYCH

Współcześnie, prawidłowe funkcjonowanie środowiska przyrodniczego w dużej mierze zależy od jego ochrony, a uwzględniając wartości określonych jego zasobów ustanawia się odpowiednie jej formy i sposoby.

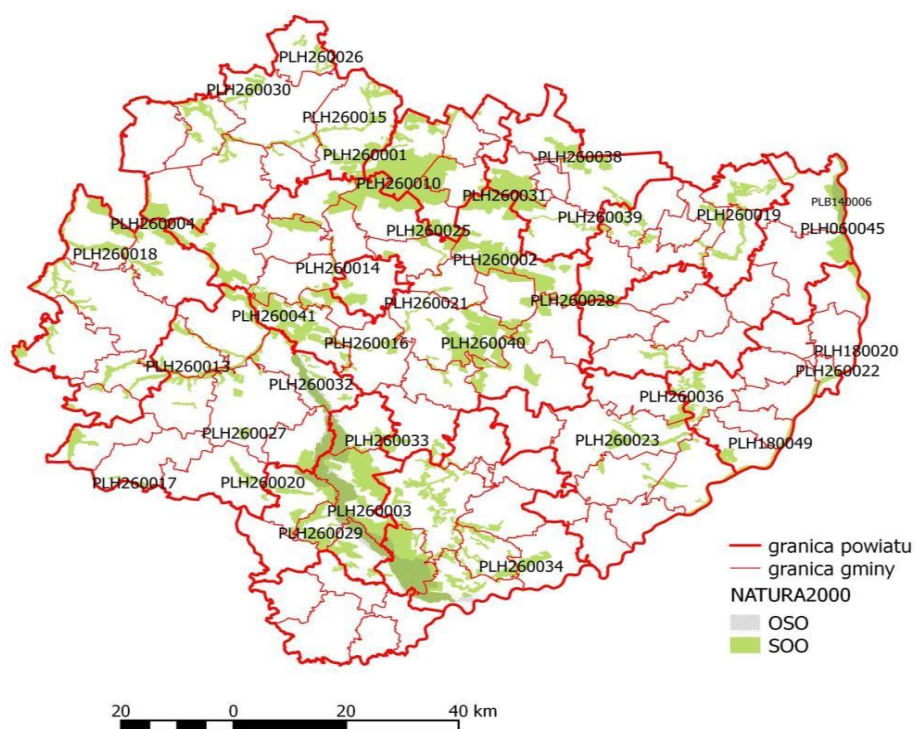
Ryc. 61. Formy ochrony przyrody (z wyjątkiem obszarów NATURA 2000)

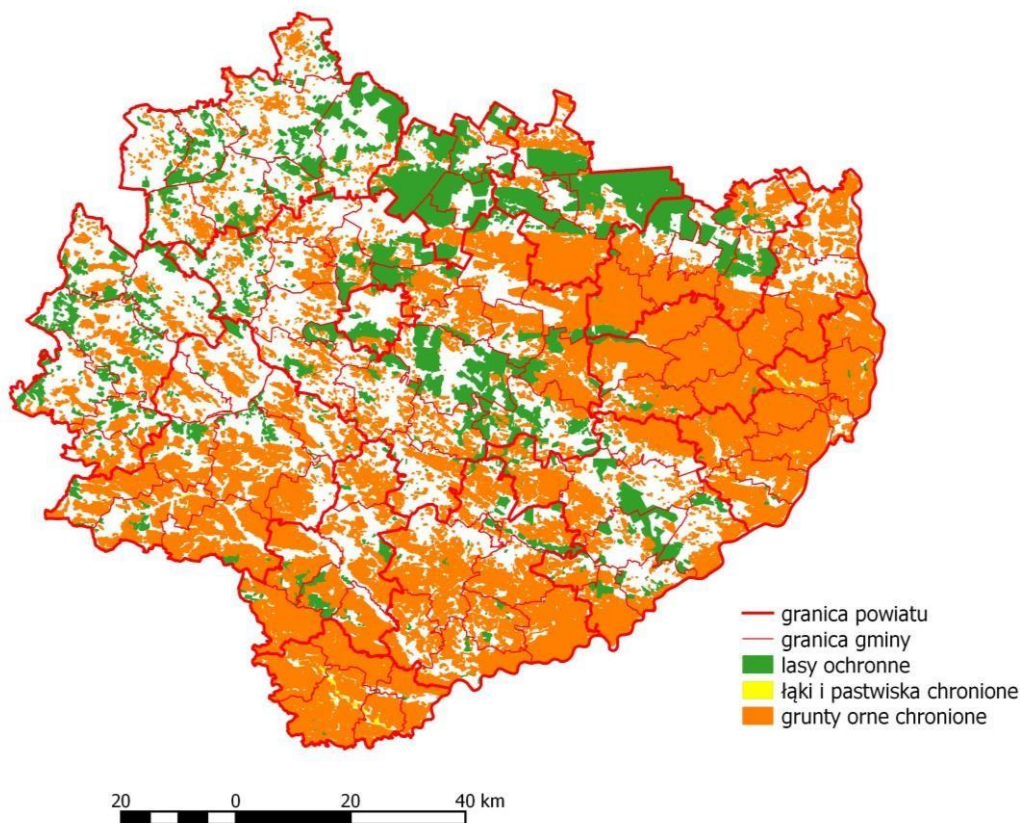
Wielkoprzestrzenny System Obszarów Chronionych na terenie województwa obejmuje aktualnie: 1 park narodowy (Świętokrzyski PN), 9 parków krajobrazowych, 72 rezerwy przyrody, 21 obszarów chronionego krajobrazu, 687 pomników przyrody, 13 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych, 121 użytków ekologicznych i 17 stanowisk dokumentacyjnych (<http://bip.kielce.rdos.gov.pl/rejstry>) (rys. 67). Wymienione powyżej obszarowe formy ochrony przyrody stanowią 64,6% powierzchni całego województwa. Ponadto na analizowanym terenie powołano 40 obszarów Natura 2000 (2 OSO i 38 SOO), które zajmują 15,2% powierzchni województwa (rys. 68).

Z punktu widzenia rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa w województwie świętokrzyskim istotna jest znajomość przestrzennego występowania gruntów ornych chronionych. Są to grunty rolne na glebach mineralnych klas bonitacyjnych I i II oraz glebach mineralnych i organicznych klas IIIa i b, IVa i b (kompleksy rolniczej przydatności od 1 do 5 – pszenne bardzo dobre, pszenne dobre, pszenne wadliwe, żytnie bardzo dobre, żytnie dobre, oraz 8 – zbożowo-pastewny mocny). Występują one głównie we wschodniej i południowej części województwa, zajmując 35% jego całkowitej powierzchni (rys. 69). Łąki i pastwiska chronione identyfikują użytki zielone na glebach mineralnych klasy I i organicznych klas I i II (kompleksy użytków zielonych zaliczane do 1z – bardzo dobre i dobre). W województwie zajmują one jedynie 0,1% powierzchni.

Ryc. 62. Obszary NATURA 2000 (OSO – obszary specjalnej ochrony ptaków, SOO – specjalne obszary ochrony siedlisk)

Ryc. 63. Lasy ochronne, łąki i pastwiska oraz grunty chronione

Lasy ochronne chronią glebę (lasy glebochronne) oraz zasoby wód (lasy wodochronne). Te pierwsze w województwie świętokrzyskim występują na stromych stokach górskich oraz na stromych zboczach dolin i wąwozów. Z kolei lasy wodochronne wydzielono na terenach źródłkowych rzek i potoków, w dnach ich dolin, wzdłuż kanałów, zbiorników wodnych. Stanowią one cenne fragmenty rodzimej przyrody, chroniąc siedliska wilgotne i bagienne. Łącznie zajmują one 13% powierzchni województwa, koncentrując się głównie w północnej i środkowej jego części.

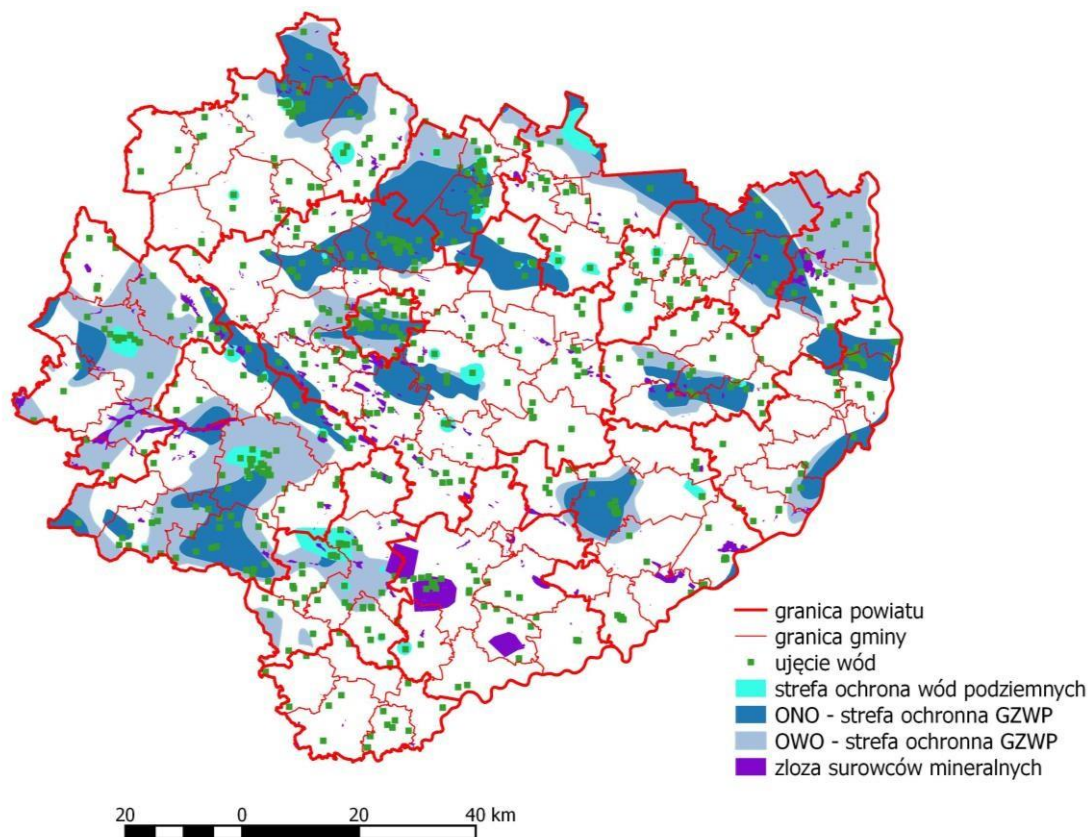
Zgodnie z Ustawą z dnia 20 lipca 2017r. Prawo wodne ze względu na ochronę zasobów wodnych mogą być ustanawiane – strefy ochronne wokół ujęć wody. Na obszarze tym obowiązują zakazy, nakazy i ograniczenia w zakresie użytkowania gruntów oraz korzystania z wody. Na terenie województwa istnieje ponad 700 ujęć, wokół których wyznaczono ok. 100 stref ochronnych (Ryc. 64).

Biorąc pod uwagę potencjalne zagrożenie wód Głównych Zbiorników Wód Podziemnych, wydziela się także obszary wymagające ochrony:

- Obszary Najwyższej Ochrony (ONO) zajmują 15 % powierzchni całkowitej województwa

- Obszary Wysokiej Ochrony (OWO) zajmują 14% powierzchni całkowitej województwa (rys. 57). (Kleczkowski 1990)

Ryc. 64. Pozostałe formy ochrony środowiska przyrodniczego

Zgodnie z art. 141 ustawy Prawo wodne obszary ochronne zbiorników wód podziemnych ustanawia Wojewoda na wniosek Wód Polskich, w drodze aktu prawa miejscowego. Są to obszary, na których mogą obowiązywać zakazy oraz ograniczenia w zakresie użytkowania gruntów lub korzystania z wód w celu ochrony zasobów tych wód przed degradacją, a przede wszystkim ich jakości (stanu chemicznego). Na obszarach ochronnych może być zakazane lub ograniczone wykonywanie robót lub innych czynności, które mogą spowodować trwałe zanieczyszczenie gruntów lub wód, a w szczególności lokalizowania inwestycji zaliczonych do przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko. Ochrona GZWP uwzględnia:

- **ochronę jakościową**, obejmującą szereg ograniczeń i zakazów w gospodarowaniu na tym terenie. Związane jest to przede wszystkim z zapobieganiem lub ograniczaniem antropopresji, powodującej pogorszenie stanu chemicznego wód. Ochrona jakościowa powinna także uwzględniać ograniczenia ilościowe w przypadkach zagrożenia dla jakości wód wywołanego zmianą pola hydrodynamicznego (dopływem wód o niekorzystnym składzie chemicznym) oraz ograniczenia w zakresie zmian stopnia naturalnej izolacji zbiornika od wód o niekorzystnym składzie chemicznym;

- **ochronę ilościową** (zasobową), skupiającą się na wykorzystaniu zasobów wodnych zgodnie z przyjętymi priorytetami i hierarchią użytkowników wód.

Zasoby naturalne środowiska podlegające ochronie prawnej stanowią również złoża surowców mineralnych. Ich ochrona polega na racjonalnym gospodarowaniu oraz ich kompleksowym wykorzystaniu. W przypadku eksploatacji złoża mogą wystąpić zmiany w rzeźbie terenu, powierzchni terenu oraz w użytkowaniu. W województwie ochronie takiej podlegają 222 złoża kruszyw naturalnych, 132 – surowców skalnych, 68 – surowców ilastych, 14 – torfów, 13 – siarki, 3 – wód mineralnych i 2 – ropy naftowej, o łącznej powierzchni 25 500 ha, co stanowi 2,2% całego województwa (Ryc. 64).

1.3.4. Struktura gospodarstw

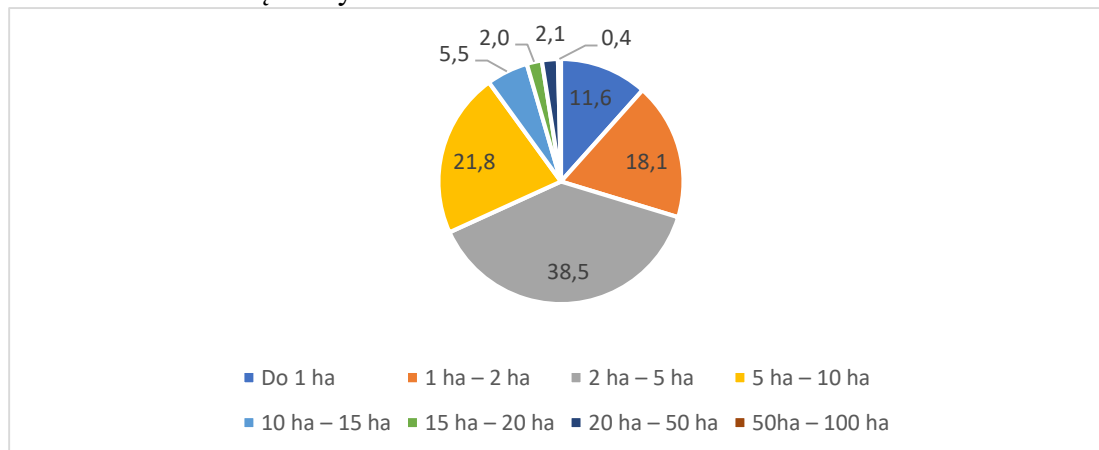
Przeciętna wielkość gospodarstwa rolnego w województwie świętokrzyskim wynosi – 7,16 ha.

Tab. 64. Zestawienie liczby gospodarstw rolnych na terenie województwa świętokrzyskiego pod względem ich powierzchni 2021

Powierzchnia	Liczba gospodarstw w tys.
Do 1 ha	1,6
1 ha – 2 ha	17,1
2 ha – 5 ha	44,1
5 ha – 10 ha	24,1
10 ha – 15 ha	6,5
15 ha – 20 ha	2,5
20 ha – 50 ha	3,3
50ha – 100 ha	0,8

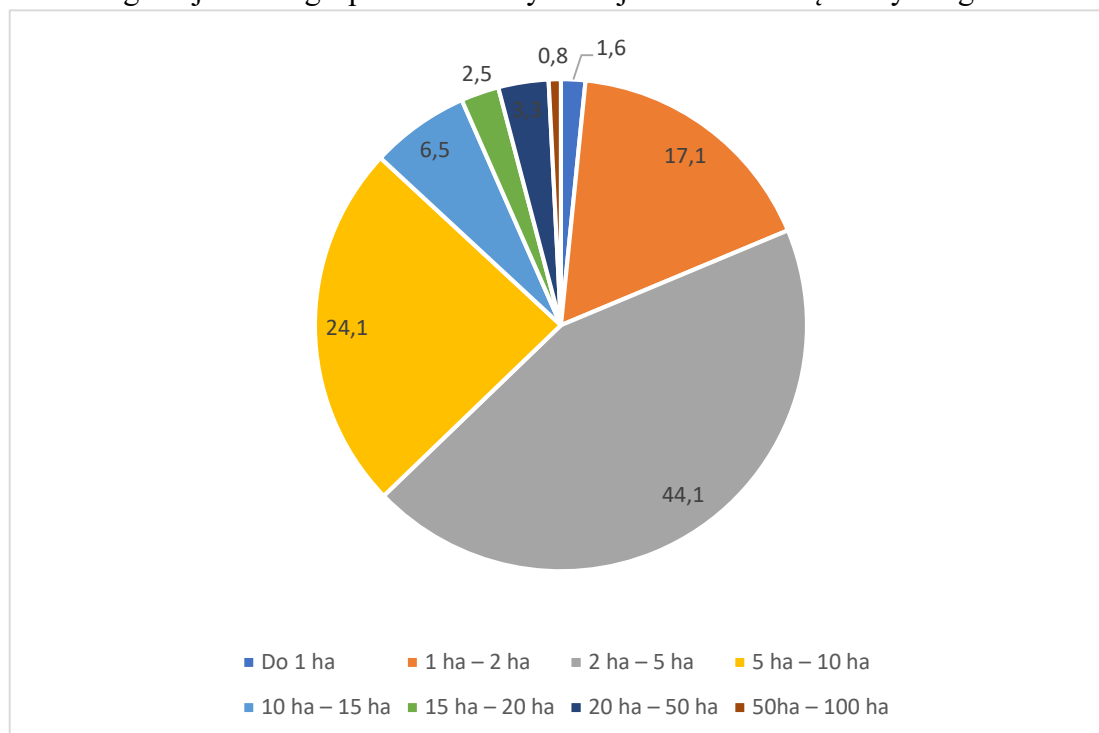
Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

Ryc. 65. Zestawienie liczby gospodarstw rolnych pod względem ich powierzchni - województwo świętokrzyskie 2016r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

Ryc. 66. Udział procentowy gospodarstw rolnych pogrupowanych powierzchniowo w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych województwa świętokrzyskiego 2021

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

1.3.5. Wartość produkcji rolniczej

Dynamika globalnej produkcji – 112,9%

Produkcja w cenach stałych z 1 ha:

- globalna – 10.100 zł
- końcowa – 8.617 zł
- towarowa – 7.644 zł

Struktura produkcji:

- zwierzęca – 35,2%
- roślinna – 64,4%

Na 1 ciągnik przypada 6,1 ha użytków rolnych.

Województwo ma stosunkowo korzystne w skali kraju warunki przyrodnicze dla rozwoju rolnictwa. Pod względem jakości gruntów, agroklimatu oraz warunków wodnych świętokrzyskie plasuje się na poziomie wyższym niż średnia krajowa. Ogólny wskaźnik jakości

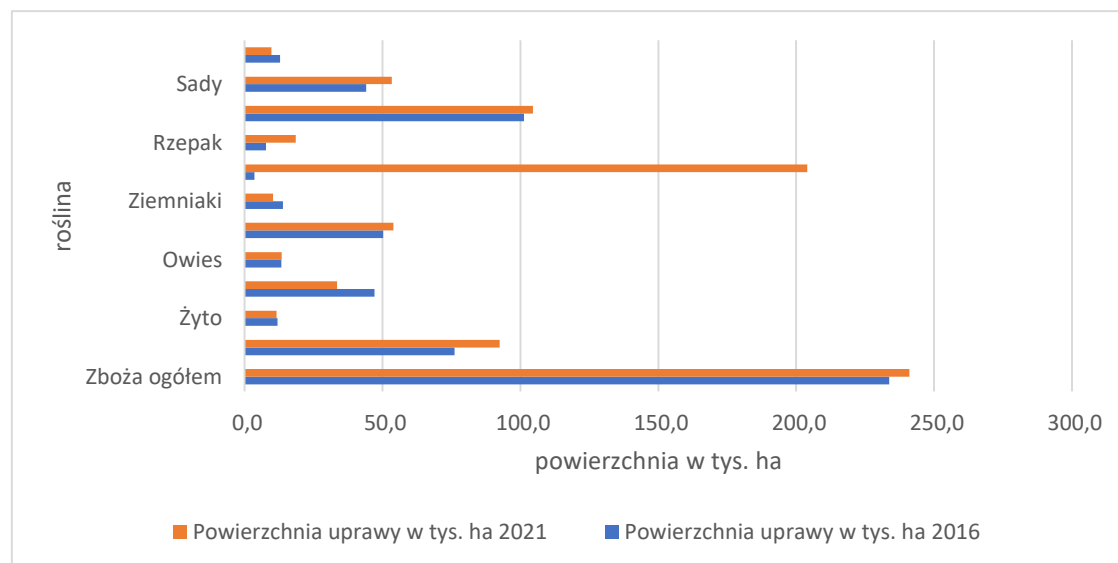
rolniczej przestrzeni produkcyjnej wynosi 69,3 przy średniej krajowej 66,6. Wyraźne jest terytorialne zróżnicowanie jakości gleb. Najlepsze gleby tj.: I, II, III klasy bonitacyjnej występują w południowo - wschodniej części województwa, natomiast w gminach północno - zachodnich przeważają gleby słabe. Najwyżej rolniczą przestrzeń produkcyjną ocenia się w powiecie kazimierskim (96,4) sandomierskim (94,1) i opatowskim (86,5), najniżej zaś w powiatach skarżyskim (49,2) i koneckim (49,4).

Tab. 65. Powierzchnie zasiewów i plony poszczególnych gatunków roślin uprawnych w województwie świętokrzyskim 2021

L.p.	Roślina	Powierzchnia uprawy w ha	Średni plon w dt
1	Zboża ogółem	233.647	30,2
2	Pszenica	76.071	33,1
3	Żyto	11.905	22,8
4	Jęczmień	47.140	30,9
5	Owies	13.315	22,1
6	Pszenżyto	50.267	29,4
7	Tytoń	816	20,2
8	Ziemniaki	13.892	260,0
9	Buraki cukrowe	3.632	729,0
10	Rzepak	7.718	25,0
11	Łąki trwałe	96.209	36,6
12	Pastwiska trwałe	5.098	152,0
13	Sady	44.137	Brak danych
14	Warzywa gruntowe	12.890	Brak danych

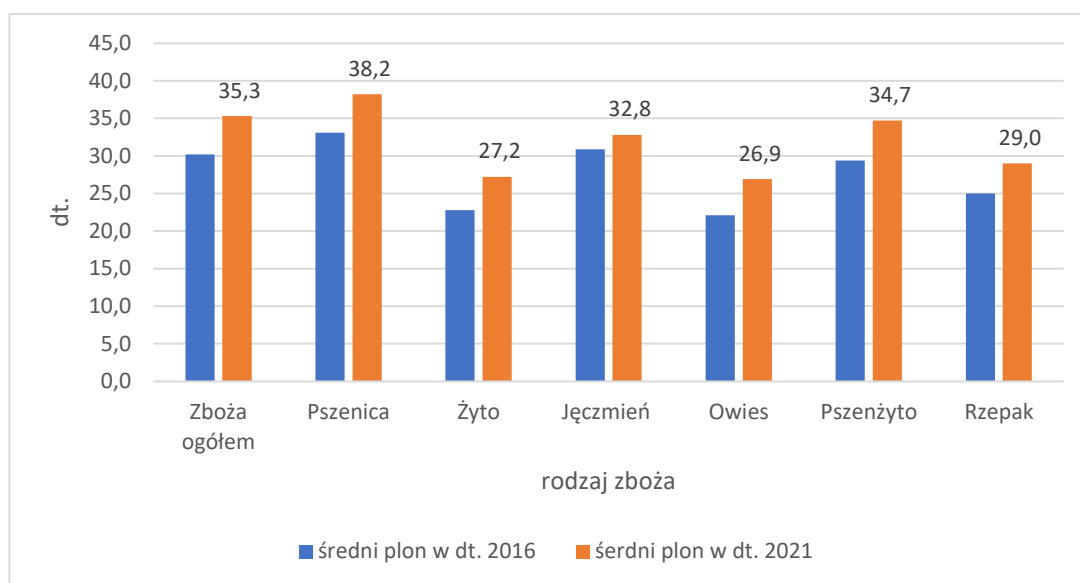
Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

Ryc. 67. Zmiany areалу upraw niektórych roślin w latach 2016 – 2021, województwo świętokrzyskie

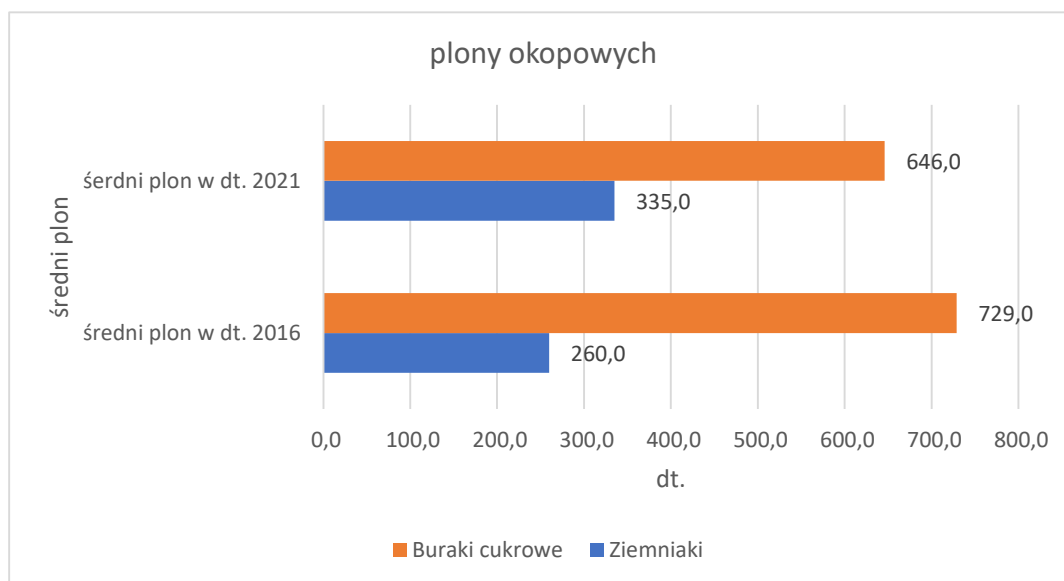
Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

Ryc. 68. Średnie plony zbóż w województwie świętokrzyskim w latach 2016 - 2021

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

Ryc. 69. Zmian plonowania roślin okopowych w województwie świętokrzyskim w latach 2016 - 2021

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

UŻYTKOWANIE GRUNTÓW

W ogólnej powierzchni województwa świętokrzyskiego wynoszącej 1.171 tys. ha, w posiadaniu gospodarstw rolnych w 2021r. znajdowało się 571,7 tys. ha, tj. 48,8% powierzchni województwa. Powierzchnia ogólna gospodarstw rolnych w porównaniu z danymi z 2016r. była większa 18,1 tys. ha, tj. o 3,3%. Z ogólnej powierzchni gospodarstw

rolnych w użytkowaniu gospodarstw indywidualnych znajdowało się 566,0 tys. ha, tj. 99,0% powierzchni gruntów ogółem.

Struktura użytkowania gruntów w gospodarstwach rolnych

Użytki rolne zajmowały 499,3 tys. ha (42,6% powierzchni województwa) i w porównaniu z 2016r. zwiększyły się o 15,9 tys. ha (o 3,3%). Gospodarstwa indywidualne użytkowały 494,3 tys. ha użytków rolnych, tj. 99,0% powierzchni użytków rolnych województwa. W stosunku do roku 2016 areał użytków rolnych gospodarstw indywidualnych zwiększył się o 15,9 tys. ha, czyli o 3,3%.

W 2021r. powierzchnia użytków rolnych w dobrej kulturze zajmowała 489,1 tys. ha i jej udział w ogólnej powierzchni użytków rolnych wyniósł 99,9%. W porównaniu z rokiem 2016 odsetek ten był większy o 1,6 p. proc. Zmniejszył się tym samym – udział powierzchni użytków rolnych nieużytkowanych i nieutrzymywanych w dobrej kulturze rolnej w ogólnej powierzchni użytków rolnych z 1,7% w 2016r. do 0,1% w 2021r.

Powierzchnia pod zasiewami w 2021r. wyniosła 329,1 tys. ha i była większa o 3,4% w porównaniu z rokiem 2021r. Udział powierzchni pod zasiewami w ogólnej powierzchni użytków rolnych wyniósł 47,9%.

W 2021r. **powierzchnia gruntów ugorowanych** będących w dobrej kulturze rolnej wyniosła 12,3 tys. ha, tj. 2,5% użytków rolnych ogółem.

Uprawy trwałe utrzymywane w dobrej kulturze rolnej zgodnie z normami w gospodarstwach rolnych zajmowały 41,8 tys. ha, stanowiąc 8,5% użytków rolnych w dobrej kulturze i 8,4% użytków rolnych ogółem.

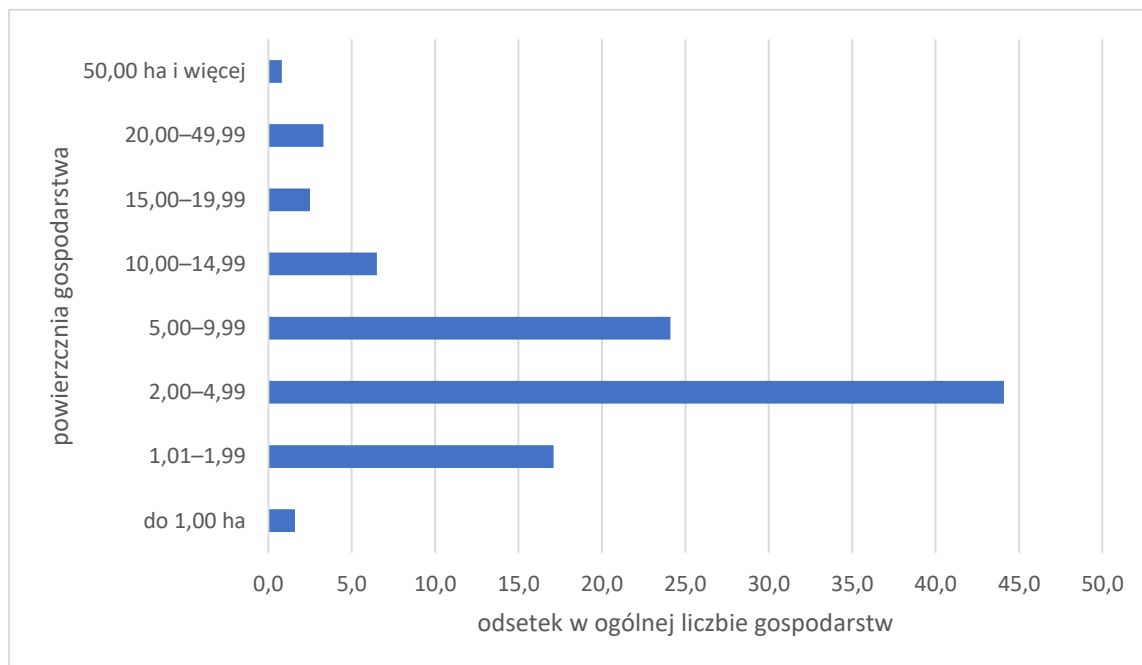
Powierzchnia **trwałych użytków zielonych** wyniosła 104,5 tys. ha i stanowiła 21,4% użytków rolnych w dobrej kulturze i 20,9% użytków rolnych ogółem.

W województwie świętokrzyskim w 2021r. liczba gospodarstw rolnych posiadających użytki rolne wyniosła 79,9 tys. i w porównaniu z 2016r. zmniejszyła się o 4,8 tys., tj. o 5,7%. Gospodarstw rolnych powyżej 1 ha użytków rolnych było 98,4 % (w tym gospodarstw indywidualnych – 98,3%) w liczbie gospodarstw posiadających użytki rolne. W strukturze gospodarstw rolnych dominują gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych 2-5 ha – 44,1% wszystkich gospodarstw.

Mniej liczną grupę stanowiły gospodarstwa o powierzchni 5-10 ha użytków rolnych (24,1%). Gospodarstwa o powierzchni 1-2 ha użytków rolnych stanowiły 17,1%. Udział gospodarstw największych (powyżej 50 ha użytków rolnych) stanowił zaledwie 0,8%

wszystkich gospodarstwach. Przeciętna powierzchnia użytków rolnych gospodarstwa rolnego w 2021r. wyniosła 7,16 ha i w porównaniu z 2016r. zwiększyła się o 25,4 ha.

Ryc. 70. Udział procentowy grup powierzchniowych gospodarstw rolnych - województwo świętokrzyskie 2021

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

Struktura gospodarstw rolnych posiadających użytki rolne według grup obszarowych użytków rolnych

POWIERZCHNIA ZASIEWÓW

W 2021r. w województwie świętokrzyskim pod zasiewy przeznaczono 329,1 tys. ha, tj. 96,4% ogólnej powierzchni gruntów ornych. W porównaniu z rokiem 2016 powierzchnia zasiewów zmniejszyła się o 10,7 tys. ha (o 3,4%). Dominujące w rolnictwie gospodarstwa indywidualne obejmowały 99,0% ogólnej powierzchni zasiewów województwa. W strukturze zasiewów **zboża ogółem** (zboża podstawowe, owies z jęczmieniem i inne zbożowe mieszanki, kukurydza na ziarno, gryka, proso i inne zbożowe) zajmowały 241,0 tys. ha, tj. 73,2% zasiewów ogółem. W porównaniu z 2016r. powierzchnia zbóż zwiększyła się o 7,4 tys. ha (o 3,2%). W strukturze zasiewów zbóż ogółem, podobnie jak w roku 2016, zdecydowanie przeważały zboża podstawowe z mieszankami zbożowymi – 91,9%, kukurydza na ziarno stanowiła 4,2%, a gryka, proso i pozostałe zbożowe – 3,9%.

Struktura powierzchni zasiewów zbóż podstawowych z mieszankami zbożowymi

Powierzchnia uprawy **pszenicy** ogółem wyniosła 92,5 tys. ha i była większa o 16,4 tys. ha, tj. o 17,7% niż w 2016r. Powierzchnia zasiewów **żyta** wyniosła 11,6 tys. ha i była niższa niż w 2016r. o 0,3 tys. ha (o 2,5%). Powierzchnia uprawy **jęczmienia** ogółem zajmowała 33,5 tys. ha i w porównaniu z powierzchnią zasiewów w 2016r. zmniejszyła się o 13,5 tys. ha (o 40,6%). **Owies** uprawiano na powierzchni 13,5 tys. ha tj. o 0,2 tys. ha (o 1,5%) większej niż w roku 2016. Powierzchnia uprawy **pszenżyta** ogółem wyniosła 53,9 tys. ha i w odniesieniu do 2016r. była większa o 3,6 tys. ha (o 7,2%). Powierzchnia uprawy **mieszanek zbożowych** ogółem wyniosła 16,5 tys. ha i była mniejsza od powierzchni w 2016r. o 4,1 tys. ha (o 19,9%). W zasiewach mieszanek zbożowych 89,7% stanowiły mieszanki jare, a 10,3% – ozime. Powierzchnia uprawy **kukurydzy na ziarno** wyniosła 10,1 tys. ha i w porównaniu z 2016r. zwiększyła się o 4,2 tys. ha, tj. o 71,2%. Powierzchnia uprawy **strączkowych na ziarno** wyniosła 13,4 tys. ha i w porównaniu z 2016r. zmniejszyła się o 3,7 tys. ha (o 21,6%).

Powierzchnia uprawy **ziemniaków** (bez powierzchni w ogrodach przydomowych) wyniosła 10,3 tys. ha i stanowiła 3,1% ogólnej powierzchni zasiewów w województwie. W porównaniu z 2016r. areal uprawy ziemniaków zmniejszył się o 3,2 tys. ha, tj. o 23,7%.

Struktura powierzchni zasiewów według ziemiopłodów

Wśród upraw roślin przemysłowych przeważała uprawa rzepaku i rzepiku oraz buraka cukrowego. Powierzchnia zasiewów **rzepaku i rzepiku** wyniosła 18,6 tys. ha i zwiększyła się o 10,9 tys. ha, tj. o 241,6% w porównaniu z rokiem 2016. Powierzchnia uprawy **buraków cukrowych** wyniosła 2,4 tys. ha i była mniejsza o 1,2 tys. ha (o 50%) od powierzchni w 2016r.

Pod uprawę **kukurydzy na ziarno** przeznaczono 10,14 tys. ha i zajmowała ona 3,1% ogólnej powierzchni zasianej. **Kukurydzę na zielonkę** uprawiano na powierzchni 6,9 tys. ha (o 8,76%) mniejszej niż w 2016r. W omawianym roku rośliny zaliczane do grupy **pozostałe** uprawiano na powierzchni 36,5 21,1 tys. ha, co stanowiło 11,1% powierzchni zasiewów województwa. W odniesieniu do 2016r. powierzchnia ta zwiększyła się o 15,4 tys. ha, tj. o 57,8%.

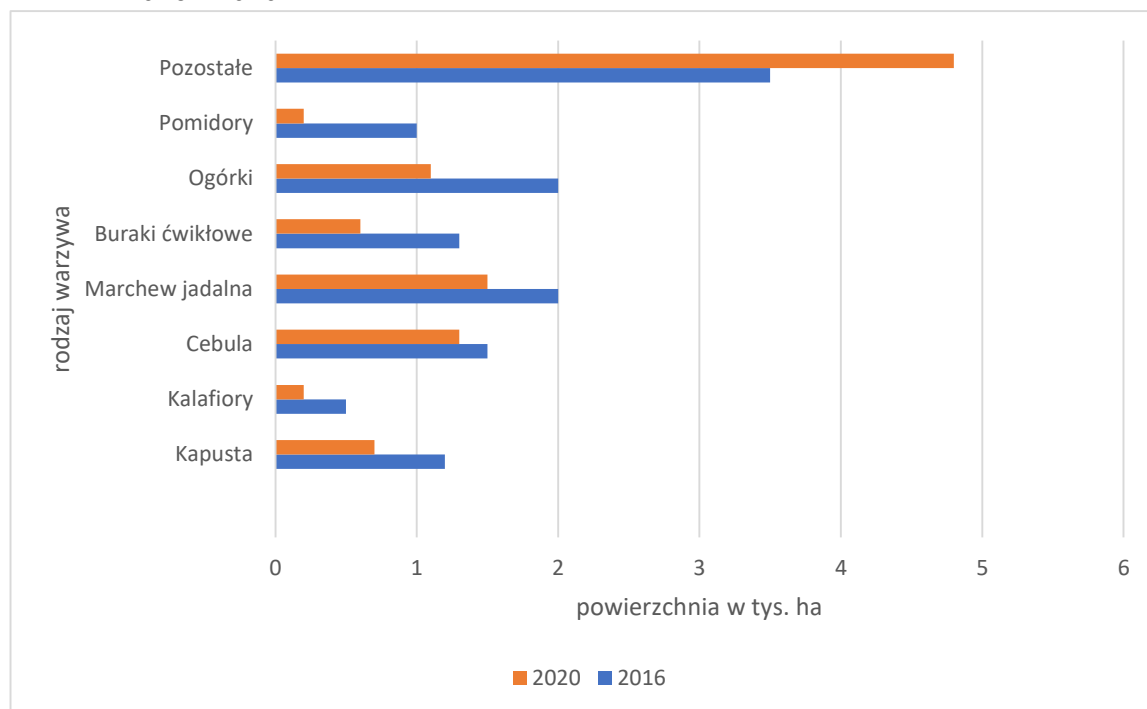
PRODUKCJA OGRODNICZA

Warzywa gruntowe

W 2021r. powierzchnia uprawy **warzyw gruntowych** z uwzględnieniem arealu uprawy warzyw gruntowych w ogrodach przydomowych wyniosła 10,4 tys. ha i zmniejszyła się

o 2,5 tys. ha, tj. o 24,0% w porównaniu z 2016r. Zanotowano spadek powierzchni większości podstawowych gatunków warzyw gruntowych (oprócz marchwi jadalnej, cebuli gruntowej i pozostałych warzyw gruntowych).

Ryc. 71. Struktura powierzchni uprawy warzyw gruntowych województwo świętokrzyskie 2016 - 2020

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

W 2021r. plony większości gatunków warzyw gruntowych (oprócz pozostałych warzyw gruntowych) były wyższe od uzyskanych w roku 2016.

Łączne zbiory warzyw gruntowych w 2021r. w wysokości 274,0 tys. ton były o 50,2 tys. ton (o 18,3%) wyższe od zbiorów uzyskanych w roku 2016. Zmniejszenie produkcji było wynikiem zmniejszenia areału upraw.

Kapustę gruntową uprawiano w 2021r. na powierzchni 0,7 tys. ha. Produkcja kapusty gruntowej wyniosła 34,9 tys. tony, tj. o 32,4% mniej od zbiorów w 2016r. Zmniejszenie zbiorów kapusty gruntowej spowodowane było spadkiem powierzchni zasiewów (o 71,4%) przy jednoczesnym wzroście plonu z 1 ha: 375 dt do 480 dt (wzrost o 21,9 %). Zbiory **kalafiorów gruntowych** na poziomie 4,8 tys. ton były o 79,1% niższe w porównaniu ze zbiorami z 2016r. Spadek produkcji kalafiorów gruntowych spowodowany był również przez zmniejszenie areału uprawy o 150%, przy jednoczesnym wyższym plonowaniu (o 74,0 %).

Tab. 66. Powierzchnia, zbiory i plony wybranych warzyw gruntowych - województwo świętokrzyskie

Wyszczególnienie	2016	2021
POWIERZCHNIA w tys. ha		
O G Ó Ł E M	13,0	10,4
Kapusta	1,2	0,7
Kalafiory	0,5	0,2
Cebula	1,5	1,3
Marchew jadalna	2,0	1,5
Buraki ćwikłowe	1,3	0,6
Ogórki	2,0	1,1
Pomidory	1,0	0,2
Pozostałe	3,5	4,8
ZBIORY w t		
O G Ó Ł E M	289.354	274.027
Kapusta	46.210	34.879
Kalafiory	8.651	4.828
Cebula	26.530	29.254
Marchew jadalna	7.4081	61.214
Buraki ćwikłowe	39.552	24.391
Ogórki	27.734	43.069
Pomidory	17.298	4.464
Pozostałe	49.299	71.929
PLONY z 1 ha w dt		
Kapusta	375	480
Kalafiory	169	228
Cebula	175	224
Marchew jadalna	366	422
Buraki ćwikłowe	308	407
Ogórki	142	404
Pomidory	175	247
Pozostałe	140	149

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

Areał uprawy **cebuli gruntowej** w 2021r. był o 15,4% mniejszy od poziomu roku 2016 i wyniósł 1,3 tys. ha. Zbiory cebuli gruntowej wyniosły 29,3 tys. ton i były o 9,5% wyższe od uzyskanych w 2016r. Wyższe były również jej plony na 1 ha – 224 dt (wzrost o 21,9%). W omawianym roku zanotowano spadek zainteresowania uprawą **ogórków gruntowych**. Powierzchnia uprawy w stosunku do roku 2016 zmniejszyła się o 81,9%, ale plonowanie zwiększyło się o 284,5% (404 dt z 1 ha). Łącznie w 2021r. zebrano 43,1 tys. ton ogórków gruntowych, czyli o 15,4 tys. ton więcej niż w 2016r.

W 2021r. zbiory **pomidorów gruntowych** wyniosły 4,5 tys. ton i były o 12,8 tys. ton (o 388,8%) niższe od uzyskanych w roku 2016. O zmniejszonym poziomie produkcji zdecydował spadek areału ich uprawy (o 80,0%) do poziomu 0,2 tys. ha przy jednoczesnym wzroście wydajności z 1 ha o 41,1 % do poziomu 247 dt.

Zbiory **pozostałych warzyw gruntowych** (pietruszki, porów, selerów, rzodkiewki, sałaty, rabarbaru i innych) w omawianym roku oszacowano na 71,9 tys. ton, czyli o 22,6 tys. ton, tj. o 68,5% więcej niż w 2016r. Wzrost produkcji wynikał ze wzrostu powierzchni uprawy o 27,1%, przy zwiększonym o 6,0% plonowaniu.

SADOWNICTWO

Produkcja **owoców z drzew i krzewów owocowych oraz plantacji jagodowych** (z wyłączeniem produkcji spoza gospodarstw) w 2021r. wyniosła 555,8 tys. ton i była wyższa o 9,8 tys. ton (o 1,8%) od wielkości produkcji uzyskanej w roku 2016.

Tab. 67. Zestawienie powierzchni uprawy, plonów i zbiorów najważniejszych owoców - województwo świętokrzyskie, lata 2016 - 2021

Rok	2021			2016	2016 - 2021	
	powierzchnia uprawy (ha)	zbiór z 1 ha (dt)	zbiór ogółem (dt)	zbiór ogółem (dt)	przyrost zbioru (dt)	przyrost zbioru (%)
jabłka	20.725	251,0	5.201.882	4.698.000	503.882	10,7
gruszki	481	72,5	34.873	32.000	2.873	9,0
śliwki	4.428	57,8	255.938	143.000	112.938	79,0
wiśnie	5.366	55,2	296.203	232.000	64.203	27,7
czereśnie	1.942	45,0	87.390	35.000	52.390	149,7
pozostałe owoce	1.571	36,8	57.841	44.000	13.841	31,5

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

Owoce z drzew

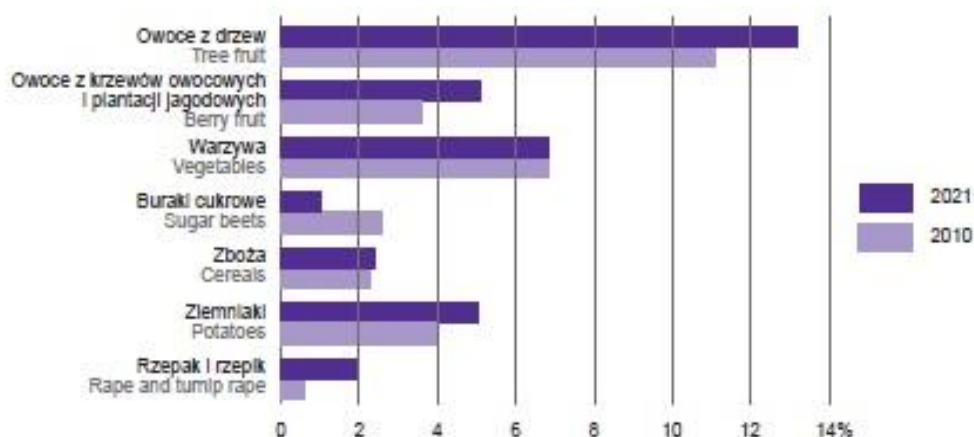
Powierzchnia uprawy **drzew owocowych** w 2021r. wyniosła 33,6 tys. ha i w porównaniu z rokiem 2016 zwiększyła się o 1,4 tys. ha, tj. o 4,3%. Zbiory owoców z drzew w 2021r. ogółem wyniosły 527,8 tys. t, tj. o 1,8% więcej niż w roku 2016.

Tab. 68. Zestawienie powierzchni uprawy, plonów i zbiorów najważniejszych owoców z krzewów owocowych i plantacji jagodowych – województwo świętokrzyskie lata 2015 - 2021

okres	2021			2015			2015 - 2021	
	po-wier-zh-nia uprawy (ha)	plon z 1 ha (dt)	zbiór ogółem (dt)	po-wier-zh-nia uprawy (ha)	plon z 1 ha (dt)	zbiór ogółem (dt)	przyrost zbioru (dt)	przyrost zbioru (%); 2015 = 100%
truskawki i poziomki gruntowe	2.593	36,4	94.385	4.510	35,6	160.556	-66.171	-41,2
maliny	523	49,7	25.989	551	24,6	13.553	12.436	91,8
porzeczki	2.835	35,2	99.766	2.331	29,6	68.943	30.823	44,7
borówka wysoka	413	43,2	17.842	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
agrest	60	47,7	2.860	100	33,2	3.322	-462	-13,9
pozostałe owoce	1.791	25,3	45	1.280	23,1	29.577	-29.532	-99,8

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

Ryc. 72. Udział województwa świętokrzyskiego w krajowej produkcji wybranych ziemio-płodów rolnych i ogrodnich

Źródło: Rocznik Statystyczny województwa świętokrzyskiego 2022

Stwierdzić należy, iż na przestrzeni lat 2015 – 2021 zanotowano spadki zbioru: truskawek i poziomek gruntowych – o 41,2 %, agrestu – o 13,9 % i pozostałych owoców – aż o 99,8 %. Spadki w zbiorach truskawek i agrestu są wynikiem dużego zmniejszenia się powierzchni tych upraw, przy jednoczesnym wzroście średniego plonu z 1 ha. Natomiast zwiększone zbiory odnotowano w przypadku: malin – o 91,8 % i porzeczek – o 44,7 %.

PRODUKCJA ZWIERZĘCA

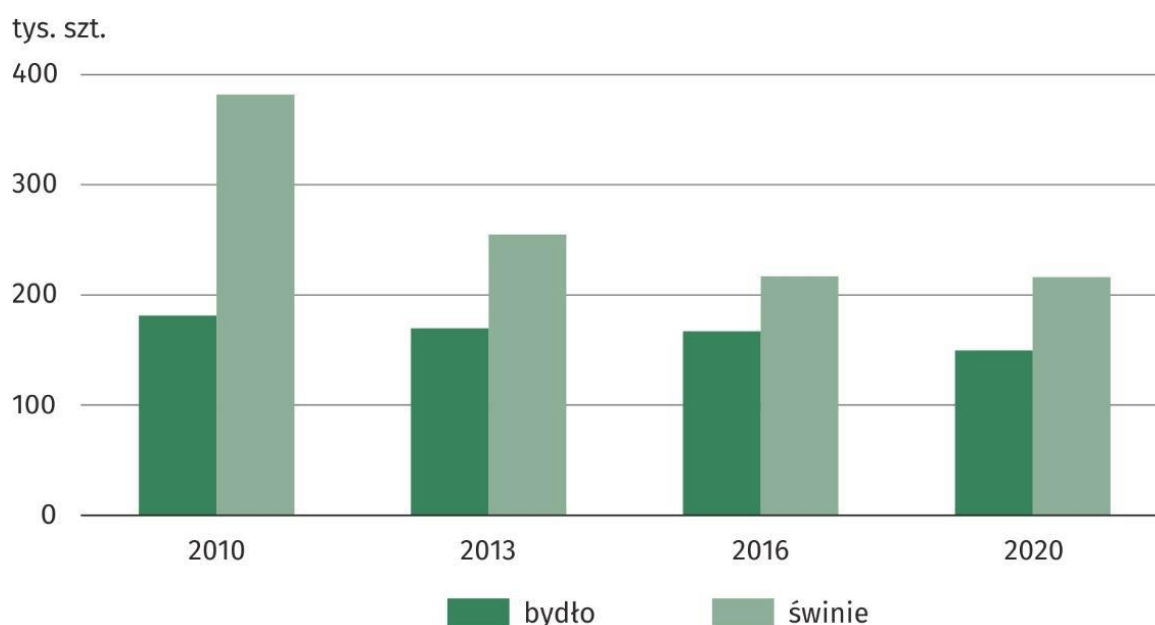
BYDŁO

W grudniu 2016r. **pogłowie bydła** wyniosło 154,0 tys. sztuk i w porównaniu z 2016r. liczebność stada zmniejszyła się o 12,5 tys. sztuk, tj. o 7,5%.

Pogłowie krów mlecznych w porównaniu z 2016r. zmalało o 10,4 tys. sztuk, tj. o 18,3% do poziomu 46,3 tys. sztuk.

Obsada bydła na 100 ha użytków rolnych wyniosła w 2021r. 33,2 sztuk, tj. zmalała o 1,2 sztuki (3,5%).

Ryc. 73. Pogłowie bydła i świń w latach 2010 – 2020, województwo świętokrzyskie

Źródło: Wyniki Powszechnego Spisu Rolnego 2020 / GUS

W porównaniu z wynikami Powszechnego Spisu Rolnego 2010 populacja bydła zmniejszyła się o 32 tys. sztuk (o 17,4%), w tym krów o 27 tys. sztuk (o 34,0%). W kraju odnotowano wzrost pogłowia bydła o 9,8%, przy zmniejszeniu liczebności krów o 6,4%. Generalnie zmniejszenie liczebności stada krów mlecznych było wynikiem likwidacji kwot mlecznych i wahań cen mleka, które notowano w ciągu ostatnich dziesięciu lat. Wpływ na to zjawisko miały również decyzje rolników o rezygnacji z produkcji mleka

w gospodarstwach o małej skali chowu krów mlecznych. Zachodzące zmiany w gospodarstwach prowadzących chów bydła wskazują na stopniową redukcję stada bydła mlecznego i położenie akcentu na produkcję bydła mięsnego.

Tab. 69. Produkcja mięsa w województwie świętokrzyskim

TABL. 9 (102). PRODUKCJA MIĘSA*
PRODUCTION OF MEAT*

WYSZCZEGÓLNIENIE	2010	2015	2020	2021	SPECIFICATION
W TYSIĄCACH TON IN THOUSAND TONNES					
Produkcja żywca rzeźnego w przeliczeniu na mięso (łącznie z tłuszczami i podrobami)	101,5	129,4	132,5	133,0	Production of animals for slaughter in terms of meat (including fats and pluck)
mięso i tłuszcze	95,8	121,6	123,4	124,3	meat and fats
wołowe	15,3	20,6	36,3	25,3	beef
cielęce	0,7	0,4	0,0	0,1	veal
wieprzowe	45,1	45,1	49,8	30,3	pork
baranie	0,0	0,0	0,0	0,0	mutton
końskie	2,1	1,0	0,4	0,0	horseflesh
drobiowe	32,2	53,0	36,3	67,9	poultry
kozy i królicze ^b	0,3	0,4	0,6	0,6	goat and rabbit ^b
podroby	5,8	7,7	9,1	8,7	pluck
NA 1 ha UŻYTKÓW ROLNYCH w kg PER 1 ha OF AGRICULTURAL LAND in kg					
OGÓLEM	198,7	288,8	286,3	288,3	TOTAL

a W wadze poubojowej ciepłej. Od 2018 r. dane nie są porównywalne z danymi za lata poprzednie z uwagi na zmianę współczynników przeliczeniowych żywca rzeźnego na wagę poubojową ciepłą. b łącznie z dziczyzną.
a In post-slaughter warm weight. Since 2018, data have not been comparable with data for previous years due to the change of conversion rates in post-slaughter warm weight. b including game.

Źródło: Rocznik Statystyczny województwa świętokrzyskiego 2022

Na przestrzeni lat 2010-2020 udział województwa świętokrzyskiego w krajowym pogłowie bydła zmniejszył się z 3,2% do 2,4, i w efekcie w rankingu województwo spadło z 9. lokaty na 10.

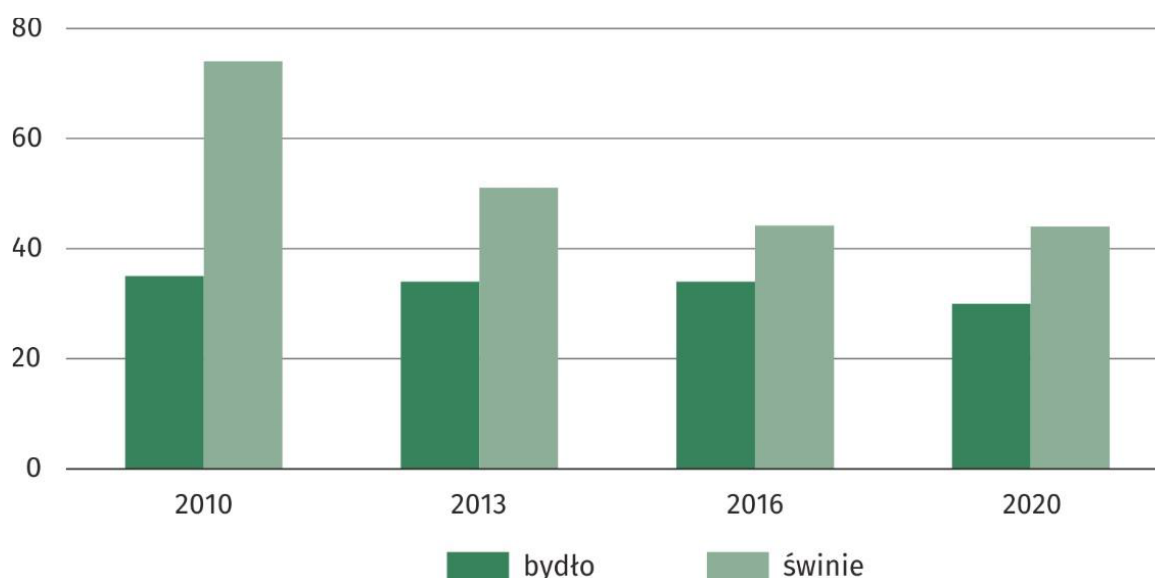
W porównaniu z wynikami spisu przeprowadzonego w 2010r. odnotowano bardzo wysoki wzrost populacji drobiu przy znaczącym spadku pogłowia bydła i trzody chlewnej.

Udział województwa w krajowym pogłowie świń zmniejszył się z 2,5% do 1,9%, co skutkowało spadkiem z pozycji 10. na 11. Udział w krajowym pogłowie drobiu zmniejszył się z 3,3% do 3,1%, lecz pozycja w rankingu wzrosła z 13. lokaty do 10. Biorąc pod uwagę udział w wojewódzkim pogłowie wybranych grup zwierząt gospodarskich, ponad 65% pogłowia bydła skupiało pięć powiatów: jędrzejowski (17,6%), kielecki (15,3%), opatowski (12,0%), buski (10,3%) i włoszczowski (10,1%). Blisko 83% wojewódzkiego pogłowia świń skupiało sześć powiatów: jędrzejowski (42,4%), kazimierski (8,9%), opatowski (8,7%), buski (7,7%), kielecki (7,6%), ostrowiecki (7,4%). Prawie 79% pogłowia drobiu skupiały cztery powiaty: jędrzejowski (36,6%), kielecki (25,5%), miasto Kielce (10,1%) oraz włoszczowski (6,4%). Generalnie wyróżniały się powiaty podregionu sandomiersko-

jędrzejowskiego, przede wszystkim powiat jędrzejowski, opatowski, buski, kazimierski i włoszczowski, a z podregionu kieleckiego – kielecki.

W okresie międzypisowym odnotowano znaczące zmiany w obsadzie zwierząt gospodarskich na 100 ha użytków rolnych. Średnio w województwie obsada bydła na 100 ha użytków rolnych w 2020r. wynosiła 30 szt. i była mniejsza o 5 szt. od notowanej w 2010 roku (w kraju 43 szt., tj. o 4 szt. mniej). Wynik ten pozwolił na zajęcie 8. lokaty w kraju (w 2010r. 6.). W przypadku trzody chlewnej omawiany wskaźnik dla województwa wynosił 44 szt., wobec 74 szt. w 2010r. (w kraju 76 szt., wobec 103 szt. w 2010r.). Z tym wynikiem województwo uplasowało się na 9. lokacie w kraju (w 2010r. na 7.). Średnia obsada drobiu wzrosła w województwie z 1.106 szt. w 2010r. do 1.425 szt. w 2020r. (w kraju z 1.173 szt. do 1.537 szt.). Wynik ten pozwolił na utrzymanie 7. lokaty w kraju.

Ryc. 74. Obsada zwierząt gospodarskich w sztukach na 100 ha użytków rolnych

Źródło: Spis rolny 2021 – wyniki / GUS

Biorąc pod uwagę powiaty województwa świętokrzyskiego, w 2020r. najwyższą obsadę bydła na 100 ha użytków rolnych odnotowano w powiatach włoszczowskim (47 szt.) i koneckim (42 szt.), a najniższą w sandomierskim (6 szt.) i m. Kielce (3 szt.). Największa obsada świń na 100 ha użytków rolnych została odnotowana w powiatach: jędrzejowskim (127 szt.), kazimierskim (62 szt.) i ostrowieckim (60 szt.), a najniższa w sandomierskim (3 szt.) i m. Kielce (0 szt.).

TRZODA CHLEWNA

W 2021r. pogłowie trzody chlewnej wyniosło 181,4 tys. sztuk i było niższe o 28,1 tys. sztuk, tj. o 13,4% od stanu notowanego w 2016r. Stado loch na chów zmniejszyło się w porównaniu w 2016r. o 3,5 tys. sztuk, tj. o 15,2% do 19,5 tys. sztuk, natomiast stado loch prośnych zmalało o 17,1% do poziomu 12,6 tys. sztuk.

W ciągu dziesięciolecia 2010–2020 w pogłowie świń odnotowano głęboki spadek o 166 tys. sztuk (o 43,4%), w tym loch ubyło o 23 tys. sztuk (o 52,3%). Podobnie głęboki spadek pogłowia świń odnotowano w kraju (ogółem o 26,8%, w tym loch o 42,8%). Spadek pogłowia świń wynikał głównie z niskiej opłacalności tuczu i występowania ognisk afrykańskiego pomoru świń (ASF), natomiast na redukcję pogłowia loch wpłynęła przede wszystkim popularyzacja systemu nakładczego w chowie świń.

OWCE

Pogłowie owiec w grudniu 2021r. wyniosło 6,5 tys. sztuk i zwiększyło się w porównaniu ze stanem notowanym w 2016r. o 1,8 tys. sztuk (o 38,3%).

DRÓB

Pogłowie drobiu ogółem (w wieku powyżej 2 tygodni) w 2021r. liczyło 6.340,2 tys. sztuk i zwiększyło się od 2016r. o 991,6 tys. sztuk (o 18,5%). Pogłowie drobiu w województwie świętokrzyskim w większości znajdowało się w gospodarstwach indywidualnych – 88,5%. W porównaniu z wynikami spisu przeprowadzonego w 2010r., odnotowano bardzo wysoki wzrost populacji drobiu – o 1.322 tys. sztuk (o 23,1%), przy spadku liczebności niosek o 61 tys. (o 4,6%). W kraju liczebność stada wzrosła o 29,4%, w tym niosek przybyło o 7,8%. Wzrost liczebności stada stymulowany był systematycznym rozwojem sprzedaży nie tylko w kraju, ale i za granicą. Polska znajduje się obecnie na pozycji lidera w produkcji drobiu w Unii Europejskiej i jest w światowej czołówce eksporterów mięsa drobiowego.

W obsadzie drobiu na 100 ha użytków rolnych przodowały powiaty: m. Kielce (9.271 szt.), jędrzejowski (3.568 szt.) i kielecki (2.622 szt.). Najmniejsza obsada drobiu została odnotowana w powiatach kazimierskim (183 szt.) i opatowskim (116 szt.).

GOSPODARSTWA EKOLOGICZNE

Rolnictwo ekologiczne to system gospodarowania o możliwie zrównoważonej produkcji roślinnej i zwierzęcej w ramach gospodarstwa, bazujący na środkach pochodzenia biologicznego i mineralnego nieprzetworzonych technologicznie. W systemie tym wyklucza się stosowanie syntetycznych nawozów mineralnych, pestycydów, regulatorów wzrostu i syntetycznych dodatków do pasz. Z definicji tej wynika, że efektywność produkcji

w gospodarstwach ekologicznych jest silnie uzależniona od jakości warunków siedliskowych kształtowanych przez czynniki naturalne.

Konsumenci w Polsce coraz chętniej kupują warzywa i owoce z upraw ekologicznych. Również cele, zarówno Komisji Europejskiej, jak i polskiego rządu, coraz bardziej motywują rolników do inwestowania w rolnictwo „bio”. Unia Europejska zakłada, że do 2030 roku jedna czwarta wszystkich upraw powinna być ekologiczna, a polskie władze w Krajowym Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej celują w 7 proc.

Z najnowszych danych GUS wynika, że w 2021 roku liczba gospodarstw ekologicznych (łącznie w okresie konwersji i z certyfikatem) w Polsce wynosiła ok. 20 tys. To o 7,6 proc. więcej w porównaniu z 2020 rokiem, gdy było ich 18,6 tys. Prym wiodą cztery województwa, w których znajduje się ponad połowa (około 58 proc.) wszystkich gospodarstw ekologicznych w naszym kraju. Są to warmińsko-mazurskie (17,3 proc. ogółu gospodarstw ekologicznych), podlaskie (16,9 proc.), zachodniopomorskie (12,1 proc.) i mazowieckie (11,6 proc.).

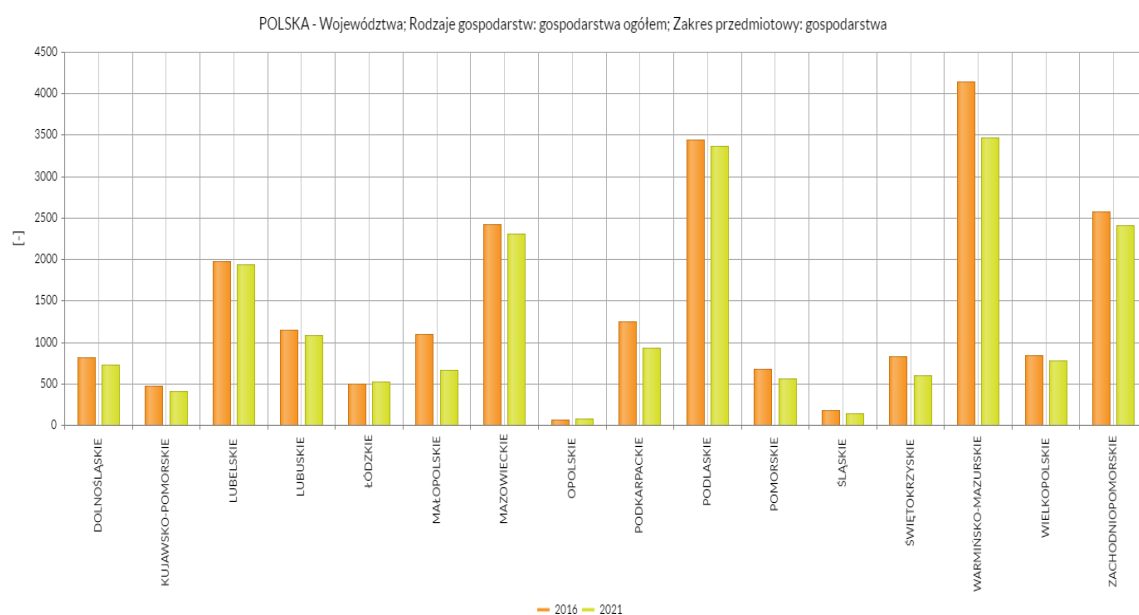
Tab. 70. Zestawienie danych o liczbie i powierzchni gospodarstw ekologicznych w Polsce w latach 2016 - 2021

Województwo	gospodarstwa ogółem			
	gospodarstwa		powierzchnia użytków rolnych	
	2016	2021	2016	2021
	liczba		[ha]	[ha]
Polska	22 435	19 986	536 579	549 443
dolnośląskie	813	724	29 200	30 653
kujawsko-pomorskie	470	407	9 263	8 820
lubelskie	1 980	1 938	31 343	28 018
lubuskie	1 148	1 082	43 235	50 449
łódzkie	497	527	9 986	10 317
małopolskie	1 093	665	12 364	7 924
mazowieckie	2 426	2 312	49 517	47 451
opolskie	68	72	3 216	2 669
podkarpackie	1 252	935	15 486	13 309
podlaskie	3 437	3 370	55 168	60 740
pomorskie	679	564	23 328	23 110
śląskie	180	136	5 324	3 702
świętokrzyskie	834	596	10 739	8 570
warmińsko-mazurskie	4 142	3 467	108 667	114 399
wielkopolskie	843	780	29 171	29 945
zachodniopomorskie	2 573	2 411	100 570	109 368

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

W ciągu roku znacznie wzrósł również areal powierzchni przeznaczony pod rolnictwo ekologiczne w Polsce. Jeszcze w 2020 roku wynosił on 509 tys. ha, a w 2021 roku wzrósł o 40 tys. ha (o 7,9 proc.), do poziomu 549 tys. ha. Oznacza to, że udział gruntów przeznaczonych pod uprawy „bio” w całej powierzchni rolniczej w Polsce wzrósł z 3,5 proc. do 5 proc.

Ryc. 75. Liczba gospodarstw ekologicznych w Polsce w latach 2016 - 2021

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

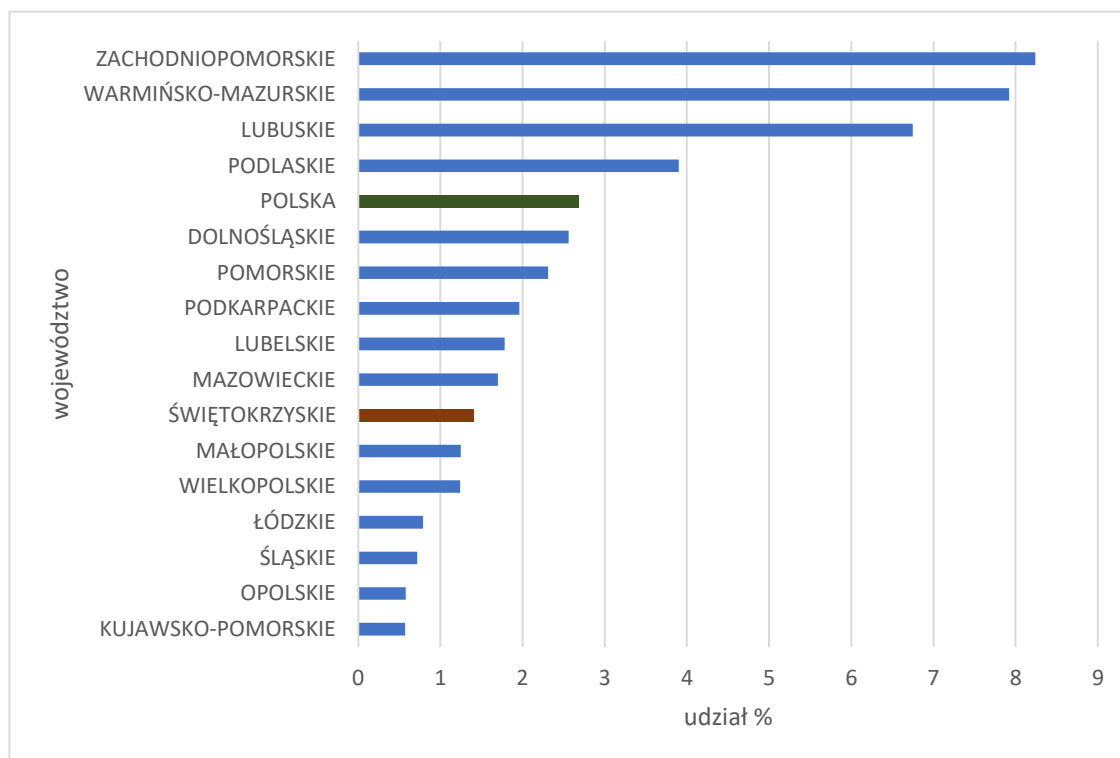
Z danych GUS wynika, po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej nastąpił dynamiczny rozwój rolnictwa ekologicznego. Na przestrzeni lat 2004–2013 liczba gospodarstw stosujących ekologiczne metody produkcji oraz powierzchnia ekologicznych użytków rolnych wzrosły ponad siedmiokrotnie. Liczba podmiotów w 2013 roku wynosiła aż 25,6 tys., ale już od 2014 roku zaczęła spadać do poziomu 18,6 tys. gospodarstw w 2020 roku. Miniony rok był pierwszym od pięciu lat, gdy sytuacja zaczęła się poprawiać i odnotowano niemal 20 tys. ekologicznych przedsiębiorstw rolnych.

Barierą dla gospodarstw ekologicznych pozostaje brak odpowiedniej logistyki sprzedaży. Żywność tego typu nie zawsze jest jak sprzedać.

Nadal brakuje nam też małego przetwórstwa. Bez przetwórstwa, zyski z ekologicznej żywności są mniejsze.

Okres konwersji (przestawiania) gospodarstwa tradycyjnego w gospodarstwie ekologiczne dla gruntów jest różny, w zależności od uprawy, dla upraw rocznych wynosi 24 miesiące; dla upraw wieloletnich takich jak sady czy plantacje jagodowe - 36 miesięcy.

Ryc. 76. Udział powierzchni gospodarstw ekologicznych w powierzchni użytków rolnych ogółem 2020r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

Warto zwrócić uwagę, że tak naprawdę największą barierą dla rozwoju rynku świeżych ekologicznych produktów nie jest ani dostępność, ani cena, a brak ugruntowanej świadomości konsumentów. Wciąż nie do końca rozumiemy, jak bardzo różni się produkt ekologiczny od konwencjonalnego i jaką ma wartość dla naszego zdrowia. A gdyby wszyscy konsumenci mieli tę świadomość, decydowaliby się na produkty ekologiczne, bo one są po prostu zdrowsze.

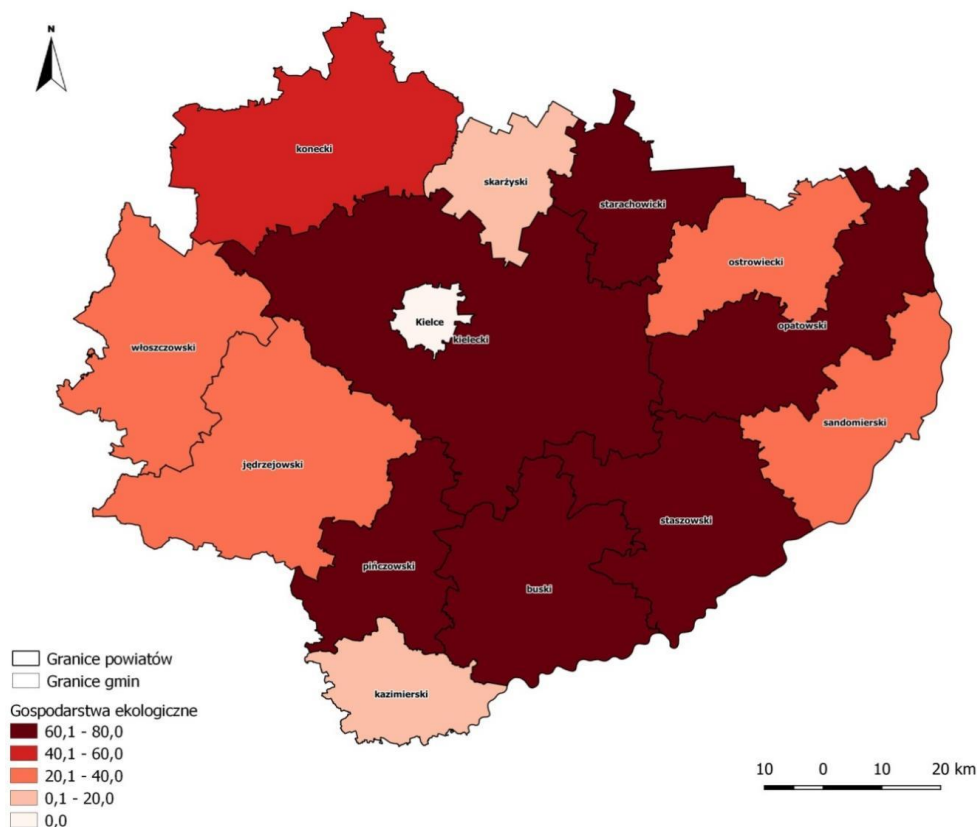
Tab. 71. Zestawienie gospodarstw ekologicznych w województwie świętokrzyskim

LATA YEARS	Z certyfikatem Certified		W okresie konwersji Under conversion	
	gospodarstwa farms	powierzchnia ekologicznych użytków rolnych w ha organic agricultural land area in ha	gospodarstwa farms	powierzchnia ekologicznych użytków rolnych w ha organic agricultural land area in ha
2010	928	9270	315	3852
2015	807	10597	46	1001
2020	528	7055	62	1286
2021	530	7253	66	1317

Źródło: Rocznik statystyczny województwa świętokrzyskiego 2022

Ryc. 77. Rozmieszczenie gospodarstw ekologicznych w województwie świętokrzyskim

Źródło: [http://www.gios.gov.pl/Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych](http://www.gios.gov.pl/Inspekcja_Jakości_Handlowej_Artykułów_Rolno-Spożywczych)

Enoturystyka

W ostatnich kilkunastu latach obserwuje się w Polsce wyraźny wzrost zainteresowania uprawą winorośli i winiarstwem. Przyczyniły się do tego m. in.

- stopniowe ocieplanie klimatu Polski, które sprzyja uprawie winorośli,
- pojawienie się w uprawie nowych odmian bardziej przystosowanych do warunków polskiego klimatu,
- przyjmowanie zachodnioeuropejskich wzorców konsumpcji alkoholu,
- wzrost świadomości konsumentów o dietetycznych i zdrowotnych właściwościach wina,
- poprawa stanu wiedzy sadowników na temat uprawy winorośli i winiarstwa dzięki doświadczeniom zdobywanym podczas prac w europejskich winnicach oraz coraz liczniej wydawanej w Polsce literaturze fachowej,
- poszukiwanie przez sadowników nowych, alternatywnych możliwości zarobkowania.

Ważną determinantą tej sytuacji jest turystyka winiarska, czyli enoturystyka, która stanowi obecnie jedną z najszybciej rozwijających się gałęzi światowego przemysłu turystycznego. Zainteresowanie tą formą turystyki wzrasta nie tylko w regionach winiarskich, lecz również w miejscach, gdzie do tej pory uprawa winorośli nie była tak rozpowszechniona.

Tab. 72. Liczba winnic w Polsce 2019r.

Województwo	liczba	%	powierzchnia ha	średnia ha
małopolskie	117	24,1	106,33	0,91
podkarpackie	85	17,5	58,6	0,69
lubelskie	47	9,7	127,64	2,27
dolnośląskie	42	8,7	81,57	1,94
lubuskie	37	7,6	26,68	0,72
świętokrzyskie	30	6,2	32,2	1,07
śląskie	25	5,2	10,13	0,41
mazowieckie	19	3,9	10,83	0,57
wielkopolskie	15	3,1	14,59	0,97
zachodniopomorskie	14	2,9	43,29	3,09
opolskie	14	2,9	11,84	0,85
kujawsko-pomorskie	11	2,3	13,79	1,25
łódzkie	11	2,3	7,48	0,68
warmińsko-mazurskie	6	1,2	1,95	0,33
pomorskie	6	1,2	5,62	0,94
podlaskie	6	1,2	4,71	0,78
Polska	485	100	557,25	1,09

Źródło: zestawienie własne w oparciu o Internet

Enoturystyka, czyli turystyka winiarska jest stosunkowo nową, ale bardzo dynamicznie rozwijającą się gałęzią turystyki, polegającą na odwiedzaniu miejsc uprawy winorośli, poznawaniu regionów winiarskich i ich szeroko pojętej kultury. Możliwość spróbowania wytwornego trunku w miejscu jego powstawania, dogłębnego poznania tajemnic jego wytwarzania, a także spotkania osób, które go stworzyły to ogromna gratka dla każdego enoturysty.

Po latach uśpienia winnice odradzają się na nowo i przeżywają swoją drugą młodość. W województwie świętokrzyskim obecnie można doliczyć się ponad 40 zarejestrowanych winnic wartych odwiedzenia. Część z nich znajduje się w okolicach Sandomierza na tzw. Sandomierskim Szlaku Winiarskim liczącym około 60 km. Inne zrzeszają Świętokrzyskie Winnice, a jeszcze inne działają samodzielnie lub właśnie po cichutku wzrastają, by w przyszłości zebrać swoje pierwsze winne plony. Większość obiektów oferuje degustację swoich trunków i prowadzi sprzedaż autorskich win i sadzonek winorośli.

PROGNOZA TRENDÓW ROZWOJOWYCH WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTO-KRZYSKIEGO NA OBSZARACH WIEJSKICH W PERSPEKTYWIE DO 2030 R.

A. Trendy negatywne

1. Systematyczny ubytek gruntów rolnych w województwie spowodowany:

- ekspansją budownictwa jednorodzinnego na obrzeża miast i terenów podmiejskich,
- przeznaczenie gruntów rolnych pod budownictwo przemysłowe, centra logistyczne i handlowe,
- budowę i rozbudowę sieci dróg i dróg szybkiego ruchu,
- powstawanie kopalń surowców mineralnych z przeznaczeniem dla budownictwa mieszkaniowego i drogowego,
- zalesianie gruntów rolnych w ramach PROW 2004-2006, PROW 2007-2013 oraz PROW 2014-2020.

2. Stały wzrost produkcji zbóż i wzrost powierzchni upraw w monokulturze.

Wzrost liczby gospodarstw nakierowanych na jednokierunkową produkcję i rozwój gospodarstw towarowych powoduje zapotrzebowanie na wąski wachlarz paszy. Gospodarstwa dostosowują produkcję roślinną do własnych potrzeb zawężając do minimum strukturę zasiewów.

3. Utrzymujący się od kilku lat stały wzrost cen artykułów do produkcji rolnej.

Od kilku lat zauważalna jest tendencja do wzrostu cen artykułów do produkcji rolnej, wzrost cen maszyn i urządzeń, oraz zauważalna jest tendencja wzrostu cen usług dla rolnictwa.

4. Niestabilne trendy na rynkach zbytu i niestabilne trendy cenowe produktów rolnych.

Na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat można odnotować wahania cen artykułów rolnych w perspektywach jednorocznych, dwuletnich lub maksymalnie trzyletnich. Powoduje to ograniczenia lub hamuje planowanie inwestycji w gospodarstwach, hamuje rozwój gospodarstw i wiele konsekwencji z tym związanych.

5. Utrzymujący się od kilku lat spadek produkcji zwierzęcej z wyłączeniem drobiu.

Spadek produkcji zwierzęcej podyktowany jest wieloma czynnikami. Należy proces ten analizować odrębnie dla każdego gatunku zwierząt.

Bydło. Odnotowuje się generalnie spadek liczebności pogłowia bydła ogółem. Znaczny jest również spadek liczby gospodarstw utrzymujących bydło mleczne. Zauważalny jest jednak wzrost pogłowia bydła opasowego. Wiele gospodarstw zaprzestaje produkcji mleka z powodów czysto ekonomicznych. Po zniesieniu kwot mlecznych nastąpiła ob-

niżka cen mleka i produkcja stała się ekonomicznie nieuzasadniona. Gospodarstwa odchodziły od produkcji mleka, przechodząc na produkcję bydła opasowego lub zaprzestały produkcji całkowicie.

Świnie. Utrzymujący się od 2009r. regres w produkcji żywca wieprzowego spowodowany jest wieloma czynnikami. Pogłowie świń w Polsce zawsze uzależnione jest od poziomu produkcji zbóż i ich cen na rynku. Lata o dużej produkcji zbóż (zwiększona powierzchnia, wysokie plony spowodowane sprzyjającymi warunkami pogodowymi) zawsze miały ogromny wpływ na niższą cenę. To z kolei stymulowało zwiększenie pogłowia świń. W chwili obecnej ogromną przeszkodą w produkcji trzody chlewnej jest występowanie Afrykańskiego Pomoru Świń na terytorium niektórych województw wschodniej Polski.

Owce. Dzięki sprzyjającym warunkom produkcji owiec na terenie województwa świętokrzyskiego, pogłowie ulega poprawie.

6. Spadek zasobów siły roboczej w świętokrzyskim rolnictwie, spowodowany starzeniem się społeczeństwa wiejskiego.

Mało stabilna sytuacja ekonomiczna w rolnictwie, niska dochodowość w gospodarstwach i wiele innych czynników nie zachęca młodzieży do pozostania na wsi i przejmowania gospodarstw od rodziców. Wyjazd do pracy w większych aglomeracjach lub emigracja zarobkowa za granicę potęguje proces starzenia się społeczeństwa wiejskiego. Szczególnie widoczny jest ten proces w podregionie sandomiersko-jędrzejowskim. W podregionie kieleckim wielu młodych mieszkańców obszarów wiejskich znajduje zatrudnienie w pobliskich miastach, do których jest łatwo dojechać środkami komunikacji publicznej lub transportem własnym.

7. Zbyt powolny proces powiększania się gospodarstw rolnych w województwie świętokrzyskim.

Średnia wielkość gospodarstwa w województwie świętokrzyskim wynosi 7,16 ha. Średnia wielkość gospodarstwa w kraju to 11,32 ha. Biorąc pod uwagę czynnik socjalny, to zbyt wolne zwiększanie się średniej wielkości gospodarstwa jest procesem pozytywnym. Odbywa się to w sposób naturalny. Z punktu widzenia ekonomicznego i polityki rolnej nakierowanej na intensyfikację i koncentrację produkcji rolniczej zbyt wolny proces jest niepożądany. Wprowadzanie nowych technologii i wprowadzanie nowoczesnych metod produkcji w tak rozdrobionych gospodarstwach jest wręcz niemożliwe. Wyższe koszty produkcji, słaba ekspansja na rynki, brak konkurencyjności powoduje zmniejszenie realnych dochodów z produkcji rolniczej gospodarstw.

8. Zachwiana produkcja sadownicza i warzywnicza spowodowana kłopotami rynkowymi.

Drastycznym powodem zachwiania produkcji sadowniczej i warzywniczej było zamknięcie granic dla eksportu warzyw i owoców do Rosji. Rynek ten od lat był głównym

rynkiem zbytu dla wielu rolników – sadowników z naszego regionu. Wymagania jakościowe i asortymentowe odbiorców z Rosji nie były wygórowane, więc nie stymulowały zmiany gatunkowej, asortymentowej i jakościowej produkcji wśród producentów. Obecnie zmiana rynków zbytu bardziej wymagających wymusiła na producentach zmianę produkcji asortymentowej, odmianowej dostosowanej do potrzeb rynkowych.

9. Utrzymujące się na wysokim poziomie szkody w uprawach spowodowanych przez dziką zwierzynę.

Brak lub niedostateczne regulacje prawne pozwalające na trzymywanie populacji dzikiej zwierzyny na poziomie niezagrażającym wyrządzanie szkód w uprawach rolniczych.

10. Niedostateczna baza przetwórcza owoców i warzyw w województwie świętokrzyskim.

W rejonach i powiatach o dużym poziomie produkcji warzyw i owoców brak jest dostatecznego zaplecza przetwórczego. Dostatecznie jest rozwinięta baza przechowalnicza owoców dzięki funduszom z UE, natomiast brak lub niedostatecznie rozwinięta baza przechowalnicza warzyw. Szczególnie w rejonach Buska Zdroju, Kazimierzy Wielkiej i Pińczowa. Utrzymuje się od lat słaby trend wzrostowy przetwórstwa i przechowalnictwa.

11. Niedostateczny poziom wzrostu i rozwoju gospodarstw rolnych.

Spowodowane jest słabym wykorzystaniem funduszy UE, szczególnie funduszy z II filara przeznaczonych na rozbudowę i modernizację gospodarstw. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 jest programem trudno dostępnym dla rolników naszego regionu. Program ten posiada wysokie progi dostępu do funduszy, nieosiągalne w większości przez rolników województwa świętokrzyskiego.

12. Stała tendencja spadkowa liczby młodych absolwentów szkół rolniczych.

Rolnictwo w województwie świętokrzyskim jest mało dochodowe, dlatego nie znajduje się chętnych do pracy w produkcji rolniczej.

13. Zbyt mała dynamika wzrostu gospodarstw ekologicznych.

Rozdrobnienie gospodarstw, warunki naturalne, położenie geograficzne, warunki środowiskowe są dobrą alternatywą dla rolnictwa ekologicznego.

14. Brak dobrych programów zawartych w PROW 2014-2020 skierowanych do małych gospodarstw.

W perspektywie finansowej UE na lata 2007-2013 istniały programy tworzące dodatkowe miejsca pracy na obszarach wiejskich. Dostęp do środków na ten cel mógł mieć każdy beneficjent zamieszkujący OW, uzyskać środki na tworzenie dodatkowych miejsc pracy lub samozatrudnienie.

15. Oddziaływanie klimatu.

Coraz częstsze występowanie ekstremalnych zjawisk pogodowych związanych ze zmianami klimatu i chorób mających negatywny wpływ na produkcję rolniczą. Uzależnienie rozwoju rolnictwa od możliwości dostosowania produkcji i technologii do nowych warunków klimatycznych, w tym jakość materiału siewnego, nowe uprawy.

- 16. Zmniejszanie dystansu cywilizacyjnego pomiędzy miastem a obszarami wiejskimi, dzięki zwiększającej się sieci połączeń drogowych i teleinformatycznych.**
- 17. Wzrost poziomu wykształcenia i wiedzy mieszkańców obszarów wiejskich.**
- 18. Rozwój lokalnego przetwórstwa. Silne związki lokalnych producentów (konieczność ich organizacji i promocji).**
- 19. Koncentracja i specjalizacja produkcji rolniczej, rozwój wyspecjalizowanych gospodarstw towarowych.**
- 20. Przyrost ludności wiejskiej, bezrolnej.**

B. Trendy pozytywne.

1. Wzrost gospodarstw agroturystycznych i wzrost jakości świadczonych usług.

Od wielu lat utrzymuje się stała tendencja powstawania gospodarstw agroturystycznych. Walory przyrodnicze, krajobrazowe, klimatyczne są elementami sprzyjającymi powstawaniu takich gospodarstw. Agroturystyka jest alternatywą i dodatkowym źródłem dochodów rolników. Należy wspomnieć również, że agroturystyka rozwija się również bez zaplecza gospodarstw rolnych. Do tego celu wykorzystuje się domy i obiekty po dawnych gospodarstwach rolnych.

2. Wzrost zainteresowania produktami ekologicznymi.

Od kilku lat utrwaliła się tendencja wzrostu zapotrzebowania na produkty ekologiczne. Ma to związek również z niekorzystnymi tendencjami wzrostu zachorowania na alergie, szczególnie wśród dzieci i młodzieży. Postęp technologiczny w produkcji rolniczej i intensyfikacja produkcji wymagają wzrostu nakładów na nawożenie i stosowania środków ochrony roślin. Dzisiejszy konsument wraz ze wzrostem zamożności staje się bardziej wymagający co do jakości żywności.

3. Wzrost konkurencyjności gospodarstw rolnych.

Postęp techniczny i technologiczny w gospodarstwach rolnych województwa świętokrzyskiego z roku na rok wzrasta dzięki funduszom UE. To owocuje spadkiem kosztów produkcji, poprawą jakości produktów, a zatem również łatwiejszym konkutowaniem na rynku. Zjawisko konkurencyjności wymusza na producencie dążenie do poprawy jakości produktów, a zyskuje na tym konsument.

4. Wzrost zainteresowania produkcją przeznaczoną do bezpośredniej sprzedaży.

Województwo świętokrzyskie posiada bogate dziedzictwo kulinarne charakterystyczne dla regionu. Istnieje wiele podmiotów, które rozpoczęły produkcję i uzyskały certyfi-

katy na swoje produkty w ramach projektu pod nazwą „Świętokrzyska kuźnia smaków”. Projekt ten skupia 74 podmioty produkujące na sprzedaż produkty wykonane wg starych receptur. Wiele z nich zdobyło nabywców poza regionem województwa świętokrzyskiego i cieszą się dobrym popytem i zauważalny jest stały jego wzrost.

5. Wzrost obrotu warzyw i owoców na giełdzie sandomierskiej.

Embargo nałożone przez Rosję na produkty rolnicze spowodowało stały wzrost sprzedaży dla indywidualnego klienta przyjeżdżającego indywidualnie z Rosji, poprzez giełdę sandomierską oraz sprzedaż produktów rolnych na świętokrzyskich targowiskach.

6. Zauważalna jest stała tendencja wzrostu urbanizacji obszarów wiejskich w województwie świętokrzyskim.

Fundusze przeznaczone na rozwój regionalny istotnie wpływają na rozwój infrastruktury drogowej i kolejowej. Powstają nowe sieci wodociągów i kanalizacji. Poprawia się infrastruktura telekomunikacyjna z dostępem do internetu.

2. ROZWÓJ FUNKCJONALNY I PRZESTRZENNY OBSZARÓW WIEJSKICH

2.1. Zróżnicowanie funkcjonalne obszarów wiejskich

2.1.1. Dominujące typy obszarów wiejskich w województwie wynikające z głównych funkcji gospodarczych

Obszar Funkcjonalny terenów wiejskich uczestniczący w procesach rozwojowych obejmuje wszystkie powiaty województwa świętokrzyskiego.

Opisywany obszar położony jest w strefach silnego oddziaływania, ważnych dla rozwoju województwa świętokrzyskiego ośrodków miejskich, takich jak: Kielce, Ostrowiec, Starachowice, Skarżysko Kamienna, Stąporków, Końskie stanowiące Centralny Ośrodek Przemysłowy oraz lokalnych ośrodków powiatowych.

Podział na podregiony.

PODREGION KIELECKI

Charakteryzuje się względnie dobrym dostępem do zatrudnienia w ośrodkach wiejskich (migracje wahadłowe), dobrym i średnim dostępem do podstawowych usług publicznych oraz względnie dobrą dostępnością komunikacyjną do usług wyższego rzędu (średni czas dojazdu do ośrodka wojewódzkiego nie przekracza 90 minut).

Ryc. 78. Mapa podregionów województwa świętokrzyskiego.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BDL GUS

Analizowany obszar cechuje wysoki poziom rozwoju gospodarczego, o czym świadczą: rozwój przemysłu z zakresu nowoczesnych technologii, lokalizacja specjalnych stref ekonomicznych, wysoka jak na tereny wiejskie liczba podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru działalności gospodarczej. Na bazie występujących w obszarze zasobów surowcowych wykształciły się branże o długoletniej tradycji, m.in.: kopalnie surowców mineralnych, cementownie i zakłady wapiennicze, przemysł maszynowy i samochodowy, zakłady przemysłowe powstałe w ramach Centralnego Okręgu Przemysłowego. Duże znaczenie mają branże: elektromaszynowa i budowlana, a także przemysł drzewny i meblowy. Znacząca jest również funkcja gospodarcza związana z potencjałem średnich i małych przedsiębiorstw produkcyjno-usługowych o wysokim stopniu przystosowania do warunków gospodarki rynkowej.

Bliskość miast i miejsca pracy w innych sektorach gospodarki niż rolnictwo stymulują rozwój funkcji przemysłowej, budowlanej, turystycznej, administracyjnej oraz innych usług publicznych na tym obszarze.

PODREGION SANDOMIERSKO-JĘDRZEJOWSKI

W podregionie tym przeważa produkcja rolnicza z mocno wyspecjalizowaną produkcją sadowniczą i warzywniczą. W powiecie jędrzejowskim dominuje produkcja trzody chlewnej i w mniejszym stopniu produkcja bydła opasowego. W powiecie włoszczowskim dominuje produkcja mleka, produkcja bydła opasowego, a w mniejszym stopniu produkcja trzody chlewnej.

Walory turystyczne i produkty turystyczne, obiekty dziedzictwa kulturowego, powstawanie atrakcji turystycznych bazujących na wewnętrznym potencjale i zasobach, lokalne dziedzictwo materialne i niematerialne, rozwój turystyki nakierowanej na biznes, stanowią szansę dla rozwoju różnych form turystyki na tym obszarze.

Uwarunkowania geograficzne i geomorfologiczne powodują, że do największych potencjałów rozwojowych występujących w województwie świętokrzyskim należą bogactwa surowców mineralnych i rozwój kopalń wydobywające kruszywa do budownictwa.

Wśród zagrożeń spowodowanych działalnością człowieka należy uwzględnić zagrożenia komunikacyjne spowodowane dużym natężeniem ruchu na głównych szlakach komunikacyjnych.

Czynnikiem egzogenicznym hamującym rozwój społeczno-gospodarczy w niektórych powiatach, szczególnie w podregionie sandomiersko-jędrzejowskim, jest peryferyjne położenie Wiejskiego Obszaru Funkcjonalnego uczestniczącego w procesach rozwojowych w przestrzeni województwa i kraju. Gminy tego obszaru wymagają wspomagania rozwoju środkami z zewnątrz. Nie są w stanie własnymi środkami zagwarantować rozwoju na poziomie gmin uczestniczących w procesach rozwojowych, mają przeważnie dobry dostęp do usług w podregionie kieleckim, są włączone w procesy społeczno-gospodarcze z miastem oraz cechuje je zróżnicowana działalność pozarolnicza – nie notuje się występowania istotnych barier i zagrożeń.

PRIORYTET ROZWOJOWY

Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich przez różnicowanie działalności gospodarczej, stwarzanie przyjaznego środowiska zarówno dla rolników, jak i nierolniczej ludności wiejskiej.

FUNKCJE ROZWOJOWE:

- **Podstawowa** – rolnicza, przemysłowa oraz obsługi ludności.
- **Towarzysząca** – turystyczna oraz funkcja ochrony i podniesienia wartości krajobrazowej obszaru wiejskiego.

Wiejski Obszar wymagający wsparcia procesów rozwojowych obejmuje powierzchnię całego województwa świętokrzyskiego, jednak zwiększone nakłady na rozwój winny być

kierowane na podregion sandomiersko-jędrzejowski, co stanowi 63,3% powierzchni obszaru województwa świętokrzyskiego i 49,5% wiejskiego obszaru funkcjonalnego.

Na terenie obszaru dominuje bezrobocie strukturalne, potencjał ludnościowy jest osłabiony przez utrzymujące się wysokie ujemne saldo migracji i niski przyrost naturalny. Obserwowane negatywne trendy demograficzne oraz prognoza spadku liczby ludności do 2035r. będą miały bardzo niekorzystny wpływ na rynek pracy. Duża część mieszkańców jest nieaktywna zawodowo ze względu na zaburzoną strukturę demograficzną (emigracja zarobkowa), a dodatkowo brak alternatywnych źródeł dochodów obniża jakość życia mieszkańców obszaru.

Jest to obecnie jedna z głównych przyczyn nasilania procesów depopulacyjnych. Z kolei analiza struktury zmian ludności według ekonomicznych grup wieku pozwala potwierdzić ogólnokrajową tendencję i wskazuje na postępujący proces starzenia się społeczeństwa.

W zdecydowanej większości gminy podregionu sandomiersko-jędrzejowskiego charakteryzują się peryferyjnym położeniem względem wojewódzkiego ośrodka rozwoju, z których czas dojazdu przekracza 90 minut. Najgorszą dostępnością charakteryzują się gminy powiatu pińczowskiego, kazimierskiego i buskiego, z których czas dojazdu do Kielc przekracza 90 minut. Małe i średniej wielkości ośrodki miejskie w znikomym stopniu uczestniczą we współczesnych procesach rozwojowych i restrukturyzacyjnych. Oferują niedochodowe miejsca pracy głównie w rolnictwie oraz sektorze usług publicznych (administracja, edukacja, zdrowie) oraz uzupełniająco w innych strefach gospodarki (turystyka, leśnictwo).

Wiejski obszar wymagający wsparcia procesów rozwojowych to przede wszystkim tereny o niekorzystnych warunkach fizyczno-geograficznych i wysokiej lesistości, stanowiącej ok. 27% powierzchni ogólnej obszaru oraz tereny cenne przyrodniczo objęte różnymi formami ochrony przyrody.

Wysoka atrakcyjność środowiska przyrodniczego, ukształtowanie terenu i budowa geologiczna sprzyjają rozwojowi różnych form turystyki (m.in. wypoczynkowej, aktywnej, krajoznawczej, tematycznej, ekoturystyki) oraz uprawianiu sportów zimowych. W powiecie buskim dzięki specyficznemu klimatowi i występowaniu tam wód zawierających związki przyrodolecznicze funkcjonują ośrodki sanatoryjne, które w bardzo dużym stopniu wspomagają rozwój powiatu i okolicznych gmin powiatów sąsiednich. W strukturze gospodarki obszaru dominuje rolnictwo tradycyjne, rozdrobnione i niskotowarowe. Na terenach górskich rolnictwo prowadzone jest w warunkach niesprzyjających mechanizacji. Obszar ten cechuje niski udział użytków rolnych w powierzchni ogółem oraz mniej korzystne dla rolnictwa warunki glebowe, o czym świadczy niższa od średniej wojewódzkiej wartości wskaźnika waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej – 61,9 pkt. Użytkowanie przestrzeni jest limitowane znacznym udziałem obszarów chronionych, w tym objętych pro-

gramem Natura 2000. Warunki przyrodniczo-glebowe oraz klimatyczne sprzyjają rozwojowi rolnictwa ekologicznego oraz specjalistycznej działalności rolniczej. Duże znaczenie w gospodarce i zagospodarowaniu obszaru odgrywa zrównoważona gospodarka leśna z rozwiniętym przemysłem drzewnym. Duże znaczenie w produkcji rolniczej tego obszaru odgrywa również hodowla bydła oraz uprawa roślin, szczególnie w jego południowej i wschodniej części.

W miastach sąsiadujących z tym obszarem słabo rozwija się działalność przemysłowa. Koncentruje się ona głównie wokół branży usługowej, budowlanej oraz maszynowej.

Potencjał rozwojowy Wiejskiego Obszaru Funkcjonalnego wymagającego wsparcia procesów rozwojowych stanowią przede wszystkim zasoby przyrodnicze, krajobrazowe i kulturowe i na tej bazie rozwinięta infrastruktura usług turystycznych oraz dobrze rozwijająca się sieć gospodarstw agroturystycznych. Warunki przyrodniczo-glebowe oraz klimatyczne sprzyjają rozwojowi rolnictwa ekologicznego, uprawie roślin energetycznych, specjalistycznej działalności rolniczej (zakładanie pasiek i produkcja miodu pszczelego, uprawa winorośli i produkcja win, zielarstwo) i hodowli bydła.

Czynnikami społeczno-demograficznymi obniżającymi potencjał rozwojowy obszaru są takie zjawiska jak: wysoki poziom bezrobocia, duży udział wykluczonych społecznie, zjawisko emigracji zarobkowej, zadłużenie gmin i ich niskie dochody. Niski wskaźnik zaludnienia i obserwowany sukcesywny odpływ ludności na omawianym obszarze ma negatywny wpływ na kształtowanie poziomu jakości kapitału ludzkiego i społecznego, przy tym pogłębiające się niekorzystne trendy demograficzne, takie jak starzenie się społeczeństwa, nie prognozują poprawy potencjału demograficznego.

PRIORYTET ROZWOJOWY:

Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich przez różnicowanie działalności gospodarczej, stwarzanie przyjaznego środowiska zarówno dla rolników, jak i nierolniczej ludności wiejskiej.

FUNKCJE ROZWOJOWE:

- **Podstawowa** – produkcja rolna ukierunkowana na rolnictwo ekologiczne, hodowlę bydła i przetwórstwo rolno-spożywcze metodami ekologicznymi, funkcja turystyczno-rekreacyjna.
- **Towarzysząca** – uzdrowiskowa, usługowa oraz funkcja ochrony i podniesienia wartości krajobrazowej obszaru wiejskiego.

- Alma Alpinex S.A.
- Centrostal S.A. - sprzedaż hurtowa wyrobów hutniczych
- Unimax S.A. – firma działająca w branży grzewczo-sanitarnej
- Effect Glass S.A. - producent wysokiej jakości szyb zespolonych oraz szkła hartowanego
- Formaster S.A. - produkcja urządzeń i akcesoriów dla przemysłu oraz gospodarstw domowych
- Grupa Kapitałowa Echo Investment Spółka Akcyjna, firma developerska zajmująca się kompleksowym zagospodarowaniem terenów
- Kolporter S.A., firma zajmująca się m.in. kolportażem prasy
- NSK Bearings Polska S.A., producent łożysk
- SHL Produktion - producent części do maszyn drogowych i budowlanych

W obszarze tym znajduje zatrudnienie ludność z okolicznych gmin i okolicznych powiatów. Kielce jako stolica województwa świętokrzyskiego posiada szereg instytucji i urzędów rangi wojewódzkiej, dające zatrudnienie dla wielu osób.

MIEJSKI OBSZAR FUNKCJONALNY MIASTA OSTROWIEC

Ośrodek przemysłu hutniczego (Huta Ostrowiec). Na terenie miasta znajduje się podstrefa Specjalnej Strefy Ekonomicznej Starachowice, obejmująca obszar 78,4 ha i zagospodarowana w blisko 85%. Miasto liczy ok. 67.404 mieszkańców.

MIEJSKI OBSZAR FUNKCJONALNY MIASTA STARACHOWICE

Starachowice to jedno z trzech (po Kielcach i Ostrowcu Św.) największych miast województwa świętokrzyskiego, głównie ośrodek administracyjno-przemysłowy. Historyczny ośrodek hutnictwa żelaza, przemysłu ciężkiego i maszynowego, a także przemysłu drzewnego, metalurgicznego, ceramicznego i mięsnego. Głównymi pracodawcami w mieście są między innymi: RR Donnelley, PKC Group Poland, Grupa Kapitałowa OP Invest, PKC Group Poland, Cerrad, Perfopol, Odlewnie Polskie S.A., Budromost-Starachowice, i wiele innych mniejszych przedsiębiorstw. Miasto liczy ok. 49.513 mieszkańców.

MIEJSKI OBSZAR FUNKCJONALNY MIASTA SKARŻYSKO-KAMIENNA

Skarżysko-Kamienna tradycyjnie stanowi ważny ośrodek przemysłowy i węzeł komunikacyjny – drogowy i kolejowy. Według danych z 2020. r. miasto miało 43.422 mieszkańców. Najważniejsze zakłady przemysłowe:

MIEJSKI OBSZAR FUNKCJONALNY MIASTA KOŃSKIE

Na terenie miasta i gminy Końskie znajduje się podstrefa Specjalnej Strefy Ekonomicznej Starachowice, obejmująca obszar 64,2 ha i zagospodarowana w 100%.

Według danych z 2017 roku miasto liczyło 19.534 mieszkańców. Ośrodek przemysłowy (przemysł metalurgiczny, wytwórnie płytek ceramicznych) i handlowy.

OBSZARY O NAJNIŻSZYM STOPNIU ROZWOJU I POGARSZAJĄCYCH SIĘ PERSPEKTYWACH ROZWOJOWYCH

Warunkiem powstania jednostek przestrzennych posiadających znamiona obszarów o najniższym stopniu rozwoju oraz pogarszających się perspektywach rozwojowych jest nagromadzenie się na ich obszarze niekorzystnych zjawisk społecznych i gospodarczych. W skład obszarów o najniższym stopniu rozwoju i pogarszających się perspektywach rozwojowych wchodzi 26 gmin.

Ryc. 80. Podział administracyjny województwa świętokrzyskiego.

Z uwagi na warunki społeczno-gospodarcze występujące w przeszłości, rolnictwo województwa świętokrzyskiego posiada własną specyfikę wyróżniającą się przede wszystkim dużym rozdrobnieniem agrarnym, nadmiarem zasobów siły roboczej oraz niską towarowością produkcji rolnej. Znaczne zróżnicowanie warunków przyrodniczo-glebowych sprawia, że produkcja rolnicza prowadzona jest zarówno na bardzo dobrych, jak i słabych

glebach, w korzystnych i skrajnie niekorzystnych warunkach klimatycznych, na terenach nizinnych, a także górskich (okolice pasma Gór Świętokrzyskich), na których użytkowanie gruntów rolniczych jest szczególnie uciążliwe.

Na przestrzeni ostatnich lat zauważalny jest rozwój gospodarstw rolnych w szczególności poprzez wprowadzanie innowacyjności. Zauważalne jest to w każdym rodzaju produktów rolnych np. w uprawach sadowniczych na przestrzeni ostatnich wprowadzono nowe technologie upraw stosując konstrukcje wsporcze, przeciwgradowe i osłonowe, usprawniono procesy zbioru co przedłożyło się na wzrost uzyskiwanego plonu z hektara. Podobna sytuacja jest w uprawach ogrodniczych, gdzie nastąpił rozwój upraw pod osłonami w szczególności dla upraw truskawki czy też malin. W uprawach warzywniczych czy też sadowniczych usprawniono proces przygotowania produktów do sprzedaży przy zastosowaniu innowacyjnych maszyn i urządzeń typu czyszczarek, sortowni, wagopakowaczek, miejsc do składowania i przechowywania płodów rolnych. W woj. świętokrzyskim nastąpił również rozwój produkcji mleka krowiego poprzez rozbudowę budynków inwentarskich zastosowanie nowych technologii np. zakup robotów udojowych i innego istotnego wyposażenia obór, co przełożyło się na wzrost mleczności krów. Do upraw zbożowych czy też warzywniczych rolnicy zakupują nowoczesne maszyny współpracujące ze sobą przy wykorzystaniu innowacyjnych technologii np. precyzyjny wysiew, z podsiewem nawozów z wykorzystaniem sygnału GPS, mapowania pól. Powyższy rozwój innowacyjności w gospodarstwach rolnych na terenie woj. świętokrzyskiego możliwy był dzięki programom pomocowym w ramach PROW 2007-2013 czy też PROW 2014-2020.

2.2 Rozwój przestrzenny obszarów wiejskich

2.2.1 Spójność środowiskowa obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym

Województwo Świętokrzyskie obejmuje obszar 11.710 km² (co stanowi ok. 3,7% obszaru Polski) i zajmuje 15 miejsce w kraju pod względem wielkości powierzchni. W świetle regionalnego podziału fizyczno-geograficznego, położone jest prawie w całości w obrębie prowincji Wyżyn Polskich (jej centralnej części), podprowincji Wyżyna Małopolska i wchodzących w jej skład trzech makroregionów:

- Wyżyna Kielecka,
- Niecka Nidziańska,
- Wyżyna Przedborska (jej wschodnia część).

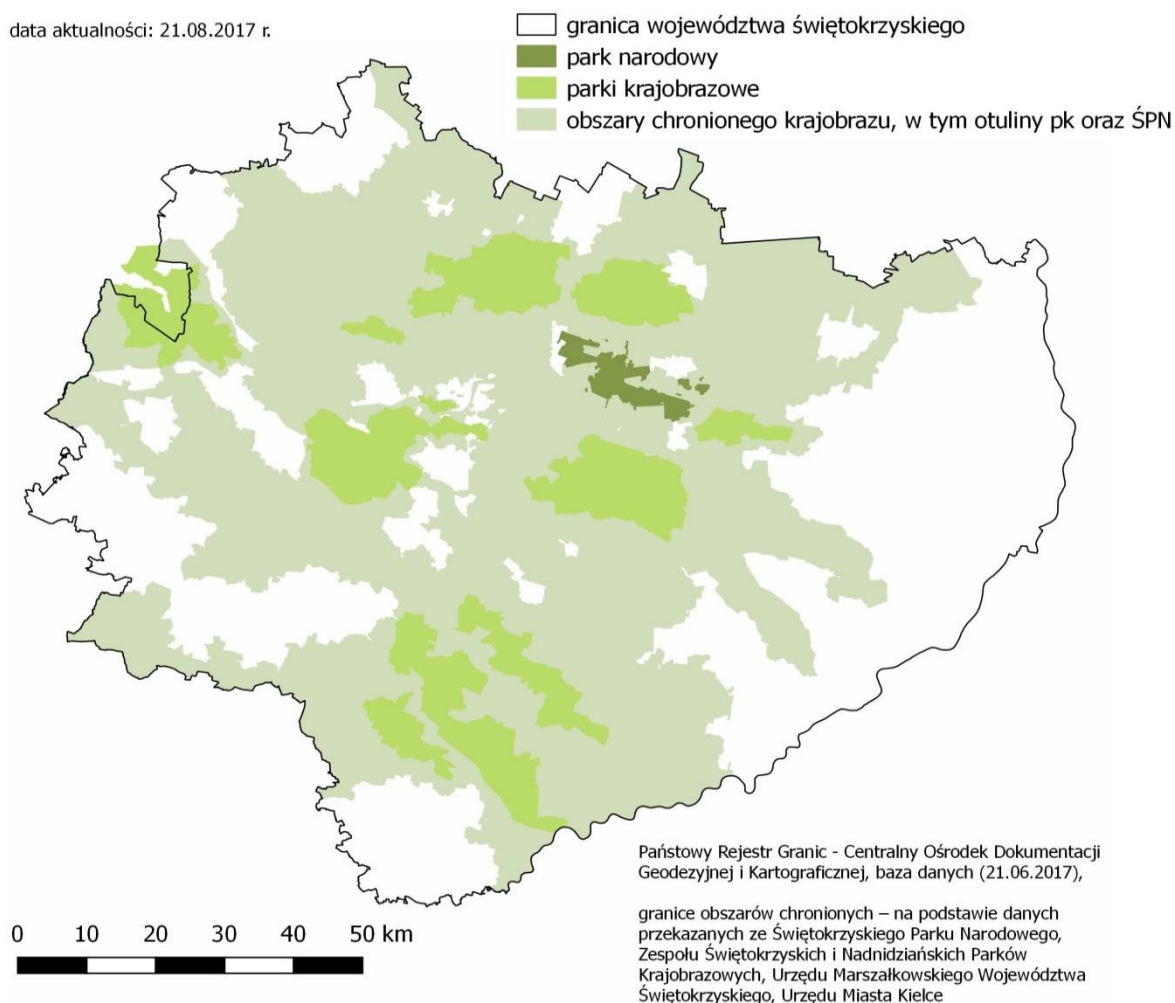
Charakteryzuje się bardzo zróżnicowaną budową geologiczną. Również poszczególne składniki klimatu jak temperatura powietrza, opady atmosferyczne, wiatry, usłonecznienie, wykazują dość duże zróżnicowanie wynikające głównie z wysokości nad poziom morza i morfologii terenu. Powyższe, wespół z takimi czynnikami jak różnorodność i bogactwo form ukształtowania powierzchni, zróżnicowanie struktury gleb, warunki hydrologiczne, skutkują bogactwem i zróżnicowaniem szaty roślinnej i świata zwierzęcego.

Przeprowadzone w latach minionych rozpoznanie pozwoliło na objęcie ochroną prawną w województwie najcenniejszych obszarów i obiektów. Ochronę znacznych powierzchni dokonano poprzez ustanowienie parku narodowego, parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu oraz obszarów Sieci Natura 2000. Mniejsze powierzchnie obejmowano ochroną poprzez ustanowienie rezerwatów przyrody, natomiast obiekty jednostkowe poddano ochronie poprzez ustanowienie pomników przyrody, użytków ekologicznych, stanowisk dokumentacyjnych oraz zespołów przyrodniczo-krajobrazowych. Efektem tych działań jest osiągnięcie stanu, w którym obecnie w województwie funkcjonują:

1. Świętokrzyski Park Narodowy.
2. 72 rezerваты przyrody.
3. 9 parków krajobrazowych, w tym:
Parki Ponidzia:
  - 3.1. Szaniecki Park Krajobrazowy,
  - 3.2. Nadnidziański Park Krajobrazowy,
  - 3.3. Kozubowski Park Krajobrazowy,Parki Gór Świętokrzyskich:
  - 3.4. Suchedniowsko-Oblęgorski Park Krajobrazowy,
  - 3.5. Sieradowicki Park Krajobrazowy,
  - 3.6. Cisowsko-Orłowiński Park Krajobrazowy,
  - 3.7. Jeleniowski Park Krajobrazowy,
  - 3.8. Chęcińsko-Kielecki Park Krajobrazowy,
  - 3.9. Przedborski Park Krajobrazowy (część).
4. 21 obszarów chronionego krajobrazu, w tym 9 obszarów stanowiących otuliny parków krajobrazowych.
5. Obszary Natura 2000.
6. 683 pomniki przyrody (stan na 09.06.2017r.).
7. 102 użytki ekologiczne (stan na 14.04.2017r.).
8. 14 stanowisk dokumentacyjnych.
9. 11 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych.

Ryc. 81. Obszary chronione województwa świętokrzyskiego

Centralnym obiektem przyrodniczym poddanym pod ochronę prawną jest Świętokrzyski Park Narodowy, ustanowiony w 1950r. (powiększony w 1996r.), obejmujący powierzchnię 7.626,45 ha, co stanowi ok. 0,7 % pow. województwa. Obejmuje najcenniejsze obszary Gór Świętokrzyskich, z wielkim bogactwem form krajobrazowych, utworów geologicznych, szaty roślinnej i świata zwierząt. Na terenie Parku przeważają zbiorowiska leśne stanowiące pozostałości Puszczy Świętokrzyskiej. Jednym z głównych typów roślinności leśnej w Parku, obok lasów jodłowo-bukowych, są bory mieszane sosnowo-dębowe, z udziałem jodły oraz modrzewia, świerka i buka. Niższe partie wzniesień porośnięte są lasami liściastymi (grądami) o bogatym składzie runa leśnego. W wilgotnych i zabagnionych rejonach Doliny Wilkowskiej występują bory wilgotne i bagienne z rzadkimi gatunkami roślin prawnie chronionych. Flora roślin naczyniowych liczy ponad 700 gatunków –

w tym: pióropusznik strusi, tojad dzióbaty, wawrzynek wilczelyko, lilia złotogłów, kruszczyk szerokolistny i inne. Świat zwierząt reprezentowany jest przez przedstawicieli wszystkich grup systematycznych. Wystarczy powiedzieć, że faunę Gór Świętokrzyskich tworzy ok. 5.000 gatunków, z czego ponad 60% występuje na terenie Parku. Wśród bezkręgowców najliczniej reprezentowane są owady. Występuje tam wiele gatunków unikatowych, jak np. relikw polodowcowy z grupy widelnic, pluskwiak wodny znajdujący się tylko na Świętym Krzyżu. Niezwykle rzadkie gatunki pajaków stwierdzone zostały na Łysicy. Reliktowe gatunki ślimaków z rodzaju świdrzyk oraz największy z nągich ślimaków – pomrów czarniawy. W Parku występują rzadkie gatunki płazów jak traszka górska, kumak nizinny, ropucha zielona. Z gadów – gniewosz plamisty. Awifauna reprezentowana jest przez ok. 150 gatunków ptaków. Do rzadkich należą: cietrzew, orlik krzykliwy, krzyżodziób świerkowy.

W celu ochrony sąsiadujących z Parkiem Narodowym wartości środowiska przyrodniczego, w tym walorów historyczno-kulturowych i krajobrazowych, utworzono Parki Krajobrazowe Gór Świętokrzyskich, które wraz z Świętokrzyskim Parkiem Narodowym tworzą duży zwarty kompleks terenów chronionych. Powierzchnia Parków Krajobrazowych Gór Świętokrzyskich wynosi 76.839,8 ha, co stanowi ok. 6,6% pow. województwa. Parki Krajobrazowe Gór Świętokrzyskich obejmują najwyższe wzniesienia Gór Świętokrzyskich, m.in. w obrębie pasm: Łysogórskiego, Jeleniowskiego, Cisowskiego, Oblęgorskiego oraz fragmenty grzbietów i pasm Sieradowickiego, Klonowskiego i Pokrzywiańskiego. Przeważająca większość Parków Krajobrazowych Gór Świętokrzyskich ma zdecydowanie leśny charakter. Lesistość (poza Chęcińsko-Kieleckim Parkiem Krajobrazowym) wynosi od ok. 63% w Cisowsko-Orłowińskim Parku Krajobrazowym do ponad 93% w części „suchedniowskiej” Suchedniowsko-Oblęgorskiego Parku Krajobrazowego. Na szczególną uwagę zasługują zespoły roślinności leśnej, łąkowej i bagienno-torfiastej. W strefach ochronnych Parków – otulinach, na wychodniach węglanowych skał dewońskich, występują zespoły naskalnej roślinności kserotermicznej. Ukształtowanie powierzchni terenu, sieć rzeczna i mozaikowatość gleb wykazują ścisły związek z bardzo urozmaiconą i złożoną budową geologiczną Gór Świętokrzyskich. Stanowią one osobliwość w skali europejskiej.

Dla ochrony najcenniejszych terenów południowej części województwa, posiadającej pod względem przyrodniczym zdecydowanie odmienny charakter w porównaniu do części północnej, utworzono Parki Krajobrazowe Ponidzia. Trzy Parki Krajobrazowe obejmują obszar o powierzchni 40.347,8 ha, co stanowi ok. 3,4% powierzchni województwa. Są one położone na obszarze Niecki Nidziańskiej. Rzeźba terenu jest tam silnie urozmaicona. W centrum Ponidzia występują unikatowe w skali kraju krajobrazy związane z powierzchniowym występowaniem gipsów, w których w procesie rozwoju powstały liczne wertebry, leje krasowe, wywierzyśka, ślepe dolinki, parowy. Na Ponidziu zachowało się stosunkowo

mało lasów. Zajmują one tylko ok. 12% powierzchni terenu. W dolinie Nidy, która jest osią i dominantą Parków, przeważają zbiorowiska łąkowe. Niezalesione zbocza wzgórz wapiennych i gipsowych porasta reliktowa roślinność kserotermiczna z unikatowymi w skali kraju osobliwościami florystycznymi.

W północno-zachodniej części województwa, na terenach gmin: Kluczewsko, Krasocin, Łopuszno i Słupia Konecka, położony jest Przedborski Park Krajobrazowy. Jest to Park położony na pograniczu województw świętokrzyskiego i łódzkiego. Zajmuje powierzchnię 9.165,1 ha, co stanowi 0,8% pow. województwa. Park charakteryzuje się niezwykle malowniczością i różnorodnością krajobrazu oraz dużą lesistością, z zachowanymi fragmentami cennych drzewostanów. Również tutaj występują stanowiska bardzo rzadkich i prawnie chronionych gatunków roślin.

PARKI KRAJOBRAZOWE

Tab. 73. Wykaz parków krajobrazowych na terenie województwa świętokrzyskiego

Nr rej.	Nazwa	Powierzchnia [ha]	Gminy w granicach parku
1	Szaniecki Park Krajobrazowy	11 289,60	część gmin: Busko-Zdrój, Chmielnik, Kije, Pińczów, Solec-Zdrój, Stopnica
2	Nadnidziański Park Krajobrazowy	22 888,60	część gmin: Busko-Zdrój, Imielno, Kije, Michałów, Nowy Korczyn, Opatowiec, Pińczów, Wiślica, Złota
3	Kozubowski Park Krajobrazowy	6 169,60	część gmin: Michałów, Pińczów, Złota
4	Jeleniowski Park Krajobrazowy	4 218,2	część gmin: Baćkowice, Łagów, Nowa Słupia, Sadowie, Waśniów
5	Suchedniowsko-Oblęgarski Park Krajobrazowy	19 895	część gmin: Bliżyn, Łączna, Miedziana Góra, Mniów, Stąporków, Strawczyn, Suchedniów, Zagnańsk
6	Sieradowicki Park Krajobrazowy	12 252	część gmin: Bodzentyn, Pawłów, Suchedniów, Wąchock
7	Cisowsko-Orłowski Park Krajobrazowy	20 693	część gmin: Bieliny, Daleszyce, Łagów, Pierzchnica, Raków
8	Chęcińsko-Kielecki Park Krajobrazowy	19 781,6	część gmin: Chęciny, Małogoszcz, Piekoszów, Sitkówka-Nowiny, Sobków, miasto Kielce
9	Przedborski Park Krajobrazowy*	9 165,1	część gmin: Kluczewsko, Krasocin, Słupia, Łopuszno
	suma	126 352,7	

* - powierzchnia parku w granicach województwa świętokrzyskiego

2.2.2 Spójność gospodarcza obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym

W zakresie powiązań gospodarczych dominującą rolę odgrywają Kielce i obszar północnej części województwa. Ważną rolę w zakresie powiązań gospodarczych spełniają także Starachowice, Skarżysko Kamienna, Ostrowiec. Znacznie mniejszą rolę spełniają inne miasta pretendujące do roli ośrodków subregionalnych: Końskie, Busko-Zdrój, Włoszczowa, Opatów i Staszów.

Większość pracujących (poza rolnictwem) znajduje zatrudnienie poza zamieszkiwaną gminą. Świadczy o tym udział osób dojeżdżających do pracy poza granice swojej gminy wynoszący ponad 50%. Gminy te mogą być określane jako „sypialnie” lub „strefy intensywnych wyjazdów do pracy”. Większe skupienia takich gmin znajdują się w następujących obszarach województwa:

- gminy otaczające miasto Kielce (niższy wskaźnik względny w gminach bezpośrednio graniczących z Kielcami, wynika z zachodzącego tam równolegle z suburbanizacją mieszkaniową procesu suburbanizacji gospodarczej, której skutkiem jest powstawanie dużej ilości nowych miejsc pracy);
- gminy powiatów starachowickiego, ostrowieckiego skarżyskiego, koneckiego. Są to powiaty, gdzie znajdują się silnie gospodarczo ośrodki miejskie, na terenie których działają duże podmioty gospodarcze;
- gminy powiatu kazimierskiego (Kazimierza Wielka), dzięki korzystnemu położeniu przy trasie Kraków – Sandomierz znaczny procent ludności znajduje zatrudnienie w Krakowie. Czas dojazdu do Krakowa nie przekracza 50 minut. Dzięki korzystnemu położeniu wzdłuż trasy S7, mieszkańcy gmin, przez które przebiega trasa, znajdują zatrudnienie również w Radomiu;
- gminy wiejskie zlokalizowane wokół miast Sandomierz, Staszów, Opatów stanowią spójność gospodarczą zdominowaną produkcją sadowniczą;
- gminy powiatów: buskiego (Busko-Zdrój), pińczowskiego (Pińczów) i kazimierskiego (Kazimierza Wielka) – również stanowią spójność gospodarczą zdominowaną produkcją warzywniczą;
- gminy powiatu jędrzejowskiego cechuje spójność w produkcji zbóż i produkcji trzody chlewnej.

2.2.3 Spójność społeczna i kulturowa obszarów wiejskich w wymiarze przestrzennym

Niezwykle istotnym elementem spójności społecznej każdego obszaru terytorialnego jest ekonomia społeczna. Zjawisko spójności społecznej jest bardzo złożone. W odniesieniu do

województwa świętokrzyskiego nie ma możliwości wskazania jednoznacznej oceny poziomu spójności. Obserwuje się m.in. duży udział i zainteresowanie mieszkańców w działaniach organizacji pozarządowych takich jak Koła Gospodyń Wiejskich, Ochotnicze Straże Pożarne, Stowarzyszenia łączące społeczność lokalną i motywujące do działania na rzecz rozwoju miejscowości, gminy czy powiatu w sferze kultury, edukacji, przedsiębiorczości. Zauważalne są również inne zjawiska szkodliwe dla szeroko pojętego rozwoju. Województwo świętokrzyskie to również obszar wielu deficytów związanych z zagrożeniem wykluczenia społecznego mieszkańców. Niezwykle istotną kwestią jest wsparcie grup wykluczonych, takich jak osoby niepełnosprawne. Deficyty w tym obszarze są szczególnie zauważalne. Poziom spójności społecznej to również odzwierciedlenie historycznych zaszłości, takich jak konsekwencje zlikwidowania Państwowych Gospodarstw Rolnych w regionie. Jest ich niewiele w porównaniu z województwem zachodnio-pomorskim, pomorskim czy warmińsko-mazurskim. To na tych obszarach kumulują się zjawiska biedy i wykluczenia. Centralne położenie regionu świętokrzyskiego determinuje większą aktywność i mobilność społeczną mieszkańców. Łatwiej tu o kontakty z sąsiadami – tymi z regionów ościennych. Odnotowuje się jeden z najwyższych w kraju odsetek osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Niezwykle istotny element spójności społecznej każdego obszaru terytorialnego stanowi ekonomia społeczna. Ekonomia społeczna to nie tylko wsparcie i funkcjonowanie organizacji pomocowych. To również przedsiębiorczość społeczna. Zauważalne są tu pewne trudności z rozwojem przedsiębiorczości w aspekcie społecznym. Wśród barier rozwoju przedsiębiorczości wymienia się: brak kapitału; wyuczoną bezradność i postawy roszczeniowe; nastawienie na dawcę grantów, a nie na klienta; niechęć wobec zmian (brak otwartości na zmiany i nowości); niski poziom chęci zdobywania umiejętności biznesowych), co wiąże się dodatkowo z oporami wobec łączenia działalności komercyjnej ze społeczną. Stanowi to duże wyzwanie dla działań mających na celu zmianę mentalności, głównie dzięki edukacji oraz procesom aktywizacji społecznej i zawodowej. Województwo świętokrzyskie cechuje jednorodność kulturowa społeczeństwa oparta na wartościach chrześcijańskich. Istnieją związki wyznaniowe inne niż chrześcijaństwo, jednak odsetek społeczeństwa praktykujących w tych związkach jest niewielki w stosunku do społeczeństwa skupionego wokół kościoła katolickiego. Województwo świętokrzyskie należy do regionu o przeciętnym wskaźniku praktyk religijnych, wynoszący przeciętnie dla województwa 47,4% (wskaźnik *communicantes*). Wskaźnik ten zmienia się w czasie i ma tendencje spadkową. Region świętokrzyski cechuje również jednorodność tradycji, folkloru i kultury. Ogromne znaczenie w życiu społecznym mieszkańców wsi odgrywają instytucje kultury. Poprzez swoją ofertę zachęcają do aktywnego włączania się w życie kulturalne, wzmacniają integrację społeczności lokalnej, rozwijają aktywność obywatelską. Ośrodki kultury prowadzą działalność zespołów artystycznych oraz

klubów, organizują imprezy rozrywkowe, m.in. popularyzujące lokalny folklor. Ich działalność zaspokaja zróżnicowane potrzeby społeczne, od artystycznych poprzez towarzyskie, sportowe, rozrywkowe, a także samokształcenia.

3. ANALIZA SWOT

3.1. Analiza SWOT obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego

PLASZCZYZNA SPOŁECZNA

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> – Duże zasoby taniej siły roboczej – Umiejętność radzenia sobie społeczności w trudnych warunkach ekonomicznych – Silne więzi społeczne – Bogate walory dziedzictwa kulturowego – Determinacja młodego pokolenia w dążeniu do osiągnięcia wysokiego statusu społecznego poprzez różne formy kształcenia, w tym ukończenie studiów – Wysokie zapotrzebowanie na pozyskiwanie różnych form pomocy przy budowie zaplecza produkcyjnego – Ludność regionu pozytywnie nastawiona do turystów 	<ul style="list-style-type: none"> – Wysokie długotrwałe bezrobocie – Wysoki poziom zagrożenia ubóstwem – Struktura wykształcenia nieodpowiadająca potrzebom w ujęciu regionalnym, powiatowym, gminnym – Niska mobilność zawodowa ludności – niechęć do podejmowania wspólnych przedsięwzięć, ograniczone zaufanie – Ograniczona dostępność do żłobków, przedszkoli – Ograniczone formy opieki nad osobami starszymi – Ograniczona lub brak motywacji osób starszych do podejmowania działań związanych z zatrudnieniem i samozatrudnieniem – Wciąż malejąca liczba ludności – Rosnąca średnia wieku osób zamieszkujących województwo – Brak zrozumienia zalet produktów pochodzących z gospodarstw ekologicznych

PŁASZCZYZNA GOSPODARCZA

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> - Niski koszt pracy w rolnictwie - Bogate walory turystyczne województwa świętokrzyskiego - Możliwość produkcji ekologicznej żywności - Bogata oferta produktów tradycyjnych i regionalnych z potencjałem rozwojowym - Duży potencjał produkcji rolnej i surowcowej do przetwórstwa rolno-spożywczego - Wysoko rozwinięta produkcja sadownicza - Chłonny rynek krajowy i zagraniczny na produkcję ogrodniczą i sadowniczą - Duże zasoby ziemi pod zabudowę mieszkaniową i przemysłową - Wysoka jakość produktów rolno-spożywczych wytwarzanych w regionie - duży udział gleb dobrych, zasobnych, o wysokiej klasie bonitacji - wysokie zapotrzebowanie na dofinansowanie inwestycji w gospodarstwach rolnych	<ul style="list-style-type: none"> - Duże rozdrobnienie gospodarstw rolnych - Wielozawodowość społeczności wiejskiej - Mała skłonność do tworzenia miejsc pracy w pozarolniczej działalności gospodarczej - Niska rentowność gospodarstw rolnych - Niska wydajność pracy w gospodarstwach posiadający słabe umaszynowanie produkcji - Duży udział gleb słabych w ogólnej strukturze powierzchni użytków rolnych - Słabo rozwinięty rynek zbytu produktów rolno-spożywczych - Przystarzała infrastruktura (maszyny i urządzenia) do produkcji rolniczej - Niski kapitał podmiotów działających na OW - Niska zdolność kredytowa gospodarstw - Słabo rozwinięta sieć komunikacji publicznej - Słaba i rozdrobniona sieć zakładów przetwórczych - Odpływ ludzi, szczególnie młodych, do miast - Brak zorganizowanego rynku produktów ekologicznych

PŁASZCZYZNA ŚRODOWISKOWA

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> – Bogate formy krajobrazu – Wysokie walory przyrodnicze – Występowanie różnorodności w produkcji rolnej – Pozytywny wpływ zrównoważonego rozwoju rolnictwa na bioróżnorodność obszarów wiejskich – Ekstensywna produkcja rolnicza – Powszechne stosowanie zasad dobrej praktyki rolniczej w gospodarstwach – Powszechne korzystanie z działań rolno-środowiskowych realizowanych w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich – Powszechne wprowadzenie mechanizmów proekologicznych w ramach PROW i skuteczne egzekwowanie ich – Uzależnienie inwestycji w rolnictwie od spełnienia szeregu wymogów dot. ochrony środowiska – Stopniowy rozwój agroturystyki	<ul style="list-style-type: none"> – Niski poziom infrastruktury sanitarnej OW – Niska świadomość ekologiczna mieszkańców OW – Występowanie niekorzystnych zjawisk pogodowych mających wpływ na środowisko

3.2 Analiza SWOT rolnictwa, w tym przetwórstwa w województwie świętokrzyskim

PŁASZCZYZNA ŚRODOWISKOWA

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> – Wielokierunkowość produkcji – Możliwość szybkiego przestawiania na produkcję metodami ekologicznymi – Obieg materii i energii w obrębie gospodarstwa – Niewielkie partie towarów przeznaczone na sprzedaż o jakości trudnej do osiągnięcia w gospodarstwach towarowych	<ul style="list-style-type: none"> – Brak zorganizowanej dystrybucji produktów produkowanych metodami ekologicznymi – Potencjalni odbiorcy produkcji ekologicznej zamieszkują duże aglomeracje miejskie, co utrudnia zbyt

PŁASZCZYZNA ROLNICZA

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> – Rejony południowe województwa oraz wschodnie (Sandomierszczyzna) to wysoka jakość gleb, tradycja w prowadzeniu działalności rolniczej i wysoka specjalizacja w produkcji (sadownictwo, warzywnictwo) rolniczej, w której od lat się specjalizują – Coraz mocniejsza branża produkcji brojlerów – coraz więcej gospodarstw specjalistycznych, które zwiększają swoją produkcję – Dobre przykłady grup producentów owoców i warzyw na Sandomierszczyźnie – Duży potencjał agrarny i wynikający z tego potencjał produkcyjny: <ul style="list-style-type: none"> ○ dobre warunki glebowe i klimatyczne oraz znaczący potencjał produkcji rolnej i ogrodniczej w południowowschodniej części województwa ○ znaczący w skali kraju potencjał produkcji sadowniczej ○ zwłaszcza w powiatach sandomierskim i opatowskim ○ grunty rolne niezanieczyszczone nawozami, pestycydami ○ metalami ciężkimi i innymi zanieczyszczeniami przemysłowymi – Duża popularność upraw zbożowych – Duża świadomość rolników prowadzących wielkoobszarowe gospodarstwa rolne w zakresie możliwości uzyskania plonów o wysokich parametrach technologicznych – Duża świadomość rolników na temat decydującej roli stosowania kwalifikowanego materiału siewnego w uzyskaniu wysokich plonów – Bardzo dynamiczny rozwój i modernizacja parku maszynowego w przeciętnym świętokrzyskim gospodarstwie rolnym 	<ul style="list-style-type: none"> – Duża liczba gospodarstw o małej powierzchni. Wiele gospodarstw produkuje wyłącznie na własne potrzeby – Coraz mniejszy obrót ziemią z powodu braku jej podaży, ponieważ nadal jest przekonanie, że ceny ziemi będą wzrastać. Niektórzy muszą zrozumieć, że może być im lepiej pracować u „sąsiada” niż utrzymywać gospodarstwo, które daje tylko samozaopatrzenie – Słabe wyposażenie większości w nowoczesne maszyny, urządzenia ze względu na małe możliwości inwestycyjne. W ostatnich latach dzięki środkom z PROW dużo się poprawiło, ale potrzeby są nadal bardzo duże – Stosowanie przestarzałej technologii produkcji opartej często na wiedzy tylko praktycznej przekazywanej przez rodziców – Niski poziom zrzeszania się rolników wynikający niestety nadal z braku zaufania do wspólnie podejmowanych działań – Niski poziom wykształcenia w skutek braku na terenach wiejskich przedszkoli, szkół na wysokim poziomie – Brak współpracy pomiędzy rolnikami z naszego województwa a firmami działającymi w branży przetwórczej, skupowej i zaopatrzeniowej na terenie naszego województwa. Można stworzyć pewną markę świętokrzyską, począwszy od pola aż po stół – Zbyt mały w stosunku do reszty kraju proc. gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą. Działalność inną niż rolnicza bezpośrednio związaną z gospodarstwem rolnym prowadziło 1,3

<ul style="list-style-type: none"> – Nowoczesne maszyny rolnicze umożliwiające bardzo sprawne i precyzyjne wykonanie technologii uprawy – Dynamiczne zmiany w strukturze demograficznej wsi świętokrzyskiej – Prawidłowa wymiana pokoleń w zarządzaniu dużymi gospodarstwami rolnymi – Rozwój niszowych kierunków alternatywnego wykorzystania zbóż (poza produkcją na paszę) połączonego z przetworzeniem ziarna na gotowy produkt lub półprodukt już na poziomie gospodarstwa – Możliwości rozwoju przetwórstwa płodów rolnych, zwłaszcza sadownictwa i ogrodnictwa we wschodniej i południowej części województwa – Korzystne warunki dla rozwoju rolnictwa ekologicznego – Popularyzacja uprawy roślin niszowych (np. zioła lecznicze, przyprawowe) kosztem w szczególności grupy upraw zbożowych – Zwiększenie odsetka gospodarstw rolnych (szczególnie w grupie „małych i bardzo małych”), które produkują i oferują gotowe produkty – Prowadzenie plantacji upraw rolniczych z zastosowaniem metod integrowanej uprawy roślin w celu zwiększenia nacisku na otrzymanie bezpiecznej żywności dla zdrowia człowieka oraz wysokiej jakości paszy dla zwierząt gospodarskich – Upowszechnienie stosowania kwalifikowanego materiału siewnego i sadzeniakowego rozwiązaniem problemów technologicznych i finansowych gospodarstw rolnych – Zweryfikowanie przydatności niektórych odmian roślin rolniczych w warunkach województwa świętokrzyskiego 	<p>tys. gospodarstw, tj. 1,4% ogółu gospodarstw (w kraju – 2,6%)</p> <ul style="list-style-type: none"> – Rozdrobnienie gospodarstw rolnych i słaba ich kondycja ekonomiczna – Niewystarczająco rozwinięta samoorganizacja producentów rolnych – Niska opłacalność produkcji rolniczej i trudności w zbyciu – Duże dysproporcje w zakresie rozwoju infrastruktury komunalnej pomiędzy miastem a wsią – Zbyt duży udział zbóż w ogólnej strukturze zasiewów utrzymujący się od dłuższego czasu – Mała świadomość rolników prowadzących najmniejsze gospodarstwa, w jaki sposób wyprodukować produkt o wysokiej jakości – Słaba świadomość rolników mniejszych gospodarstw na temat konieczności stosowania kwalifikowanego materiału siewnego i sadzeniakowego oraz wynikających z tego tytułu zobowiązań rolnika – Zjawisko wyludniania się wsi w związku z procesem reorganizacji wsi świętokrzyskiej (młodzi ludzie wywodzący się z małych gospodarstw wyprowadzają się do dużych aglomeracji miejskich) – Aktywizacja i zachęcenie młodych ludzi do pozostania na obszarach wiejskich poprzez rozwój usług pozarolniczych na wsi – Skomplikowane przepisy prawne utrudniające prowadzenie przetwórstwa zbóż na poziomie gospodarstwa rolnego (małe młyny, kaszarnie) – Zbyt wolna zmiana struktury agrarnej gospodarstw rolnych woj. świętokrzyskiego
--	---

- Podniesienie żyzności i urodzajności gleb woj. świętokrzyskiego dzięki nowoczesnym metodom nawożenia
- Zwiększenie roli ochrony środowiska już na poziomie indywidualnych gospodarstw rolnych (dotacje na zakładanie alternatywnych źródeł energii oraz zagospodarowania ścieków bytowych)
- Możliwości rozwoju obszarów wiejskich są w znacznej mierze uwarunkowane położeniem wsi względem sieci komunikacyjnej oraz dostępnością do nowoczesnych systemów łączności
- Duża powierzchnia użytków zielonych; potencjał rozwoju dla hodowli bydła mięsnego i opasowego oraz małych przeżuwaczy
- Dobrze rozwinięte skup i przetwórstwo mleka
- Potencjał produkcji tuczników z uwagi na duże powierzchnie upraw, zwłaszcza zbóż
- Potencjał hodowlany – producenci świń nadal nie wykorzystują w pełni możliwości biologicznych loch, co daje możliwość zwiększenia liczby odstawianych prosiąt i tuczników
- Dobrze rozwinięta produkcja drobiarska
- Możliwość podwyższenia dochodu gospodarstwa poprzez małe przetwórstwo i rolniczy handel detaliczny (sery, mięso, wędliny, jajka)
- Potencjał rolniczy regionu świętokrzyskiego oraz struktura gospodarstw jak: duża liczba małych gospodarstw do 10 ha, rodzinnych sprzyjają rozwojowi przetwórstwa żywności naturalnej i tradycyjnej szczególnie przetwórstwa owoców, warzyw, mleka (serowarnie), produkcja wina, cydru
- Tego typu przetwórstwo nie stanowi obciążenia dla środowiska naturalnego,
- Uwstecznienie się małych gospodarstw rolnych w związku z konsekwentnym inwestowaniem pozyskanych pieniędzy z rolnictwa w inne dziedziny życiowe
- Pogłębienie peryferyzacji terenów wiejskich na skutek braku regionalnych rozwiązań w zakresie wspierania rozwoju i kształcenia zawodowego mieszkańców wsi
- Wysoki rozdźwięk między dużym zaludnieniem terenów wiejskich w południowej części województwa a małymi możliwościami migracji ludności do miast tego obszaru
- Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura techniczna i społeczna na wsi nie jest atrakcyjna dla potencjalnych inwestorów (bariera dla wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich)
- Standard życia mieszkańców wsi wciąż jest niższy niż przeciętny standard życia
- Średnia powierzchnia gospodarstw woj. świętokrzyskiego jest dużo niższa od średniej krajowej, duże rozdrobnienie gospodarstw
- Brak ubojni dla dużych zwierząt na terenie województwa
- Brak specjalistycznych targów i skupów zwierząt
- Słaba chęć współpracy rolników między sobą, niechęć do zrzeszania się
- Mała liczba gospodarstw pod oceną użytkowości mlecznej
- Duże wahania cen żywca
- Zbyt niskie ceny sprzedaży produktów pochodzenia zwierzęcego w stosunku do poniesionych nakładów
- Duże szkody w uprawach spowodowane przez zwierzynę łowną oraz zbyt niskie odszkodowania za szkody łowieckie i trudności w ich uzyskaniu
- Ryzyko wystąpienia ASF i ptasiej grypy

<p>zdrowia człowieka, zwierząt, powietrza, gleb etc.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Nie bez znaczenia są też trendy konsumpcyjne kładące nacisk na przynależność regionalną, czy identyfikowanie się z tzw. małymi ojczyznami – co sprzyja rozwijaniu przetwórstwa tradycyjnego – Brak rynku żywności tradycyjnej, w regionie niewielka skala produkcji – brak lokalnych marek wyróżniających taką żywność, miejsc sprzedaży oraz większych sklepów prowadzonych przez rodziny rolników 	<ul style="list-style-type: none"> – Możliwe zmniejszenie spożycia mięsa wieprzowego ze względu na ASF – Bariery: administracyjno-prawne jak: nieodpowiednie przepisy prawne i nadmierna biurokracja, wysokie koszty produkcji, niezadowalający poziom cen sprzedaży i brak współpracy producentów, a także niskie dochody kupujących, mała świadomość o zaletach i dostępności produktów regionalnych
--	--

PODSUMOWANIE

<p>Silne i słabe strony</p>	<p>WNIOSEK: Występuje przewaga mocnych stron nad słabymi.</p>
<p>Szanse i zagrożenia</p>	<p>WNIOSEK: Występuje przewaga szans nad zagrożeniami.</p> <p>Na kształt dalszego rozwoju wsi świętokrzyskiej i jego kierunku bardzo duży będzie miał wpływ kolejny okres programowania środków pieniężnych UE. Wydaje się, że oprócz ogólnych tendencji do zwiększenia wytwarzania produktów wysokiej jakości bezpiecznych dla zdrowia ludzi dzięki bezpośrednim mechanizmom finansowym bardzo ważny może być aspekt pośredni, dzięki któremu będziemy mogli zapewnić bezpieczeństwo żywności (projekty m.in. przydomowych oczyszczalni ścieków czy też alternatywnych źródeł energii) ograniczające negatywne skutki na środowisko naturalne.</p>

Wnioski	<p>Rolnictwo świętokrzyskie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Z uwagi na posiadane bardzo cenne przyrodniczo tereny musi w najbliższej przyszłości „odejść” od rolnictwa zintensyfikowanego na rzecz rolnictwa zintegrowanego. • Uproszczenie przepisów prawnych może dodatkowo zaktywizować ludność obszarów wiejskich do podjęcia działań mających na celu rozszerzenie palety sektora usług i turystyki, a także zwiększyć możliwości gospodarstw rolnych na oferowanie rynkowi gotowych przetworzonych produktów rolnych, a nie sprzedawanie surowca, który w skali krajowej posiada unikalny charakter, gdyż te same walory mogą stanowić o szansie lub zagrożeniu w jego rozwoju, lecz przy optymalnie przeprowadzonej reorientacji, przy wsparciu finansowym i dotacjach pochodzących z UE jest ono w stanie zmodyfikować swój dotychczasowy charakter i stać się opłacalnym i bezpiecznym dla zdrowia ludzi i środowiska naturalnego.
----------------	--

3.3 Elementy analizy SWOT w ujęciu punktowym dla woj. świętokrzyskiego z uwzględnieniem powiatów

Obszary wiejskie - mocne strony		Wysoki poziom aktywności społecznej mieszkańców wsi, duża liczba aktywnych LGD i innych inicjatyw oddolnych	Duża aktywność zawodowa mieszkańców wsi, szczególnie w zakresie działalności pozarolniczej	Korzystna struktura wiekowa mieszkańców wsi	Dobrze zachowane dziedzictwo kulturowe obszarów wiejskich	Dobre warunki dla rozwoju turystyki i rekreacji (uznane walory bioklimatyczne / źródła wód mineralnych / rozwinięte leczenie uzdrowiskowe)	Dobrze rozwinięta infrastruktura społeczna	Duża aktywność samorządów lokalnych w pozyskiwaniu środków finansowych ze źródeł zewnętrznych	Wysoka atrakcyjność inwestycyjna	Korzystne położenie względem sieci komunikacyjnej na poziomie europejskim i krajowym oraz dobrze rozwinięta lokalna sieć komunikacyjna	Dobrze rozwinięta infrastruktura techniczna (wodociągi/kanalizacja/ gaz/energia)	Wysoka bioróżnorodność oraz wyjątkowe w skali województwa walory przyrodnicze	Dobry stan środowiska naturalnego (poziom zanieczyszczeń)	Dobre warunki dla rozwoju energii odnawialnej (z wykorzystaniem biomasy, źródeł termalnych, energii wiatrowej i słonecznej)	Dobry stan infrastruktury przeciwpowodziowej oraz retencyjnej
województwo	powiat	Skala ocen: od 0 (brak zjawiska) do 5 (bardzo wysoka, najlepsza strona powiatu)													
ŚWIĘTOKRZYSKIE	1 buski	2	2	1	3	4	2	3	3	3	3	3	4	4	3
	2 jędrzejowski	3	2	2	4	3	2	3	4	4	2	2	3	4	3
	3 kazimierski	1	1	1	4	3	3	3	4	2	2	3	3	4	3
	4 kielecki	1	3	1	4	4	2	4	4	5	3	3	3	4	4
	5 konecki	2	3	2	4	4	1	3	4	4	2	4	4	4	4
	6 opatowski	3	2	3	3	3	2	4	4	4	2	3	3	4	3
	7 ostrowiecki	1	2	2	2	2	2	4	4	4	3	2	3	4	3
	8 pińczowski	2	2	2	3	3	3	4	4	3	2	3	3	4	3
	9 sandomierski	3	2	3	4	4	4	3	5	4	3	3	3	3	3
	10 skarżyski	2	1	1	2	2	2	2	3	5	2	2	4	4	3
	11 starachowicki	2	3	1	2	3	2	4	5	4	2	2	2	4	3
	12 staszowski	2	2	2	3	3	3	3	4	4	2	3	2	4	3
	13 włoszczowski	3	2	2	3	4	3	3	4	3	3	4	3	4	3

Obszary wiejskie – słabe strony		<p>Niekorzystna struktura demograficzna – starzenie się społeczeństwa, migracje, niski przyrost naturalny lub mała gęstość zaludnienia</p> <p>Niedostateczny poziom wykształcenia oraz kwalifikacji zawodowych ludności wiejskiej (niedostosowanie tych kwalifikacji do potrzeb rynku) oraz niewystarczająca i niedostosowana do potrzeb oferta edukacyjna na wsi oraz ekonomiczne bariery dostępu do edukacji</p> <p>Wysoki stopień bezrobocia ukrytego, niska mobilność zawodowa ludności wiejskiej</p> <p>Niski poziom przedsiębiorczości mieszkańców wsi oraz mało dynamiczny rozwój MSP</p> <p>Niewystarczająca infrastruktura społeczna i nierównomierny do niej dostęp</p> <p>Niedostateczne wykorzystanie i rozwój infrastruktury i bazy turystycznej oraz/lub duża sezonowość w ruchu turystycznym, niewystarczająca świadomość walorów turystycznych (dziedzictwo kulturowe, przyrodnicze etc.)</p> <p>Postępujące zubożenie gmin (duże dysproporcje ekonomiczne, społeczne i gospodarcze między poszczególnymi gminami w województwie), ubóstwo i zagrożenie wykluczeniem społecznym</p> <p>Niski poziom dostępu do internetu i e-usług</p> <p>Niewystarczający rozwój infrastruktury technicznej (sieci energetyczne, gazowe, wodno-kanalizacyjne)</p> <p>Niewystarczający rozwój infrastruktury komunikacyjnej oraz transportu zbiorowego</p> <p>Niski stopień objęcia obszarów wiejskich miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego</p> <p>Duża powierzchnia terenów zdegradowanych i zdewastowanych</p> <p>Niewystarczająca infrastruktura ochrony środowiska oraz niewystarczające nakłady w zakresie zagospodarowywania odpadów niebezpiecznych</p> <p>Trudności inwestycyjne w obszarach chronionych (np. Natura 2000)</p> <p>Bardzo ograniczone środki własne gmin wiejskich na rozwój podstawowej infrastruktury</p> <p>Niewystarczająca oferta sportowo-rekreacyjna i kulturowa</p> <p>Niewystarczające wsparcie instytucjonalne MŚP na obszarach wiejskich</p>																		
województwo	powiat	Skala ocen: od 0 (brak zjawiska / kwestia nie występuje) do 5 (bardzo wysoka skala zjawiska / jeden z głównych problemów powiatu)																		
ŚWIĘTOKRZYSKIE	1 buski	4	3	2	4	4	2	2	3	3	1	4	1	2	1	4	3	1		
	2 jędrzejowski	4	3	2	4	3	5	3	3	2	3	3	2	3	2	4	2	2		
	3 kazimierski	5	3	3	4	3	5	4	0	3	3	3	1	2	1	5	3	1		
	4 kielecki	4	4	3	3	3	3	2	2	3	3	2	2	2	3	4	4	1		
	5 konecki	4	3	4	4	4	4	4	5	4	4	5	4	4	1	5	3	2		
	6 opatowski	5	3	4	3	3	3	3	5	2	3	4	1	3	1	5	3	1		
	7 ostrowiecki	5	4	3	3	4	3	3	4	4	5	5	2	2	2	4	4	2		
	8 pińczowski	4	3	3	3	3	4	3	4	3	3	4	4	3	1	5	3	3		
	9 sandomierski	4	2	2	3	4	4	2	2	4	3	4	4	3	1	5	4	2		
	10 skarżyski	4	3	3	3	3	4	4	0	2	3	4	4	2	1	4	3	1		
	11 starachowicki	5	4	3	3	4	3	2	1	1	2	3	3	4	1	4	4	2		
	12 staszowski	5	4	3	4	2	3	4	3	4	2	4	4	3	1	5	3	1		
	13 włoszczowski	4	4	3	4	4	4	4	3	4	3	4	4	4	1	5	3	1		

Obszary wiejskie – szanse		Zwiększenie dostępu do podstawowych dóbr i usług dla ludności wiejskiej	Rozwój przedsiębiorczości	Potencjał w zakresie korzystania ze środków finansowych, w tym funduszy strukturalnych, budżetu państwa, budżetu samorządów i innych	Potencjał do rozwoju usług turystycznych i rekreacyjnych, w tym agroturystyki i turystyki wiejskiej	Rosnący popyt na żywność ekologiczną, produkty tradycyjne i regionalne	Wdrażanie instrumentów sprzyjających rozwojowi gospodarki opartej na innowacyjności na obszarach wiejskich	Rozwój infrastruktury technicznej: sieć wodociągowa, kanalizacyjna oraz sieci przesyłowe	Rozwój infrastruktury komunikacyjnej (sieć drogową i kolejową, zwiększenie liczby połączeń)	Zwiększenie dostępności i wykorzystania technologii teleinformatycznej	Wdrożenie skutecznych mechanizmów zwalczania ubóstwa i wykluczenia społecznego na obszarach wiejskich	Aktywizacja społeczności lokalnych na rzecz wzmocnienia kapitału społecznego i ludzkiego
województwo	powiat	<i>Skala ocen: od 0 (kwestia nieistotna, bez wpływu na rozwój powiatu, gdyż już występuje wysoki stan zjawiska) do 5 (bardzo ważna kwestia, bardzo wysoki/istotny wpływ na rozwój powiatu)</i>										
ŚWIĘTOKRZYSKIE	1 buski	3	4	5	5	4	4	4	4	4	4	4
	2 jędrzejowski	3	5	5	2	4	2	4	4	4	4	4
	3 kazimierski	4	5	5	3	2	3	4	3	5	5	5
	4 kielecki	3	4	5	5	4	4	4	4	4	4	5
	5 konecki	4	5	3	5	3	4	4	5	4	4	4
	6 opatowski	3	4	3	4	4	3	3	4	3	5	4
	7 ostrowiecki	3	5	4	5	2	3	4	4	4	4	5
	8 pińczowski	3	4	4	4	4	3	4	5	3	4	4
	9 sandomierski	4	4	5	5	4	3	4	4	4	3	4
	10 skarżyski	4	4	3	4	3	3	4	4	4	4	4
	11 starachowicki	3	3	4	4	4	4	4	4	3	3	4
	12 staszowski	4	4	3	4	4	3	4	4	4	4	5
	13 włoszczowski	4	4	4	4	3	3	4	3	4	4	5

Obszary wiejskie – zagrożenia		Niekorzystna prognoza demograficzna obejmująca przyspieszony proces starzenia się społeczeństwa wiejskiego oraz/lub postępująca migracja ludności do silniejszych gospodarczo ośrodków lub do innych krajów oraz/lub zaburzone proporcje płci w populacji	Niebezpieczeństwo powstania obszarów zmarginalizowanych (dotkniętych trwałą stagnacją gospodarczą, o niższej konkurencyjności, marginalizacją społeczną, wykluczonych z procesów rozwoju) oraz/lub utrzymywanie się stref podwyższonego bezrobocia (w tym ukrytego), ubóstwa i deprywacji społecznej	Wzrost zachorowalności na przewlekłe choroby ludności wiejskiej	Ograniczona dostępność do wysokiej jakości usług publicznych	Brak nowych miejsc pracy na wsi i niska aktywność zawodowa i przedsiębiorczość	Zbyt wolne tempo wyrównywania opóźnień rozwojowych w stosunku do aglomeracji miejskich i innych powiatów	Nadmierna intensyfikacja produkcji rolniczej wywołująca zagrożenie dla stanu środowiska naturalnego	Degradacja krajobrazu przyrodniczego i kulturowego w wyniku nadmiernej urbanizacji oraz zaprzestania produkcji rolnej	Ograniczona liczba środków finansowych na realizację zadań z zakresu modernizacji i rozbudowy infrastruktury oraz brak stabilności finansowej JST koniecznej do realizowania zadań inwestycyjnych	Zbyt długi proces dostosowywania dokumentów planistycznych do aktualnych potrzeb obszaru	Pogarszające się stosunki wodne i degradacja małej retencji wodnej	Zwiększenie częstości występowania ekstremalnych zjawisk pogodowych (susze, powodzie, podtopienia, wichury)	Marginalizacja rolnictwa w zadaniach samorządów lokalnych
województwo	powiat	Skala ocen: od 0 (brak zagrożenia) do 5 (bardzo duże/istotne zagrożenie)												
ŚWIĘTOKRZYSKIE	1 buski	5	4	5	4	5	4	3	2	3	4	2	5	2
	2 jędrzejowski	4	4	2	4	4	3	3	3	4	3	3	4	2
	3 kazimierski	5	3	3	3	5	4	3	4	4	3	4	3	2
	4 kielecki	4	4	4	3	3	3	3	4	4	4	4	5	4
	5 konecki	5	4	2	4	4	4	2	2	4	4	4	4	2
	6 opatowski	4	3	4	3	4	4	2	2	3	3	4	4	2
	7 ostrowiecki	5	5	1	4	4	4	2	3	3	5	4	4	2
	8 pińczowski	4	4	3	4	5	3	3	4	4	4	4	4	1
	9 sandomierski	4	2	3	4	3	4	3	3	2	4	2	4	1
	10 skarżyski	4	5	3	2	5	3	1	2	3	5	4	4	3
	11 starachowicki	5	3	4	4	3	3	3	4	4	3	3	5	2
	12 staszowski	4	3	4	1	4	3	2	2	2	2	3	4	1
	13 włoszczowski	5	3	4	3	4	4	3	3	3	3	3	4	2

Interwencje

OBSZARY WIEJSKIE

Lp.	Priorytety główne	Priorytety szczegółowe	Działania szczegółowe
1	Rozwój infrastruktury technicznej obszarów wiejskich	1. Poprawa stanu gospodarki wodnej w zakresie wód powierzchniowych	Poprawa stanu urządzeń melioracyjnych istniejących oraz budowa nowych.
			Budowa zbiorników retencyjnych.
			Wykorzystanie istniejących naturalnych zastoisk wodnych, wyrobisk potorfowych i innych obszarów zabagnionych do magazynowania wody.
		Tworzenie Lokalnych Partnerstw Wodnych przez Ośrodki Doradztwa Rolniczego z udziałem Starostów, Wójtów, Burmistrzów, samorządów lokalnych w celu oceny stanu posiadania istniejących zasobów infrastruktury melioracyjnej, jej stanu technicznego, możliwości wspólnych inwestycji, opracowania potrzeb w zakresie poprawy gospodarki wodnej na terenie gmin, powiatów. Ścisła współpraca z Wodami Polskimi.	
		2. Działania przeciwpowodziowe w obszarach szczególnego zagrożenia powodziowego następujących rzek: Wisła, Nida, Czarna Nida, Nidzica, Czarna, Bobrza, Wierna Rzeka, Wschodnia, Koprzywianka	Województwo świętokrzyskie położone jest częściowo w regionie wodnym Górnej-Zachodniej Wisły, częściowo w regionie wodnym Środkowej Wisły oraz w niewielkiej części w regionie wodnym Górnej-Wschodniej Wisły. Na podstawie map zagrożenia powodziowego stwierdzono, że na terenie województwa świętokrzyskiego, w zakresie wspomnianych regionów wodnych, występują obszary szczególnego zagrożenia powodzią. Należy w planach inwestycyjnych odnieść się do ustaleń wynikających ze strategicznego dokumentu służącemu właściwemu zarządzaniu ryzykiem tj. Planu zarządzania ryzykiem powodziowym (PZRP), który został przyjęty na mocy rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 18 października 2016r. w sprawie przyjęcia Planu zarządzania ryzykiem powodziowym dla obszaru dorzecza Wisły (Dz. U. z

			2016r. poz. 1841), zachowującym ważność zgodnie z art. 555 ust. 2 Ustawy z dnia 20 lipca 2017r. Prawo wodne.
		3. Budowa i modernizacja sieci wodno-kanalizacyjnych	Budowa zbiorowego zaopatrzenia w wodę. Budowa ujęć wodnych. Budowa i modernizacja stacji uzdatniania wody. Budowa oczyszczalni przydomowych na terenach, w których brak ekonomicznego uzasadnienia wykonania sieci kanalizacyjnej.
		4. Inwestycje przeciwdziałające skutkom suszy	Rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 15 lipca 2021r. w sprawie przyjęcia Planu przeciwdziałania skutkom suszy (PPSS; Dz. U. 2021r. poz. 1615), stanowi dokument o strategicznym znaczeniu, do którego należy się odnosić w konkretnych działaniach inwestycyjnych minimalizujących skutki suszy.
		5. Budowa i modernizacja dróg lokalnych i poprawa stanu technicznego dróg istniejących o zasięgu gminnym, powiatowym, wojewódzkim i krajowym	
		6. Budowa i poprawa komunikacji zbiorowej, gwarantująca połączenia transportu osobowego mieszkańcom wsi z stolicą gminy, powiatu, a także województwa	
		7. Zwiększenie stopnia wykorzystania odnawialnych źródeł energii. Niskoemisyjna gospodarka	Modernizacja kotłowni w gospodarstwach domowych.
			Termomodernizacja budynków.
			Modernizacja istniejących ciepłowni.
			Wykorzystanie potencjału rolniczego do biologicznego pozyskiwania gazu
		8. Zwiększenie dostępności cyfrowej obszarów wiejskich	Budowa infrastruktury internetu szerokopasmowego.
			Rozwój sieci e-usług.

		9. Wdrażanie efektywnego recyklingu odpadów komunalnych	Zastosowanie ekologicznych technologii pozwalających na odzysk odpadów do dalszego przerobu. Odzysk energii zawartej w odpadach i komunalnych osadach ściekowych.
		10. Rewitalizacja wsi i małych miast	
		11. Przygotowanie terenów na obszarach wiejskich pod realizację potencjalnych inwestycji	Wykonanie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz planu przestrzennego zagospodarowania gminy.
2	Tworzenie miejsc pracy i dodatkowych źródeł dochodu mieszkańców obszarów wiejskich	1. Inicjowanie powstawania zakładów usługowych dla potrzeb rolnictwa	Świadczenie usług w szerokim zakresie dla gospodarstw rolnych i gospodarstw domowych. Usługi budowlane, naprawcze, serwisy, itp.
		2. Tworzenie i rozwój małych firm wykorzystujący lokalne zasoby surowcowe	Wykorzystanie istniejących budynków po produkcji rolniczej i adaptacja ich do dalszego wykorzystania w produkcji przemysłowej, działalności usługowej, jako powierzchnie magazynowe. Wykorzystanie surowców naturalnych do produkcji przemysłowej: - kopaliny, - drewno, - produkty pochodzenia rolniczego.
		3. Inicjowanie powstawania zakładów przetwórstwa rolno-spożywczego i zwiększenie szans ich rozwoju	Powstanie zakładów przetwórczych działających o bazę surowcową własną lub lokalną. Rozwój przetwórstwa opartego na tradycyjnych metodach wytwarzania. Rozwój przetwórstwa ekologicznego. Produkcja i sprzedaż produktu lokalnego. Marketing produktów lokalnych. Wsparcie merytoryczne, szkolenia, pomoc przy ubieganiu się o środki pomocowe krajowe i z UE.
		4. Działalność agroturystyczna	Rozwój bazy agroturystycznej jako dodatkowe źródło dochodów dla rolnika. Promowanie kuchni i lokalnych produktów spożywczych.

		5. Powstanie gospodarstw opiekuńczych	Stworzenie warunków do powstania bazy gospodarstw opiekuńczych w warunkach starzejącego się społeczeństwa wsi i obszarów wiejskich
		6. Rolniczy handel detaliczny (RHD) – sprzedaż bezpośrednia	Wsparcie przy wprowadzaniu systemów jakości oraz certyfikacji produktów lokalnych. Wsparcie przy sporządzaniu wniosków do rejestracji produktów na Listę Produktów Tradycyjnych Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Zwiększenie dostępności wysokiej jakości surowców szczególnie ekologicznych od lokalnych dostawców.
3	Tworzenie i organizacja zaplecza kulturalno-oświatowego i socjalnego i sportowo-rekreacyjnego	1. Tworzenie żłobków i przedszkoli na obszarach wiejskich	
		2. Prowadzenie placówek oświatowych o szerokim spektrum kształcenia zawodowego	
		3. Łatwy dostęp do szeroko pojętej opieki zdrowotnej na OW	Łatwy całodobowy dostęp do podstawowej opieki zdrowotnej. Organizacja łatwego dostępu do specjalistycznej opieki zdrowotnej na poziomie gmin i powiatów.
		4. Tworzenie infrastruktury niezbędnej do organizacji turystyki pieszej, rowerowej i stałego wypoczynku	Wykorzystanie doskonałych walorów przyrodniczych i krajobrazowych do organizacji turystyki w województwie. Wykorzystanie unikalnych zasobów przyrodniczych do tworzenia ścieżek edukacyjnych. Promowanie i eksponowanie poprzez elektroniczne formy promocji i przekazu. Współpraca z Polską Organizacją Turystyczną jako motorem profesjonalnej organizacji i promocji turystycznej regionu świętokrzyskiego.
		5. Kultywowanie dziedzictwa naszych przodków w zakresie kultury, sztuki ludowej, folkloru, dorobku kulinarnego, tradycji	Współpraca z Kołami Gospodyń Wiejskich, Jednostkami Ochotniczych Straży Pożarnych. Pomoc w utrzymywaniu świetlic wiejskich jako miejsce spotkań, działalności kulturalnej, rozrywkowej. Profesjonalna opieka zespołów śpiewaczych Kół Gospodyń Wiejskich, orkiestr dętych działających przy Ochotniczych Strażach Pożarnych.

			Wspieranie inicjatyw oddolnych: parafii, stowarzyszeń i innych organizacji pozarządowych.
4	Działania na rzecz pozytywnych zmian demograficznych na obszarach wiejskich	1. Zahamowanie odpływu młodego pokolenia do dużych miast i za granicę	
		2. Stworzenie dobrych warunków do rozwoju poprzez edukację, rozwoju intelektualnego, rozwoju zainteresowań, rozwoju zawodowego	
		3. Stworzenie warunków do rozwoju budownictwa mieszkaniowego na terenach miejskich, podmiejskich i terenach wiejskich	Wydzielenie działek i uzbrojenie terenu. Zapewnienie dróg komunikacyjnych lokalnych.
		4. Stworzenie zaplecza socjalnego dla młodych małżeństw w postaci żłobków, przedszkoli i szkolnictwa podstawowego	
		5. Stworzenie warunków do rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich i tworzenie miejsc pracy	
		6. Likwidacja barier komunikacyjnych	Zorganizowanie połączeń komunikacyjnych pomiędzy małymi miejscowościami a ośrodkami gwarantującymi miejsca pracy, ośrodkami administracji szczebla gminnego, powiatowego i wojewódzkiego. Sprawny dojazd i przyjazd do ośrodków podstawowej i specjalistycznej opieki zdrowotnej. Dostęp do internetu szerokopasmowego.
		7. Zwiększenie atrakcyjności pobytu na obszarach wiejskich	Wspieranie ruchu turystycznego poprzez budowę szlaków turystyki pieszej, rowerowej, konnej. Budowa parkingów w powiązaniu z rozbudowywaną siecią szlaków. Wspieranie powstawania firm usługowych działających na rzecz turystyki.

		8. Wzmocnienie ekonomiczne rolnika, ułatwienia dla rozpoczynających pracę w gospodarstwie rolnym	Wzmocnienie ekonomiczne rolnika jako producenta żywności i surowców do przetwórstwa rolno-spożywczego, jako jedna z zachęt do pozostania na wsi i przejścia gospodarstwa rolnego Łatwy dostęp do kredytów inwestycyjnych. Pomoc w ramach środków finansowych Unii Europejskiej.
5	Poprawa stanu środowiska naturalnego	1. Ochrona różnorodności biologicznej i ochrona funkcji ekosystemów	Ochrona cennych siedlisk przyrodniczych oraz gatunków flory i fauny. Utrzymanie i odtwarzanie naturalnych ekosystemów retencjonujących wodę, np. wyrobiska po eksploatacji torfu Ograniczenie dróg rozprzestrzeniania się gatunków inwazyjnych oraz wsparcie działań uwzględniających zwalczanie roślin inwazyjnych.
		2. Ochrona różnorodności biologicznej oraz krajobrazowej	Zarządzanie zasobami przyrody i krajobrazu poprzez zapewnienie właściwej ochrony dla różnorodności biologicznej terenów zieleni i krajobrazu w planowaniu przestrzennym, ze szczególnym uwzględnieniem korytarzy ekologicznych.
		3. Zachowanie lub przywrócenie właściwego stanu siedlisk i gatunków	Zachowanie różnorodności biologicznej siedlisk na terenach wiejskich z wykorzystaniem pakietów w ramach programów rolno-środowiskowych i klimatycznych. Zachowanie stałych elementów krajobrazu. Opracowanie lub aktualizacja programu ochrony środowiska, a także realizacja ustawy o ochronie przyrody, w tym wydawanie pozwoleń oraz prowadzenie odpowiednich rejestrów.
		4. Utrzymanie i poprawa stanu siedlisk przyrodniczych użytkowanych rolniczo	Wspieranie prowadzenia ekstensywnej gospodarki pasterskiej na terenach cennych przyrodniczo. Wsparcie działań związanych z prowadzeniem gospodarki pasiecznej jako ważnego elementu w zachowaniu bioróżnorodności (szkolenia, konferencje, konkursy, promocja produktów pochodzenia pszczelego).
		5. Działania z zakresu pogłębiania i udostępniania wiedzy o zasobach przyrodniczych wśród młodzieży i mieszkańców miast i wsi	Organizacja kampanii informacyjnych, publikacje o charakterze edukacyjnym, ulotki, broszury, olimpiady, konkursy o tematyce ekologicznej.

ROLNICTWO

Lp.	Priorytety główne	Priorytety szczegółowe	Działania szczegółowe
1	Rozwój potencjału produkcyjnego gospodarstw rolnych	1. Modernizacja istniejącego lub zakup parku maszynowego	Dostosowanie parametrów technicznych maszyn i urządzeń do istniejących potrzeb gospodarstw. Wykorzystanie dofinansowania inwestycji w ramach programów pomocowych UE. Ukierunkowanie produkcji, jej poziom i jakość, dostosowany do możliwości rynków zbytu.
		7. Innowacje w technologii produkcji	Transfer technologii do gospodarstw. Stosowanie nowoczesnych, wydajnych technologii gwarantujących jakość produkcji. Stosowanie technologii przyjaznej środowisku naturalnemu. Promowanie działań związanych z współpracą rolników, przetwórców lokalnych z jednostkami naukowymi: - instytutami podległymi Ministrowi Rolnictwa i Rozwoju Wsi - uczelniami rolniczymi - innymi uczelniami i jednostkami naukowo-badawczymi umożliwiającymi transfer wiedzy i innowacji dla rolników, przetwórców i prowadzących działalność pozarolniczą.
		3. Scalanie gruntów	Propagowanie scaleń jako instrumentu poprawy warunków gospodarowania. Analiza w terenie społecznych aspektów scalania gruntów. Badanie społecznej akceptacji scalania gruntów. Projekty scaleniowe. Konsultacje społeczne dot. scaleń. Wykorzystanie środków UE do przeprowadzania scalania gruntów.
		4. Produkcja spełniająca standardy bezpieczeństwa żywności	Podejmowanie działań kontrolnych w sektorze produkcji i obrotu produktami roślinnymi. Wsparcie przepływu informacji podczas obrotu produktów rolnych pomiędzy jednostkami administracji powołanych do prowadzenia monitoringu i rejestracji zdarzeń.
2	Efektywne funkcjonowanie łańcucha żywności	1. Przemieszczenie i składowanie produktów rolnych	Opracowanie grup i map ryzyka dotyczących łańcucha dostaw. Wsparcie koordynacji pomiędzy ogniwami łańcucha podaży. Zarządzanie ryzykiem w łańcuchu żywnościowym.

		2. Skrócenie do minimum łańcucha dostaw żywności	Specjalizacja produkcji rolnej. Wsparcie i rozwój sprzedaży bezpośredniej. Eliminacja pośredników pomiędzy producentem a konsumentem.
		3. Integracja pionowa i pozioma w rolnictwie	Powiązanie producenta rolnego z odbiorcą w zakresie dostaw ilościowych i asortymentowych. Nabycie zdolności dostaw towarów do bezpośredniej konsumpcji w ilościach i terminach narzucanych przez odbiorcę. Nabycie zdolności przechowywania towaru w przechowalniach i zbywanie w okresie zapotrzebowania; dotyczy towarów do bezpośredniego spożycia, jak również z przeznaczeniem do zakładu przetwórczego. Uczestnictwo uczelni rolniczych, instytutów naukowo-badawczych w tworzeniu infrastruktury informatycznej dla potrzeb współpracy w zakresie analiz rynkowych, koniunktury, kojarzenia ofert, wdrożeń oraz marketingu.
		4. Tworzenie różnych form zrzeszania się producentów w grupy producenckie, stowarzyszenia, spółdzielnie	Możliwość nawiązywania kontaktów biznesowych z dużymi sieciami handlowymi. Możliwości negocjacyjne dotyczące kształtowania cen zbytu z odbiorcami. Nawiązywanie kontaktów biznesowych z dużymi zakładami przetwórstwa rolno-spożywczego.
		5. Inicjowanie powstawania zakładów przetwórstwa rolno-spożywczego w województwie świętokrzyskim	Zainicjowanie powstania ubojni bydła rzeźnego. Integracja producentów bydła rzeźnego i dostosowanie lokalnych warunków klimatyczno-glebowych oraz ukształtowania terenu do produkcji mięsa wołowego. Reaktywowanie produkcji owczarskiej w kierunku mięsnym na terenach o utrudnionych warunkach gospodarowania.
		6. Rozwój przetwórstwa produktów rolnych opartych na tradycyjnych metodach produkcji	Wprowadzenie do produkcji nowych produktów lokalnych, tradycyjnych, charakterystycznych dla regionu świętokrzyskiego. Objęcie promocją tych produktów. Zwiększenie dostępności wysokiej jakości surowców od lokalnych dostawców. Wsparcie przy wprowadzaniu systemów jakości i certyfikacji. Wsparcie promocji produktów na wystawach, targach, w tym międzynarodowych jako jedyna forma uwypuklenia walorów smakowych i zapachowych produktów regionalnych.

		7. Inicjowanie zwiększenia liczby podmiotów przetwórstwa i dostosowanie do lokalnych uwarunkowań produkcji rolnej	<p>Wsparcie poprzez sporządzenie analiz rynkowych.</p> <p>Wsparcie przy sporządzaniu wniosków do instytucji zarządzających funduszami UE o wsparcie finansowe przy tworzeniu lub rozwoju zakładów przetwórczych.</p> <p>Współpraca z instytucjami naukowymi w opracowaniu i odtworzeniu starych receptur, wdrażanie ich w nowoczesnych procesach technologicznych.</p> <p>Opracowanie analiz dotyczących wielkości produkcji uwarunkowanej poziomem własnej produkcji surowców i dostaw surowców od okolicznych rolników.</p>
3	Zwiększenie liczby gospodarstw produkujących żywność ekologiczną lub surowce ekologiczne do dalszego przetwórstwa	1. Zwiększenie świadomości wśród rolników województwa świętokrzyskiego o korzyściach podejmowania produkcji metodami ekologicznymi	<p>Zwiększenie zaangażowania w edukację młodzieży dotyczącą produkcji ekologicznej w szkołach rolniczych i uczelniach.</p> <p>Realizacja badań i analiz rynkowych wpierających rynek produktów ekologicznych.</p> <p>Promocja najlepszych producentów żywności ekologicznej.</p>
		2. Specjalizacja regionalna w produkcji żywności ekologicznej	<p>Dostosowanie kierunków i poziomów produkcji do specyfiki regionu jako zaplecza surowcowego.</p> <p>Wykorzystanie tradycji i specjalizacji danego regionu w produkcji rolnej.</p> <p>Tworzenie kanałów dystrybucji produktów ekologicznych.</p> <p>Wykorzystanie możliwości sprzedaży bezpośredniej.</p>
		3. Marketing i dystrybucja produktów ekologicznych	<p>Wykorzystanie agroturystyki do produkcji, przetwórstwa i sprzedaży produktów ekologicznych.</p> <p>Zrzeszanie się producentów żywności ekologicznej i podejmowanie wspólnych działań w celu tworzenia kanałów dystrybucji.</p> <p>Działania skracające ekologiczne łańcuchy żywności.</p> <p>Organizowanie kampanii społecznych, targów, wystaw.</p> <p>Szeroko zakrojony marketing w mediach, portalach społecznościowych, tworzenie internetowych stron branżowych.</p>
		1. Prowadzenie pozaszkolnych form kształcenia ustawicznego w zawodach rolniczych	
		2. Możliwość podnoszenia kwalifikacji zawodowych rolników innych mieszkańców obszarów wiejskich	

		3. Dostosowanie kształcenia rolniczego do potrzeb nowoczesnej gospodarki rolnej	
		4. Rozbudowa systemu kształcenia na odległość	
5	Wzmocnienie systemu doradztwa oraz sprawna administracja	1. Transfer wiedzy i innowacji technologicznych do gospodarstw, poprzez realizację działań przewidzianych w PROW („Współpraca”, „Transfer wiedzy i innowacji w rolnictwie”, „Usługi doradcze”)	<p>Budowa i rozbudowa laboratoriów. Realizacja projektów badawczo-rozwojowych. Wsparcie procesu ochrony intelektualnej. Zakup patentów licencji, wiedzy technologicznej. Wdrażanie nowych produktów i technologii. Przekaz informacji w możliwych formach przekazu, dogodny dla odbiorców (forma papierowa, internet). Wydawanie miesięcznika „Aktualności Rolnicze”. Prezentacja najlepszych wyników, wyników optymalnych, prezentacja skutków niepożądanych. Opracowywanie i upowszechnianie materiałów dydaktycznych, ulotek, broszur, artykułów. Promowanie świętokrzyskich produktów tradycyjnych. Prowadzenie działalności informacyjnej i wydawniczej z zakresu produkcji roślinnej, zwierzęcej, ekonomiki, rozwoju przedsiębiorczości z zakresu przetwórstwa rolno-spożywczego.</p>
		2. Prowadzenie działalności szkoleniowej, informacyjnej, wydawniczej	
		3. Prowadzenie działalności promocyjnej, prezentacja dorobku branżowego	
		4. Prowadzenie pola doświadczalnego dla potrzeb Porejstrowego Doświadczalnictwa Odmianowego	
		5. Promowanie i stymulowanie rozwoju pszczelarstwa w województwie świętokrzyskim	
		6. Udział Ośrodków Doradztwa Rolniczego w propagowaniu wykorzystania środków pomocowych z UE	
7. Pomoc w sporządzaniu dokumentów dla rolników, ubiegających się o współfinansowanie inwestycji w gospodarstwie			
		8. Realizacja operacji finansowanych w ramach Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich	

Powyższa diagnoza umożliwiła określenie celów i warunków rozwoju obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego. Realizacja celów zawarta w niniejszej diagnozie oparta jest o finansowanie środkami pochodzącymi z Unii Europejskiej w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich, specjalnego funduszu dedykowanego dla Polski Wschodniej, środków dedykowanych w ramach Krajowego Planu Odbudowy oraz środków krajowych.